

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AKSARAYLI ÂŞIKLARIN ŞİİRİNDE ANASIR-I ERBAANIN
BİLEŞENLERİ: SU, HAVA, ATEŞ ve TOPRAK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ZEHRA ÖZTÜRK

DANIŞMAN

DOÇ. DR. RABİA GÖKCEN KAYABAŞI

AKSARAY-2024

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AKSARAYLI ÂŞIKLARIN ŞİİRİNDE ANASIR-I ERBAA'NIN
BİLEŞENLERİ: SU, HAVA, ATEŞ ve TOPRAK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA ZEHRA ÖZTÜRK

DANIŞMAN : DOÇ. DR. RABİA GÖKCEN KAYABAŞI

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. MEHMET ÇEVİK

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ. DR. BÜNYAMİN TAŞ

AKSARAY-2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Fatma Zehra

Soyadı : ÖZTÜRK

Bölümü : Türk Dili ve Edebiyatı

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Aksaraylı Âşıkların Şiirinde Anasır-ı Erbaa'nın Bileşenleri: Su, Hava, Ateş ve Toprak

İngilizce Adı : Components Of Anasır-ı Erbaa In The Poetry Of Minstrel From Aksaray: Water, Air, Fire and Earth

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Fatma Zehra ÖZTÜRK

İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Fatma Zehra Öztürk tarafından hazırlanan “Aksaraylı Âşıkların Şiirinde Anasır-1 Erbaanın Bileşenleri: Su, Hava, Ateş Ve Toprak” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI

(Türkçe Eğitimi A.B.D., Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK

(Türk Halk Edebiyatı A.B.D., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Bünyamin TAŞ

(Eski Türk Edebiyatı A.B.D., Aksaray Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 17/05/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Yüksek lisans eğitimine başladığım ilk günden itibaren destek ve katkılarını benden esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Rabia Gökçen Kayabaşı'na, görüş, öneri ve kaynaklarını paylaşarak eğitim sürecime katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Onur Alp Kayabaşı'na, ayrıca bu süreçte de desteklerini gördüğüm Aksaray Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölüm hocalarıma, çalışmamın her aşamasında yanımda olan değerli arkadaşım Yunus Bal'a, maddi ve manevi her anlamda yanıbaşımnda hissettiğim canım babama, anneme ve kardeşime, bu zorlu süreçte bana destek olup beni anlayan, dinleyen tüm arkadaşlarıma, bana inanıp güvenen aileme çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Anasır-ı erbaa su, hava, ateş, toprak unsurlarını tanımlayan; insanoğlunun kendini tabiatla bütünleştirdiği, temel gereksinimlerini doğadan karşıladığı dört ana unsurdur. Bu unsurlar; tarih boyunca araştırmaya ve tartışmaya açık, varlıkbilimsel bir konu olmanın yanında halk edebiyatının da esas kavramlarından. Anadolu’da birçok âşığa ilham olan anasır-ı erbaa, bilim alanlarında farklı düşüncelere ulaştırmıştır. Anasır-ı erbaayı ilham edinen âşıklar ise halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan, geleneğe uygun şiir söyleyebilen, hikâye anlatabilen karşılıklı atışma yapabilen ve çoğunlukla icralarını saz eşliğinde gerçekleştiren sanatçılardır. Âşıkların bağlı olduğu gelenek olan âşıklık geleneği, uzun yıllar süren deneyimlerin etkisi ile biçimlenmiş, kendisine özgü icrası olup belli kuralları bulunmaktadır. Evliya Çelebi tarafından “Salihler Şehri” olarak adlandırılan ve İç Anadolu Bölgesi’nin merkezinde bulunan Aksaray, âşıklık geleneği açısından önem arz etmektedir. Aksaray’da âşıklar, gazete ve mektup yoluyla geleneği icra etmişlerdir. Bu çalışmaya şiirleri k haline getirilen “Sururi Başer, Bekir Coşkun, Murat Coşkun, İdris Baştuğ, Osman Apaçık ve Mehmet Akça” adlı âşıklar konu olmuştur. Bu âşıkların şiirinde anasır-ı erbaa incelemesi yapılarak su, hava, ateş ve toprak unsurlarının âşıklık geleneğinde önemi vurgulanmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları anlatılmıştır. Birinci bölümde âlemi ve âdemi var ettiğine inanılan anasır-ı erbaa kavramı üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. İkinci bölümde ise Aksaray ilinin âşıklık geleneği temsilcileri âşıklara değinerek şiirlerinde anasır-ı erbaa incelemesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise konu geniş bir çerçevede ele alınarak çalışma sonunda ulaşılan düşüncelere yer verilmiştir. Çalışma uzun bir kaynakça ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Anasır-ı Erbaa, Âşık, Âşıklık Geleneği, Dört Ana Unsur.

Bilim Kodu: 241763

Sayfa Adedi: 268

Yazar: Fatma Zehra Öztürk

Danışman: Doç. Dr. Rabia Gökçen Kayabaşı

ABSTRACT

Anasır-1 erbaa defines the elements of water, air, fire and earth; these are the four main elements through which human beings integrate themselves with nature and meet their basic needs from nature. These elements; in addition to being an ontological subject open to research and discussion throughout history, it is also one of the main concepts of folk literature. Anasır-1 erbaa, which inspired many minstrel in Anatolia, led to different ideas in science. Minstrels who are inspired by anasır-1 erbaa are artists who reflect the feelings and thoughts of the people, can sing poetry in accordance with tradition, tell stories, can make call-and-respond duets, and often perform their performances accompanied by saz. The tradition of minstrelsy, which is the tradition that minstrels adhere to, has been shaped by the influence of many years of experience, has its own performance and has certain rules. Aksaray, which was called the "City of the Righteous" by Evliya Çelebi because it is located in the center of the Central Anatolia region, is important in terms of the tradition of minstrelsy. Minstrels performed the tradition through newspapers and letters in Aksaray. The subjects of this study were the minstrels named "Sururi Başer, Bekir Coşkun, Murat Coşkun, İdris Baştuğ, Osman Apaçık ve Mehmet Akça", whose poems were turned into works. Anasır-1 erbaa was examined in the poetry of these minstrels and the importance of the elements of water, air, fire and earth in the minstrel tradition was emphasized. In the introduction part of the study, the purpose, importance, method, scope and limitations of the research were explained. In the first part, the concept of anasır-1 erbaa which was believed to create the universe and human was discussed in detail. In the second part, the minstrels, who are the representatives of the minstrel tradition of Aksaray province, were mentioned and the elements of anasır-1 erbaa in their poems were examined. In the conclusion section, the subject is discussed in a broad framework and the thoughts reached at the end of the study are included. The study is concluded with a long bibliography.

Key Words: Aksaray, Anasır-1 Erbaa, Minstrel, Minstrel Tradition, Four Elements

Science Code: 241763

Page Number: 268

Author: Fatma Zehra Öztürk

Supervisor: Doç. Dr. Rabia Gökçen Kayabaşı

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU -----	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI -----	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI -----	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI -----	iv
ÖZET -----	v
ABSTRACT -----	vi
İÇİNDEKİLER -----	vii
KISALTMALAR -----	xii
GİRİŞ -----	1
1.BÖLÜM: -----	7
ANASIR-I ERBAA -----	7
1.1. Anasır-1 Erbaa Kavramına Genel Bir Bakış -----	7
1.2. Anasır-1 Erbaanın Tarihçesi -----	8
1.3. Su -----	12
1.3.1. Su Unsurunu Oluşturan Kaynaklar: Okyanuslar, Denizler, Göller, Akarsular, Irmaklar, Kar ve Buzul Suları, Yer Altı Suları vd. -----	27
1.3.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Bulut, Yağmur, Kar, Dolu, Çiğ, Serap, Sel, Tufan, Kuraklık vd. -----	29
1.3.3. İmge Olarak Yansıması: Gözyaşı, Ab-ı Hayat, Ab-ı Kevser, Zemzem, vd. -----	35
1.3.4. Yapı Unsuru Olarak Yansıması: Çeşme, Şadırvan, Havuz, Sebil, Hamam, Kaplıca, Kuyu, Köprü, vd. -----	40
1.4. Hava -----	44
1.4.1. Hava Unsurunu Oluşturan Kaynaklar: Gök, Gökyüzü, Gökyüzü Varlıkları (Yıldız, Ay, Güneş, Gezegenler vb.), Nefes vd. -----	47
1.4.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Gece Gündüz Oluşumu, Mevsimler, Gökkuşağı, Rüzgâr, Gök Gürültüsü-Şimşek-Yıldırım Olayları vd. -----	53
1.4.3. İmge Olarak Yansıması: Nefs, Ahiret, Boşluk ve Yokluk vd. -	56

1.4.4. Yapı unsuru olarak yansıması: Hava taşıtları-----	58
1.5. Ateş -----	58
1.5.1. Ateş unsurunu oluşturan kaynaklar: Isı ve ışık kaynakları, Patlayıcı ve yanıcı maddeler, Ateşin getiricileri vd.-----	63
1.5.2. Doğa olayları ve doğal afetler: Yangınlar, Yanardağ Patlamaları ve Küresel Isınma vd.-----	65
1.5.3. İmge olarak yansıması: Cehennem, Nur vd. -----	65
1.5.4. Yapı unsuru olarak yansıması: Ocak, Fırın vd. -----	66
1.6. Toprak -----	67
1.6.1. Toprak unsurunun kaynakları: Yeryüzü ve Yeryüzü Şekilleri. Çöl, vd. -----	72
1.6.2. Doğa olayları ve doğal afetler: Cemre Düşmesi, Heyelan, Erozyon, Deprem vd. -----	76
1.6.3. İmge olarak yansıması: Öz, Vatan, vd. -----	77
1.6.4. Yapı unsuru olarak yansıması: Yol, Kerpiç Evler, Mutfak Eşyaları vd.-----	78
1.7. Anasır-ı Erbaanın Diğer Bilimlerdeki Yeri-----	79
1.8. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yapılan Çalışmalar -----	80
1.8.1. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Kitaplar -----	81
1.8.2. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Tezler -----	81
1.8.3. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Makaleler -----	82
1.8.4. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Bildiriler -----	83
1.9. Türk Edebiyatında Anasır-ı Erbaaya Genel Bir Bakış-----	84
1.10. Sözlü Edebi Metinlerde Anasır-ı Erbaaya Genel Bir Bakış -----	84
1.11. Âşık Edebiyatına Genel Bir Bakış ve Âşık Edebiyatında Anasır-ı Erbaanın Yeri ---	86
1.12. Anadolu Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anadolu Âşıklık Geleneğinde Anasır-ı Erbaanın Yeri-----	89
1.13. İç Anadolu Bölgesinde Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anasır-ı Erbaanın Yeri -----	90
1.14. Aksaray İlinde Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anasır-ı Erbaanın Yeri -----	92
2.BÖLÜM-----	94
AKSARAYLI ÂŞIKLAR-----	94
2.1. Aksaraylı Âşıklar -----	94
2.1.1. Âşık Sururi Başer -----	95

2.1.1.1. Âşık Sururi Başer'in Hayatı -----	95
2.1.1.2. Âşık Sururi Başer'in Sanat Anlayışı -----	98
2.1.1.3. Âşık Sururi Başer'in Şiirleri-----	101
2.1.1.3.1. Yaşadığı Çevreyle İlgili Şiirler -----	101
2.1.1.3.2. Ailesi ve Yakın Çevresiyle İlgili Şiirler-----	101
2.1.1.3.3. Sevgi, Sevgili, Gönül Şiirleri -----	102
2.1.1.3.4. Millî Şiirler -----	102
2.1.1.3.5. Din ve Tasavvuf Konulu Şiirler-----	102
2.1.1.3.6. Sosyal Konularla İlgili Şiirler-----	102
2.1.1.3.7. Bahar ve Tabiat Konulu Şiirler -----	103
2.1.1.3.8. Bozulan Toplum Yapısıyla İlgili Şiirler-----	103
2.1.1.3.9. İnsanlara Nasihat Eden Şiirler -----	103
2.1.1.3.10. Hal Beyanı Mahiyetindeki Şiirler -----	103
2.1.1.3.11. Dünyanın Geçiciliği ve Ölüm Konulu Şiirler -----	103
2.1.1.3.12. Atışmalar ve Diğer Şairlerin Yazdıkları Şiirler -----	104
2.1.2. Ozan Bekir Coşkun-----	104
2.1.2.1. Ozan Bekir Coşkun'un Hayatı -----	104
2.1.2.2. Ozan Bekir Coşkun'un Sanat Anlayışı -----	107
2.1.2.3. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirleri-----	111
2.1.2.3.1. Türkiye Türkçesiyle Yazmış Olduğu Şiirleri -----	111
2.1.2.3.2. Tatar Türkçesiyle Yazmış Olduğu Şiirleri -----	112
2.1.2.3.3. Diğer Âşıklarla Atıştığı Şiirleri -----	113
2.1.2.3.3.1. Âşık Murat Coşkun'la Atışmaları -----	113
2.1.2.3.3.2. Âşık Molla (Mehmet Akça) İle Atışmaları -----	113
2.1.2.3.3.3. Âşık Sururi Başer İle Atışmaları -----	113
2.1.2.3.3.4. Şair Sait Kozan İle Atışmaları -----	113
2.1.3. Âşık Murat Coşkun-----	113
2.1.3.1. Âşık Murat Coşkun'un Hayatı -----	114
2.1.3.2. Âşık Murat Coşkun'un Sanat Anlayışı -----	115
2.1.3.3. Âşık Murat Coşkun'un Şiirleri-----	117
2.1.3.3.1. Aksaray-Aksaraylılar-Aksaray İçin Çalışanlar -----	117
2.1.3.3.2. Dinî ve Tasavvufî Şiirleri -----	117
2.1.3.3.3. Millî Konular ve Kahramanlık Şiirleri -----	117
2.1.3.3.4. Memleketim ve İnsanları -----	118

2.1.3.3.5. Felsefi Şiirleri -----	118
2.1.3.3.6. Belirli Gün Hafta ve Konular -----	118
2.1.3.3.7. Hicivleri-----	119
2.1.3.3.8. Atışmalar -----	119
2.1.4. Âşık İdris Baştuğ -----	119
2.1.4.1. Âşık İdris Baştuğ'un Hayatı -----	119
2.1.4.2. Âşık İdris Baştuğ'un Sanat Anlayışı-----	120
2.1.4.3. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirleri-----	122
2.1.5. Âşık Osman Apaçık -----	122
2.1.5.1. Âşık Osman Apaçık'ın Hayatı-----	122
2.1.5.2. Âşık Osman Apaçık'ın Sanat Anlayışı -----	123
2.1.5.3. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirleri-----	124
2.1.5.3.1. Tabiat ve Hayvanlar Üzerine Yazılmış Şiirler-----	124
2.1.5.3.2. Sosyal Konuları İşleyen Şiirler -----	124
2.1.5.3.3. Dinî Konuları İşleyen Şiirler-----	124
2.1.6. Âşık Mehmet Akça -----	124
2.1.6.1. Âşık Mehmet Akça'nın Hayatı-----	125
2.1.6.2. Âşık Mehmet Akça'nın Sanatı -----	125
2.1.6.3. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirleri -----	126
2.2. Aksaraylı Âşıkların Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa-----	127
2.2.1. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa-----	127
2.2.1.1. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Su-----	128
2.2.1.2. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Hava-----	137
2.2.1.3. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Ateş-----	141
2.2.1.4. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Toprak -----	147
2.2.2. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa-----	152
2.2.2.1. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Su -----	153
2.2.2.2. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Hava -----	162
2.2.2.3. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Ateş -----	167
2.2.2.4. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Toprak -----	172
2.2.3. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa-----	178
2.2.3.1. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Su -----	179
2.2.3.2. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Hava -----	189
2.2.3.3. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Ateş -----	195

2.2.3.4. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Toprak -----	200
2.2.4. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa -----	206
2.2.4.1. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Su-----	206
2.2.4.2. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Hava-----	208
2.2.4.3. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Ateş -----	211
2.2.4.4. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Toprak -----	213
2.2.5. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa-----	215
2.2.5.1. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Su -----	216
2.2.5.2. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Hava -----	218
2.2.5.3. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Ateş -----	221
2.2.5.4. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Toprak -----	223
2.2.6. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa -----	225
2.2.6.1. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirlerinde Su-----	225
2.2.6.2. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirlerinde Hava-----	229
2.2.6.3. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirlerinde Ateş -----	233
2.2.6.4. Âşık Mehmet Akça'nın Şiirlerinde Toprak -----	236
SONUÇ -----	238
KAYNAKÇA -----	244
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU -----	253

KISALTMALAR

Akt.	:Aktaran
ASKİ	:Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü
A.Ş	:Anonim Şirketler
A.Ü.İ.F.D.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
c.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DTCF	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi
Doç. Dr.	:Doçent Doktor
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	:Hazreti
M.Ö.	:Milattan Önce
M.S.	:Milattan Sonra
M.Ü.İ.F.V	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Prof.	:Profesör
s.	:Sayfa
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Dünya, arz, kâinat, rûy-ı zemîn, cihan, evren, felek gibi birçok anlam barındıran âlem; Arapça'da bilmek manasındaki ilm kökünden türetilmiş bir kelimedir. Kelime olarak Yaratıcının varlığına işaret eden, onun varlığının farkında olunmasını sağlayan manasındadır. Tasavvufi olarak Allah tarafından yaratılan her şey âlemi karşılamaktadır. Tasavvufta birçok tamlamalarla yer verilen âlem üzerine farklı görüşler mevcuttur. “İslam’a göre âlem, Allah’tan ayırdır. Tasavvuf ise âlemi, Allah’ın tecellisi, belirtisi olarak göstermiştir.” (Pala, 2002, s. 27). Tasavvufi manasından yola çıkarak Yaratıcı ve yaratılan âlemle ilişkilendirilmiştir. Bunun için “insan, âlem-i suğrâ (küçük âlem), Allah ise âlem-i kübrâ (büyük âlem) olarak nitelendirilir.” (Pala, 2002, s. 27).

Âlemi anlamlandıran ve âlemin içerisinde bulunarak devamlılığı sağlayan âdem ise insanoğlu manasındadır. “Âdem insanlığın babası olduğu için kelime olarak “insan” anlamında da kullanılır.” (Pala, 2000, s. 5).

Çalışma konusuna ismini veren “âlem” ve “âdem”, her manada birbiriyle bütünlük içerisinde olan iki kelimedir. İnsanoğlu, yaratıldığından beri hem âlemin varoluşunun hem de kendi varlığının kaynağını araştırmıştır. Varlığın temelini ise su, hava, ateş ve toprak olarak bilinen dört unsur yani anasır-ı erbaa oluşturduğu tasavvur edilmiştir. Anasır-ı erbaa; âlemi ve âdemi var ettiğine inanılan, var edilenlere mana kazandırdığı düşünülen, kâinatın ve yaşamın vazgeçilmezi olarak kabul edilen bir olgudur. Dört unsur, tıptan fiziğe ve fizikten ahlaka kadar geniş bir alana yayılmıştır. Birçok bilim dalında araştırılan, incelenen ve üzerine çalışma yapılan bir konu olmuştur. Bunların yanında İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim’de de sıkça geçen dört unsur üzerine birçok ayet mevcuttur. Hem varoluş sebebiyle hem de dinî kaynaklarda sıklıkla ifade edilen anasır-ı erbaa, kutsal olarak görülüp kült kabul edilmiştir.

Kült kavramı Fransızca’dan dilimize geçmiş bir terimdir. Tapma, tapınma gibi dinî inanışları anlatan anlamlar içermektedir. Fakat Türk inanç sisteminde durum farklıdır. Türklerin kült anlayışında, kültü bir Tanrı olarak görmemişlerdir. Bu sebeple de tapınılacak bir unsuru ifade etmemektedir. Kültü, Tanrısal ve kutsal kabul etmektedirler.

Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler* isimli sözlüğünde, sözcüğün “*Tapım... Batı dillerinde tapım (Fr. Culte, Al. Kult, ing. Cult)*” (Hançerlioğlu, 1993, s. 281) anlamını dile getirdiğini ifade etmektedir.

Kudret Emiroğlu ile Aydın Suavi’nin hazırladıkları *Antropoloji Sözlüğü*’nde kült şu şekilde geçmektedir:

“Kutsal olarak bilinen varlıklar çevresinde oluşmuş, saygı, tapınma, dua, kurban ve ritler gerektiren, özel yer ve zamanlarda bayram ve törenleri bulunan, kült araçlarıyla cemaat liderlerini içeren inanç ve tapınış. Topluluğun başat ya da ortodoks dinsel geleneğinden sapan dinsel hareket ya da örgüt tipi. Terimin kullanımı tarikat teriminden her zaman açıkça ayırt edilmemekle birlikte, bu ikincisi, genellikle bir azınlık din koduna bağlı daha örgütlü, otoriter ve kapalı grupları tanımlamada kullanılmaktadır. Kült ise, daha kendiliğinden ve daha açık bir hareket olma eğilimindedir.” (Emiroğlu ve Aydın, 2009, s. 519).

Sedat Veyis Örnek ise *Etnoloji Sözlüğü*’nde kült kavramını “Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış” olarak açıkladıktan sonra, “Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kullanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur; en önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaat ile cemaati yöneten bir lider gereklidir” diye detaylı bir şekilde açıklama yapmıştır. (Örnek, 1971, s. 148-149).

Doğaya ve doğaüstü güçlere inanç, çok eski zamanlara dayanmış olsa da hemen hemen her dinî inanışta varlığını göstermektedir. Doğaya verilen kutsallık da kültleri meydana getirmiştir.

“Tabiat kuvvetlerine olan inanç, neredeyse bütün halk dinlerinde mevcut bulunmaktadır ve fiziki çevrede rastlanan yanardağ, deniz, ırmak, ateş, fırtına, gök gürültüsü, yıldırım, ay, yıldızlar, güneş vb. gibi tabiat şekil ve hadiseleri karşısında duyulan hayret, korku, saygı hisleri dolayısı ile bunlara atfedilen kutsallık neticesinde kült halini almışlardır.” (Kafesoğlu, 1980, s. 42-43).

Belirli kurallar ve uygulamalarla, dua ve kurban eşliğinde yapılan dini törenler olarak bilinen kült kavramı; bir tapım olarak görülmüştür. “Tapım için çeşitli dinlerde belirli tapınak yerleri kullanılır ve Müslümanların Cuma namazı, Hristiyanların Pazar ayini, genellikle bütün tapımlarda ortak olan bayram günleri gibi belirli zamanlar ayrılır.” (Hançerlioğlu, 2000, s. 493). Bu tür uygulamalar, Müslümanlıktan önce Türk topluluklarında da geçerli olmuştur. “Ateş, mağara, tepe, göl, yer-su, atalar vb. gibi unsurlar Eski Türk dinin esasını teşkil eder ve Türkler için kült hüviyetindedir.” (Tanyu, 1978, s. 28).

Kapsam alanı çok olan anasır-ı erbaanın edebiyatta da önemli bir yeri vardır. Edebiyatın tüm dönemlerinde varlığından söz edilen bir mazmundur. Mazmunlar; sözlü edebi metinleri oluşturan mit, efsane, destan, halk deyişleri, halk şiirleri vb. türlere de konu olmuştur. Ayrıca

halk edebiyatında sözlü kültür ortamıyla şekillendiği için âşık edebiyatı bünyesinde anasır-ı erbaanın varlığı âşikârdır.

Âşıklar, halkın iç yansıması ve sesi kabul edilmiştir. Bulundukları bölgenin ve yörenin coğrafyasına, tarihine, siyasetine, devlet yönetimine, edebiyatına, inanışlarına, yaşam şekillerine ve kültürlerine âşık şiirlerinde rastlanmaktadır. Kültür taşıyıcısı olan âşıklar, geçmişî sazlarıyla ve sözleriyle günümüze aktaran aracı konumundadır. Âşıklık geleneğine içerisinde rüya görme, bade içme ve çırak yetiştirme motifi, mahlas alma, âşık karşılaşmaları ve fasılları gibi özellikler vardır. Ayrıca âşıklık geleneğinin geniş bir coğrafyası olduğundan âşığa; “halk şairi, saz şairi, ozan, aşug, bahsi, jırav, çomukçu” gibi farklı isimler de verilmiştir. Âşığa verilen isimler farklılık gösterse bile muhtevası aynıdır.

Âşıklık geleneğinin amacı yüzyılların tecrübesinin yansıması olan şiir, müzik ve hikâye anlatımı ile çok yönlü sanatı halka ulaştırmaktır. Kendine has geleneği ve icrası olan âşıklık kültüründe; geleneğe uygun bir şekilde şiir söyleyebilen, karşılıklı atışma yapabilen ve icrasını saz eşliğinde aktaran âşıklar, usta âşıkların yanında uzun yıllar çıraklık eğitiminden geçerler ve yetişirler. ”Usta âşık, saza ve söze yeteneği olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir. Çırak, ustasının ölümünden sonra meclislerde, sohbetlerde, onun şiirleriyle söze başlar; adını yaşatır; izinden gider.” (D. Kaya, 2010, s. 40). Ayrıca usta âşık, çırağına âşıklık geleneğinin inceliklerini öğretmesinin yanında takma ad manasında mahlas vermektedir. Bu mahlas, âşığa ustası tarafından verilerek âşığın ustalığı tescil edilmiş olur. Âşıklık geleneğinin ehemmiyetlerinden biri de bade içme ve rüya görme motifidir. Bazı âşıkların maddi aşktan manevi aşka geçerken bir yol göstericinin yardımıyla âşık oldukları, bazılarının ise bade içerek âşık oldukları söylenmektedir.

Farklı coğrafyalarda birçok âşık bulunmuş, yetişmiş ve bu gelenek devam etmiştir. Türk halk edebiyatında ise “Anadolu Âşıklık Geleneği”yle devam ettirilmiştir ve birçok bölgede sürdürülmüştür. Konum olarak İç Anadolu Bölgesi’nin orta merkezinde bulunan, tarihî geçmişi köklü olan, birçok kültürü içerisinde barındıran Aksaray ilinde de âşıklık geleneği devam ettirilmiştir. Bölgede birçok âşığın bulunması, karşılıklı atışmalar yapılması ve âşıkların şiirlerinin ölümsüzleştirilmesi şehrin sosyo-kültürel yapısına katkı sağlamıştır.

Çalışmada klasik edebiyattan günümüze kadar hemen hemen her edebî dönemde kendisine yer edinen anasır-ı erbaa üzerine, Aksaray ilinde bulunan ve âşık edebiyatının temsilcileri olan âşıkların şiirlerinde dört unsur incelemesi merkez alınarak çalışmıştır.

Bu çalışmanın amacı; insanlık tarihi boyunca önem taşıyan hava, su, toprak ve ateşin (dört unsurun) bir araya gelerek anasır-1 erbaa tamlamasında bütünleşmesini göstermektir. Halk edebiyatında da Anadolu’da birçok âşığa ilham olan anasır-1 erbaa, birçok bilim dalını da farklı düşüncelere ulaştırmıştır. Bu çalışmada Anadolu âşıklarından ve âşıklık geleneğinden başlanarak Aksaray ilindeki âşıklar ve âşıklık geleneği incelenmiştir. Böylece Aksaraylı âşıkların şiirlerinde anasır-1 erbaanın tezahürlerine ulaşılması hedeflenmiştir. Anasır-1 erbaanın beşerî anlamdaki öneminin edebiyat ve kültür alanına da yansımış olduğuna vurgu yapılarak Aksaray ilindeki âşıkların tespit edilerek bu âşıkların şiirlerinin incelenmesi sonucu anasır-1 erbaa unsurlarının varlığından bahsedilmek amaçlanmıştır. Aksaraylı âşıkların şiirlerinde dört unsur üzerine çalışma yapılmasının yanında bu unsurların beşerî, dinî, edebi ya da kült merkezli olarak mana bakımından aktarımlarının da incelenmesi esas alınmıştır.

“Aksaraylı Âşıkların Şiirlerinde Anasır-1 Erbaanın Bileşenleri: Su, Hava, Ateş ve Toprak” adlı tez çalışmasında; insanoğlunun kendini tabiatla bütünleştirdiği, temel gereksinimlerini doğadan karşıladığı dört unsur olan hava, su, toprak ve ateşin âşıkların şiirinde incelenerek halka yansımaları ele alınacağından halk edebiyatına ve çalışmalarına katkı sağlanacağı düşünülmektedir. İç Anadolu Bölgesi’nin geçiş merkezinde olan Aksaray ili, konumu ve kültürel zenginliği bakımından birçok âşığı bünyesinde barındırmıştır. Bu çalışma kapsamında Aksaray’daki âşıkların şiirleri incelenerek anasır-1 erbaa unsurları tespit edileceğinden çalışmanın ehemmiyeti bulunmaktadır.

Çalışmanın yöntemini ise su, hava, ateş ve toprak unsurlarını karşılayan anasır-1 erbaa belirlemiştir. Çalışmada anasır-1 erbaa üzerine detaylı inceleme ve araştırma yapılarak birinci bölüme başlanmıştır. Geniş bir bakış açısıyla ele alınarak etimolojisinden oluşumuna kadar kısa ve öz bir şekilde verilmiştir. Anasır-1 erbaa (dört unsur); “Su”, “Hava”, “Ateş”, “Toprak” başlıklarıyla ele alınarak geniş bir şekilde üzerinde çalışılmıştır. Her unsurun etimolojisi ve sözlük anlamıyla başlangıç oluşturulmuştur.

Bu başlangıcın devamında dört unsurun özelliklerinden bahsedilmiştir. Halk edebiyatı edebi ürünlerinden alıntılar yapılarak dinden mitolojiye, mitolojiden kültüre kadar birçok alana değinilerek geniş bir çalışma yapılmıştır. En kapsamlı olan ve hemen hemen her alanda bulunan su ile başlanıp varlığın özünü ve sonunu oluşturan toprak ile bitirilmiştir. Her unsurun alt dalı geniş alt başlıklar altında toplanmıştır. Edebi ürünlere kaynak olması, doğa olaylarına ve doğal afetlere sebebiyet vermesi, imge oluşturması ve yapı unsuru olarak kullanılması şeklinde alt başlıklar oluşturulup tek tek açıklamalarıyla yer verilmiştir. Dört unsurun tek tek incelenmesinin sonunda edinilen bilgilerle anasır-1 erbaanın Antik Yunan’dan İslam felsefesine

kadar süregelen kapsamlı tarihçesine değinilmiştir. Daha sonrasında konu üzerine yapılan kaynak taramalarından ve okumalardan yola çıkılarak anasır-ı erbaanın her bilim dalında var olduğu ön planda tutulmuştur. Diğer bilim dallarındaki önemine de işaret edilerek fen ve sosyal bilimlerde bulunmasına göre tasnif edilmiştir. Bu iki başlık altında da anasır-ı erbaanın varlığından bahsedilen bilimlere yer verilmiştir.

Anasır-ı erbaanın geniş bir çerçevede ele alınmış, birçok bilim dalında yeri belirlenmiş ve köklü bir geçmişinin olması ile anasır-ı erbaa üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. İlk olarak kitap, sonra tez, daha sonra makale ve en son bildiri şeklinde sınıflandırılarak yer verilmiştir.

Türk edebiyatında anasır-ı erbaa hakkında genel bir inceleme yapılarak sözlü edebi metinlerde yeri üzerine çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bir önemi âşıklar olduğundan Âşık edebiyatı genel olarak yazılarak anasır-ı erbaanın bu edebiyattaki yerine vurgu yapılmıştır. Anadolu âşıklık geleneğinden başlayarak İç Anadolu Bölgesi'nde âşıklık geleneğine, daha sonrasında Aksaray ilinde bulunan âşıklara genel bir bakış açısıyla genelden özele bir inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Aksaraylı âşıklar ele alınmıştır. Aksaraylı birçok âşık bulunmasından dolayı yalnızca şiirleri kitap haline getirilmiş âşıklar incelenerek çalışmanın sınırı belirlenmiştir. Bu âşıklara genel bir çerçeveden bakılarak eserlerinin tek tek incelemesi yapılmıştır. Başlangıçta Sururi Başıer oluşturmuştur. Sonrasında Bekir Coşkun devamında babası Murat Coşkun gelmektedir. Daha sonrasında ise İdris Başıtuğ, Osman Apaçık, Mehmet Akça sırasıyla yer verilerek ilerlenmiştir.

Âşıkların şiir incelemesi ise şiirlerini derleme yapıp kitaplaştıran yazarların eserlerinden yapılmıştır. Sururi Başıer'in şiirleri Prof. Dr. Selçuk Peker'in *Gönlüm Sururi*, Bekir Coşkun'un şiirleri yine aynı yazarın *İlham ve Kalem*, Murat Coşkun'un şiirleri Ruhi Özkanlı'nın *Hamidiye'den Yükselen Ses*, İdris Başıtuğ'un şiirlerine Aksaray'a ait ilk antoloji eseri ortaya koyan Yasemin Avan'ın *Aksaraylı Âşıklar*, Osman Apaçık'ın şiirleri ise âşığın yaşadığı ilçedeki tüm âşıkları içerisinde barındıran Prof. Dr. Selçuk Peker'in *Ortaköylü Âşıklar*, son olarak Mehmet Akça'nın şiirlerine Abdulkadir Ay'ın *Âşık Molla* eserlerinden incelenmiştir.

Âşıkların öncelikle hayatı, çalışma çerçevesi ve sanatı üzerinde durularak sanatının içerisinde âşıklığı hazırlayan etkenler, şiirlerinde işlediği başlıca konular, şiirlerinin şekil özellikleri gibi başlıklara da değinilmiştir.

Daha sonrasında âşıklara ait eserlerin tek tek okunması, incelenmesi ve şiirlerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Sırasıyla su, hava, ateş ve toprak dörtlüsünde oluşan anasır-ı erbaa

unsurlarına ve bileşenlerine yer verilmiştir. Şiirlere hikâyesi olan, şehri yansıtan, dört unsurun alt başlıklarını içerisine alan, kült merkezli ya da edebi sanatlı olması açısından ele alınarak çalışmada yer verilmiştir. Sonuç kısmıyla da çalışma, nihayete erdirilmiştir.

Çalışmanın literatür bilgisi ve kaynakçasına öncelikle geniş bir çalışmayla günler süren kaynak taramasıyla başlanmıştır. Anasır-ı erbaa, dört unsur, dört element ve tek tek unsurlar ele alınmış; kitaplar, tezler, makaleler ve bildiriler incelenmiştir. Bulunan kitaplar okunarak gerekli notlar alınmıştır. Diğer akademik çalışmalar birçok kez okunarak alıntı yapılacak yerler belirlenmiştir. Her unsur tek tek incelenirken kelimelerin etimoloji ve sözlük anlamını aktarmak için İskender Pala'nın *Divan Şiiri Sözlüğü*'nden, Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı Lugati't Türk*'üne kadar birçok sözlük sentezlenmiştir. En eski Türkçe metin olan Orhun Abideleri'nde dört unsur incelemesi yapılabilmesi için birçok kez Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri* kitabı taranmıştır. Yine Geçiş Dönemi ürünlerinden ve sözlü edebi metinler içerisinde önem arz eden *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin okuması da Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı*'ndan yapılmıştır.

Çalışmada birçok kaynak incelenip taranmış ve gerekli alıntılar yapılmıştır. Bu nedenle geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

Çalışma hazırlanırken dört unsurun geniş bir alanı kapsamasından bünyesinde pek çok hususu barındırmasından kaynaklı uzun soluklu okuma ve yazma süreci olmuştur. Aynı zamanda geçmişten günümüze kadar birçok eser üzerinde çok fazla araştırma ve inceleme yapılmıştır. Eserlerin tek tek, tüm ayrıntılarıyla incelemesi zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Aksaray'daki âşıkların sayıca fazla olması nedeniyle çok sayıda şiir incelemesinin yapılması ve araştırma sonucunda tespit edilen pek çok âşıkla ilgili yapılan tasnif süreci başka bir zorluk sebebi olmuştur. Bu çalışma, birçok bilim dalında var olan anasır-ı erbaadan yola çıkarak hazırlanmıştır. Ayrıca Aksaraylı âşıkların şiirlerinde anasır-ı erbaanın ve bileşenlerinin incelemesiyle çalışmanın devamlılığı sağlanmıştır. Yapılan çalışmanın, Aksaraylı âşıklarımızın eserlerinin incelenmesinde, Aksaray'ın edebiyat araştırmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1.BÖLÜM:

ANASIR-I ERBAA

1.1. Anasır-ı Erbaa Kavramına Genel Bir Bakış

İnsanoğlu, kendi varoluşunu ve kendisi için var edilen diğer varlıkları anlama ve anlamlandırma gayesinde. Kendi yaratılışının manasını bulmak, insanoğlunun temel arzusudur. Bu amaçla da kendi özünü, cevherini araştırır. Bu öze ve cevhere kaynaklık eden unsurların üzerine yoğunlaşır. İnsanoğlunun kâinata gelişine ve varoluşuna dair düşünceleri yansıtan bu unsurların ana mazmunlardan biri olan anasır-ı erbaa, etimolojik olarak Arapça'dan gelen iki sözcüğün meydana getirdiği yabancı kökenli bir tamlamadır. Arapça'da "anasır", "unsur" kelimesinin çoğulu, "erbaa" ise sayma sayılarından "dört" sayısına karşılık gelmektedir. "Arapçada anasır-ı erbaa, Farsçada 'çar' unsur olarak geçen dört unsur; toprak, hava, su ve ateş öğeleridir." (Pala, 2002, s. 33). Âlemi ve insanı var ettiğine inanılan anasır-ı erbaanın sözlük anlamında anasır, "mürekkep cisimleri meydana getiren basit cisimlerin her biri, eleman; bir bütünden ayrılıp ayrı bir fırka, heyet meydana getiren kısım; madde, esas, kök"(Develioğlu, 2008, s. 1122) olarak geçmektedir.

"Hava, su, ateş ve topraktan oluştuğu belirtilen dört unsur, geçmişten günümüze pek çok kültür ve dinde yaşamın, varoluşun kaynağı, evrenin özü ve hayatın vazgeçilmez öğeleri olarak kabul edilmiştir. Anasır-ı erbaa olarak da nitelendirilen bu dört unsur, Türkler tarafından da kutsal kabul edilmiştir. Ancak Türkler bu dört unsuru, toprak, su, ateş, ağaç şeklinde dörtlü bazen de toprak, su, ateş, ağaç ve rüzgâr ya da toprak, su, ateş, ağaç ve demir şeklinde beşli unsur olarak değerlendirmişlerdir." (Ocak, 2002, s. 239).

Anasır-ı erbaa etimolojik olarak farklı düşünceler yansıtmaktadır. Bu farklılıkların sebebi, somut olan dört unsurun fikirlerle soyut anlam yüklenmesidir.

"Eski Yunan filozoflarının fiziksel evrenin temel bileşenleri olarak düşündükleri dört kendilik: hava (aer*), ateş (pyr*), su ve toprak(tır). Bu öğelerden her birinin iki niteliği bulunmaktadır: hava sıcak ve nemli, ateş sıcak ve kuru, su soğuk ve nemli, toprak soğuk ve kurudur. Ortak niteliklere sahip öğeler birbirlerine dönüşebilir; birbirleriyle bütünleşebilirler." (Ulaş, 2002, s. 433).

Bu kelimeler, fiziki ve beşerî anlamlarla yüklü olsa da edebiyat ve kültür alanında da farklı manalar içermektedir. Bu nedenle halk edebiyatında âşıkların sıkça kullandığı bu dört unsur, âşıkların şiirlerinde ve âşıkların birbiriyle yapmış oldukları atışmalarda sıkça karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Anasır-ı Erbaanın Tarihçesi

İnsanoğlu; eski tarihlerden beri içinde doğduğu ve yaşam sürdüğü âlemin ve diğer canlıların ana maddesini, ortaya çıkışını merak etmiştir. Bu merak bazen inanılıp kabul edilen dinî inanç ve kaidelerine göre, bazen felsefi yönelişlerle cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

“Genel kabule göre bu konuda ilk felsefi spekülasyonları yapanlar, tabiatçı filozoflar da denen antik Yunan filozoflarıdır. Onlardan her biri, yaptıkları tabiata dayalı gözlemleri sonucunda hava, su, ateş ve topraktan oluşan dört maddeden birisini varlıkların ana maddesi (arkhe) saymışlardır. Sonraki dönemlerde antik Yunan’ın bu dört unsur fikri, İslam dünyasına aktarılmış ve Müslüman filozoflar arasında çoğunlukla anasır-ı erbaa olarak isimlendirilmiştir.” (Karlığa, 1991, s. 149).

İslam düşüncesinde konuyu ilk kez ele alan el-Kindi, son şeklini veren ise İbn Sina olmuştur. Daha sonrasında yetişen İslam âlimleri, genel bir bakış açısıyla konuyu ele alıp kabul görülmüş fikirlerde değişiklik göstermeyerek önceki fikirleri tekrarlamakla yetinmişlerdir. Anasır-ı erbaayla ilgili olarak İbn Sina, Gazali, Farabi, İbn Rüşd gibi birçok düşünür çalışma yapmıştır. Aynı zamanda bu konuyla ilgili 18.yy Türk düşünürlerinden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, ansiklopedik bilgi niteliği taşıyan eseri *Marifetname*’de kâinatın yaratılışını ele almıştır.

Antik Yunan’da başlayan varlığın ilk maddesini sorgulama arayışı, anasır-ı erbaanın İslam felsefesine gelmesine ve tarihçesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İslam felsefesi bağlamında, kâinatı ve insanlığı yani âlemi ve âdemi oluşturduğuna inanılan dört unsur olarak bilinmektedir.

Anasır, bir şeyin aslı manasında olan unsur sözcüğünün çoğuludur. “İslam felsefesinde anasır-ı erbaa yerine ümmühat-ı erbaa, ustukassat-ı erbaa, erkan-ı erbaa, tabai-i erbaa, ümmühat-ı süfliye, usul, mebadi ve kavabis gibi terimler de kullanılmıştır.” (Çankı, 1954, s. 675; Hançerlioğlu, 1973, s. 192; Karlığa, 1991, s. 149). Unsur sözcüğü ise Antik Yunan döneminde varlığın başlangıç maddesi anlamında “arkhe” kelimesinin Arapçadaki yansıması olarak bilinmektedir. “Bilindiği gibi antik Yunan filozoflarında yoktan yaratma (ex-nihilo) fikri mevcut değildir. Onlara göre antropomorfik nitelikteki ranrı, hâlihazırda mevcut olan ilk maddeye (arkhe) sadece şekil vermiştir.” (Gökberk, 1994, s. 22; Karlığa, 1991, s. 149). Fakat bu durum İslam düşünce tarihinde, İbn Rüşd dışında diğer düşünürler tarafından varlığı oluşturan ana maddenin Allah tarafından yaratıldığı ya da yoktan var edildiği görüşündedir.

Antik Yunan filozofları arasında varlığı ve kâinatı var ettiğine inanılan başlangıç maddesini, neyin oluşturduğu konusunda birçok fikir ve teori vardır.

“Nitekim onlardan Thales’e göre arkhe, sudur. Çünkü ona göre yokluktan bir şey meydana gelmez. Bundan dolayı kendisi meydana gelmemiş ve yok olmayacak bir varlık, her şeyin nedeni ve evrenin tohumu olabilir: o madde de sudur. Su kendiliğinden canlıdır, değişkendir, türlü şekillere girebilir.” (Aristoteles, 2010, s. 91; Çankı, 1954, s. 3; Gökberk, 1994, s. 22; Guthrie, 1999, s. 32; Pazarlı, 1950, s. 3; Sena, 1976, s. 383).

Thales'in görüşünü yeterli bulmayan ve eksik gören Anaximandros ise temel maddenin sınırsız ve meçhul olduğu görüşünü savunmuştur.

"Su arkhe olamaz, çünkü su belirli bir şeydir. Oysa ilk nedenin hiç bir niteliği olmayan ve her çeşit özel şekillere ilgisiz, fakat her şeye girebilecek bir ilke olması gerekir. İşte o apeirondur. Apeiron denilen şeyden öncelikle sıcak ve soğuk oluşmuştur. Sıcak, soğuk bir küre gibi sarmış ve soğuktan katı ile sıvı ortaya çıkmıştır." (Gökberk, 1994, s. 22; Guthrie, 1999, s. 33; Sena, 1976, s. 53).

Anaximandros'un soyutlaştırmış olduğu ilkeyi tekrar somut hale getiren Anaximenes'tir. Bunun nedeni ise apeiron fikri, fazla imgesel bulması ve karışık gelmesidir. " Su da kaba bir ilkedir. Fakat hava, sudan ince, sonsuzluktan daha sabit bir gerçektir. O kendi kendine yeter, şekilden şekle girebilir." (Aristoteles, 2010, s. 92; Gökberk, 1994, s. 23; Guthrie, 1999, s. 36; Sena, 1976, s. 55).

Bu görüşlerden farklı olarak Heraklitos ise ana maddenin ateş olduğu görüşünü savunmuştur. Ateşin sonsuz ve yakıcı olması gibi özellikleri, bu fikri ortaya koymasına zemin hazırlamıştır.

"Ona göre evren boyuna akan bir süreçtir. Hiç durmayan, bu değişme içinde kalan, sürüp giden hiç bir şey yoktur. Bu bitip tükenmez değişmelerin ilkesi, tüm var olanların temeli, bütün karşıtların ilk gerçek birliği, ateştir. Nasıl bir tahtayı yakan ateş, durmadan hareket ederek onu duman ve küle çeviriyorsa, yani o devamlı ilerleyen bir süreçse aynı şekilde evren de bitip tükenmez canlı bir ateştir, sürekli bir yanma sürecidir." (Brehier, 1969, s. 41; Gökberk, 1994, s. 22; Guthrie, 1999, s. 32; Sena, 1976, s. 383).

Diğer bir düşünür olan Empodokles ise başka filozofların tekli olarak ortaya koydukları öğeleri birleştirerek kabul etmiştir. O da Aristoteles'in benimsemiş olduğu dört ana unsuru, yaşamın temeli olarak benimsemiştir.

"O, su, ateş, hava ve topraktan oluşan bu dört ilkenin başka bir şeye dönüşmeyen, bölünmeyen sadece çeşitli hareket durumlarına geçebilen maddeler olduğunu söyler. Bunlar doğada bir ressamın işine yarayan boyanın ana maddeleri ya da hamur yapmak için kullanılan su ve un gibidirler. Her şey bunların türlü oranlarda birleşme ve ayrışmalarından oluşur. Fakat bunlardan hiçbiri ilk sırayı almaz, aynı derecede ölümsüz oldukları için de birbirlerinden husule gelmezler. Empodokles, diğer filozoflardan farklı olarak ilk defa bu elementleri bir araya getiren veya onları dağıtan neden fikrini ortaya atmıştır: o da sevgi ve nefrettir." (Aristoteles, 2010, s. 93; Brehier, 1969, s. 51; Gökberk, 1994, s. 34; Karlığa, 1991, s. 149).

Aristoteles ve Eflatun, Empodokles'in bu fikrini doğru kabul edip onun yolundan gitmişlerdir. Doğacı düşünürlerin tek tek ele alıp görüşlerini belirttikleri dört unsuru birlikte düşünerek temel unsur bünyesinde düşünmüşlerdir. Platon bu unsurları cisimlerin en küçük halinden oluştuğu düşüncesine de sahiptir.

Aristoteles, unsurlar teorisine son şeklini veren filozof olmuştur.

"Bunlardan birincisi ay üstü, ikincisi de ay altı âlemdir. Ay üstü âleminde dairesel bir hareket mevcuttur. Ay altı âleminin maddeleri olan dört unsur ise kevn ve fesada (oluş ve bozuluş) uygun olduklarından aşağı ve yukarı doğrusal harekete sahiptirler. Öğelerin hareket tarzları, onların doğa içindeki dizilişlerini belirler: ortada toprak, onun etrafında su bulunur. Sonra hava gelir. Ateş ise göğe doğru, evrenin dışına doğru hareket eder. Yeryüzündeki tüm varlıklar bu unsurların çeşitli şekillerde birleşmelerinden meydana gelir. Bu unsurlarda ikişer ikişer birbirinin karşıtı olan dört tane özellik vardır. Bunlar dörtlü kombinezonla kuru-soğuk, soğuk-yaş, yaş-sıcak, sıcak-kuru şeklinde bulunur. Onlardaki bu çift özellikler sayesinde bir öğeden diğerine kolayca

geçilebilir, ögeler arası dönüşüm olabilir.” (Gökberk, 1994, s. 85; Karlığa, 1991, s. 149; Weber, 1964, s. 78).

Aristoteles’in bu teorisinden sonra İslam dünyasında da unsurlar teorisine yer verilmiştir. “Aristoteles’in son halini verdiği unsurlar teorisi, Süryaniler aracılığıyla İslam dünyasına aktarılmıştır.” (Karlığa, 1991, s. 149). İslam inancına sahip düşünürler, Antik Yunan filozoflarından farklı olarak İslam inanç ve kaideleriyle hareket etmişler ve fikirler ortaya koymuşlardır. Antik Yunan düşüncesindeki başlangıcı olan madde görüşüyle Tanrı’nın âlemi meydana getirdiği inancını bütünleştirmişlerdir.

“Felsefesinde konuya ilk defa yer veren, meşşai filozoflardan el-Kındî’dir. O, tıpkı Aristoteles gibi âlemi ay altı ve ay üstü olarak ikiye ayırır. Ay altı âlemde ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsur mevcuttur. Bu unsurların sıcaklık-soğukluk, yaşlık-kuruluk gibi nitelikleri vardır. Kevn ve fesat (oluş ve bozuluş), birbirinin zıttı olan bu keyfiyetlerde meydana gelir. Bu nitelikleri sayesinde belirli oranlarda karışıp birbirlerini etkileyerek varlıkları meydana getirirler. Unsurların kendilerine has tabii mekânları vardır: Ay altı âlemin en üst kısmında ateş küresi, onun altında hava, onun altında su, en altta ise toprak küresi yer alır.” (Karlığa, 1991, s. 149; Taylan, 1991, s. 163).

Farabi’ye göre dört unsur yani anasır-ı erbaa, sudûr sürecinin bir parçasıdır. Sudûr ise sözlükte doğmak, meydana gelmek, zuhur etmek manasındadır. Sudûr teorisi; yaratılışı ifade eden, geçmişten günümüze varlığı devam eden, varlığın özünü oluşturan, soyuttan somuta doğru çeşitli varlık katmanlarına şekil veren kısaca varlık âlemini meydana getiren teoridir.

“Zira âlem Tanrı’dan sudûr (feyz, taşma) neticesinde ortaya çıkmıştır. Onun tanrısı, Plotinos’un biri ile Aristoteles’in kendi kendini temaşa eden salt düşünce olan tanrısının bir karmasıdır. Farabi’nin bu iki düşünceyi birleştirdikten sonra bunlarla İslam öğretisi arasında bir senteze girilerek, dini felsefeye yaklaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Ona göre Allah kendi cevherini bilir ve bu cevherin kemal halinde mevcut olacak birçok hadisenin kaynağı olacağını da bilir. Allah’ın bu ezeli bilgisi, kendisi dışındaki bütün mevcudatın var oluş sebebidir. (Arnaldez, 1979, s. 351; M. Kaya, 2003, s. 88; 2009, s. 467). O halde bilmek ve düşünmek (kendi varlığını temaşa etmesi) Allah için yaratmak manasındadır. Onun teorisinde Plotinos’çu, Aristoteles’çi ve İslami unsurlar iç içe bulunmaktadır. Çünkü yaratma fikrini kabul ediyorsa da Plotinos’la birlikte yaratmayı sudûra indirgemekte, Aristoteles ile birlikte maddenin ezeliliğini kabul ediyorsa da ona Allah’ın eseri ve O’ndan sudûr etmiş nazarı ile bakmaktadır. (Arslan, 1987, s. 305; Taylan, 1991, s. 179). Buna göre Allah’ın bilgisi sebebiyle sonsuzda, O’ndan bir varlık meydana gelir. Bu ilk varlık, ilk akıldır. İlk aklın varlığı Allah dolayısıyla zorunlu fakat kendi özünde olanaklıdır. Yani o, özü itibarıyla mümkün, ilk olduğu için zorunlu bir varlıktır. İlk varlıkta iki tür bilgi vardır: Tanrı hakkında bilgi ve zatıyla ilgili bilgi. Onun Tanrı’yı bilmesinden ikinci bir akıl, zatıyla ilgili bilgi nedeniyle de bir felek ortaya çıkar. Aynı durum ikinci akıl için de söz konusudur. Yani ondan üçüncü bir akıl ve bir felek sudûr eder. Bu sistemle faal akla kadar sayısı belirsiz akıl ortaya çıkar.” (Atay, 2001, s. 178; Aydın, 2008, s. 85; Farabi, 2001, s. 33; M. Kaya, 2003, s. 88).

Bu nedenle de Farabi, dört unsurun ortaya çıkmasında aklın ve onun getirisinin etkili olduğunu ifade etmiştir.

“Farabi’ye göre göklerin hareketleri ve bunların bir düzene göre birbirlerine temas etmesi neticesinde faal akıldan ilk madde (heyula), ondan da dört unsur (ustukus) ortaya çıkar. Bu unsurlardan zorunlu olarak çeşitli karışımlar meydana gelir. Bu zorunluluk, gök cisimlerinin sahip olduğu, tasavvur yoluyla bir halden diğer bir hale geçebilen bir bilgi türünden Allah hakkındaki bilgisinden- kaynaklanır. Bu tasavvur sayesinde gök cisimlerinde cismani tasavvur ve hareket meydana gelir. Bu hareket ve değişimler dört unsurdaki değişimlere sebep olur. Yine gök cisimlerinin etkisiyle dört unsur belirli oranlarda karışım meydana getirir ve bu karışım bitki, hayvan ve insan nefisini kabul edecek seviyeye gelmiş olur. Yapısı gereği en yüksek unsur ateş,

en soğuk olanı su, en acıcısı hava, en katı olanı da topraktır.” (Farabi, 2001, s. 46; M. Kaya, 2003, s. 89; Taylan, 1991, s. 181).

İslamî düşünürlerden İbn Sina’nın Tanrı ile ilgili fikirleri, kâinatın Tanrı’nın sudûru yoluyla meydana gelmesi ve unsurlar teorisi; diğer düşünürlerden Farabi’nin görüşüyle benzerlik göstermektedir.

“İbn Sina’ya göre dört unsur, faal akıldan feyezân eden maddenin (heyula) dört farklı yeteneğinden meydana gelmiştir. Fakat burada faal akıl kendi başına yeterli değildir; onun yanında gök nefislerinin, gök unsurlarını (cisimlerini) dairevi olarak döndürmesi neticesinde anasır-ı erbaa ortaya çıkmıştır. Yine onların etkisiyle bu unsurlardan bitki, hayvan ve insan gibi mürekkep cisimler oluşmuştur.” (Corbin, 1986, s. 172; Çubukçu, 1977, s. 33; Durusoy, 1993, s. 74).

Diğer bir İslam düşünürü olan Gazali, meşşâî filozoflarının kabul gördükleri sudûr fikrinin, İslamiyet’in getirisi olan vahiyle ve onun temel prensipleriyle uzlaşmadığını ifade etmektedir.

“Ona göre eğer âlem sudûr nazariyesinde anlatıldığı gibi bir var oluşsa, bu bir yaratma fiilinin sonucunda olmamış demektir. Çünkü fiilden söz edebilmek için zaman içinde bir başlangıcın düşünülmesi gerekir. Zira ezeli fiil diye bir şey olmaz, çünkü bu bizzat fiilin tanımına ters düşer. Eğer ortada bir fiil yoksa bir fail de yok demektir. Öyleyse filozofların Allah hakkında fail kelimesini kullanmaları bir tehafüttür. Onların ilk sebebine fail desek bile, ondan ilk akıl zorunlu olarak sadır olduğu için bu faile Allah demek doğru olmaz. Çünkü o failin iradesi yoktur. Ona göre Allah âlemi, sonradan kendi iradesi ile yoktan yaratmıştır.” (Aydın, 1993, s. 168; M. Kaya, 2003, s. 468; Taylan, 1991, s. 270).

Diğer İslam düşünürleriyle zıt düşen Gazali’ye göre cisimler, ikiye ayrılmaktadır. “Basit cisimler kevn ve fesada tabi olmayan gök cisimleriyle kevn ve fesada tabi olan unsurlardan oluşur. Unsurlar dört tanedir ve araz oldukları için kevn ve fesada tabidir; süfli oldukları için de ay ve güneş gibi gök cisimlerinin etkisi altındadır.” (Karlığa, 1991, s. 140).

İslam düşünürlerinin içerisinde farklı görüşe sahip olan İbn Rüşd, Gazali’nin yoktan yaratma fikrini de İbn Sina’nın felsefesini de birbiriyle aynı görmüştür ve reddetmiştir.

“Bu reddedişin amacı, İbn Sina’nın gerektiği gibi anlayamadığını ve Gazali’nin haksız olarak suçladığını düşündüğü Aristoteles’in saygınlığını geri vermektir. Zira İbn Sina, Aristoteles’i Allah’ın varlığını var olanların bütün kademelerine katılmış olarak gören Yeni Eflatuncu çerçeve içine yerleştirmişti. Böylece Gazali’nin de eleştirisine maruz kalmıştı. İşte İbn Rüşd, Aristoteles’in asıl metinlerine döner ve İbn Sina’nın anladığı anlamda zorunlu ve mutlak varlığın ancak kendisini tanıdığı için diğerlerinin O’ndan çıkmış olabileceğini reddeder. İbn Rüşd aynı zamanda, İslam’ın ana kaynağı Kuran’da yoktan yaratma fikrinin bulunmadığını, bunu kelamcıların icat ettiklerini söyler. Ona göre Allah hiçlik üzerinde etkide bulunmamıştır. O halde âlemin ana maddesi tıpkı Tanrı gibi kadimdir. Tanrı, ezeli olan bu madde üzerinde tasarrufta bulunmuştur.” (Altıntaş, 1996, s. 110; Ayasbeyoğlu, 1955, s. 17; Aydın, 1993, s. 191; Uludağ, 1985, s. 127, 130).

İbn Rüşd’e göre yaratılmayan ve sonsuz maddeden, kâinata tüm canlı ve cansız varlıklar meydana gelmiştir. Bu maddenin özü, her türlü özelliği içerisinde barındırabilen heyuladır.

Heyula ise duyu ya da akıl yoluyla algılanabilen maddenin özünü ve ilkesini oluşturmaktadır.

“Heyuladan dört madde ortaya çıkmıştır. Fakat burada İbn Sina’da olduğu gibi faal aklın dört unsura biçim verici, şekillendirici olduğu anlayışı yoktur. Zaten İbn Rüşd bu anlayışı eleştirir ve reddeder. Ona göre suretler maddelerden ayrı olan zihni ve fikri gerçeklikler değildir. Fail bu suretleri maddelere koymaz, maddeyi bu suretlere göre biçimlendirmez. Bizzat maddede bilkuvve sayısız yetiler vardır. Bu suretler maddenin özünde mündemiştir.” (Corbin, 1986, s. 172; Karlığa, 1991, s. 150; Taylan, 1991, s. 248).

Böylelikle Antik Yunan filozoflarından İslam filozoflarına gelene kadar anasır-ı erbaa düşüncesi; kâinatın yaratılmasıyla ilişkilendirilerek varlığın ilk oluşumundan itibaren sorgulanan, araştırılan ve üzerinde çalışmalar yapılan bir konu olmuştur.

1.3. Su

Su; kâinatta en küçükten en büyüğe bütün canlıları ve yaşamı ayakta tutan, kimyasında iki hidrojen ve bir oksijen atomunu bulunduran, doğal sıcaklıkta sıvı olan, ısının artırılmasıyla gaz, ısının azaltılması sonucu katı olan maddedir. Başka ifadeyle “Yeryüzünün üçte ikisini kaplayan, bileşiminde çözelti ya da asıltı halinde çeşitli maddeler bulunan sıvı bir maddedir.” (Ulusoy, 2007, s. 25). Biyolojik manada önem arz eden su, kültürel ve edebi anlamda da kıymetlidir. Bu nedenle yaşamın dört ana unsurunun başında bulunmaktadır.

Su, Türklerin de dâhil olduğu İslam kozmopolitinin diğer iki önemli dillerinden Arapça’da “ma”, Farsça’da ise “ab” kelimesiyle karşılanmaktadır. “Ab: su, ma’, zülal. Onda, her şeyden önce bir hayat vericilik özelliği vardır. Gelişip büyümeye zemin hazırlar. Tahrip edicilik, boğuculuk ve batırcılık özellikleriyle tehlike; temizleyicilik, güzelleştiricilik ve geliştiricilik özellikleriyle de nimettir.” (Pala, 2002, s. 1).

Su kelimesinin -etimolojik yapısına bakıldığında- geçmişten günümüze kadar bir takım ses olayları ve değişimlerine uğrayarak günümüze kadar geldiği görülmektedir.

“Göktürkler, suyu ifade etmek için ‘sub’ kelimesini kullanmış, daha sonra ‘b’ sesi düşerek şimdiki halini almıştır. Uygur Devleti yazıtlarında ise ‘sug’ şeklinde geçer. Radloff’a göre Altay kültür çevresindeki Türk toplulukları da suya ‘sug’ derlerdi. *Divanü Lügat’it-Türk* ve *Kutadgu Bilig*’te ise su, ‘suv’ olarak geçer. Hülâsa su kelimesinin tarihsel gelişimini ‘sub, suv, sü, su’ şeklinde sıralayabiliriz.” (Akış, 2007, s. 15).

Su, hayat kaynağı olmasından dolayı kâinatın varoluşunu simgeleyen dört temel unsurun içerisinde en önemlisi olarak görülmektedir. “Simgesel anlamı ile su, bütün potansiyel güçleri temsil eder ve varoluşun kaynağıdır. Potansiyel gücün ve ayrışmamışlığın ilkesi, evrenin içerisindeki her türlü maddenin temeli, bütün tohumların taşıyıcısıdır. Aynı zamanda dönülecek ilk özü simgeler.” (Eliade, 2003, s. 196). Su, özden gelmenin ve öze varmanın bir yansıması olarak görülmesinden dolayı varoluşu temsil etmektedir.

Hem varoluşun hem de yok oluşun yansıması olan su, içerisinde hem hayat bulmak olan doğumu hem de hayatın sonlanması olan ölümü bulundurur. Bu nedenle suyun özden gelmenin ve öze gitmenin yanında doğurganlık özelliği de vardır.

“Özellikle Paleolitik çağda yaşamın ve doğurganlığın simgesi olarak dişi putların üzerine spiral şekiller çizilerek ifade edilen su, evrenin tüm tohumlarını içinde barındıran evrensel bir rahim

olarak tazelik ve doğurganlıkla bağdaştırılmıştır. Sular, yaşamın içindedir ve onu canlandırır. Ayrıca suyla yıkanmak hem eski yaşamdan yeni yaşama, ölümden doğuma bir dönüş hem de ruhun madde dünyasına dönüşünü temsil eder.” (Eliade, 2003, s. 199; Akman, 2002, s. 1).

Su; tatsız, kokusuz, renksiz, saf bir maddedir. Bu kadar yalın olsa da su, yaşam için çok büyük önem arz etmektedir. İnsanlar ve hayvanlar için önemli olan su, bitkiler için de önemlidir. Bitkiler, ihtiyaç duydukları mineralleri sudan alırlar. “Tabiattaki tüm bitkilerin yeşermesine sebep olduğu için bereket ve rahmet olarak isimlendirilir. Farklı şekillerde ve durumlarda çeşitli isimlerle anılır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 366).

Su; Türkçe kökenli olup en eski Türkçe metinlerinden olan ve taşlar üzerine yazılmış bir tarihi içerisinde barındıran *Orhun Abideleri*’nde “sub” veya “suv” olarak geçmektedir.

“...Subı anca itmiş. Türk budun yok bolmazun tiyin budun bolçun tiyin kañgım İltiriş Kağanı
ögüm İlbilge Kätunuğ teñgri töpüsünde tutup yügerü kötürmiş erinç.

Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye millet olacak olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış ...” (Ergin, 2021, s. 44-45).

Kül Tigin Yazıtı’nın doğu yüzünde bulunan metnin tercümesinden de anlaşılacağı üzere tarih boyunca su; maddi ve manevi temizlik, şifa, bereket, güç ve kuvvet kaynağı olarak görülmesinden dolayı mukaddes kabul edilmiştir. Yaratıcının, suyu insanoğlunun hizmetine sunduğundan ve Türk milletinin devamlılığı için önem arz ettiğinden bahsedilerek suyun önemine vurgu yapılmıştır.

Doğa ve doğadaki varlıklar için en temel ve gerekli unsurlarından olan su, varlığın geçmiş bilincini geleceğe aktarmaktadır. İlk Türkçe metin olan *Orhun Abideleri*’nden de hareketle su, yaşamın her safhasında önemli bir unsur olmuş; edebiyatta, sanatta, müzikte ve diğer bilimlerde varlığını göstermiştir.

Türk edebiyatının İslamiyet’le tanışıp İslam kültürüyle bütünleşmesi sonucu oluşan klasik Türk edebiyatına bakıldığında su, sevgiliye ithaf edilen bir unsur olarak görülmüştür. Su, bazen özellikleri bakımından tezatlığına karşılık gelen anasır-ı erbaanın diğer bir unsuru olan ateşin söndürücü gücü olarak görülmüştür. Bazen de tam tersi şekilde ateşin alevi karşısında çaresiz kalan bir unsur olarak ifade edilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında su, genellikle âşığın sevgiliye olan aşkıdan döktüğü gözyaşı olarak da görülmüştür. Âşığın gözyaşları, sevgiliye duyduğu aşkın şiddetini anlatmaktadır. Klasik Türk edebiyatı; İslamiyet’in etkisiyle oluşan bir edebiyat olduğu için ortaya konulan aşk, beşerî aşktan çok ilahi aşktır. Allah’a, Hz. Muhammed’e duyulan sevginin bir yansıması olarak da

suyun akışkanlığı ve sonsuzluğu; aşk ve bu aşkın getirdiklerine benzetilmiştir. Klasik Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Fuzuli ise Hz. Muhammed'e aşkını ve sevgisini anlatan *Su Kasidesi* eserini kaleme almıştır:

“Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlâre su

Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su

Âb-gündur günbed-i devvâr rengi bilmezem

Ya muhit olmuş gözümden günbed-i devvâre su

Ey göz gönlümdeki ateşlere gözyaşından boşuna su saçma (söndüremezsın). Çünkü bu denli tutuşan ateşlere su çare olmaz. Dönen kubbe (gökyüzü), su renginde midir yoksa gözyaşlarım mı gökyüzünü kaplamıştır, bilmiyorum.” (Saraç, 2008, s. 38-70).

Burada Fuzuli'nin Hz. Muhammed'e olan aşkını anlattığı görülmektedir. Su, beşerî anlamda yakıcı olan ateşi söndüren iken bu dörtlükte ateşin hararetinin çokluğuna işaret etmek için suyun gücünün yetersiz kaldığına vurgu yapılmıştır. Ateş burada Hz. Muhammed'e duyulan sevginin karşılığı olarak görülmüş ve suyu karşılayan da âşığın sevgiliye duyduğu sevgiden ve ıstıraptan kaynaklı dökmüş olduğu gözyaşına karşılık gelmektedir. Gözyaşının çokluğu da mübalağalı olarak gökyüzüne renk verdiği vurgusuyla verilmiştir. Fuzuli'nin suyun sonsuzluğu ve çok yönlülüğüyle aşkını bütünleştirdiği görülmektedir.

Su, klasik Türk edebiyatında olduğu gibi yeni Türk edebiyatında da şairlerde ve edebi ürünlerde sıkça kullanılan bir unsurdur. Cumhuriyet Dönemi yazar ve şairlerinden olan Necip Fazıl Kısakürek'in *Çile* eserinde suya vurgu yaptığı görülmüştür.

“Su bir şekil üstü ruh, kalıplarda gizlenen;

Yerde kire battı mı, bulutta temizlenen...

Su kesiksiz hareket, zikir, ahenk, şırıltı;

Akmayan kokar diye esrarlı bir mırıltı.

Kâinatta ne varsa suda yaşadı önce;

Üstümüzden su geçer doğunca ve ölünce” (Kısakürek, 1985, s. 191).

Necip Fazıl'ın şiirinden de anlaşılacağı üzere birçok özellikleriyle su, edebiyata ve edebiyat ürünlerine ilham olmuştur. Kâinattaki tüm canlıların yaşam kaynağı olan su, maddi ve manevi bir akışın, bir ahengin simgesidir. Edebi manada şiirlerin yanında destan, hikâye, masal, mit gibi edebi ürünlerde de su sıklıkla konu alınmıştır.

Yine yaklaşık bir buçuk asırdır bilinen Türk dili, edebiyatı ve kültürü açısından önemli eser olan *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde de su sıklıkla geçmektedir. İçerisinde önsöz ve 12 tane hikâye bulunmaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde konu çeşitliliği fazladır. Bu konu çeşitliliğinin içerisinde su kavramı da sudan meydana gelen doğal güzellikler de çokça geçmektedir. “...Urulaşuban şular taşsa deniz talmaz. Tekebbürlük eyleyen Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz...” (Ergin, 2014, s. 73) *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin giriş kısmında yer alan cümlede denizde aynı yönde sular aksa da taşmanın olmayacağı ve bu durumun insan fıtratında kibir duygusuyla bütünleşmesi anlatılmak istenmiştir. Geçiş Dönemi ürünü olması hasebiyle içerisinde dersler de barındıran *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde yaşam kaynağı suyun akışkanlığı ile insani özelliklerden kibirlilik ve alçak gönüllülük tezatlığına vurgu yapılmıştır. Burada su, beşerî ve edebi manada ele alınmıştır.

Türk Dili ve kültürünü içerisinde barındıran *Dede Korkut Hikâyeleri*, Türklerin yaşadığı yeri, tabiatını ve doğal güzelliklerini de yansıtmaktadır. Bu yüzden de hikâyelerde tabiat çok hareketli ve canlıdır. Sular canlı gibi düşünülmüş ve onlarla konuşulmuş; suya serzenişte dahi bulunulmuştur.

“...Çağnam kayalardan çıkan şu

Ağaç gimileri oynadan şu

Hasan-ile Hüseyinün hasreti şu

Bağ ve bostanun ziyneti şu

Şahbaz atlar gelüp içdüğü şu

Kızıl develer gelüp kiçdüğü şu

Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı şu ...” (Ergin, 2014, s. 101).

Mısralarından da görüldüğü üzere çağıp kaynamakta olan su; herkesi Hasan Hüseyin’e hasret bırakmıştır. Aynı zamanda bütün atların konakladığı, kızıl develerin gelip geçtiği, koyunların çevresinde yattığı kısacası bütün tabiata mâl olan su; herkesin uğrak yeri olarak görülmüştür.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin içinde bulunan “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması Destanı’nda”, Salur Kazan’ın evi yağmalandıktan sonra kâfirin üzerine yürüdüğü sırada önüne bir su gelmiştir. Böylelikle su ile haberleşmek istediğini, suyun Tanrı’yı gördüğünü ve kutsal olduğuna vurgu yapar. Salur Kazan’ın suya çok fazla mana yüklediği görülmektedir. Suyun dinî inanışlardaki yerine, doğanın akışına, canlılar için gerekliliğine değinmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri, genel olarak birtakım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadeleler kendi arasında ayrılmaktadır: Bu hikâyelerden ikisi tabiat ve insanüstü kuvvetlere karşıdır. Bunlardan birincisi Deli Dumrul'un Azrail'le mücadelesinin anlatıldığı hikâye, diğeri ise Basat'ın Tepegöz adındaki devini öldürmesinin anlatıldığı hikâyedir. "... Meger hanım, Oğuzda Duha Koca oğlu Delü Dumrul dirler idi bir er var-idi. Bir kuru çayun üzerine bir köprü yapdurmış idi..." (Ergin, 2014, s. 177). Burada görüldüğü üzere tabiatla mücadelenin anlatıldığı hikâyelerden ilki olan bu hikâyede, küçük su birikintisinin kuruluşundan ve Deli Dumrul'un bu kuru su üzerine kurduğu köprüden bahsedilerek hikâyede bir mücadeleden bahsedileceğine dair anımsatma yer almaktadır.

Tabiatla ve doğaüstü güçlerle mücadelenin anlatıldığı hikâyelerden diğeri olan "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi"nde Basat'ın doğaüstü varlık olarak bilinen devle (Tepegöz) savaşından bahsedilir. Bu hikâyede suyun görkemli ve akıntılı olduğundan bahsedilir.

"...Karşı yatan kara taşım yükseği kartaş

Akıncılı görklü şuyumuñ taşkını kardaş..." (Ergin, 2014, s. 210)

Bu hikâyede kardeşine soylama yapan Basat'ın suyun akışının şiddetini kardeşine olan sevgisine benzettiği görülmektedir. Su, bu hikâyede hem somut hem de soyut manada ele alınmıştır. Su, yalnızca gerçek anlamıyla kullanılmayıp mecazi ifadelerle de sıfatları ve özellikleri ifade edilen bir unsur olarak görülmüştür.

Suyla bağlantılı olan diğeri bir edebi ürün mitlerdir. Türk edebiyatının temel yapı taşlarından biri olan mitler, yaşam ve varoluşa dair sorulara cevap niteliğindeki edebî kaynaklardır. Kâinatın yaratılışı, insanoğlunun ve diğeri canlıların varoluşu hakkında toplumun ortak inançlarını ve fikirlerini yansıtmaktadırlar. Diğeri bir ifadeyle mitler; insanı, doğayı, doğa olaylarını anlamak ve anlamlandırmak için kozmogonik bakışla ele alınan ürünlerdir. "Mit, değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş modelidir. Anlam paradigmasına göre mit; bir düşünce tarzı, bir şuur ve bilinç çeşididir o halde mit, dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucudur." (Bayat, 2005, s. 3).

Kutsal ve gerçek kabul edilmesi yönüyle dikkat çeken mitler, sonrasında yerini dine ve bilime bırakmıştır. Her mitin belirli bir yaşam öyküsü vardır. Bu öykü, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsüdür. Böylelikle mitlerin, her zaman için bir yaratılışın yansımasını ele aldıkları görülmektedir. "Mit kutsal bir öyküyü anlatır: en eski zamanda, 'başlangıçtaki'

masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır.” (Eliade, 1993, s. 15).

Herhangi bir varlığın ya da durumun nedenini ve sonucunu ele alarak varoluşunu işlevsel olarak anlatan mitler, bir mantık bütünüdür. Olaylar, kutsal ve doğaüstü olarak kabul edilse de gerçeklikle birlikte mantıksal çerçevede değerlendirilmektedir. Bu nedenle mitleri anlamak, yorumlamak ve tasnif etmek düşünsel bir meseledir. Mitler üzerine birçok araştırma yapılmıştır, tasnifi genel ve özel olarak iki ana başlıkta toplanmıştır.

Kâinatın oluşmasında birçok unsurun etkili olduğu ve bu unsurlardan birinin de su olduğu mitler, kozmogonik yani yaratılış mitleridir. “Dünyanın yaratılması ve evrenin oluşumu hakkında olan mitler bu kategoriye girer. Evrenin oluşması çeşitli varyantlarda kaostan, yumurtadan, sudan Tanrının vücudundan vs. anlatılsa da maksat bu oluşuma kaynaklık yapan mutlak gücün övgüsüdür.” (Bayat, 2005, s. 8).

Rus Türkolog Radloff tarafından derlenen, Altay Türklerine ait olan Yaratılış mitinin başlangıcını ise “Yerin yer olduğunda sularla kaplıydı her yer, ne gök vardı, ne de ay, ne güneş ne de bir yer.” (Ögel, 2010, s. 451) mısraları oluşturmaktadır. Bu mısralardan da anlaşılacağı üzere hiçbir şeyin olmadığı zamanda hayat kaynağı olarak görülen ve yaşamın ebediyetini sağlayan aynı zamanda anasırı erbaanın akışkanı kabul edilen su vardır.

“Yerin yer olduğunda, sularla kaplıydı her yer,
Ne gök vardı, ne de ay, ne güneş, ne de bir yer.
Tanrı uçar dururdu, insanoğluysa tekdi,
O da uçar, dururdu, sanki Tanrıyla eşdi.
Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konmazlardı
Tanrı idiler çünkü ondan yorulmazlardı.
Yoktu Tanrının hiç bir, işiyle düşüncesi,
İnsanoğlunun ise, durmadı hiç hilesi.
Bir rüzgâr çıkarmıştı, suları kaynatarak,
Tanrıyı kızdırmıştı, yüzüne sıçratarak.
Sandı ki İnsanoğlu, bununla bütün oldum,
Ben çok güçlendim artık, Tanrıdan üstün oldum.
Ama nasıl olduysa, sulara kaydı birden,
Gömüldükçe, gömüldü, denize daldı yerden.
Tanrıya yalvarmıştı, sulara boğulur iken,

‘Kurtar beni, ey Tanrı!’ , diye bağıırır iken...” (Ögel, 2010, s. 451).

Bu derlemeye göre gök ve yer var olmadan önce her şeyin sudan ibaret olduğu inancı hâkimdir.

Yine Altay Türkleri arasında misyoner olarak uzun bir süre araştırmalar yapan Verbitskiy’in derlediğı Altay yaratılış miti ise şu şekilde başlamaktadır:

““ Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
‘ Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yeri
‘ Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
‘ Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak.
‘ Kutsal bir ilham ile nasılsa gönlü doldu,
‘ Kayıptan gelen bu ün, ona bir çare buldu.
‘ Göklerden gelen bir ses, Ülgen’e buyruk verdi:
‘ — Tut önündeki şeyi, hemen yakala!” Dedi.
‘ Ülgen bu emre uydu, uzattı ellerini,
‘ İçinden tekrarladı, Semânın sözlerini.
‘ Denizden çıkan bir taş, fırladı çıktı yüze,
‘ Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!
‘ Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi,
‘ Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi...” (Ögel, 2010, s. 432-433).

Verbitskiy’ in derlediğine bakıldığında tek ve yüce olan Tanrı’nın yaratıcı olmasına inanılmaktadır. Bu mitte tüm varlıkları ve kâinatı yaratıcı olarak görülmeyip yardımcı bir Tanrı olarak görülmüştür. Bu derlemede, ilk insanın yaratılışına dair kozmik yapının başında su gelmektedir. Kâinatın bir deniz gibi görülmesi, sularla çevrili olduğuna vurgu yapılması, denizin derinliğinden bahsedilmesi, deniz altı ve deniz üstü unsurlara yer verilmesi, su ile kozmik yapının bütünlüğüne işaret etmektedir.

Yeryüzündeki her şeyden önce var olan su, eşsiz ve mukaddes görülmüştür. Su, aynı zamanda yüzyıllar boyunca hayatın devamlılığını sağlayan bir unsur olarak da kabul edilmiştir.

“Yer, yer değilken su, su idi; başka bir şey yoktu. Bir uçsuz bucaksız su; bir dolu su dört bir yanı doldurmuştu. Bir su ki yılan içse ölümsüzleşecek, bir su ki ölü çıyan içse dirilir; zerre zerre ışıık, zerre zerre hayat kımıldar .. bir büyük sessizlik içinde ulu, bilinmezlikle buğulu ve kaynaşmalar, ürpermelerle dolu bir su .. ve lakin, bir hayırsız su aynı zamanda; hiçbir işe yaramaz, dipsiz; cümle güzellikten nasipsiz, bir ürpertici su .. yalnız; yapayalnız!” (Sepetçioğlu, 2010, s. 5).

M. Necati Sepetçioğlu’nun yaradılış ve türeyiş üzerine yazmış olduğu eserinde suyun birçok özelliğinden bahsederek yaradılışın ve türeyişin suyla gerçekleştiğine vurgu yapmıştır. Suyu; kâinatı var eden, hayatın merkezini oluşturan, hayat veren, hayatı devam ettiren, hem insanlar

hem de tüm canlılar için önemli olan, içerisinde aynı zamanda zıtlıkları barındıran bir hazine olarak görmüştür.

Mitoloji, insanın kâinatı ve kâinata bulunanları anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. İnsanın yaşamı anlamlandırma gücüyle elde ettiği felsefi düşüncelerini bütünleştirmektedir. Mitoloji aynı zamanda olayların olgularına odaklandırıp kâinatı sembolize ederek anlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle su, mitolojide manalarla yüklü bir semboldür.

“Mitoloji eski insanın eğitim sistemidir. Dünya ve çevredeki olaylar insanı eğiten, onu yaşama hazırlayan birer felsefi kanıtlar rolündedir. Bu anlamda mitoloji gerçekliğin yansıması gibi anlam bildiren mitolojik bilgiye dönüşmüştür. Aslında mitoloji olayları değil, olayların ortaya çıkma sebeplerini açıklar, gerçek dünyanın resmini çizmez bu âlemin sembollerle kavranılmasını sağlar.” (Bayat, 2005, s. 5).

Beşerî hayatta olduğu gibi mitolojide de suyun hayat verici özelliğinden ve yeniden doğuşu simgelemesinden bahsedilmektedir. “Cehennem uçurumdaki sulara düşen insan yeniden doğup oradan çıkacaktır ve ruhsal deneyime ulaşacaktır.” (Campbell, 1994, s. 22). Dinî inanç ritüellerinden olan ahiret hayatına inançla bağlantılı olarak dünya hayatının sonlanıp yeniden dirilmenin gerçekleşmesinden sonra yaratıcı mitolojide cehennemdeki sular içinde yeniden doğuşun gerçekleşmesi görülmektedir. Mitoloji, dinî ritüelleri de içinde bulunduran bir bilim olmasından dolayı yeniden dirilişin yansımasını ele almıştır. Burada suyun hayat verici olmasının yanında yeniden var ediciliğine ve ruhsal manada tecrübe ediciliğine değinilmiştir. Su, aynı zamanda yakıcılığa son veren bir unsurdur. Anasır-ı erbaanın yakıcısı olan ateşle sıklıkla anılan su, ateşi söndüren bir unsurdur. Cehennem de ateşle ve ateşin yakıcılığıyla bütünleşen bir kavramdır. Mitolojide su bu yakıcılığa son veren, ruhen deneyim ve yetkiye ulaştırandır.

Mitolojide ateşle anılmasının yanı sıra suyun anasır-ı erbaanın diğer bir unsuru olan toprakla da bütünleştiği görülmektedir. “Eski Türklerce kutsal sayılan yer ve su unsurları bir aradadır.” (Çoruhlu, 2002, s. 68). Toprak, içerisinde suyu barındıran unsurdur. Toprakla kapatılmış yer altı suları beşerî ve coğrafi anlamda önemlidir. Kâinatın dengesini sağlamakta olup birçok canlının da yaşam alanını oluşturmaktadır. Mitolojide de toprağın altındaki suların canlıların yaşam alanını oluşturduğu görülmektedir. “Toprağın altında su da vardır. Miken-Girit tanrısı Poseidon’un hayvanı boğadır ve üçlü çatal katkısı ona aittir, denizde, kaynaklarda ve toprağın altındaki sularda yaşar.” (Campbell, 1992a: 57).

Mitolojide dişil ilahların, denizde var olduğuna inanılan üst kısmı insani özellikler taşıyan alt kısmı balık kuyruğu gibi olan deniz kızlarının, büyü yapanların, küçük su birikintilerinde

bulunan hanım ve perilerin koruyuculuğuna inanılmaktadır. Su kendi özündeki koruyuculuğu, kendi içinde bulundurduğu ve kendisiyle bütünleşen mitolojik canlılara da aktarmıştır.

Ayrıca mitolojide su, bir güç kaynağı olarak görülmüştür. Yaşam ve ölümün su sayesinde anlam bulduğuna inanılmaktadır. “Su, tanrıçanın gücünün aracıdır fakat aynı biçimde ister bireyin ister evrenin olsun, doğum ve ölüm sularının gizine vücut veren odur.” (Campbell, 1992b: 72). Doğu mitolojisinde su ve suyun hallerinin tefekkür edilecek noktalar olduğunu Joseph Campbell’in *Doğu Mitolojisi* eserinde de Dünya kraliçesi Buddha’nın, Hindistan kraliçesine öğütler verdiği bölümde ele almıştır. Güneş ve suyu bütünleştirerek suyun gücünden bahsetmiştir. Suyu üzerinde düşünülecek, idrak edilecek bir unsur olarak görmüştür. Suyun farklı hallerinin de tefekkür edilmesi gereken noktalar olduğunu da vurgulamıştır.

“Güneş batarken yüzünü batıya dönüp oturmalı, aklını tamamen batan güneşe vermeli ve güneşin görüntüsünü aklında tutmalıydı. Bu güneşin algılanması, ilk tefekkür olacaktı. Sonra, saf suyun algılanmasını oluşturmalıydı. Bu görüntüyü sabitlemeliydi. Su algılanınca tefekkür eden zihin buzu görmeliydi, parlayan ve saydam buzu.” (Campbell, 1993, s. 298).

Su, biyolojik manada öneminin ve gerekliliğinin yanı sıra akışkanlığıyla da benzerlik göstererek bir bağ niteliği taşımaktadır. “Yaşamın ilk ögesi olan su, varlığın geçmiş bilincini geleceğe aktaran en önemli unsurdur.” (Kanter, 2018, s. 114). Bu nedenle kâinatın varoluşunu anlatan yaratılış mitolojilerinin genelinde de öncelikli olarak kâinatın yalnızca sudan var olduğuna dair yaygın bir görüş vardır. “Evvelce ancak su vardı. Yer, gök, ay ve güneş yoktu.” (İnan, 1972, s. 14). Tüm bunlara dayanarak, insanoğlunun su ile olan ontolojik bağının derin olduğu görülmektedir.

Gerek dünya mitolojilerinde gerekse Türk mitolojilerinde suyun önemi yaratılış metinleriyle kendini göstermiştir. “Dünya mitolojilerinin hemen hemen çoğunda, yaratılıştan önce bütün dünya su ile kaplı idi.” (Ögel, 2010, s. 467). Bu nedenle de çoğu ülkede yaratılışın kaynağı su olarak görülmüştür. “Mısır, Hint, Yunan ve İran gibi tarihi eskiye dayanan milletlerin mitolojisinde yaratılışın kaynağının su olduğu düşünülür.” (Gider, 2013, s. 196).

Sudan hayat bulmanın izleri yalnızca mitlerde, destanlarda, efsanelerde vb. halk edebiyatı unsurlarında görülmemiştir. İslam dininin kitabı Kur’an’da insanın varoluşunun bir damla sudan meydana geldiğine sıklıkla vurgu vardır.

Kur’an’da ilk inen Alak suresinde buna vurgu yapılmaktadır: “O, insanı alaktan yarattı.” (Sure 96/2) Alak, insanın varoluş aşamalarından olan aşılammış yumurtayı yani embriyoyu ifade etmektedir. İnsanın varoluşunun bir damla sudan meydana geldiğine vurgu yapmak amacıyla içerisinde geçen “alak” ifadesi sureye ismini vermiştir. “İnsan, bir damla sudan oluşan bir

canlıdır.” ayeti nefesine uyup kibirlenmemeyi vurgulamaktadır. Surede suyun hem somut manada mucizevîliğine hem de soyut manada insanın fitratında olan kötü özellikleri dinginleştirdiğine vurgu yapılmıştır.

Su, birçok bilimde vücut bulmuştur. Ayrıca beşerî manada sağlamış olduğu hayat verici olması, bereket kaynağı olarak görülmesi, yeniden doğusu simgelemesi, saf ve arındırıcı olması gibi birçok özelliğinin yanı sıra kutsal bir unsur yani kült ya da iye olarak görülmüştür. Su; bilinen birçok kültürün, hayat kaynağı olan suya yüklenen manalar, suyun zaman içerisinde kutsal ve mukaddes bir niteliğe sahip olup kült adlandırmasıyla bilinmesine sebep olmuştur. Su kültüne yoğun olarak İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kutsallık verilen unsurlar arasında yer verilmiştir. Türkler; akarsu, deniz, göl, nehir, ırmak, çay, bataklık gibi su kaynaklarının kendine has bir ruhu olduğuna ve özel güçleri olduğuna inanmışlardır. Bu inancın yansıması, Eski Türk dinînden sonra benimsenen İslam, Musevilik, Hristiyanlık, Maniheizm, Budizm, vb. başka dinlerde de görülmüştür. Su kültü; Türk tarihinde, mitolojisinde ve edebiyatında değişik şekillerde ve farklı görevlerde karşımıza çıkmaktadır. Türk toplulukları; suyu kutsal kabul etmenin yanında onu topluma hayat veren, her türlü sıkıntılara çözüm bulan, aynı zamanda da cezalandırıcı unsur olarak görmüşlerdir.

Su, içerisinde birçok dinsel çok yönlülük bulundurmasından dolayı tarih boyunca akarsular, denizler, pınarlar, ırmaklar, göller çevresinde gelişen pek çok inanışa yol açmıştır. Su kültürünün derinliğini ve mahiyetini anlamak için, su kavramı üzerinde daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz, Türk toplumu ve edebiyatı için önemli olan *Orhun Abideleri*’ne bakılmalıdır. “Orada su, ‘ıduk yir-sub’ yani kutsal yer ve su şeklinde geçmektedir. Burada ifade edilen terim hem koruyucu ruhları hem de vatan mefhumunu içinde barındırır.” (İnan, 1972, s. 48).

Türk toplumunda, yer ve su birbiriyle ayrılmaz bir bütün olarak görülmüş ve kutsiyetleri genel manada birlikte anılmıştır. “ Türkler, ortaya çıktıkları zamandan beri kara parçalarını susuz düşünmemiş, kara ve suyun dünyada bir bütün olarak birbirini tanımlayan unsurlar olduklarını kabul etmişlerdir.” (Erdemir, 2011, s. 822). Yer ve su mukaddes kabul edilip onlara kutsiyet verilmiştir.

Kutsanmış su ve yer ile bütün yurdun kutsanmış olduğu düşüncesine sahip olan Türkler, anasır-ı erbaanın önemli unsurları kabul edilen suya ve yere büyük önem göstermişler, onları ihtiyaç olarak görmüşlerdir. “Yer-su kültürünün 8. Yüzyıldan itibaren Orhun Yazıtları’nda bu şekilde geçmesi, ona resmi bir kült özelliğini kazandırmıştır.” (Dıngıl, 2012, s. 138). Böylelikle su, kült olarak görülüp kutsal kabul edilmiştir.

Türk kültürüne ait başka bir inanışa göre, suyu kutsal saymanın yanında mübarek görüp suyun da bir kültünün olduğu inancıyla yer-su ruhlarına kurban sunulurdu. “Çin kaynaklarına göre Hunlar, yılın belirli bir gününde toplanıp atalarına, Yer-su ruhlarına ve Gök Tanrı’ya kurban sunarlardı. Hunlardan sonra Orta Asya’da kurulan Türk Devletleri’nin de yer-su’ya, Gök Tanrı’ya güneşe ve aya kurban sunduklarını Çin kaynakları belirtir.” (İnan, 2018, s. 18-19; Esin, 1978, s. 87).

Su kültünün kurtarıcı ve yardımcı bir ruhunun olduğuna inanılmaktadır. Tarih boyunca herhangi bir mücadeleye girmeden ya da savaşmadan önce su kültünün destek olduğu ve onları koruduğu inancı hâkimdir.

“Yer-su ruhları, insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenlemektedir. Orhun Yazıtları’nda Yer-su tabiri genellikle Türklerin faydasına çalışan manevi kuvvetler olarak geçer. Böylece Göktürk çağında kutsallık atfedilen yeryüzü oluşumlarının ayrı bir ruhu olduğunun kabul edildiğini ve onların yardımcı ve iyiliksever kuvvetler olarak algılandıklarını görürüz.” (Çoruhlu, 2002, s. 33; Kafesoğlu, 1980, s. 26-27).

Su kültü, doğum ve hayat verme motifiyle de bilinmektedir. “Dinler tarihinde su, genellikle doğumu ve yeniden doğuşu sağlayan güç olarak kabul edilmektedir.” (Ulutürk, 2009, s. 1). Su kültünün doğum motifine Kırgızlara ait Manas Destanı örnek verilebilir. “Manas’ın babası Yakup Han, kendisine bir erkek çocuğu doğurmadığı için karısına, ‘Cıyıracı’yı (kadını) alalı on dört yıl oldu, evliya mezarına gitmedi, elmalıkta yuvarlanmadı, kaplıcalarda (kutlu pınarlar yanında) gece yatmadı...’ şeklinde veryansın eder.” (Radloff, 1995, s. 17; Ögel, 1995, s. 458).

Çocuk sahibi olabilmek için suyun doğurucu olma özelliğine inanın temsili bu destanda görülmektedir. Su ile şifa bulma ve iyileşme inancı da hâkimdir. “Bu sözlerden, çocuk sahibi olabilmek için su da dâhil olmak üzere çeşitli kutsal varlıklara yönelik belirli ritüeller yapılması gerektiği anlaşılır.” (Türkyılmaz, 2013, s. 89).

Su kültünün diğer bir formu olan hayat suyu; hayat veren, dinç yapan, güçlendiren bir su olarak görülmektedir. “Suyun ilk örneği ‘hayat suyu’dur. Hayat suyu ise güç verme özelliği ile birlikte sonsuzluğun da bir simgesidir.” (Eliade, 2003, s. 200).

Su kültü, daha önce suyun edebi ürünlerle ilişkisinde bahsedilen yaratılış mitlerinde yaratımın önemli unsuru olarak görülmüştür. Kâinatın yaratılmasıyla ilgili birçok dinî inanışta ve gelenekte, birbiriyle benzer anlatımlarla, kâinatın temelini ve kâinata dair diğer unsurların kaynağını su oluşturmaktadır. “Suyu evrenin yaratılışından önce var olan ezeli bir unsur olarak gören anlayışlar söz konusudur.” (Ulutürk, 2009, s.1). Bu durum, Türk toplumuna ait mitlerde

de mevcut olup yaratılış mitleri başlığında toplanmıştır. Daha önce su konusu, mitlerde ve yaratılışta detaylıca bahsedilmiş olduğundan özetle şunları söylemek mümkündür:

“Verbitskiy’nin derlediği Altay Yaradılış Destanı’nda hiçbir şey var olmadan önce Tanrı Ülgen uçsuz bucaksız sular üzerinde uçarken birden ortaya çıkan bir taşın üzerine oturur. Ardından suyun içinde yaşayan Ak Ana adlı ilahenin buyruğu ile yer ve göğü yaratır. Bir süre sonra su üzerinde yüzen bir toprak parçasının üzerindeki kilden de insanı yaratarak ona Erlik adını verir. (Ögel, 2010, s. 465-468; Aslan, 2007, s. 79-80). Radloff’un derlediği Altay Yaradılış Destanı’nda ise Tanrı ile insan suların üzerinde beraberce uçarken Tanrı, insana sulara dalıp bir avuç toprak getirmesini salık verir. Getirilen bu bir avuç toprak, Tanrı tarafından yeryüzünün yaratılmasında kullanılır.” (Ögel, 2010, s. 485-486; Türkyılmaz, 2013, s. 85).

Su kültü böylelikle yaratım ve menşei motifi olarak görülmektedir. Su, yoktan var olunan ve var olanı devam ettiren anasır-ı erbaanın ezeli ve ebedi unsuru olarak bilinmektedir.

Su kültürünün cezalandırıcı ve felaket getirici olması ise suyun kült olma özelliğinin olumsuz tarafı olarak kabul edilir. Su kültürünün felaket verici özelliğine tufan olayının örnek gösterilebilmesi mümkündür. Diğer ülkelere ait mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de tufan olayında en önemli etken sudur. Tufan, ortalığı kasıp kavuran şiddetli yağmur ve fırtına anlamına gelmektedir. Birçok halk edebiyatı ürünlerine ve kutsal kitaplara göre; Tanrı’nın bir millete, bir kavme ya da tüm insanlara ceza vermesi tufan olarak adlandırılmaktadır.

“Altay Türklerinin efsanelerinde anlatılanlara göre Tanrı Ülgen, Nama’ya tufan olacağını ve gemi yapmasını söyler. Bundan sonra yeryüzü sisle kaplanır ve karanlık bir hal alırken, yerin altından da sular fışkırmaya başlar. Ardından yedi gün boyunca yağmurlar yağar ve her yer suyla kaplanır. Nama’nın oğlu, yaptığı gemiden dışarı bakınca dağların dorukları dışında her yerin su ile kaplandığını görür.” (Akmaz, 2019, s. 10; Gömeç, 2011, s. 40).

Türk toplulukları arasında aktarılan tufan efsanelerinin genelinde su, benzer şekilde kullanılmıştır. Kâinatın tamamı suyla kaplanır ve insanlık da seçilmiş kişinin arkasından gider. Burada su, kâinattaki her şeyi yutan ve yok eden bir unsurdur.

Dinî olarak tufanı ele aldığımızda: Hz. Nuh’un peygamberlik yaptığı dönemde kavminin helak olması için tufan yaşanacağı Allah tarafından kendisine bildirilmiştir. Ona, bir gemi yapması, inanmış olan insanları ve her canlıdan erkek ve dişisini gemisine alması emredilmiştir. Hz. Nuh, emredilenleri yaptıktan sonra oğluna da iman edip gemiye sığınmasını söyledi. Oğlu ise dağa sığınacağını belirtti. Dağın onu sudan koruyacağına inandı ve helak oldu. Hud suresinde insanlığa ders olması açısından bu kıssaya yer verilmiş ve şu ayetle bitirilmiştir: “Denildi ki: ‘Ey yer, suyunu yut ve ey gök, sen de tut.’ Su çekildi, iş bitiriliverdi, (gemi de) Cudi (dağı) üstünde durdu ve zalimler topluluğuna da: ‘Uzak olsunlar’ denildi.” (Sure 11/44) . Kur’an’da tufan olayı, Hz. Nuh’un kıssası olarak Nuh suresinde (Karaman vd., 2015, s. 469-470) geçmektedir.

Su kültü, bir başka motif olan mezar motifiyle de anılmaktadır. Mezar motifi genellikle anasır-ı erbaanın diğer bir unsuru toprakla daha çok ilişkilendirilse de suyu mezar olarak görme düşüncesi de hâkimdir.

“Arkeolojik buluntulara ve kaynaklara yansıdığı şekilde Türk topluluklarında defin şekillerini toprağa gömme, yakma, terk etme (toprak üzerin-de yapılan bir düzenleme ile çürümeye bırakma veya toprağa gömme), sergileme ve mumyalama gibi yöntemlere ayırmak mümkündür. Öte yandan suya gömmek de bu yöntemlerin arasına ilave edilir.” (Çoruhlu, 2004, s. 245-246; Tryjarski, 2012, s. 222).

Su kültürünün ölüleri suya gömme inancına karşılık gelmesinin nedeni ise suyun kişiyi günahlardan temizlemesi ve suda ölmenin şerefli bir ölüm olarak kabul edilmesidir.

“Dağ tepeleri ve etekleri, ormanlık alanlar, yaylalar, ırmak yatakları ve göl kenarları defin için tercih edilen temel mekânlardandır. Defin için ulaşılması zor mekânların tercih edilmesi, atalar kültürüne olan bağlılığın bir göstere olması dışında dağ, ağaç, su gibi yer su ruhlarının koruyuculuğuna olan inançla da yakından ilgilidir.” (Sümbüllü, 2004, s. 66-67).

Suyun yalnızca defin işlemlerinde değil cenaze işlemlerinde de kullanılması, yeniden doğuşu simgeleyen su kültürünün ölümü de simgelemesiyle alakalıdır. “Ölüm, tamamen bir yok oluş ve tükeniş değil bir geri çekilıştır. Son kurtuluşu veya kozmik devire dönmeyi (birinden diğerine göç) beklerken ölünün çektiği ıstırap susuzluk olarak ifade edilir.” (Ulutürk, 2009, s. 5). Dolayısıyla bu susuzluğu gidermek için suyun kullanılmaktadır. Ayrıca burada suyun hem bedeni hem ruhu temizleyen arındırıcı unsur olarak aktarılması amaçlanmıştır.

Kâinattaki bütün varlıklar için vazgeçilmez olarak görülen su; insanoğlunun inanç, fikir ve hayal dünyasında da önemli bir yer tutar.

“Tarihin şahit olduğu tüm zamanlarda su, sadece insanların ve tüm canlıların yararına kullanılmakla kalmamış, o hemen hemen bütün kültürlerde edebi eserlerde seçkin bir yere sahip olmuş; hayatın, bereketin ve kutsallığın sembolü olarak mülâhaza edilmiştir. Su ile hayat eş anlamlı olarak görülmüştür. İnsanlığın kültür değerlerinin bütün alanlarında görünüşte az çok farklı ama temelde ana ve benzer simge ve kavramlarla temsil ve ifade edilmiş olan su, hem kendisi bizatihi kutsal kabul edilmiş, hem de başka varlıkları kutsamanın en belli başlı vasıtası olmuştur. Sular bizzat bereket ve bolluğun sembolü olarak ifade edilirken sulara bulunan istiridye ve diğer deniz kabuklarının da üreme ve çoğalmayı temsil ettiği de bilinmektedir.” (Eliade, 1992, s. 143-147).

İnsanoğlunun bu inanç, fikir ve hayal dünyasının en başında sayabileceğimiz dinî inancında da suya ulaşabilmesi mümkündür. Kur'an'da,“(…) çünkü ‘Biz her şeyi sudan yarattık’ (Sure 21/30) ve ‘O, gökten suyu yağdırandır’ (Sure 13/17)” ayetlerinde; rahmet ve bereket kelimeleriyle özdeşleşmesinin, temizleyici ve arındırıcı özelliğinin işaretleri vardır.

“Vahiy de yağmur da Rahman tarafından ‘aşağı gönderilir’ ve her ikisi de bütün Kur'an boyunca ‘Rahmet’ olarak betimlenir ve her ikisinden de ‘hayat verici’ olarak söz edilir. İlkelerin bağı öyle sıkıdır ki, yağmurun, sözelimi Tanrısal Rahmet, madde dünyasının içine işleyerek yaratışın en son sınırlarına ulaşabilsin diye süregelen Vahiy ‘in bütünleşmiş bir parçası olduğu bile söylenebilir ve abdest edimini yerine getirmek, madde dünyasında kendini bu Rahmet dalgasıyla

özdeşleştirmek ve onunla birlikte, tıpkı onun İlke 'ye geri çekilmesi gibi geri dönmektir; çünkü arınma, kökenlerimize bir dönüşür.” (Lings, 2003, s. 78).

Bu manada su; sonsuzluk kelimesini içerisinde bulundurması yönüyle özünde insanoğlunun fani bir varlık olduğunu, sonrasında ise yaşamış olduğu kâinattan ahirete geçişini simgelemektedir. Bu nedenle su, ezelden ebede geçişi yansıtmaktadır.

Su, fiziksel ve beşerî manada yaşamı devam ettiren bir kaynak olmasının yanı sıra rahmet sunar, arındırır ve temizler. Buradaki temizlik ve arındırma, maddi ve manevi olarak algılanır. Çevre ve beden temizliğinin kaynağı sudur. Ruhun temizlik ise bu temizliğin bir yansıması olarak görülür.

“Su, yalnızca fiziksel olarak insanları temizlemekle kalmaz aynı zamanda -diğer dinsel geleneklerde de olduğu gibi- kalplerin arındırılmasını ifade eden uygun bir simgedir. Su sürekli dalgalanır ve hareket eder; bunun anlamı, Kisai'nin de belirttiği gibi, suyun bütün mahlûkatla birlikte hep bir ağızdan Rabbe hamd ü sena etmesidir.” (Schimmel, 2004, s. 25).

Su, hayatın başlangıcında ve bitişinde arınma ve temizlenme vazifesiyle insanoğlunun yanında olduğunun göstergesidir. Böylelikle su “Her zaman bir arınmanın, ‘taze bir can’ bulmanın sembolü olarak kullanılmıştır.” (A. Doğan, 2013, s. 226).

Suyu; tazeliğin, canlılığın ve arınmanın sembolü olarak kabul edilmesinden insanoğlunun doğumuna ve ölümüne simge olarak görmek mümkündür. “Unutulmamalıdır ki çocuk anne karnında da su içerisinde korunmaktadır. Doğumdan önce gelen bu su mit yaratan ilkel insanların suyu hayatın kaynağı olarak görmesinde ve düşüncelerinde tasavvur etmelerinde etkili olabilir.” (O. A. Kayabaşı, 2016a, s. 146). Yaşamı boyunca su ile hayatını devam ettirir, su ile temizlenir ve en son inancı gereği su ile yıkanıp defnedilir. Ölen insanların yıkanmasının maddi temizlik ve beden temizliği olarak görülmesinin arkasında manevi temizlik ve ruh temizliği vardır. Cenazenin yıkanması, dünyadan ayrılışında her türlü kirlerden arınmayı ve ahirete temiz gitmeyi sembolize eder. Bu nedenle de yaşamın başlangıcı ve son buluşu su iledir.

“Sular, pek çok kültürde müşahade edildiği şekilde yaratılan varlıkların tamamından önce vardır. Bir diğer deyişle sular gerçek hale geçmemiş potansiyel varlıkların toplamını simgelemektedir. Sudan çıkma, biçimin ortaya çıkışının kozmogonik hareketini tekrarlamaktadır. Suya gark olma ise biçimlerin iptali anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle sular simgesel olarak hem doğumu, hem de ölümü ifade etmektedir. Tufan yapısal açıdan vaftizle, ölüyle, ölenin ya da yeniden doğanın yıkanmasıyla ya da boy abdesti ile karşılaştırılabilir niteliktedir. Sular hangi dinî yapı içinde olursa olsunlar aynı fonksiyonları muhafaza etmektedir. Sular biçimleri çözüp ilga etmekte, sadece maddi kirleri temizlemekle kalmamakta, aynı zamanda günahları da yıkamakta ve böylece hem saflaştırıcı hem de hayat verici olmaktadır. Sular hep yaratılıştan önce vardır. Biçim olan her şey suların üzerinde ota çıkar ve sulardan kopar. Biçimler sulardan koptuğu ve hayali olmaktan çıktığı zaman, zamanın ve hayatın kanunlarına tabi hale gelir; sınırları olur, evrensel oluşuma katılır, tarihe maruz kalır. Biçimlerin kendilerini yenileyebilmeleri için tufanın tekrarlanması gerekir. Her tufan aynı zamanda yeniden bir yaratılış demektir. Bazı fenomenologlara göre su ile yapılan ayinlerin amacı yaratılışın meydana

geldiği zaman dışı olanın geçici olarak güncelleştirmesidir; yani dünyaların veya yeni insanın doğumunun simgesel olarak tekrarlarıdır.” (Eliade,1992, s. 181-185).

Bu duruma benzer olarak İslam dininde Allah’ın huzurunda ibadetleri yerine getirmeden önce abdest alınmasının gerekliliği de yine suyun arındırıcılığına delalet etmektedir.

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı mesh edin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” (Sure 5/6).

Su, tasavvufta sıkça karşılaşılan bir kavramdır. Tasavvufta nefs-i mülhime yani üzeri nur-zulmet karışımı perdelerle kaplı, sahibine iyilik ilham eden nefis olarak kabul edilmiştir. Yunus Emre *Risaletü’n Nushiyye* adlı mesnevisinde; “insan vücudunu oluşturan dört unsurdan suyla insana safa (temizlik), saha (cömertlik), lutf (iyilik) ve visal (kavuşmak) gibi iyi huyların geldiğini” (Yunus Emre, 1994, s. 59) söylemiştir. Yunus’a göre su, Allah’ın hayatı ışığındandır ve cennete ait bir unsurdur.

İnsan vücudunun yaklaşık dörtte üçünü oluşturan su, biyolojik yaşamın devam ettirilmesi açısından önemlidir. Su, insan vücudunda yağ ve kas dokusundan daha fazla bulunmaktadır. Vücutta bulunan sıvıların büyük çoğunluğunu su oluşturmaktadır. Vücudun sağlıklı ve dengeli ilerleyişi günlük olarak su tüketimine bağlıdır. Âşık Paşa da *Garib-name* adlı eserinde insan vücudunun temelini dört unsurun oluşturduğunu belirtmektedir. *Garib-name*’ye göre su; “damarlarda kan olarak dolaşır, susayan insanın susuzluğunu giderir. İnsan onunla ferahlar; onunla yıkanır, abdest alır. Su din ve dünya sahipleri için saki olup Hakk’ın cemaline kavuşmak için can atar. İnsan Allah’ın sunduğu bu lütuf karşısında kulluğunu yerine getirmeli ve şükretmelidir.” (Âşık Paşa, 2000, s. 383). Bu nedenle suyun maddi ve manevi hastalıkları iyileştirdiğine, şifa verdiğine inanılmaktadır.

Yaşamın temel unsuru olan su; biyolojik hayatta önem arz ettiği gibi edebi hayatta da önemli bir motiftir. Edebi anlamda şairler, âşıklar, yazarlar, bilim adamları ve araştırmacılar suyu konu edinmişlerdir. Genelde Türk edebiyatı, özelde de Türk halk edebiyatında su, anasır-ı erbaa unsuru olarak görülüp sıklıkla gerek şiirlerde gerekse düz yazılarda yerini almıştır.

Halk edebiyatı ürünlerinden mitolojiye, halk inanışlarından tasavvufa kadar birçok uzantısı olan su; yer altı ve yer üstündeki çeşitli coğrafi unsurları oluşturmaktadır. Doğal ve yapay kaynaklar olarak da varlığını sürdürmektedir. “Deniz, nehir, göl, pınar, hayat suyu, çeşme, yağmur, sel, şebnem ve katre gibi isimlerle birlikte kullanılır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 366). Bunun yanında

kült (iye) olarak görülüp birçok farklı isimle anılmaktadır. Bunların tümü suyun alt dallarını oluşturmaktadır.

1.3.1. Su Unsurunu Oluşturan Kaynaklar: Okyanuslar, Denizler, Göller, Akarsular, Irmaklar, Kar ve Buzul Suları, Yer Altı Suları vd.

Kâinat üzerindeki yer altı ve yer üstü suları, insanoğlunun yaşamı için gereklilik arz eden suyun kaynağıdır. Ülkemizde yüzeysel su kaynakları olarak bilinen yer üstü sularını okyanus, deniz, akarsu, nehir, göl, dere vb. su kaynakları oluşturmaktadır. Yer altı suları, yerin yüzeyinin yaklaşık 100 ila 1000 metre altında biriken sulardan meydana gelmektedir. Türkiye’de yer altı sularını karstik yer altı suyu, basınçlı yer altı suyu ve taban suyu oluşturmaktadır.

Yer altı ve yer üstü su kaynakları, insanlar ve diğer canlıların hayatı için önemli ve gerekli unsurlardır. Bu önemin ve gerekliliğin neticesi yalnızca yaşama yansımamış, yaşamın bir parçası olan edebiyata da yansımıştır.

Edebiyatın bir parçası olan su ve suyun bütünlüğünü sağlayan su kaynakları, edebiyatın yaşamla iç içe olduğu halk edebiyatı ürünlerinde gerçek ve edebi manalarıyla ele alınmıştır. Bunun en bariz örneklerini halk yaşamının ve kültürünün yansımaları olan *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde görmemiz mümkündür. Anasır-ı erbaanın temelini oluşturan sudan bahsederken yer verilmiş olan *Dede Korkut*’taki “... Urlaşuban sular taşsa deñiz tolmağ.” (Ergin, 2010, s. 73) mısrasından yola çıkarak aynı yönde birleşen sular taşarak aksa bile denizin dolmayacağı anlatılmaktadır. Böylelikle deniz; suların bütünlüğünü sağlayan, terim anlamıyla okyanusla bağlantılı olan, yeryüzünde büyük bir alanı kaplayan, genellikle bulunduğu konuma göre tuzluluk oranı farklı tuzlu su kütesidir.

Tasavvufi manada deniz, yaratıcının ve onun özelliklerinin bir yansıması olarak görülmüştür. “Deniz, tasavvufta mutlak varlık olan Allah’ı, onun sonsuz makamını, vahdeti ve külli varlık âlemini temsil eder. Tasavvuf ehli varlığın bir olduğunu, çokluğun görünürde kaldığını anlatmak için, daha ziyade deniz/derya imgesini kullanmıştır.” (Üstüner, 2007, s. 292). Tasavvufi boyutunun ve terim anlamının yanı sıra edebi ürünlerde derya, bahr, umman gibi kelimelerle de anılmış ve birçok manayı bünyesinde barındırmıştır.

“Büyüklik, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi manalar ifade eden deniz, insanlara sonsuz faydalar sağlamaktadır. İnci ve mercan oradan çıkarılır. Bitmez tükenmez bir hazine gibidir. Bazancoşar, taşar. Ancak onun gark edicilik, helâk edicilik özellikleri de vardır. Deniz, övülen kişinin cömertliğini temsil eder. Hatta bu cömertlik yanında deniz küçük kalır. Aşığın gözyaşları akıp deniz oluşturur. Kara ile birlikte(bahr ü ber)ve ‘yedi derya’, deryâ-yı derd(sonsuz azab)deryâ-yı eşk(gözyaşı denizi),deryâ-dil(deniz gönüllü: kalender),deryâ-nevâl(lütfu deniz

gibi çok olan)gibi kalıplaşmış şekillerde de denizin anıldığı yerler vardır.” (Pala, 2002, s. 121).

Su kaynaklarından olan okyanus, umman olarak da bilinmektedir. Denizle olan ilişkisinden dolayı halk edebiyatı ürünlerinde sık sık kullanılmaktadır. Okyanus; sınırları belirsiz, geniş ve büyük denizdir. Göl ise karalar üzerinde bulunan tatlı veya tuzlu durgun suyu ifade eder. Bu üç su kaynağının birbiriyle farklılıkları olsa da birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

“Eskiler yedi deniz olduğuna inanırlardı. Bunlar Bahr-i Muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sînt (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz), Bahr-i Hazer (Hazar Denizi) ve Bahr-i Kulzûm (Kızıldeniz, Şap denizi)dir. Bunlardan Büyük Okyanus ile Kızıldeniz yerine Aral ve Taberiye göllerini sayanlar olmaktadır.” (Pala, 2002, s. 121).

Gölün denizden daha küçük ve kapsamlı su kaynağı olmasına karşılık, akarsu daha geniş su kaynağını ifade eder. Akarsular, yer üstündeki suların bir yatakta toplanıp akmasıyla oluşmaktadır. Akarsu, “pınar, yağmur ve kar suları ile beslenen yer altı veya yer üstünde bulunduğu bir yol veya yatak içinde akan; deniz, göl ya da başka bir akarsu ile birleşen su akıntısıdır” şeklinde tanımlamıştır.” (Teker, 1985, s. 4). Bu tanımdan da yola çıkarak su kaynaklarının birbiriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir.

Akarsuyun debisini de büyükten küçüğe göre sırasıyla nehir (ırmak), çay ve dere oluşturmaktadır. Akarsu, böylelikle suyun akışıyla kendi yatağını oluşturur. Bu durum halk kültürünün yansıması olan atasözlerinde de kendine yer bulmuştur. “Su yatağını bulur.” (Aksoy, 1993, s. 196) atasözüyle de akarsuyun kendi çukurunu kendi kazmış olduğu anlatılmaktadır.

Su kaynakları, boyutları (büyüklük / küçüklük) ve toplanma şekliyle farklılık gösterse de halk edebiyatı ürünlerinde genellikle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Halk edebiyatının temel edebi ürünlerinden olan *Dede Korkut*’ta su kaynaklarına benzetim şu şekilde geçmektedir: “...borçluyu borçından kurtargıl, depe gibi et yığ göl gibi kıımız sağdur...” (Ergin, 2014, s. 81). Burada Türklerin millî içeceği olan kıımızın miktarı göle benzetilerek içeceğin çokluğu anlatılmıştır. Su kaynaklarının benzetme unsuru olarak kullanılması, halk edebiyatı geleneğine bakıldığında halk şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Edebi sanatlar ve imgesel anlatım aracılığıyla halk şiirinde su kaynaklarının bahsi sıkça geçmiştir. Halk şiirinin öncülerinden olan Karacaoğlan, şiirlerinde su kaynaklarına genel manada değinerek benzetmeler ve diğer edebi sanatlarla şiirlerinin ana konusunu aktarmıştır.

“Karacaoğlan yine coştı söyledi

İndi aşkın deryasını boyladı

Kızlar gitti diye pınar ağladı

Acındı yüreğim yandı pınara” (Cunbur, 1973, s. 203).

Şiirden de anlaşılacağı üzere yerden çıkan suyu ifade eden pınar, edebi sanatlardan kişileştirme kullanılarak aktarılmıştır. Ayrıca deniz kelimesinin eş anlamlısı olan derya kelimesiyle de genel manada halk şiirinde, özelde ise âşık halk şiirinde su kaynaklarının şiirlerdeki varlığından söz etmek mümkündür.

Halk edebiyatının edebi ürünlerinde, burada bahsedilen unsurlarla sınırlı kalınmayıp kar ve buzulların erimesi sonucu biriken sular, yer altı suları, bataklıklar, su kaynaklarının en küçüğü olan çaylar gibi birçok su kaynaklarına da hem gerçek hem de mecaz anlamıyla yer verilmiştir.

“Çoşkun çaylar gibi heman çağlarsın

Ciğerciğim aşk oduna dağlarsın

Sorarlarsa Gevherî niçün ağlarsın

Merhametsiz bir güzele bend oldum” (Elçin, 1998, s. 213).

Halk ozanı olan Gevherî’nin bu şiirinde, öfkesine yenik düşen sevgilinin aniden parlaması ile coşkun akan çaylar arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Çaylar küçük su birikintisi olduğu için diğer su kaynaklarına göre coşkunluğu daha azdır. İnsanın öfkesi de kalıcı olduğundan bu iki durum halk ozanlarının kullandığı bir benzerlik ilişkisi olmuştur.

1.3.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Bulut, Yağmur, Kar, Dolu, Çiğ, Serap, Sel, Tufan, Kuraklık vd.

Bulut; atmosferdeki buz taneciklerinin, su damlacıklarının ve her ikisinin birbiriyle karışarak belli bir yoğunluğa ulaşması sonucu oluşmaktadır. Yeryüzüne ve birbirlerine olan uzaklığı farklılık göstermektedir. Bulutlar, meydana getirdikleri hava olaylarıyla birbirinden ayrılan ve farklı şekillere sahip olan su buharı kümesidir. Yer seviyesinden yüksekte bulunmakla birlikte sis ve sıg bulut katmanları şeklinde yer seviyesinde oluşmaktadır. Bulutlar, yağmurun yağmasını sağlayan bir aracı gibi olarak görülmektedir. “Farsçası ebr olan bulut, rahmet olarak isimlendirilen yağmurun yağmasına ve tabiatın yeniden canlanmasına vesile olduğu için bereket ve rahmetin kaynağı olarak kabul edilir. Bu münasebetle bulut da yağmur gibi rahmet, bereket, hayat, ihsan ve lütuf olarak değerlendirilir.” (Aslanoğlu, 2014, s. 367).

Bu sebeple bulut; halk şiirlerinde ve diğer halk edebiyatı ürünlerinde suyun taşıyıcısı (kaynağı) addedilmiş, yağmur ve deniz gibi cömertliğin ve bolluğun simgesi olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra su; sevgilinin cömertliği, şefkati ve kahrını gösterir. Böylelikle bulut hem hüznün hem de sevincin aktarımı olarak kullanılmıştır. Suyun bu özelliğiyle âşığın gamlı ve gözü yaşlı oluşu arasında benzerlik kurulmuştur. “Sevgilinin saçları da bulutu andırır. Bulut sevgilinin saçına benzetildiği zaman misk saçar. Güneşin, bulutlar içinde görünmez oluşu; âşığın üzüntüleri arasında kalmış sevgilinin yüzü şeklinde verilir. Bulutun kabahatlerinden biri de, yön tayinine engel olması ve ay’ı göstermemesidir.” (Pala, 2002, s. 140).

Ayrıca siyah bulutlar, gök gürlemesi ve yağmurun habercisi olarak görülmüştür. Bu siyahlık da bulutun hüznülenip ağlamasıyla ilişkilendirilmiştir. “Ebr-i siyah (siyah bulut) yağmur bulutudur ve siyah bulutların yağmur yağdırması matemli oluşun ifadesidir.” (Kurnaz, 2012, s. 309). Bulut, ayrıca bahar yağmurlarının da habercisi ve müjdeleyici olarak görülmüştür. Bu yağmurlar, bitkilerin büyüüp gelişmesini ve doğanın tazelenmesini sağlamaktadır. “Bahar yağmurlarıyla beraber birbirinden güzel ve birbirinden farklı yüzlerce çeşit çiçek açar. Bu güzellikleri görmemizi sağlayan kaynak ise bulutlar olmuştur.” (Pala, 2002, s. 140).

Böylelikle bulutlar; halk şiirlerinde büyüklükleri, genişlikleri, farklı tondaki renkleri ve değişik şekilleriyle benzerlik kurulan unsur olmuştur. Şiirlerde, özellikle ruhen sıkıntı içeren dert, keder, gam gibi kavramları karşılaması için âşığın ahıyla ilişkilendirilen bulutlara yer verilmiştir.

“Âhım oldu gökte sehâb-ı zulmet

Raadler kopardı na're-i firkat

Dolular yağdırdı dîde-i hasret

Dûdumdan cihan pür-sehab oldu gel” (Elçin, 1998, s. 150)

Bu şiirde âşığın sevgilisiyle olan ayrılığı sonucu ateşe düşmesi ve içindeki bu ateşin etkisiyle ahlâretmesi anlatılmıştır. Bu ahlâretmesi yüzünden de dünyanın zulmet bulutlarıyla kaplandığı aktarılmıştır. Böylelikle bulutların halk şiirlerinde suyun alt dalını oluşturduğu ve hem olumlu hem olumsuz duygu aktarımı sağladığı görülmektedir.

Eski Türkçe bir kelime olan yağmur, bulutlardan yeryüzüne su damlacığı olarak yağan yağış şeklidir. Yağmur, bolluğu ve bereketi yansıtır. Bu nedenle de yağmur kelimesi yerine halk arasında bereket, rahmet, yağış, baran gibi kelimeler kullanılmaktadır. Yağmurun yağmasının bereket olarak kabul edilmesi atasözlerine de yansımıştır. “Yağmur yağsın da varsın kerpiçi ağlasın” (Aksoy, 1993, s. 208). Bu atasözüyle yağmur yağdığında, şiddetine de bağlı olarak zarar görülebilir fakat yağmurun yağmaması doğaya ve canlılara daha çok zarar verir. Bu

nedenle yağmur, suyun önemli bir getiricisi olarak kabul edilir. Yağmurun yağmaması durumunda halk geleneğimizin bir parçası olan yağmur duasına çıkılır. Halis bir niyet alınarak dua ve yakarışlarla Allah-u Teâlâ'dan yağmur istenir.

Yağmur, gökyüzünden yeryüzüne indiği andan itibaren doğanın canlanmasına ve yeniden hayat bulmasına vesile olur. Doğanın bu canlılığı ve yağmurun bereketi, insanlara ve canlılara da yansımaktadır. Yağmur, özellikle bahar aylarında yağmasından dolayı baharın müjdecisi olarak görülmektedir. “Bitkilerin yeşermesini ve meyve vermesini mümkün kıldığı için bereket ve cömertliğin kaynağı olarak da bilinir. Bahar aylarındaki yağmurlar, hafif şekilde yağdığı için en çok övülen ve bahsi geçen yağmurlardır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 381).

Halk şiirlerinde bağ, bahçe, çemen, bulut ve gül gibi kelimelerle bütünleştirilerek kullanılır. Yağan yağmur taneleri, âşkın sevgilisine olan aşkıdan ötürü döktüğü gözyaşlarına benzetilir. Yağmurların çokluğu sel kavramıyla anlatılıp gözyaşlarının fazlaca akması ile sel arasında bağlantı (benzetim) kurulur.

“Sineme yağarken yaşım bârânı

Ol taht-ı hüsnünde tuttu mekânı

Hâb-ı nâza vardı çeşm-i mestânı

Elimde reyhâna kurban olayım” (Elçin, 1993, s. 189).

Baran ismiyle sıkça anılan yağmurun şiirde zarif bir yapı içinde kullanılmasıyla gözlerden akan ince yaşlar yağmura benzetilerek gözyaşlarıyla ilişki kurulmuştur. Bu şiirde de âşkın gözyaşlarının gönlüne akması ile yağmurun yeryüzüne yağması arasında benzerlik sağlanmıştır.

Bereketin ve rahmetin simgesi olarak görülen yağmur, tasavvufi manada ise Allah'ın merhamet sıfatı ile benzerlik gösteren bir unsurdur. Merhamet sahibi yaratıcının sonsuz rahmeti, yağmur taneleri ile bütünleştirilmiştir. Aynı zamanda yağmurun kâinattaki her şeyi temizleyen, tazelik veren ve canlandıran bir unsur olması sebebiyle yağmur taneleri ile benzerlik kurulup Allah'ın merhamet sıfatının yansıması olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple tasavvufta yağmur, “Hakk'ın gayb âleminden gelen rahmeti ve feyzi olarak kabul edilir. Varlıklar, kabiliyetleri ve mertebeleri derecesinde yağmurdan nasiplenirler.” (Aslanoğlu, 2014, s. 381). Bu manada yağmur, Allah'ın tecellisi olarak görülüp halk şiirlerinde ve halk edebiyatı ürünlerinde suyun alt dalı olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Kar, havada bulunan su buharının donma noktasına gelerek gökyüzünden yeryüzüne yağan hafif, beyaz ve birbirine benzemeyen buz kristallerinden oluşan bir yağış çeşididir. Su alt başlığında suyun donması ve kristal hale gelmesini ifade etmektedir. Doğa olaylarından kar, halk şiirlerinde müspet bir ifade olarak görülmüştür. Beyaz renkli olması nedeniyle saflığı simgelemiş, sevgiliyle ve onun beyazlığıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin yüzü, gerdanı ve genel manada bedeni ile karın beyaz olması arasında benzerlik kurulup sevgilinin güzelliğini anlatılmıştır.

“Yüzlerin bahçanın narı

Beyaz gövden yayla karı

Sensin doğan aylar nuru

Kız irengin gül mü yoksa” (Sakaoğlu, 2014, s. 393).

Bu şiirde de görüldüğü üzere sevgilinin yüzünün kırmızılığı nara benzetilirken beyaz vücudu da karın beyazına benzetilmiştir. Yayla karı vurgusuyla yaylaların düzlük olmasından kaynaklı karın daha uzun süreli kalması durumu, sevgilinin güzelliğinin kalıcılığıyla ilişkilendirilmiştir. Dolu, bulutların içinde bulunan yağmur damlacıklarının fırtına sebebiyle yükselip aniden soğuyarak donması sonucu meydana gelmektedir. Bu donmayla oluşan buz parçacıklarının meydana getirdiği yağış çeşididir. Şiirlerde bu imgeye sık rastlanmaz.

“Âhım oldu gökte sehâb-ı zulmet

Raadler kopardı na're-i firkat

Dolular yağdırdı dide-i hasret

Dûdumdan cihan pür-sehab oldu gel” (Elçin, 1993, s. 150)

Bu şiirde âşık, âhının oluşturan dumanları zulmet bulutlarına, gözlerinden akıp giden yaşları da doluya benzetmiştir.

Suyun oluşturmuş olduğu diğer hava olayı çiğdir. Çiğ, havadaki su buharının soğukluğu daha yüksek olan nesnelerin üzerinde yoğunluk sağlaması sonucu oluşan su damlacığıdır. Genellikle bahar mevsiminde ve seher vaktinde bitkilerin yapraklarında görülmektedir. Damla damla su taneleri olmasından kaynaklı halk şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan bir doğa olayıdır. Şebnem ve jale olarak da anılmaktadır. Çiğ taneleri, yuvarlak şekilleri ve beyaz renkleriyle inciye benzetilmiştir. “Divanlarda karşımıza çıkan ve doğal unsurlardan biri olan çiğ, şeffaflığı ve yuvarlak yapısıyla çoğunlukla gözyaşı ve inci ile ilişkilendirilmiştir.” (Pala, 2002, s. 436). Ayrıca bitkiler üzerinde olan çiğ taneleri, hem şekilleri hem de renkleri itibarıyla gözyaşı olarak imgenlenmiştir. Yine ter taneleriyle aynı durum benzerlik göstermektedir.

“Ey Ömer gülşende feryâda düştüm

Zâğ u zâgânlarla inâda düştüm

Bülbül tek bir güle inâda düştüm

Döker dîdelerim şebnemi nemdir” (Karasoy & Yavuz, 2015, s. 251).

Şiirde görüldüğü gibi çiğ, şebnem kavramıyla verilmiştir. Âşık, gözlerinden akan damla damla yaşları birer çiğ tanesi olarak düşünmüştür.

Çiğ ile benzerliği olan suyun alt dalında ele alınabilecek olan doğa olayı kırağıdır. Kırağı, havadaki su buharının sıfır derecenin altındaki sıcaklıklarda sıvı hale geçmeden direk buza dönüşüp yeryüzünde çok soğuk yüzeylerde birikmesiyle oluşan buz zerrecikleridir.

Kırağı da çiğ gibi su buharının fazla olduğu durumlarda görülmektedir. Halk edebiyatı ürünlerinde suyun buzlaşmaya başlayan yansıması kabul edilmesinden dolayı genellikle buğuyla ilişkilendirilmiştir.

Yağmurun getirisi olan bir diğer suyun alt başlığını oluşturan ve sudan kaynaklı doğal afet sayılan unsur, seldir. Sel, sürekli bir şekilde yağın yağmurların veya eriyen karların su taşkını oluşturmaya verilen addır. Seller ani oluşan büyük ve düzensiz akıntılar olmakla beraber hızlarına göre gruplandırılır. Doğal afet olarak nitelendirilen sel, kuvvetli ve yoğun akışlı su birikintisi olmasından dolayı mitolojik bir imge olarak da görülmüştür. “Orta Asya steplerinde yaşayan topluluklar her şeyi yutan ve silip süpüren selleri, çoğunlukla gücün ve kuvvetin temsilcisi olarak nitelendirmişlerdir. Gücü ve kuvveti temsil etmesiyle sel, Türk mitolojisi içerisinde kendine yer edinmiştir.” (Ögel, 1995, s. 589).

Serap, atmosfere gelen ışık ışınlarının kırılmasıyla oluşan ve genellikle çöllerde görünen optik yanılmadır. Uzaktaki bir cisim bir su yüzeyinin yansıması gibi görünür. Bununla birlikte cisimlerin de ters görüntüsünün oluşumudur. Ilgım, pusu ve yalın isimleriyle bilinen serap, optik bir doğa olayıdır. Çölde uzaktan su ve yeşillik gibi suyun getirisi olan nesnelerin görüldüğü ışık yanıltmacası olan serap, Kur’an’da Nebe suresinde de geçmektedir. “Dağlar yürütülür, serap haline gelir”(Sure 78/20).

Kur’an’da dağlarla bütünlük sağlayan serap, halk şiirlerinde genellikle umut bulma, yanıltma, özlem sonucu bekleyiş gibi duygusal manalarıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda halk şiirlerinde suyun gerçekliğinin yanında, onun yansıması olan seraba yönelmek, somutluktan soyutluğa geçişi simgelemektedir. Genellikle yağmur sularının yoğun bir şekilde birikmesi sonucu meydana gelen, her şeyi beraberinde sürükleyen sel, edebi metinlerde felaketi temsil edici olarak görülmektedir. Bu sebeple sel, şiirlerde ve edebi ürünlerde genellikle olumsuzlukları belirtmek için kullanılır. Edebi sanatlardan benzetme ve mübalağa ile sıklıkla

kullanılmaktadır. Bu kullanım edebiyata yansımaktadır. “Yıkıcı olan her şey, manen veya mecazen bir sel sayılır. Edebiyatta ise daha çok âşığın gözyaşları sel şeklinde kullanılır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 377). Sel, şiirlerde genellikle sevgilinin âşık için döktüğü gözyaşını anlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

“Karac'Oğlan der ki ben de sel olsam

Yârin bahçasında esen yel olsam

Mevlâ'm destur verse bir top gül olsam

Sokulsam zülfünün aralarına” (Sakaoğlu, 2014, s. 391).

Burada âşık, sevgilisine kavuşma arzusunu benzetme sanatı kullanarak sele benzetmiştir. Taşkın bir şekilde akıp giden seller gibi sevgilisine kavuşmak ister.

Tufan, uzun süreli selleri oluşturan aynı zamanda çok hızlı ve yoğun bir şekilde yağan yağmur olarak bilinmektedir. Tufan, sudan meydana gelen doğal afetlerden kabul edilmektedir. Birçok yerel inanışın halk edebiyatı ürünlerine yansımalarına bakıldığında tufan, Tanrı tarafından insanları ya da insan topluluklarını cezalandırmak için gönderilmiş bir felaket olarak görülmektedir.

“Suyun felaket getirici özelliği hiç şüphesiz kendisini Tufan efsanelerinde daha açık bir şekilde gösterir. Tıpkı diğer mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de Tufan'da en önemli unsur sudur. Altay Türklerinin efsanelerinde anlatılanlara göre Tanrı Ülgen, Nama'ya tufan olacağını ve gemi yapmasını söyler. Bundan sonra yeryüzü sisle kaplanır ve karanlık bir hal alırken, yerin altından da sular fışkırmaya başlar. Ardından yedi gün boyunca yağmurlar yağar ve her yer suyla kaplanır. Nama'nın oğlu, yaptığı gemiden dışarı bakınca dağların dorukları dışında her yerin su ile kaplandığını görür.” (Akmaz, 2019, s. 10; Gömeç, 2011, s. 40).

Ayrıca kutsal kitaplarda geçen tufan, en çok bilinen örneği olan Nuh tufanı kıssası ile birlikte anılmaktadır. Kur'an'da birçok kez zikredilen tufan olayı, insanların özüne dönmesi için uyarıcı kabul edilmiştir. Kamer suresinde de tufan olayından yoğun su fışkırması olarak bahsedilip Hz. Nuh da felaketten kurtaran peygamber olarak geçmektedir.

“Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeri kaynaklar halinde fışkırttık, (göğün ve yerin) su(ları) takdir edilmiş bir işin olması için birleştirdi. Nuh'u da tahtalar ve çiviler(le yapılmış gemi) üzerinde taşıdık. (Kendisine karşı) Nankörlük edilen(kulumuz)a (bizden) bir mükâfat olmak üzere (gemi), gözetimimiz altında akıp gidiyordu. Bu gemiyi bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?” (Sure 54/11-15)

Tüm bu oluşumu ve gerçekliğiyle tufan, suyun olumsuz bir getirisi olmakla birlikte edebi ürünlere felaket olarak yansımıştır.

Suyun doğal afetleri ifade eden bir diğer alt dalı ise kuraklıktır. Kuraklık, susuzluk gibi net bir ifadeye sahip olan, bir yerde bulunan nemin geçici olarak yaşadığı dengesizliği ifade eden ve

su kıtlığı olarak bilinen olaydır. Yağışların az olması, toprak neminin düşüklüğü ve sıcak hava gibi nedenlerle kuraklık yaşanmaktadır.

Bu ifade halk edebiyatı ürünlerinde daha çok gerçek anlamıyla kullanılsa da mecazi olarak sevgisiz kalma, âşığın sevgiliden mahrum kalması, gözyaşının bitmesi gibi duygusal yoksunlukları anlatmak için kullanılmıştır.

Kuraklık; toprağı çatlatan, havayı kurutan, doğayı nemsiz ve susuz bırakan bir olay olmasıyla edebi manada âşığın; sevgilisinin dudaklarından mahrum kalması ve böylelikle dudaklarının kurumaması, gönlünün sevgisizliğinin gönlünü parçalaması gibi imgelerle kullanılır.

“Çekildi pınardan tükendi mâ’lar

Lodos yeli bulutları kovalar

Rahmetten müberrâ oldu havalar

Tutuştı ciğerler büryan içinde” (İmzasız, 2012, s. 4).

Halk şairleri, buradan da görüldüğü üzere kuraklığı suyun çekilmesi olarak görmüşler ve mustarip ruh halini, perişan olmayı samimi bir dille aktarmışlardır.

1.3.3. İmge Olarak Yansıması: Gözyaşı, Ab-ı Hayat, Ab-ı Kevser, Zemzem, vd.

Göz boşluğundaki bezlerin üretmiş olduğu, gözün temizlenmesini ve nemlenmesini sağlayan berrak, tuzlu sıvı olarak bilinen gözyaşı; su alt başlığında değerlendirilen ve birçok mana barındıran unsurdur. Gözyaşı, maddi manada vücuttan akıp giden tuzlu bir su olup manevi anlamda sevinç, keder, korku, mutluluk, üzüntü gibi duygular sonucu gözden akıp giden yaştır.

Gözyaşı ile göz kelimesi bütünleşmiş olup halk şiirlerinde çeşm olarak geçmektedir. Göz ve gözyaşı halk şiirlerinde genellikle âşığın sevgiliye karşı duygularının yansıtılması için kullanılırken dinî-tasavvufi halk şiirlerinde Allah ve peygamber aşkı için dökülen yaşlara karşılık gelmektedir. Dökülen yaşların damla damla olması ise katre olarak adlandırılır. Gözyaşı, şiirlerde göz ile birlikte anılmasının yanı sıra yüz ve çehre ile de bütünleştirilmiştir. Farsçada ise didar olarak geçmektedir. Yüzden akıp giden gözyaşı, didar kelimesiyle şiirlere aktarılmıştır.

“Sular olmuş gibi didara akmış

Dün akar, çağlar, meydana akmış

Muhabbet bahrinde bir katre almış

Mevc urur çalkalanır umman eğlenmez” (Çabuk, 2007, s. 45).

Âşık Ömer’e ait olan şiir, tasavvufi bir şiir olup âşığın kendi nefisini su ve katreye benzettiği görülmektedir. Yine Âşık Ömer, Allah’ın ilahi güzelliğinin tecellisi olarak görmüş ve Allah için dökülen yaşların orada biriktiğine vurgu yapmıştır.

Halk şiirlerinde sıkça kullanılan su, daha çok gözyaşı ile bütünleştirilmiştir ve ab-ı revan olarak şiirlere aktarılmıştır.

“Âb-ı revan oldu çeşmimin kanı

Görüp rahm eylemez cânımın cânı

Yok mudur felekte bir kerem kânı

Meded bize sınık gönül sarıcı” (Elçin, 1998, s. 78).

Şiirde de görüldüğü üzere sevgili için gözyaşı döken âşık, gözlerinden akan kanlı yaşlar ile akıp giden suyu birbirine benzeterek bunu karşılamak için ab-ı revan kelimesini kullanmıştır.

Yine halk şiiri geleneğinin önemli temsilcilerinden Karacaoğlan, gözyaşını gönül suyu olarak nitelendirmiş ve gönlün hissettiklerini gözden çıkan yaşla ilişkilendirmiştir.

“Aman turnam benim yârim gücenmiş

Beni görse yoldan çıkar, yan gider

Gönül suyu gözlerimden akıyor

Âh ettikçe ciğerimden kan gider” (Ergün, 1971, s. 167).

Farsça su anlamındaki “âb” kelimesi ve Arapça “hayat” kelimesinin oluşturduğu “âb-ı hayat” tamlaması, hayat suyu manasındadır. ”Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu.” (Pala, 2002, s. 2). İnanışa göre âb-ı hayat; karanlıklar ülkesinde bulunmuş olan bir su olarak kabul edilmiştir. Bu sudan içildiğinde ve bu suyla yıkanıldığında ölümsüzlük kazanıldığına inanılmıştır. Efsanevi olarak kabul edilen bu su, bulunması çok zor olduğundan değerlidir. Bu suyu bulabilmek için ise en eski devirlerden beridir uzun seferlere çıkıldığı bilinmektedir. “Karanlıklar ülkesine, bilinmeyen coğrafyalara, uçsuz bucaksız yerlere, kutsallar diyarına yapılan, çoğu zaman amacına ulaşamayan zorlu ve son derece sıkıntılı

seyahatler gerçekleşmiştir. Bu seyahatlerde, kahramanların başlarından geçenler gizemli bir biçimde aktarılagelmiştir.” (Yıldırım, 2008, s. 34).

Âb-ı hayat; edebiyatın ve halk kültürünün yansıması olduğundan halk edebiyatı ürünleri olan mitlerde, efsanelerde, destanlarda, şiirlerde, mitlerin kaynağı olan mitolojide ve bunların yanında tasavvufta yer alan bir unsurdur. Bu sebeple kâinatın ve insanlığın yaratılışını konu alan yaratılış mitlerinde, su ve onun getirilerinden biri olan âb-ı hayat önemli kabul edilmiştir.

“‘Hayat Suyu’, ‘Ab-ı Hayat’, ‘Dirilik Suyu’ olarak adlandırılan içenleri ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan efsanevi su, yaratıcı başlangıç sayılan ilk kaostan (sudan) ölümsüzleştirme, ebedî yaşatma işaretlerini alıp kendinde yaşatmıştır. Bu anlamda ‘Dirilik Suyu’sembolünde, yaratılış mitinde olan başlangıç gibi, ilk suyun izlerini bulmak mümkündür.” (Beydilli, 2005, s. 196).

Bununla birlikte hayat suyunun kâinatı sonsuzlaştıran, insanoğluna şifa veren ve gençleştiren, iyileştiren bir özelliğe sahip olmasından dolayı, suyun ilk örneğinin hayat suyu olduğu inancı vardır.

Eski inanışlara göre, yeryüzünün kuzey tarafı her daim gece iken gündüz yaşanmamaktadır. Âb-ı hayat ise o karanlık bölgede, mücevherlerle birlikte bulunmaktadır. “Hızır ve İlyas zor durumda kalan insanlara yardım ettiği düşünülen olağanüstü varlıklardır. Hızır’ın sudaki, İlyas’ın karadaki insanlara yardım ettiği düşünülse de Hızır’ın karada yaşayan insanları da zor durumlardan kurtardığı görülür. Hızır ve İlyas’ın aynı kişi olduğu yönünde bir inanç da mevcuttur.” (Dilek, 2021, s. 369-371). Fakat her ikisinin de farklı kişiler olduğu görüşü de yaygındır. “Rivayetlere göre İskender ve Hızır hayat suyunu bulabilmek için oraya gitmişler. Hızır bu suyu bulmuş ve içerek ölümsüzlüğe erişmiş, ama İskender bu çok arzuladığı suya ulaşamadan geri dönmüştür.” (Yıldırım, 2008, s. 745-746). Bu rivayetin daha detaylı haline birçok kaynaktan ulaşmak mümkündür. İskender Pala, sözlüğünde bu rivayete şöyle yer vermiştir:

“Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış, orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince 3ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede âb- ı hayat olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır-ı da yanına alarak denizi geçmiş ve zulumât (karanlıklar) ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış. İskender’de karanlıkları aydınlatan iki mücevher(veya bayrak) varmış. Birini Hızır ile İlyas’a vermiş. Hangisi suyu bulursa yekdiğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Hızır ile İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki âb-ı hayat budur, kana kana içmiş. İlyas’a da içirmiş sırada bunlara bir emr-i ilahi gelmiş ki bundan İskender’e söz etmesinler. Bir rivayete göre de İskender’e haber vermek için pınardan ayrılmışlar ama tekrar aynı pınarı bulamamışlar. Böylece Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe ermişler. Kıyamete denk Hızır denizde, İlyas da karada sıkıntıya düşenlere yardım ederler ve her senenin 6 Mayıs günü İskender seddi üzerinde buluşup Kâbe’ye hacca giderek o yıl yapacakları işleri görüşürlermiş.” (Pala, 2002, s. 2).

Bu hikâyenin varyantlarına Doğu edebiyatı ve efsanelerinde görülmesiyle birlikte Batı’da da âb-ı hayat inancı olduğu bilinmektedir.

Ab-ı hayatın tüm bunların yanında halk kültürü ve inancına etkisi vardır. Âb-ı hayatın halk hikâyelerine yansımada bunu görmek mümkündür. “Köroğlu destanında anlatıldığına göre Köroğlu, avladığı kuşu bir gölde yıkarken kuş canlanır. Köroğlu bunu babasına haber vermeye gider. Geri döndüğünde göl bin parçaya bölünmüş ve Bingöl olmuştur.” (Pala, 2002, s. 2).

Âb-ı hayat, aynı zamanda edebi ve tasavvufi manada mazmun ve imge olarak kullanılmıştır.

“İlahi aşk anlamında tasavvufi bir sembol olarak kullanılan âb-ı hayat, ledün ilminden kinayedir. O, mürşid-i kâmilin, hayvani hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır. Edebiyatımızda geniş bir kullanım alanı bulan bu mazmun, manevi neşeyi, aşk ve irfanı karşılar. Şiirlerde, ince ve saf söz olarak kullanıldığı gibi sevgilinin dudağında da âb-ı hayat özelliği vardır.” (Pala, 2002, s. 2).

Âb-ı hayat tamlaması, edebi ürünlerde ve şiirlerde farklı tamlamalarla kullanılmıştır.

“Dudakları çevreleyen ayva tüyleri ise zulumât ülkesidir. Genellikle Hızır ve İskender ile telmih ve tenasüp yoluyla kullanılır. Bazen şairin, kendi şiirini de ab-ı hayata benzettiği olur. Çeşme-i hayat, çeşme-i cihan, çeşme-i hayvan, aynül-hayat şekilleriyle de kullanılan âb-ı hayat, iskendernamelede geniş şekilde ele alınmıştır. Bu tamlama yerine âb-ı beka, âb-ı cavid, âb-ı cüvan, âb-ı hayvan, âb-ı Hızır, âb-ı İskender, âb-ı zindegi ve âb-ı zindegani tamlamaları da kullanılır.” (Pala, 2002, s. 2).

Yine Farsçada suyun karşılığı olan “âb” kelimesi ile Arapça “Kevser” kelimesinin oluşturduğu âb-ı Kevser tamlaması suyun alt dalını oluşturmaktadır. Âb-ı Kevser tamlaması “Kevser suyu” (Pala, 2002, s. 3) manasındadır. Kevser suyu, İslam inancında cennette varlığına inanılan kutsal nehir olarak kabul edilmektedir. “Bütün peygamberlerin haşır meydanında havuzları vardır ve ümmetlerinden hak edenler cennetten önce bunlardan içeceklerdir. Hz. Peygamber’e ait cennet havuzunun adı ise Kevser havuzudur.” (Akay, 2005, s. 259).

Kur’an’da yalnızca Kevser olarak geçmektedir. Ayrıca Kevser suyunu anlatan Kevser suresi vardır. Surenin ilk ayetinde “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.” (Sure108/1) şeklinde bahsedilen kişi, Hz. Muhammed’dir.

Bu sebeple de Hz. Muhammed için tahsis edilen bir havuz olarak görülmektedir. Tefsirlerde Kevser üzerine farklı görüşler mevcuttur.

“Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; enininde Safa ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı gibi düşünceler bunlardan bazılarıdır. Kevser suyunun sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğu rivayet edilir. Edebiyatta ise sevgilinin dudağı için benzetilen olarak kullanılır. ‘Âb-ı Kevser’ ve ‘şarâb-ı Kevser’ tamlamalarıyla da kullanılır.” (Pala, 2004, s. 280).

Sonuç olarak bakıldığında Kevser havuzunda bulunup suyundan içecek olan kişilerin, cenneti hak eden kullar olduğuna inanılmaktadır.

Kevser suyunun halk şiirine yansımalarına bakıldığında ise âşıkların sevgiliye olan duygularını anlatmak için kullandıkları görülmektedir.

“Gûşe-i gam-hânede çeksem ne rütbe zahmeti

Etmezem kimseye aslâ zerre kadar minneti

Âşıka baş eğdirip ârz etme zâhid cenneti

Leblerin sordum nigârın âb-ı kevserden leziz” (Karasoy & Yavuz, 2015, s. 209).

Bu şiire bakıldığında âşığın, Kevser suyunu, âb-ı Kevser tamlamasıyla kullanarak sevgilinin dudaklarıyla bütünleştirmiş olduğu görülmektedir. Sevgilinin dudakları mübalağa yapılarak cennet suyundan bile üstün görülmüştür.

Su, şifalı olarak kabul edildiği için şiirlerde bunun imgesel yansıması zemzem suyuyla olmuştur. Zemzem, Mekke-i Mükerrreme’de bulunan bir kuyuya ve buradan çıkarılan suya verilen addır. Zemzem suyu, çıkış olayından da kaynaklı olarak kutsal kabul edilmiştir.

“Hz. İbrahim, Hacer ile evlendikten ve İsmail doğduktan sonra diğer hanımı Sâre’den onları korumak için Şam’dan çıkıp Mekke’ye geldi. Hacer ile İsmail’i, içi hurma dolu meşin bir dağarcık ve içi su dolu bir kırba ile buraya bıraktı. O dönemde burada hiç hayat ve insan yoktu. Hacer İsmail’i emziriyor ve kendisi kırbadaki suyu içiyordu. Nihayet su bitti. Hem Hacer, hem de çocuğu çok susamışlardı. Çocuk susuzluktan çırpınmaya başladı. Hacer ise Safa tepesine koştu. Orada su bulamayınca Merve tepesine koştu. Tam yedi kez bu geliş gidişi tamamladı. Hacıların sa’y etmeleri bu olayın hatırasınadır. Nihayet Merve üzerine son çıkışında çocuğun bulunduğu yerde bir melek gördü. Bu melek Cebrâil idi ve kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su görüldü. Bu suyun çocuğun topuk vuruşlarıyla ortaya çıktığı da rivayet edilir. Hacer bir yandan suyun etrafını kum ile çeviriyor, bir yandan da kırbasını dolduruyordu. Su ise avuç avuç alındıkça kaynıyordu. İşte Zemzem suyu bu sudur. Kuyunun daha sonra köreldiği ve Abdülmuttalib tarafından temizletilerek kullanılır hale getirildiğine dâir de bir rivayet vardır. İslâm öncesi ve sonrasında kutsal sayılan bu suyu hacılar kendi memleketlerine en değerli hediye olarak götürürler.” (Pala, 2002, s. 581).

Zemzem suyu, ne kadar çekilip çıkarılsa da bitmeyen ve tükenmeyen bir sudur. “Zemzemin, tükenmeyen ilahî bir su olduğuna inanılır. O, sıradan bir su değildir. Allah’ın, Cebrail vasıtasıyla bahşettiği bir su olmasından ötürü de bereketi simgeler.” (Aslanoğlu, 2014, s. 383).

Zemzem, tüm bu kutsallığının yanında hakikati anlatan su imgesi olarak da görülmüştür. ”Bu kelime ile hakikatlerin bilgilerine işaret edilir. Bu bilgilerden içmek de, bundan nasib almaya delalet ederler” (Cebecioğlu, 2004, s. 724). Bu sebeple de zemzem halk şiirlerinde hakikat manasıyla da kullanılmıştır.

“Emr-i hak erdi semâya rahmet ol dem damladı

Resûl’un iki düründen kopma gül nem damladı

Hikmet-i Yezdân'ı gördüm Hazret-i İsmail'in

Ayağı bastı yerden âb-ı zemzem damladı" (Elçin, 1998, s. 700)

Halk şiirinin temsilcilerinden Gevheri'ye ait dörtlükte, tasavvufi manalarla ilişkilendirilmiş hakikatler mevcuttur. İlk iki mısrada, Hz. Muhammed' in rahmet olarak gönderilişi ve Uhud savaşında kırılan dişinden bahsedilmektedir. Son iki mısrada ise zemzemden bahsedilerek zemzemin ortaya çıkış hikâyesine vurgu yapılmıştır. Hz. İsmail'in topuğuyla yere vurarak zemzem suyunu ortaya çıkarmasına telmih vardır. Zemzem bu mısrada hakikat bilgisi manasıyla düşünülürse "Hz. İsmail'in hakikat Hakk'ın salikin vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasına anlamındadır." (Uludağ, 1991, s. 153) bilgisini ortaya çıkardığı ve bu bilgiye sahip olduğu görülmektedir.

1.3.4. Yapı Unsuru Olarak Yansıması: Çeşme, Şadırvan, Havuz, Sebil, Hamam, Kaplıca, Kuyu, Köprü, vd.

Çeşme, suyun borularla getirilerek ya da kaynağında biriktirilerek akıtıldığı düzenektir. Mermerden, taştan, demirden ya da diğer yapı malzemelerinden yapılmış, umuma has olan su alma yeridir. Suyun ulaştırılmasını sağlayan çeşmelerin lüleli ya da musluklu başlıkları mevcuttur.

"Çeşme kelimesinin Farsçada 'göz' anlamındaki 'çeşm' den geldiği umumiyetle kabul edilir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine sebep olmuştur. Nitekim bahçe ve bostan kuyuları yer altı sularından beslendiği takdirde bunlara su sağlayan deliklere de bugün göz denir. Ancak XIII-XIV. yüzyıllarda yine 'göz' anlamına gelen 'ayn' kelimesi kullanılmış ve bu kullanım XVII. yüzyıl içlerine kadar devam etmiştir. Sivas'ta 1271 tarihli Gökmedrese Çeşmesi ile Bolvadin'de 1278 tarihli Alaca Çeşme kitabelerinde 'ayn' kelimesine rastlanmaktadır. Tokat-Pazar yolunda Hatun Hanı'nın 1239 tarihli çeşmesinde, Afyonkarahisar'da 1379 tarihli iki lüleli çeşmede (yıkıtırdı) ve Sinop'ta 1429 tarihli Emir Şehabeddin Çeşmesi'ndeki kitabelerde ise Arapça 'sikaye' kelimesiyle karşılaşılır. Ayrıca çeşme kelimesi Osmanlı dönemi çeşme kitabelerinde 'çeşme-i âb-ı zülal', 'çeşme-i kevser', 'çeşme-i dilküşa' vb. terkipler hâlinde sık sık kullanılmıştır." (Bektaşoğlu, 2013, s. 43).

Çeşmeler; şehir, köy, kasaba ve diğer yerleşim yerlerinde yapılmış olan yapı unsurlarıdır. Suyun kaynağından ulaştırıldığı bu yapılar, ana yol kenarlarına, mahalle aralarına ve köyde belirli yerlere yapılmaktadır. Çeşme; hanelerde, kurum ve kuruluşlarda vb. yerlerde ihtiyaç dâhilinde bulunmasından ziyade genellikle herkesin yararlanması için yapılmış bir yapıdır.

"İslamiyet suya büyük önem vermiş ve insanlara su sağlamanın, sevabı çok olan hayırlı işlerden biri olduğunu kabul etmiştir. Hz. Peygamber'e çeşitli zamanlarda sadakanın en faziletlisinin hangisi olduğu sorulduğunda muhatabın durumu ve toplumun, ihtiyaçlarına göre farklı cevaplar verdiği ve bir defasında da, 'Sadakanın en faziletlisi su teminidir.' dediği bilinmektedir. Resul-i Ekrem'in bu konudaki teşvikleri diğer birçok hadiste de dile getirilmiş, aşıptan mali durumu iyi olanlar toplumun su ihtiyacını karşılamak için kuyular vakfetmişlerdir. Bu sebeple çeşme yapımı ve çeşme vakfı, bilhassa Türk topluluklarında ön planda gelen bir hayır sayılmıştır." (Bektaşoğlu, 2013, s. 44).

Böylelikle Türk kültüründe, beşerî hayatın maddi bir unsuru olan su, sosyal ve medeni hayatta da maddi oluşunun yanında manevi yaşam kaynağı olarak görülmüştür. Atalarımızın dilinde “Su gibi aziz ol” duasıyla ve “Su içene yılan bile dokunmaz” atasözüyle halk kültüründe suyun önemine vurgu yapılmıştır. Aziz ve mukaddes görülen su, insanları hayra sevk eden unsurdur. Susamış bir canlıya su vermek, bir yol üstüne çeşme yaptırmak gibi iyilik yapmanın bir aracıdır. Bu sebeple suyun yapı unsuru bağlamında en çok çeşmeler üzerinde durulmuştur. Çeşme yaptırmak da geçmişten günümüze kadar süregelen bir sadaka olarak görülmüştür.

Çeşmeler, ihtiyacı karşılayan suyun alt dalını oluşturan yapı unsurları olmasının yanı sıra estetik amaçlı olarak da yapılmış unsurlardır. Bu çeşmelerde mimari özellikler ve süslemeler ön planda tutulmuştur. İçinde beşerî ihtiyaçları, dinî ve toplumsal değerleri ve mimariyi barındıran çeşmeler, kültürü oluşturan bir unsurdur. Çeşme başı sohbetleri, aşkları ve karşılaşmaları da hem kültüre hem edebiyata yansıyan durumlardır. Toplumu ve toplum işleyişini etkileyen çeşme, halk edebiyatında edebi ürünlere ve özellikle şiirlere yansımıştır.

Yapısal olarak suyu oluşturan ve çeşme unsurunun da bir getirisi olup suyun alt dalını oluşturan bir başka unsur şadırvanlardır. Genel manasıyla şadırvanlar; cami avlularında bulunan, abdest almak için kullanılan, genellikle çokgen ve dairesel planlı, üstü piramidal ya da konik çatıyla kapatılmış, çevresi açık, çoğunlukla mermerden yapılmış küçük çeşme yapısıdır.

“Farsça şadurban=şadurvan (büyük tente, çadır, gölgelik) kelimesinden gelen şadırvan, Türkçeye farklı bir anlam kazanarak geçmiştir. Mimari bir terim olarak cami avlularında ortadaki havuzun çevresindeki musluklardan ve göbeğindeki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli abdest yerini ifade eder.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 33).

Şadırvanlardan akan su sesi, insanlara huzur ve ferahlık verir. Bu bakımdan abdestin yanı sıra şadırvanlar, özellikle yaz aylarında camiye gelenlerin namaz saatini beklemek, namaz sonrası muhabbet etmek ve bedenlen ve ruhen dinlenmek için faydalandığı yerlerdir.

“Şadırvanlar, Türk su mimarisinin çeşmelerden sonra en yaygın yapılarıdır. Ayrıca sultan, vezir gibi ileri gelen devlet adamları estetik kaygının ağır bastığı, birer sanat eseri olan çok sayıda şadırvan yaptırmıştır. Bunların havuzları, sütunları, direkleri ve kubbelerinde kullanılan taş, Mermer, ahşap, metal gibi malzemeler oymacılık, nakış ve hat sanatı ustalarının elinde işlenerek birer şaheser hâline gelmiştir.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 33-34).

Havuzlar, yüzme ve süs amaçlı olarak içi su ile doldurup kullanılan yapısal unsurlardır. Genellikle saray, konak ve yalıların bahçelerinde bulunan havuzlar, hem mimarisiyle hem süslemeleriyle hem de tam orta kısmında bulunan fiskiyesi ile devrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Genelde dış mekânda bulunsun da birçok saray, yalı ve köşkün de iç mimarisini havuzlar süslemektedir. Cami avlusundaki şadırvanlarda bulunan havuzlar da işlevsel yapılardır. Havuz, estetikliğinin yanı sıra serinlemek için de kullanılan su yapısıdır.

Çeşme ile gelişen su kültürüne zamanla sebil kültürü de eklenmiştir. Sebiller sokak ve cadde kenarlarına, o mevkiden gelip geçenlerin su içmesi amaçlı yapılmış yapılardır. “Sebil kelimesi, Arapça maddi ve mecazi manalarda ‘yol’ demektir. Bizde hayır ve iyilik yolu manasına alınmış, bu itibarla su tevzi yerlerine ‘sebilhane’ veya kısaca ‘sebil’ denmiştir.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 65). Eski zamanlarda su içmek için içerisinde su maşrapaları bulundurulmaktaydı ve su isteyenlere bedava su verilmekteydi. Böylelikle sebillerde amaç, karşılık beklemeden su dağıtmaktır. Sebiller, diğer su yapı unsurlarından farklı olarak daire ya da çokgen planlı, çevresi parmaklıklı pencereler ile çevrelenmiş küçük kubbeli yapılardır.

Su, canlılar için vazgeçilmez bir unsur olmasından dolayı yaşam için önemli bir unsurdur. Bu önemli unsurun kullanımını kolaylaştıran yapı unsurlarından birisi de sebiller olmuştur.

Tasavvufi manasının yanında etimolojik yapısına bakıldığında ise yol anlamına gelen sebil sözcüğünün İslam kültüründe ve toplum anlayışında halkın yararı için, Allah rızası ön planda tutularak yapılan hizmet anlamında “fi sebililâh” kavramından geldiği düşünülmektedir. “Şehirlerde halkın gelip geçerken parasız ve kolaylıkla soğuk ve temiz bir su içebilmelerini temin için düşünülmüş ve yapılmışlardır. Türkler Arapça ‘sebil’ tabirini, Allah rızası için yapılmış çeşme, şadırvan, kuyu gibi çeşitli su mimarisi için ve hemen hemen her devirde kullanmışlardır.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 65).

Geçmişte dağıtılan suya sebil, dağıtıldığı yere sebilhane denmiştir. Zamanla bugünkü ve yalın hali olan sebil kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde bu sebillerin yerini damacanelerle kullanılan teknolojik sebiller almıştır.

“Adından anlaşılacağı üzere sebil; aslında her türlü hayrat yapısı (özellikle su hayratı) için kullanılabilen bu terim bilahare Anadolu Su Mimarisinde belli bir fonksiyonu olan kuruluşlara isim olmuştur. Hayır için parasız su dağıtılan, etrafı parmaklıklı ve ekseriya kubbe ile örtülü binalar hakkında kullanılır bir tabir olan sebil yerine ‘Sebilhane’ de kullanılır”. (Pakalın, 1993, s. 135).

Sebil kelimesinden türeyen selsebil ise üst bölümünde bir delikten çıkan suyun, aşağı doğru süzüldüğü su yapısıdır. Sebilden farklı olarak selsebil; genellikle saray, yalı ve konak bahçelerinde bulunmaktadır. Mimari ve estetik özellikleri ile öne çıkan selsebiller, süslü ve gösterişli yapılardır. Kademeli çanaklardan akan su hem göze hem kulağa hitap ettiğinden selsebinin musiki değeri de vardır.

Hamam, özel yöntemlerle ısıtılmış olan, bünyesinde sıcak ve soğuk su bulunan, yıkanmak ve keyifli vakit geçirmek için kullanılan yapı unsurudur. “Arapçada ‘ısıtmak, sıcak olmak’ anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam(hammam) kelimesinin sözlük anlamı ‘ısıtan yer’ demek olup ‘yıkanma yeri’ manasında kullanılmaktadır.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 11-

12). Hamamlar, içe dönük yapılar olduğundan dış görüntüleri yalındır. Genellikle kubbeysi olmakla birlikte taştan yapılmışlardır. İç kısmı ise oldukça zengindir.

“Hamam, Türk-İslam şehirlerinin önemli sosyal yapılarından birisidir. Bu sebeple gerek Kur’an ve gerekse Hz. Peygamber’in hadislerinde bu mesele üzerinde önemle durulur. Temizlik olmadan hiçbir ibadetin yapılamayacağı emri gereğince her Müslüman hem vücudunu, hem elbisesini, hem de bulunduğu çevreyi temiz tutmak zorundadır. Bu anlayışın bir sonucu olacak ki, ibadet yeri olan cami yapılmadan önce, onun inşaatında çalışanların temizlenmesi için hamam yapılıyordu.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 11).

Suyun insanların şifası ve rahatı için kullanıldığı hamamlar, temizlik açısından önemli olmasının yanında kültür, sanat ve mimari açıdan da önemlidir. Kubbe ve diğer bazı mimari özelliklerle camiye benzetilen bu yapı, halkın yıkanması ve dinlenmesi için yapılmış olmakla birlikte dinî açıdan da önem arz etmektedir. Hamamlar, aynı zamanda insanlar arasındaki muhabbeti artıran kültürel yapı olmasından kaynaklı olarak edebiyata da yansımış bir unsurdur. Hamamla da benzerlik gösteren bir yapı olan kaplıcalar, sıcak yer altı sularından yararlanmak için suyun yeryüzüne çıktığı yerin yakınına kurulan hamam görünümüne verilen addır. Şifalı olduğuna inanılan bu kaynaklar, birçok hastalığa tedavi olması amacıyla kullanılmaktadır.

Kuyular, özellikle bağ ve bahçelerde karşılaşılan su yapılarıdır. Su kuyuları -tarihi geçmişine bakıldığında- hem konutların hem mahallelerin hem de bağ ve bahçelerin hayat kaynağıdır. “Yer altı sularından faydalanmak için toprağın derinlemesine kazılmasıyla oluşturulan kuyular, suyun insanlar ve diğer canlılar için taşıdığı hayatî önemin bir parçası olarak insanlık tarihi boyunca ayrı bir öneme sahip olagelmıştır.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 75). Su kuyuları, su ihtiyacını karşılamasının yanında mimari açıdan da değerli olan yapılardır. Kuyu bilezikleri, kovası ve çıkırıkları, kuyunun yapı elemanlarıdır. Kuyular, aynı zamanda hamamlara su sağlamak için de kullanılmaktadır.

Geçmişte evler, kuyulu ve kuyusuz evler olarak ikiye ayrılmıştır. Kuyulu ev için öncelikle kuyu kazmak gerekliliği vardır. Kuyu kazma işi ise bilgi ve tecrübe isteyen bir iştir. Halk kültürünü çok yönlü olarak yansıtan ve Yusuf Has Hacib tarafından ele alınan *Kutadgu Bilig* eserinde, “Her kim yeri kazma zahmetine katlanırsa, kuyudan suyu içersin.” (Ögel, 1991, s. 111) şeklinde bunun bahsi geçmektedir. Bu sözden de anlaşılacağı üzere kuyu kazıp suya ulaşmak, zahmetli bir iştir ve insanoğlunun sabrını kıyas etmektedir.

Kuyu, beşerî ve edebi hayata yansımalarının yanı sıra İslam tarihine de yansımış bir unsurdur. Susuz kalan Hz. İsmail ve annesi Hacer için Allah’ın sunmuş olduğu zemzem kuyusu, bitmeyen ve tükenmeyen bir kuyudur. Yine peygamberler tarihinde, Hz. Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında da sudan hareketle kuyunun varlığı söz konusudur. Bu kıssa, Hz. Yusuf’u kıskanan kardeşlerinin hem Hz. Yusuf’u hem de babaları Hz. Yakup’u kandırıp evden ayrılmalarıyla

başlayan ve Yusuf'u kuyuya atıp gelmeleriyle son bulan bir kıssadır. Burada kuyu, derinliği ve erişilme zorluğundan dolayı tuzak olarak kullanılmıştır. Kuyudan kurtuluş ise Kur'an'da şöyle geçmektedir: “Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; ‘Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!’ diye bağırdı. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu.” (Sure12/19). Buradan da anlaşılacağı üzere yer altındaki sulara ulaşmak için kullanılan ve yükseklikleri fazla olan kuyuların derinliğine erişilmesi de bu derinlikten tekrar yer yüzeyine çıkılması da güçtür.

Suyun alt dalını oluşturan bir diğer unsur ise köprü ve geçitlerdir. Köprü ve geçitler; deniz, göl, nehir vb. su kaynaklarından yaya ve taşıtların rahat geçebilmesi için iki kıyıyı veya iki yakayı birbirine bağlayan yapı unsurlarıdır.

“İki yakayı birbirine bağlayarak yolun devamını sağlayan köprüler, önceleri geçilecek yerin bir tarafından öbür tarafına uzun bir taş veya ağaç gövdesi uzatmak suretiyle yapılmıştır. Köprüler şekillerine göre kiriş, kemer, asma, askılı, açılıp kapanan; yapıldıkları malzemeye göre ahşap, betonarme, metal veya bunların birkaçının birlikte kullanıldığı karışık malzemeli; yapı elemanlarına göre dolu gövde, kafes-kiriş, asma, askılı, yüzer, açılıp kapanan; statik yönlerine göre hiperstatik, izostatik, mafsallı, ankastre, bir veya çok açıklıklı; yapılış amaçlarına göre yayaların, kara ulaşım araçlarının, trenlerin, boruların ve su galerilerinin geçmesi için yapılan köprüler olmak üzere çeşitli tiplere ayrılır.” (Bektaşoğlu, 2013, s. 103).

Mimari açıdan önemli olan köprüler; hayatta deniz, göl vb. su kaynakları üzerinden rahat geçişi sağlayıp insanları birbirine bağlıyorsa edebiyatta da mecazi anlamda gönüller arasındaki bağın simgesi olarak kullanılmıştır.

Diğer bir unsur olan sarnıçlar, genellikle toprak altında bulunan ve su biriktirmek için yapılan özel su yapılarıdır. Kaskatlar ise farklı seviyelerde olan havuzlara ve su yollarına yapılmış küçük çağlayanlardan meydana gelen süslü mermerlerdir. Bunların yanında suyun yapı unsurlarını oluşturup kült bağlamında edebiyata yansımış olan su kanalları, kemerleri ve değirmenleri de vardır.

1.4. Hava

Hava; canlıların temel ihtiyaçlarından olan ve soluk alıp vermeyi sağlayan kokusuz, renksiz gaz kütlesidir. Çoğunluğu azot ve oksijenden oluşan bir kimyası vardır. Hava, maddenin hallerinden gazı sembolize eden anasır-ı erbaadan birisidir.

“Hava maddenin bilinen katı, sıvı ve gaz halleri içinde en ince olanıdır, gözle görülmez ve elle tutulmaz. Hava ateş gibi eril ve aktif olarak kabul edilir, suya kıyasla daha akıcı ve yoğunluğu daha azdır. Işığı geçirir, sudan daha geçirgen olduğundan saydam ve ışıklıdır, bu durum havanın kelam ortamı olarak kabul edilmesine neden olmuştur.” (Salt, 2006, s. 151).

Canlıların biyolojik hayatında da vazgeçilmez olan ve nefes almakla manalanan hava, insanoğlunun fiziksel anlamda sonsuzluğa doğru yönelmesine zemin hazırlayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sonsuzluğun simgesi olan gök ve gökyüzü, sözlükte havayı tanımlayan kelimelerdir.

”كوك: gök” (Mahmud, 1985, s. 132). Böylelikle insanoğlu, yeryüzü ile gökyüzü arasında diğer bir manada toprak ile hava arasında bir bağın olduğunu bilir. Yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılmasının ardından insanların var olduğu bilinmektedir.

Türk halk edebiyatı ürünlerinde de hava genellikle gök, gökyüzü olarak geçmektedir. Gök, kutsal kabul edilip ona hürmet gösterilmiştir.

“Üze kök teğri asra yağız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oğlunda üze eçüm apam Bumın Kağan olurmuş... Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış. İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş...” (Ergin, 2021, s. 40-41).

Türk edebiyatının ilk yazılı ürünlerinden olan *Orhun Abideleri*’nde havanın gök olarak geçtiği sıklıkla görülmektedir. Göğün yukarıda, yerin aşağıda olduğunu vurgulanarak göğün sonsuzluğu ve erişilemezliği anlatılmıştır. Yer ve gök arasında insanoğlunun yaratılmış olduğuna da işaret edilmiştir.

Yine Türk halk edebiyatının temel kaynaklarından olan *Dede Korkut*’ta hava, gök olarak geçtiği gibi çoğunlukla “gökyüzü” olarak geçmektedir. “Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden tırmuş-idi. Şami günlügi yir yüzine dikdürmüş-idi. Ala şayvanı gök yüzine aşanmış-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi.” (Ergin, 2014, s. 77).

Hikâyenin giriş kısmında Bayındır Han’ın gökyüzüne kırmızı örtüyü astırması gökyüzüne bir şeyin ulaşmasının nesne ve havanın birbirine olan etkileşiminden kaynaklıdır. Ayrıca *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde tabiat çok canlıdır. Bu canlılığın neticesinde, doğadaki unsurlar tezatlıklarla verilmektedir. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nden “Dirse Han oğlu Boğaç Han”da; dört unsurdan olan toprak ve havanın karşılaştırılması, yer ile göğün konumu bir arada verilerek tabiattaki hareketlilik anlatılmıştır.

İnsanoğlu, yeryüzünü geçici ve dünyalık yaşam; gökyüzünü ise sonsuzluk ve ahiret yaşamı olarak anlamlandırmaktadır. İnsanoğlu yaşamını bu iki unsur olan toprak ve hava arasında geçirmektedir. Hava, canlı hayatının vazgeçilmez unsuru olan nefes almakla mana kazanmaktadır. Hava kavramının solunum manası dışında boşluk ve gökyüzü gibi anlamlarda da kullanımı vardır. “Bu kullanım anasırı erbaa unsuru olan havanın varlığın yaşamındaki öneminden kaynaklanır. Zira ikincil anlamda hava ve yaşam tarzı arasında da bağlantı kurulmaktadır.” (Kanter, 2018, s. 124). Hava da anasır-ı erbaanın diğer unsurları gibi olumlu ve olumsuz yönleri içerisinde bulunduran bir yapıya sahiptir.

Havanın bir unsur olarak, diğer unsurlardan su ve toprağın oluşumuna zemin hazırladığına yönelik görüşler mevcuttur.

“Havanın ıslak olması ve dolayısıyla edilmeleri kolayca kabul etmesi gösterilebilir. Çünkü asıl unsur olarak seçilen havanın değişimlere boyun eğmesinin kolay olması gerekir. Hava seyreltiğinde, bu seyrelmedeki sıcaklık vasıtasıyla ateş meydana gelir. Hava yoğunlaştığında ise, bu yoğunlaşmayı sağlayan soğukluk vasıtasıyla su ve toprak meydana gelir. Sonuç olarak toprağın ve suyun yoğunlaşmış havadan ibaret olduğunu söylemek mümkündür.” (Cürcani, 2015, s. 958).

Havanın meydana gelmesiyle suyun meydana gelmesi arasında benzerlikler vardır. Suyun oluşmasının, havanın oluşmasına bağlıdır. Bu görüş aynı zamanda yoğunlaşma ile başlayan sürecin dört unsuru da oluşturduğunu ifade etmektedir.

“Onlara göre yaşlılık özelliği sudan çok havada mevcuttur. Çünkü su, yoğunlaşmış havadan ibarettir. Yoğunlaşma ise genişlemekten çok kuruluğa yakınlık gösterir. Toprak, şiddetli yoğunlaşmanın olduğu şey iken ateş ise aşırı sıcak olan havadır. Bu sebeple yükselerek havanın üzerinde konumlanmıştır.” (İbn Sînâ, 2013, s. 12).

Bunların yanında Türk İslam filozofu ve tıp adamı olarak bilinen İbn-i Sina, âlemi var ettiğine inanılan dört unsurun insan uzuvlarında ve mizacında etkisi olduğunu anlattığı tıp kitabında havanın özelliklerini şu şekilde aktarmıştır:

“Hava, (doğal olarak) suyun üstünde ve ateşin altında yer alan bir cevherdir. Bunun onun nisbî hafifliğini açıklamaktadır. Onun mizacı sıcak ve nemlidir. Yaradılıştaki, havanın gayesi, nüfuz edilebilirliğini, hafifliğini ve inceliğini maddeye vermek ve cisimlere yukarıya doğru yükseltilme kabiliyetini sağlamaktır.” (İbn Sînâ, 1995, s. 7).

Türk mutasavvıflarından Erzurumlu İbrahim Hakkı; kâinatın var oluşunu ve anasır-ı erbaa görüşünü ele almış olduğu *Marifetname* eserinde, hava unsurunun hallerine, özelliklerine ve tabakalarına yer vermiştir. Üç tabakadan var olan hava unsurunun özelliklerini ise dört madde ile ifade etmiştir.

“Dört unsurun ikincisi havadır. Karşılıklı iki satılla (düzeyle) çevrili basit bir cisim ve yuvarlak bir cevherdir. Yumuk düzeyi, ateş küresinin çukur düzeyine temas etmektedir. Çukur düzeyi de altında bulunan denizle yerin düzeyine temas ettiği için dalgaların, dağlarla tepelerin yükseliş ve alçalışları sebebiyle havanın düzeyi de onlara uymaktadır. Hava küresinin tabii yeri, ateş küresinin altında ve su küresinin üstündedir. Hava, kendi yerinde tabiatıyla durgundur, ancak zorlayıcı çeşitli etkilerle hareket etmektedir. Durgun kaldığı anlardaki adı havadır. Hareket halinde bulunduğu zaman rüzgâr adını alır. Hava unsuru da lâtıftır, şeffaftır (ışık geçirici ve öte tarafı görünür) ve renksizdir. Tabiatı sıcak ve nemlidir. Varoluş ve bozuluşla türlü şekiller alır. Çünkü hava kendi yerinde iken dahi kardeşlerine (ateş, su ve toprak) dönüşür. Astronomların ve Matematikçilerin bildirdiklerine göre bütün hava yuvarlağının kalınlık ve derinliğinin ölçümü takriben, 15026 fersahı, olup üç tabaka sayılmıştır. Üst tabakası ateşe yakın olduğu için sıcaktır ve bu sebepten ay küresinin hareketlerine bağlıdır ve doğudan batıya onu yolcu ederek döner dolaşır. Bu tabakanın üst kısmı ateşe yakın olduğu için ısısı fazla ve hareketi süratlidir, aşağı kısmı ise ateşten uzaklaştıkça ısısı azalır ve kendi tabiatında, kendi özelliğinde kalır. Bu sebepten dolaşım (devir) hareketi yavaş ve aşağı kısmı durgun olur. Bu tabakanın kalınlık ve derinliği on bin fersahıdır. Ateş tabakasına göre ikinci tabaka sayılır. Yerden yükselen dumanlar buraya vardığı için buna duman tabakası derler.” (İbrahim Hakkı, 2013, s. 172).

Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın belirttiği gibi hava unsuru, diğer unsurlarla da ilişkilidir. Kâinatı var ettiğine inanılan ateş, su ve hava kürenin birbiriyle olan ilişkilerine dair bilgilere ulaşmamız mümkündür. Hava kürenin katmanları, gök katmanları olarak da bilinmektedir.

“Dünya, çember içinde çember olmuş, Eski Yunan’da sfer (küre); kültürümüzde gök katmanı denilen kabuklarla örtülüdür. Bunlara felek denilmiş ve her feleğin bir katmanın içinde

istiflenmiş olduğu halde ayrı istikametlerde döndüğü söylenmiştir. Bu feleklerin sayısı yedi olup küçükten büyüğe doğru sıralanmaktadır. Batı biliminde dünyanın dış yüzeyini oluşturan katı kabuğa litosfer, litosferin alt kısmında yer altı sularının ağ gibi ördüğü katmana hidrosfer, onun altındaki katmana ise biyosfer denir. Bizim felek sistemimizde toprağa ilişkin felekler bulunmamakta, bunlar yedi kat yer olarak algılanmaktadır.” (Pala, 2008, s. 209).

Bu katmanlardan en önemlisi, hava unsurunu oluşturan ve hayatın özünü var eden atmosferdir.

“Atmosfer; troposfer, stratosfer, mezosfer, termosferi barındıran altı gök katmanından meydana gelir. Bu katmanların en büyüğü atlas feleği de denilen felekü'l-eflak'tır. Atlas feleğinin dışında kalan sekizinci katta kürsi, dokuzuncu katta ise arş bulunur. İnsan kaderinin arşa levh-i mahfuz adlı bir satıhta yazılı olduğu inancı feleklerin kaderi etkilediği inancını beraberinde getirmiştir.” (Pala, 2008, s. 201).

Hava unsuru, genellikle gök ve gökyüzü kelimeleriyle özdeşleşmiştir. Kâinatın bir soluk kaynağı olarak görülen hava, gökte bulunan cisimleri, yeryüzüne ulaştırdığı tüm doğa olaylarını ve canlının yaşam kaynağı nefesi içinde barındırır. Bu nedenle beşerî ve biyolojik hayattaki etkisi de edebi eserlere yansımıştır. Halk edebiyatında âşıklar eserlerinde hava unsurunu sıklıkla kullanmışlardır.

1.4.1. Hava Unsurunu Oluşturan Kaynaklar: Gök, Gökyüzü, Gökyüzü Varlıkları (Yıldız, Ay, Güneş, Gezegenler vb.), Nefes vd.

Gök; içerisinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluğu karşılayan, havanın alt dalı olarak kabul edilen ve havaya dair unsurları meydana getiren bir varlıktır. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanmasından dolayı “gök kubbe” olarak da anılmaktadır. Boşluğu ifade etmesiyle de uzay, feza gibi kavramlarla kullanılmaktadır. Aynı zamanda eski Türkçede “felek” olarak da ifade edilmektedir. “Her gezegene mahsus gök tabakası. Çoğulu eflaktır.” (Pala, 2002, s. 159).

Gök kelimesinin etimolojisine bakıldığında eski Türkçeye dayanan bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Gök kelimesi, yazılı en eski kaynaklarda “teñri ya da kök teñri” olarak geçmektedir. Türkçede sıkça karşılaşılan dil bilgisi kurallarından olan ünsüz değişimine (k>g) uğramıştır.

Türk dilinin bilinen ilk yazılı kaynaklarından olan *Orhun Abideleri*'nin Kül Tigin Yazıtı'nda gök kelimesi şu şekilde geçmektedir:

“Türük Oğuz begleri budun eşiidiñ. Üze teñri basmasar, asra yir telinmeser, Türük budun, ilinñ törünin kim artatı, udaçı erti?”

“Ey Türk Oğuz beyleri ve halkı, işitin! Üstteki gök çökmedikçe, alttaki yerde delinmedikçe, (ey) Türk halkı (senin) devletini ve yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?” (Tanyeri, 2011, s. 99).

Bu yazıtta “teñri” kelimesinin “gök” manasında kullanıldığı görülmektedir. “‘Tengri’ kelimesi, Köktürk yazıtlarında ‘gök, gökyüzü’, göğün rengi (maviliği) ve tanrı anlamlarında kullanılmıştır. Türk düşüncesinde gök ile tanrı arasında kesin bir ayrılık göstermek çok güçtür.

Türkler ‘tanrı’ için ‘kök tengri’ ya da ‘tengri’ kelimelerini kullanmışlardır.” (Bilgin, 2005, s. 190).

Bu nedenle gök, hemen her kültürde önemli bir öge olarak görülüp kutsal kabul edilmiştir. “Eski Türk topluluklarında önemli bir yere sahip olan tabiat kültleri, yer ve gök kültleri olmak üzere ikili bir görünüm oluşturmaktaydı.” (Ocak, 2000, s. 65). Tabiatın kutsal bir unsuru olarak düşünülüp kült kabul edilen gök simgesi, halk edebiyatının edebi ürünlerinden olan destan geleneğine de yansımıştır. “Oğuz’un semavi menşe’li iki karısından olma çocuklarının Gök, Gün, Ay, Yıldız gibi gök mefhumuyla, Dağ, Deniz gibi yer mefhumuyla alakalı isimler alması, dikkati çekiyor.” (Ocak, 2000, s. 65). Böylelikle Türk kültüründe tabiat kültürünün önemli bir parçası olarak karşımıza çıkan gök, Gök Tanrı kavramından ayrı tutulmaktadır. “Eliade, Giraud, Roux, Kafesoğlu ve Ögel gibi araştırmacılar; Gök Tanrı kültürünün toprakla ilgisi bulunmadığı için ancak göçebe, avcı ve çoban toplumlarda var olabileceğini, dolayısıyla bu kültürün kaynağının Asya bozkırlarında aranması gerektiğini savunmuşlardır.” (Ocak, 2000, s. 69).

Farklı toplum ve bu toplumların inanç sisteminde Gök Tanrı, düşünce ve kutsiyet olarak değişkenlik göstermektedir.

“Şamanist halklarda Gök Tanrı göğün belli bir katında bulunan ve insana benzeyen bir varlık olarak düşünülmüştür. Altaylarda göğün üç veya dokuz katı olduğuna inanılırdı. Bu sayı bazen on yedi bazen de otuz üç olarak düşünülmüştür. Ayın sırasında şaman göğün bu katlarına seyahat eder; bu katları aşmayı hedeflerdi. Orta Asya’da ayın için kurulan çadırlar doğrudan doğruya göğü temsil etmekteydi. Eski Türklerde ve Moğollarda tanrı kelimesi ‘gök’ ve ‘ilah’ anlamlarında kullanılmış; yedi kattan ibaret olduğu düşünülen göğün en üst katında Ülgen ve eşinin oturduğu varsayılmıştır. Diğer katlarda ise tanrıların oğulları ve insanlara elçi olarak gönderilen ruhların oturduğuna inanılmıştır.” (Şener, 1997, s. 37).

Bu tanrıların birincisinin göklerin üzerinde, ikincisinin de yerin altında olduğuna inanılırdı. Birisi göğün sonsuzluğunda, diğeri yerin karanlıklarında olsa da ikisinin de ışıklı olduğu inancı hâkimdir. Bu ortaklıklarından yola çıkılarak yer ve gök tanrılarının birlikte yaşadığına inanılmıştır.

“Bunların birinci derecede önemli olanları ışık ve iyilik tanrılarıdır ki, gökte dururlar ve başlarında bulunan tanrı da Ülgen Ata veya Ülgen Han veya Bay Ülgen'dir. Ülgen Ata, herkesin iyiliğini ve dirliğini ister. Kendisi on yedi veya otuz üç kat göklerin ve bulutların üzerinde ve altın taht üstünde oturur. İşlerinde kendisine yardımcı olanlar vardır. Bu yardımcı tanrılar Ülgen Ata'nın karısı ile dokuz oğlu ve dokuz kızıdır.” (Yörükan, 2005, s. 55).

Mitolojik bir öge bağlamında hava, genellikle gök ile ilişkilendirilmiştir. Felek ve gök katmanları sebebiyle de tabiat kültürlerinden gök kültürünün içerisinde yer almaktadır. Gök, hava unsurunun alt dalımı oluşturan gökyüzünü beraberinde getirmiştir.

Gökyüzü; Eski Türkçede kök, Farsçada asuman, Arapçada semâ olarak geçmektedir. Sema ise sözlükte “Gökyüzü, gök, âsman, felek” (Pala, 2002, s. 412) olarak geçmektedir. Yeryüzünün üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan, bu nedenle gök kubbe olarak da adlandırılan boşluğa

gökyüzü denilmektedir. Bu kubbenin iç yüzüne ve göğün görünen yüzeyine gökyüzünde ulaşılmaktadır. Ayrıca gök cisimleri burada bulunmaktadır.

Gökyüzü, bilinmezlikler içerdiğinden geçmişten bugüne kadar insanların hem korku hem de saygı gösterdikleri bir unsur olmuştur. Bu sebeple gökyüzü, farklı isimlerle geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Gökyüzü, gerek yüksekliğiyle gerek içinde barındırdığı unsurlarla da şiirdeki yerini almıştır. Genel manada halk edebiyatında, özel manada âşık edebiyatında, âşığın duygularının yükseldiği bir yer olarak resmedilmektedir. Ayrıca mavi renginden dolayı pek çok benzetmeye kaynaklık etmiştir. Ulaşılmaz yapısıyla ve büyüklüğüyle hayal dünyasında yer edinen gökyüzü, âşıkların sevgiliyle olan hayallerini simgelemektedir.

“Gevherî küseli nazlı cânânım

Âsümâna çıkar âh ü figanım

Dilerim Hudâ'dan almaya cânım

Sevdiğim dilberle barışmayınca” (Elçin, 1998, s. 39).

Bu dörtlükte, Eski Türk düşünce ve inanç sisteminden günümüze kadar yansıyan bir imgeye yer verilmiştir. Tanrı'nın göğün en yüksek makamında, arşta bulunduğu düşünülerek insanların dua ya da beddua ederken ellerini semaya doğru açarak Tanrı'ya yönelmesi örnek gösterilmektedir.

Göklerin var olmasıyla meydana gelen gökyüzü; yeryüzüyle kıyaslandığında oluşumu, rengi, yeri vb. yönleriyle ondan farklılık gösterir. Kur'an'da göklerin yaratılması birçok ayette zikredilmektedir. “O (müminler) ki göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler (ve söyle derler) Ey rabbimiz, sen bunları boş yere yaratmadın”(Sure 41/53). Allah bu ayette olduğu gibi benzer ayetlerde de insanoğlunun, göklerde ve yerde yaratılanlara bakıp araştırmasını ve idrak etmesini emretmektedir. Gökyüzünün sonsuzluğuna ve gökte var olanlara bakıp şükredilmesi gerektiğine vurgu vardır.

Gökyüzüne de tıpkı gök gibi kutsallık atfedilmiş ve kült olarak görülmüştür. Ayrıca gökyüzü, eskiden beri Tanrı'nın mekânı olarak görülmüştür. Bu düşünce ilkel dönemden günümüze kadar etkisini devam ettirmektedir. Bu kutsiyetten ve önemden dolayı eller göğe açılarak Gök Tanrı'ya dua edilmiştir. “Nerede gök, orada Tanrı” (Eliade, 2003, s. 61) diyerek dua edilmesi bunun göstergesidir. Göksel inançlar genellikle tek tanrıcılık esasına dayanmaktadır. Bu inanca göre Tanrı, toprağa canlılık ve bereket veren göksel bir varlıktır.

Tanrı sadece merhamet ve şefkat kaynağı değil, aynı zamanda ahlak ve inanç noktasında olumsuzluk gösterenleri cezalandırıcı olarak görülmektedir. Gök Tanrı'nın kurallara uymayanlara yıldırım göndererek cezalandırdığına inanılmaktadır. Gökyüzü, ilahi bir alan olması yönüyle mitolojik bir imge olarak kabul edilmektedir.

“Gök gürültüsü tüm mitolojilerde gök tanrının silahıdır ve yardımıyla vurduğu yer kutsallık kazanmaktadır. Yıldırımın çarptığı insanlar da kutsanmaktadır. En çok yıldırım düşen ağaca (meşe) Yüce İlahi’nin ihtişamı bahşedilir. Yukarı bölgelerden düşen her şey gökyüzünün kutsallığına sahiptir. Göktaşlarına, onunla dolu oldukları için saygı gösterilir.” (Eliade, 2003, s. 96).

Gökyüzünün bu yüceliğini oluşturan ve kutsal sayılarak hava unsurunun alt dalını oluşturan “güneş, ay ve yıldızlar” insanoğlunun yaşamında ve kültüründe önemli bir yer teşkil etmektedir.

“Güneş tüm tabiatın hayat kaynağı olmuş ve bu durum güneşi, gök cisimlerinin sultanı hâline getirmiştir. Güneşin bu sultanlığı, sevilenin sultanlığıyla ilişkilendirilmiştir. Bazen güneş sevgiliye bazen de sevgili güneşe benzetilmiştir. Güneş birçok özelliği ile sayısız benzetmelere ve hayallere konu olmuştur.” (Pala, 2002, s. 187).

Gökyüzü varlıkları, gökyüzünün bir parçası olup beşerî yaşamda olan ehemmiyeti edebi yaşama da yansımıştır. Halk edebiyatı ve kültürü bağlamında gökyüzü varlıkları edebi ürünlere ve şiirlere aktarılmıştır.

Gökyüzü varlıklarından ilki olan güneş, aslında güneş sisteminin en uzak ve en büyük yıldızıdır. Çevresinde gezegenlerin dolaştığı, ısı ve ışık kaynağı olan, her gün doğup batan, parlak ve sıcak bir cisimdir. Güneş yerine, “Âfitâb, hurşîd, mihr ve şems de kullanılır.” (Pala, 2002, s. 187). Güneş, özellikleri bakımından kutsal bir varlık olarak görülmüştür. “Hem güneşe hem de aya ayrı saygı gösteriliyordu. Kurbanlar da veriliyordu. Güneş doğunun ay ise batının sembolü idi.” (Ögel, 1995, s. 187). Sembol ve imge olarak görülen güneş, bazen büyüklüğüyle bazen tek olmasıyla bazen gücüyle yansıtılmıştır. “Güneş bilgeliğin, bütünlüğün, gizemliliğin simgesidir. Çok eski uygarlıklar Güneş’i Tanrı olarak kabul etmişlerdir. Tanrı’nın birlik ve tekliğin simgesidir.” (Bayat, 2005, s. 297).

Edebiyat tarihinde güneşin sembol olarak kullanılmasına, geçiş dönemi ürünlerinden olan Kutadgu Bilig’deki güneş sembolleri örnek gösterilebilir.

“Güneş hükümdarın, dolunay da vezirin simgesidir. Bu sembolik kahramanlardan Kün-Togdı, adaleti, yasayı; Ay Toldı, kutu temsil eder. Adalet tıpkı güneş gibidir, büyümez, küçülmez, yaklaşıp uzaklaşmaz. Orhun Abidelerinde gördüğümüz “tengriden kut almış” ifadesi zamanla aklılaşmış tanrıdan değil aydan ve güneşten kut almış olarak ifade edilmiştir. Bu durum ay ve güneşe kut verici bir vasfın yüklendiğini gösterir.” (Bayat, 2005, s. 300).

Güneşin bu simgesel yansımaları, yalnızca görünen ve bilinen özelliklerinin yanında soyut özelliklerinden de kaynaklıdır. “Yıldız bilimine göre güç, kaba kuvvet, kahır, elem, iffet, hayâ ve sarı renk güneşe özgü özellikler olarak yer edinmiştir. Bununla beraber etkili gezegeni güneş olanlar, zeki, kuvvetli, sanatkâr ve eğlenceli kişiler olarak düşünülmüştür.” (Onay, 1996, s. 246). Ayrıca “Güneş, kozmik âlem içerisinde bulunan, ısı ve ışık yayan en büyük gök cismi olarak kabul edilmiştir. (Zavatçu, 2006, s. 330).

Güneşin bazı özellikleri doğayı ve insanları etkilemektedir. Bununla beraber güneş, farklı özelliklerinden dolayı benzetmelere de konu olmuştur. Güneşin kâinata olan uzaklığı, erişilmezliği, ısı ve ışığı halk edebiyatında âşıkların da dikkatini çekmiştir.

Âşıklar, bu büyük ve ulaşılmaz nesneyi sevgililerini övmek ve yüceltmek için sık sık kullanmışlardır. Tabiatın temelini oluşturan unsurlardan biri olan güneş; sevgilinin kendisine, duruşuna ve bakışlarına benzetilmekle beraber tek tek uzuvlarına da benzetilmiştir.

“Bedirlendin doğdun yüce felekten

Cemalin seçilmez hörü melekten

Meles gömleğini attın bilekten

Güneş gibi parlar kolun sevdiğim” (Sakaoğlu, 2014, s. 488).

Güneşin sevgilinin uzuvlarına benzetildiği dörtlükte, sevgilinin gömleğinden görünen beyaz kol, parlak olması nedeniyle güneşle ilişkilendirilmiştir. Bu dörtlükten görüldüğü üzere âşıkların sevgiliye olan aşkı simgeleyen güneş, beşerî aşkı yansıtmaktadır.

Güneş, aynı zamanda şiirlerde ilahi aşkı da simgeleyen bir unsur olmuştur. Peygamberler ve özellikle Hz. Muhammed güneşe benzetilmiştir. Bu benzetme, güneşle aydınlık ve yol göstericilik noktasında ortaklıklarının olmasından kaynaklıdır.

“Çıkup tahta İslâmın pâdişâhı

Derildi nücûm ve hurşîd ü mâhı

Bay ü gedâ şâh ü mîr ve sipâhı

Cümleye ihsan bî-giran oldu” (Elçin, 1998, s. 423).

Hz. Muhammed’in İslam âlemine rehber olarak gelmesiyle beraber ortaya çıkan ve değişen durumlara yer verilmiştir.

Güneş, gökyüzü varlıklarından aydınlatıcı olarak bilinse de birçok özelliğiyle halk edebiyatında âşıkların sıklıkla kullandığı hava unsurunun alt dalıdır. Aynı zamanda güneşle birlikte ilişkilendirilen bir diğer gökyüzü varlığı ise aydır. Bilimsel anlamıyla Dünya’nın tek doğal uydusu olan Ay, ayrıca Dünya’ya en yakın gök cisimidir. “Farsça mâh olan ayın, Arapçası kamerdir. Yıldız ilmine göre de ay, birinci kat gökte yer alır. Ayın bütün gezegenlerle arası iyidir. Aya, dostluk eden yıldız ise güneştir.” (Onay, 1996, s. 111). Bunların dışında bedir, bedr ve hilâl olarak da bilinmektedir. Ay ve ayın evreleri, edebi manada sevgiliyle benzetilmiştir.

“Işık kaynağı olan ay, güneş gibi ateşten değil, nurdan yaratılmıştır. Gecelerin sultanı olan ay, güzelliğiyle geceleri aydınlatmıştır. Ay da pek çok kozmik cisim gibi ulaşılmazdır. Nurundan dolayı sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Ay, parlaklığı ile sevgilinin yanağı ve yüzü olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin yüzünün ve yanağının aydınlığı bazen de aydan üstün tutulmuştur. Ayın evreleri de şiirlerdeki yerini almış ve benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Özellikle hilâl ve dolunay sıkça kullanılan evreler olmuştur. Dolunay ile sevgilinin yüzü, hilâl ile de sevgilinin kaşları arasında benzerlik kurulmuştur. Ayrıca ayın hilâl şekliyle, zayıflayan, kamburlaşan ve sefil bir hâl alan âşık karşılanmıştır.” (Pala, 2002, s. 52).

Yine gök varlıklarından olan Ay, saygı duyulan ve kutsallaştırılmış bir unsurdur. “Farklı dinî kültürlerden beslenmiş olmakla birlikte Ay, Türkler arasında kutsal bir varlık olarak kabul

edilmiştir.” (Tatlıcan, 2013, s. 49). Ay, aynı zamanda mitolojik bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Türk mitolojik tasavvurlarında Ay’ın, çoğu kez kadın veya bakire kız olarak bilinmesi onun Mitolojik Ana kültürüyle birebir ilişki olması fikrini doğurur. Bu nedenledir ki Türk destan ve efsanelerinde Ay kültürünün, bazı yönleri ile beraber koruyuculuk ve bakirelik simgesi olduğu da bilinmektedir. Özellikle eski Türk mitolojik düşüncesinde Ay’a atfedilen mistik sıfatların, diğer halklarla bu veya diğer şekilde benzerlik oluşturması Ay merkezli mitolojik düşünceyle ilgilidir.” (Bayat, 2005, s. 271).

Kutsal kabul edilmesinden kaynaklı olarak kült olduğuna inanılan ay, bazen cinsiyet yüklenen bazen de simgesel unsur olarak görülmüştür. “Günümüzde Türk halklarının çoğunda Güneş dişi, Ay ise erkek olarak kabul edilir. O halde bu astral kült Güneş’in oğlu, erkek kardeşi veya kocası da olabilir.” (Bayat, 2005, s. 276).

Ay, halk edebiyatı ürünlerinden olan mitlerde, efsanelerde, destanlarda vb. sıkça adı geçen gök varlıklarındandır. Tasavvufi manada da önemli olan ay, mucizelerde de yer almaktadır. Hz. Muhammed’in ayı ikiye bölme mucizesi, Kur’an’da yine Ay anlamı taşıyan Kamer suresinde geçmektedir. “Saat (kıyamet vakti) yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirip, 'Bu öteden beri bilinen bir sihir!' derler. Hep yalan saydılar ve kişisel arzularına uydular; oysa her iş yerli yerindedir.” (Sure 54/1-2-3).

Ay, Dünya ve Güneş’e olan konumuna göre farklı evrelerde bulunmaktadır. Hilâl, dolunay ve yarım ay olarak bilinen Ay’ın evreleri; Dünya’ya karanlık veya aydınlık gözükmeye göre isimlendirilir. “Dünyanın uydusu olan ay, eski gök bilimlerine göre birinci felekte yer alır ve gezegenlerin en gencidir. Peygamber efendimiz de ay devrinin peygamberidir.” (Zavotçu, 2006, s. 270).

Edebi manada şiirlere yansımaya bakıldığında Ay, ışıyla şiirlere konu olmuştur. Ay genellikle Güneş ile birlikte geçmektedir. Güneşten sonra, ışı ile canlılar üzerinde etkili olan gök varlığıdır. Ayın ve güneşin ışı, sevgilinin yüzündeki nur olarak görülmüştür. Ayın geceleri göğü aydınlatması durumu, sevgilinin âşığın yüreğini ferahlatması ve ışılandırması ile ilişkilendirilmiştir. Bazen sevgiliyle benzetilerek mecazi manada, bazen de gök cismi olarak gerçek manada kullanılmıştır.

Yıldızlar; Ay ve Güneş dışında, gökyüzünde bulunan ışı olan gök cisimlerinden her birine verilen addır. Yüksek orandaki gaz ve toz bulutlarının bir araya gelip sıkışmasıyla oluşmaktadır. “Sitâre, ahter, kevkeb, necm gibi eş anlamlılarıyla karşımıza çıkan yıldız, çok zaman parlak şekliyle ele alınır.” (Pala, 2002, s. 495).

Bilinen birçok yıldız çeşidi ve yıldız kümesi vardır. Halk edebiyatı âşıkları genellikle şiirlerinde yıldızlardan Zühre, Ülker, Seher ve Kuyruklu yıldızı ele alırken; yıldız kümesinden Samanyolu’nu ele almışlardır. Bunları tercih etme nedenleri mitolojik geçmişlerinin olması ve

halk tarafından da bilinmesidir. Şiirlerde yıldızlar gerçek anlamıyla kullanılmasının yanında, parlak ve ışıltılı olması yönüyle de sevgiliye benzetilmiştir.

Hava unsurunun alt başlığını oluşturabilecek diğer öğeler, gezegenlerdir. Daha çok halk şiirlerinde, birçok benzetme ve mecazla Dünya'ya yer verilmiştir. Onun dışında diğer gezegenlerden daha çok Merkür, Venüs, Mars karşımıza çıkmaktadır. Gökyüzünü oluşturan galaksiler, yörüngeler, meteorlar halk şiirlerinde sık rastlanılmayan unsurlardır.

Havayı oluşturan kaynaklardan diğeri ise nefestir. Kelime manası olarak havanın alınıp verilmesi, soluk, teneffüs gibi anlamları vardır. Nefes, canlı vücudu için gerekli oksijenin alınıp tekrar verilmesiyle yaşamı sürdüren unsurdur. Bununla ilgili olarak Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'de, insan vücudunu dört unsur olarak bilinen hava, su, toprak, ateş oluşturmaktadır. Bu unsurlardan havanın insana nefes kaynağı olduğu ve vücudun bu unsurlarla yaşamını devam ettirdiğini belirtilmiştir.

“Hava gelip sana nefes oldu; bu vücut onunla hayattadır. Eğer nefes çıkar ve geri gelmezse, vücut ölür, onun canlılığı yelden aldığı nefese bağlıdır. İşte ey yücelikler verilmiş insan; Allah, her an sana o yeli nimet olarak vermiştir. Sen de o nimete sevinip şükret ve Tanrı'ya onu zikreden hoş nefesler gönder.” (Âşık Paşa, 2000, s. 235).

Nefes canlılara bahşedilmiş bir nimet olarak görülmektedir ve bunun şükürü ise Tanrı'yı zikretmektir. Canlı yaşamı ve devamlılığı için önemli bir unsur olan nefes, havanın en önemli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır.

1.4.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Gece Gündüz Oluşumu, Mevsimler, Gökkuşağı, Rüzgâr, Gök Gürültüsü-Şimşek-Yıldırım Olayları vd.

Gece, kelime manası olarak Güneş'in batmasıyla günün ağarması arasında geçen süredir. Akşam ve gece, genellikle gün ve gündüz kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. Gece ve gündüz, bir günün yaşanmasını anlatmalarının yanında, birbirleriyle tezat ifadelerdir. Arapçada “lejl”, Farsçada “şeb” olarak geçmektedir.

“Kur'an-ı Kerim'de iki surenin ilk ve ikinci ayetlerinde geçen kelime, birer yemin unsuru olarak yer edinir.” (Pala, 2002, s. 299). Kur'an'da sureye ismini veren lejl, “Âlemi karanlığı ile bürüyen geceye” (Sure 92/1) olarak ayette verilmiştir. Yine Kur'an'da Duha suresinde, “Kuşluk vaktine/Karanlığı ile âlemi kaplayan geceye yemin ederim ki” ayetinde gece ve gündüze yer verilmiştir. Halk şiirlerinde “lejl ü nehâr, rûz u şeb” şeklinde beşerî ve somut manasıyla da kullanılan gece; edebi ve soyut manasıyla sevgiliye bütünleştirilmektedir.

Gece ve akşam; karanlık, ayrılık, keder ve üzüntüyü ifade ederken zıttı olan gün ve gündüz; aydınlık, güzellik, mutluluk ve ferahlığı ifade etmektedir. Şiirlerde ayrılığın sembolü olan gece, âşğın sevgilisinden uzak kaldığını ve ulaşılmaz olduğunu anlatmaktadır. Âşık için gece;

bitmez, tükenmez, geçmez bir uzaklıktadır. Bu nedenle sevdalılar için gece bir işkence olarak görülmüştür.

Güneş'in doğmasından batmasına kadar geçen süreye gündüz denmektedir. Gün; "nehâr, rûz, seher, subh" olarak da anılmaktadır. Gündüz, genellikle günün başlangıcı olan seher ile ifade edilmektedir. Seher ise "tan yerinin ağarmasından az önceki hal" (Pala, 2002, s. 409) olarak açıklamaktadır. Gündüz; sabahın ve aydınlığın bir başlangıcı, bir habercisi olarak kullanılmıştır.

"Gece ne kadar karanlık ve kötüyse, gündüz de o kadar aydınlık ve güzeldir. Gündüz, gecenin kederinden silkinerek aydınlığa ve rahatlığa kavuşma vakti olarak düşünülmüştür. Gündüz olmasıyla beraber çiçekler açar, kuşlar ötmeye başlar ve âşıklar sevdiklerine kavuşur. Gündüz güzelliştir ve bu sebeple sevgili ve sevgilinin yüzü gündüz ile ilişkilendirilmiştir." (Tolasa, 1973, s. 458-459).

Halk şiirlerinde, gündüzü ifade eden seher vakti sıklıkla geçmektedir. Seher vakti özellikle sabah rüzgârıyla bütünleştirilip âşığa sevgiliden haber getirmesi ve sevgilinin saçının kokusunu âşığa iletmesiyle ilişkilendirilmiştir.

Hava unsurunun doğada oluşturduğu diğer bir olay, mevsimlerdir. Bir sene içindeki hava değişimlerinin oluşumunu karşılayan mevsimler; "sezon, sürem" olarak da bilinmektedir. Halk şiirlerinin bezeyici unsuru olarak tasvirlerle ve edebi sanatlarla kullanımına yer verildiği görülmektedir. Mevsimlerin hepsi şiirlerde sıklıkla kullanılmış ve hem gerçek hem mecaz anlamlarına yer verilmiştir. Şiirlerde en çok ilkbahar ve sonbahar mevsimleri kullanılmaktadır. Şiirlerde kış mevsimi "şita" olarak da yer verilmiştir. Halk şiirlerinde hem karla kaplı olması hem de sessizliği ifade etmesiyle kullanılmış, çetin ve zor geçen kış günlerini de temsil etmiştir. Sonbahar, "hazan" olarak da geçmektedir. Edebiyata ölüm, yalnızlık, solgunluk, hüznün gibi yansımaları olan sonbahar; mecaz anlamda genellikle olumsuzlukları anlatırken kullanılmıştır. Yaz mevsimi, bir cıvıltı, bir hareket ve bir sevincin yansıması olarak halk şiirlerinde geçmektedir. Ortalığın ısınması gibi âşığın gönlünün sevgilinin aşkıyla ısınmasını anlatır. Eserlerde en fazla kullanılan mevsim ise bahardır. Bahar, doğanın yenilenmesi, tazelenmesi yönüyle şiirlere yansımaktadır. Aynı zamanda söz sanatlarıyla âşığın gönlünün yeşermesini, güzel duyguların oluşmasını ifade etmişlerdir.

Hava unsurunu oluşturan diğer bir unsur, gökkuşağıdır. Gökkuşağı, güneş ışınları sis bulutlarında ya da yağmur damlalarında yansıyor kırılmasıyla oluşan yay biçiminde yedi renkli görüntüdür.

"Gökkuşağı gökyüzü ve yeryüzü arasında bir yay görünümündedir. Bu görüntüsüyle gökyüzüne daha yakın olan orta kısımdan geçilmesi durumunda dileklerin daha çabuk olacağına dair bir inanış vardır. Böylelikle merkezde olma duygusu bilişsel olarak ortaya çıkar. Bunun yanında gökkuşağının renklerinin evrendeki bütün renkleri yansıttığı düşünüldüğünde evrenin kendisini de temsil ettiği söylenebilir. Burada evren Tanrı'ya işaret eder. Bu doğrultuda, Gökkuşağı, metafor alanı olarak yukarıya açılan bir kapıdır ve bu kapı Tanrı olgusuna göndermede bulunur. Dileğin olması ve kaderin değişmesine imkân veren gökkuşağı, adeta Tanrı'ya en yakın yerde

bulunmak ve dileğin daha kolay olmasını sağlamak için yukarıda bulunan açık bir kapıdır. Bu kapı arada görünür, sonra kaybolur.” (Kalafat, 2018, s. 1549-1150).

Ebemkuşağı, yağmurkuşağı olarak da bilinmektedir. Havada görülen bu manzara, birçok kültürde farklı manalar içerir. Bazı kültürlerde cennet ile dünya arasındaki köprü olarak, bazı kültürlerde umut ve şans sembolü olarak, bazı kültürlerde de her renk farklı simge ve mananın taşıyıcısı olarak görülmektedir. “Gökkuşağının çıkması Anadolu’da meleklerin, peygamberin, perilerin ortaya çıkacağını, kız çocuk doğrulacağını; altından geçildiği takdirde dileklerin olacağını, kaderin döneceğinin, şansın açılacağını, kötülüklerden arınılacağını ve baharın habercisidir.” (Kalafat, 2018, s. 1149).

Gök ile ilgili bir unsur olan gökkuşağı, aynı zamanda mitolojik manalarda içermektedir. “Gökkuşağı, Dünya ağacı tasavvurunda olduğu gibi şamanın üzerine tırmanarak yukarı tabakalara yükselmesi için yardımcı olarak tasvir edilir ya da söz konusu olan olayı temsil eder.” (Çoruhlu, 2002, s. 85). Gökkuşağı; halk şiirlerinde beşerî, edebi ve mitolojik manasıyla bulunmaktadır.

Hava unsurunun diğer bir alt dalını rüzgâr oluşturmaktadır. Rüzgâr, havanın basınç bölgeleri arasında yer değiştirmesiyle oluşan esintiye verilen addır. “Yel, poyraz, seher yeli bâd vebâd-ı saba” gibi isimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerde bâd olarak geçen rüzgâr, genellikle mecazi anlamda kullanılmaktadır.

“Farsça rüzgâr demektir. Yel anlamıyla şiirde oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Özellikle âşıkın ahı ile sıkı bir münasebeti vardır. Sevgilinin saçlarındaki koku rüzgârda daima mevcuttur. Sabah ve seher vakitlerinde esen rüzgârlarda bu özellik daha belirgindir. Şiirde rüzgârın hafifi esmesi her yeri cennet bahçesi haline getirmesiyle ilişkilendirilir.” (Pala, 2002, s. 394).

Rüzgâr, tasavvufi manada dünyadan ahirete geçişi simgelemektedir. “Bâd; her fâni (ölümlü) için varlığı zorunlu olan inayet (Allah’ın kulu kayırması) anlamındadır.” (Uludağ, 2001, s. 64). Sâba ise genellikle sabahları yavaş ve hafif esen rüzgârdır. Bu rüzgârın en büyük özelliği, sevgilinin kokusunu getirmesidir. “Farsça-Arapça bir terkidir. Meltem, sabahları doğudan esen ve güllerin açılmasını sağlayan latif rüzgârdır. Tasavvufta ise bâd-ı sabâ; ruhaniyet doğusundan gelen Rahmanî kokular anlamında kullanılır.” (Cebecioğlu, 2004, s. 77).

Rüzgâr, postacı ya da ulak olarak da görülmektedir. Bu durumda rüzgâr, sevgilinin kokusunu âşığa getiren; âşıktan sevgiliye de özlemini, niyazını, âhını ve feryadını getirip götüren bir araçtır. Taşıyıcı olması yönüyle de Hz. Süleyman’ı tahtında taşıması örnek gösterilebilir. “Hz. Süleyman’ın rüzgâra hükmetmesi, büyücü ve cadıların rüzgâra binip gitmeleri, anasır-ı erbaadan biri olan havayı oluşturması gibi yönlerden ele alınan rüzgârın çeşitleri de vardır. Sabâ, nesim, bâd-ı hazân bunlardan bazılarıdır.” (Pala, 2002, s. 394). Beşerî manada, esmesi sonucu tohum taşıması göreviyle kullanılır. “bitkilerin çifteleşmesinde tohum aktarma görevi de

görür.” (Aslanoğlu, 2014, s. 397). Rüzgâr çoğu zaman felaket, yıkıcı ve dağıtıcı olarak anılmaktadır. Özellikle kış aylarında, karın da yağmasıyla tipiye neden olmaktadır ve hem insanoğlunun hem de diğer canlıların yaşamını olumsuz etkilemektedir. Halk şiirlerinde rüzgâr; taşıyıcı, yok edici manaları da barındırmaktadır.

Şimşek kelime manasıyla bir bulut kümesinin aşırı miktarda pozitif ya da negatif elektrik yükü ile yüklenmesiyle oluşan, gözle görülür bir elektrik boşalmasıdır. “Berk” olarak da bilinmektedir. Şimşek düşmesi sonucu gürültülü bir ses ve kısa süreli, parlak görünüm yaşanır. Yıldırım ise elektrik yüklü bir bulut ile toprak arasındaki elektriğin birden boşalmasıdır. Gök gürültüsü, diğer adıyla ra’d; yıldırım ve şimşek esnasında oluşan, patlamaya benzer şekilde çıkan yüksek sese denir. Gök gürültüsü, şimşek, yıldırım birbirleriyle benzerlik gösterse de birbirinden farklıdır. Bu olaylar, insanlara korku ve dehşet vermektedir. Şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü özellikle korkunç sesleri ve verdikleri zararlarla yaşamı etkilediğinden dolayı halk şiirlerine konu olmuştur. Şiirlerde bu unsur; tehdit edici, aynı zamanda yaralayıcı, zarar verici olarak görülmüştür.

1.4.3. İmge Olarak Yansıması: Nefs, Ahiret, Boşluk ve Yokluk vd.

Hava unsurunun imgesel yansımasının başlangıcını nefis oluşturmaktadır. Nefis ya da nefis, Arapça kökenli bir kelime olup insanın görünmeyen iç âlemini yansıtmaktadır. Ruh, insanın özü, arzu ve istekler, kötü huyların ve suflî arzuların kaynağı gibi birçok kelime nefsi anlatmaktadır. “İnsanın iç âlemi hakkında kullanılır. Ruh ile nefis aynı şeydir. Ancak insan iyi şeylere yönelince ruh; dünya işlerine ve kötü şeylere yönelince de nefis adını alır. Tasavvufta da nefis; kulun kötü vasıfları, verilen huy ve amelleri yerinde kullanılır.” (Pala, 2002, s. 368). Nefsin iyi ve kötü türleri bulunmaktadır. “Kur’ân-ı Kerim ve mutasavvıfların şahsi tecrübelerden hareketle yedi ayrı nefis tasnifi yapılarak mahiyetleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar; nefis-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mülheme, nefis-i mutmainne, nefis-i râziyye, nefis-i merzıyye, nefis-i kâmile/sâfiyedir. (Konur, 2007, s. 15).

Nefsin yedi çeşidi manasındaki efkâr-ı seb’a, nefsin Allah yolunda ilerlerken geçtiği mertebeleri belirtmektedir.

“1.Nefs-i emmâre (İnsanı kötülüğe sevkeden nefis), 2.Nefs-i levvâme (Yaptığı kötülükten pişman olan ve hayra yönelen nefis), 3.Nefs-i mülhimme (Allah tarafından iyilik ilhâm edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefis), 4.Nefs-i mutmainne (İmanda hata yapmayacak derecede kötülüklerden uzaklaşmış olan nefis), 5.Nefs-i râziyye (Allah’tan razı olan nefis), 6.Nefs-i marzıyye (Allah’ın kendisinden razı olduğu ve rızasını verdiği nefis), 7.Nefs-i sâfiyye veya Nefs-i zekiyye (Kötülüklerden tamamen arınmış nefis)” (Pala, 2002, s. 368).

Nefis; bu mertebelerin birinci aşamasından yedinci aşamasına gelene kadar ibadet ve zikirlerle, aynı zamanda Allah’a yakıştırılan kalple köreltilmektedir.

“Birinci nefsten yedinci nefse doğru gelindikçe cismaniyet, zulmaniyet, kesafet azalırken derece derece ruhaniyet, letafet artar. Her nefsin bir âlemi, bir seyri, bir hali, bir varidi, bir mahalli bir müşahadesi, bir ismi ve bir nuru (rengi) vardır. “Nefsini (kendini) bilen Rabb’ini bilir.” nefse işaret edilmiştir.” (Cebecioğlu, 2004, s. 472).

İnsanın nefis taşıdığı ve nefsiyle mücadele ettiği, Kur’an’da birçok ayette vurgulanmaktadır. “Şüphesiz ki insanı yaratan Biziz ve nefsinin ona neler fısıldadığını da Biz biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Sure 50/16). Ayrıca tasavvufta, nefsin mertebeleri anasır-ı erbaaya (dört unsura) benzetilmiştir. Hava ve ateş kötülük, yapan nefse; Toprak ve su, iyilik yapan nefse benzetilmiştir. Nefsin mertebelerinden nefis-i levvame, yani üzeri ince perdelerle kaplı olan ve kötülük yapan nefis, hava unsuru ile bir görülmüştür.

Halk şiirlerinde de nefis, kötüye sürükleyen arzu olarak görülmüştür. Âşığın sevgiliye olan aşkı için nefsine uyması, şiirlere yansımıştır. Ayrıca nefis, insanın iyi ya da kötü arzu ve heveslerine yol gösteren olarak ifade edilmiştir.

Hava unsurunun imgesel olarak alt dalını oluşturan ahiret, dünya hayatından sonra başlayan ve sonsuza kadar devam edecek olan ikinci hayattır. Ahiret; “Son ikamet mahalli, öbür dünya” (Pala, 2002, s. 22) olarak bilinmektedir.

“Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetlerinde ahiretten bahsedilir.(Bakara/ 4,86, 94, 102, 114, 130,200, 201, 217, 220; Al-i İmran/ 22, 45, 56, 77, 85, 145, 148, 152, 176...vs.) Kıyamet koptuğu zaman her varlık dünya hayatını terk edecek ve ahiretteki hayatı başlayacaktır. Bu hayat dünyadaki iyi ya da kötü amellere göre cennet veya cehennemde sürecek olup bundan kaçış yoktur.” (Pala, 2002, s. 25).

Ahiret; halk inanışında dünyadan ölümle ayrılıp ebedi âleme uçup gitmek, göç etmek gibi manalara geldiği için gök ve havayla ilişkilendirilerek bir hava unsuru olarak görülmüştür. Ayrıca İslam inancına göre ahiret hayatı, kıyametle başlamaktadır. Yer ve göğün şekli değiştirilerek mahşer âlemi kurulur. Mahşerde herkesin tek tek hesaba çekilmesiyle cennete ve cehenneme gidiş gerçekleşir. Ahiret hayatı da böylelikle kapanmış olur. Burada yer ve göğün şekil değiştirmesinde dört unsurdan biri olan havaya vurgu vardır. Aynı zamanda ahiretin toplum üzerindeki etkilerine bakıldığında insanların ahiret hayatını, gök ile ilişkilendirilerek ölüme bir teselli buldukları görülmektedir.

“Kardeşi vefat etmiş küçük bir çocuğa “Kardeşin Cennet’e gitti, Cennet’in bir kuşu oldu” demek o çocuk için ne kadar teselli verici bir inanıştır. Gençleri, gençlik hevesatından, taşkın davranışlarından kurtarmanın, engellemenin yolu ve en tesirli yöntemi de ahirete iman ve cehennem korkusudur. Ölüme yaklaşmış, bir ayağı çukurda olan ihtiyarları hayata bağlayan, onları sıkıntılarından uzaklaştıran veya en aza indiren tek teselli kaynağı, kabrin ötesidir, kendilerini bekleyen ebedi gençlik ve saadete olan imanlarıdır. Hastaları, sakatları, müşkil durumda kalmış, zulme maruz kalmış insanları gerçek manada teselli edecek tek şey de, ahirette görecekleri ecir ve mükâfata olan imanlarıdır.” (Güllüce, 2001, s. 315).

Halk şiirlerinde ahirete; genellikle insanları uyarmak, günahlara tövbe etmek, dinî inanç ve itikatları yerine getirmek gibi vurgularla yer verilmiştir.

‘Karac’oğlan der ki nice olur halim
Gün geçtikçe artmaktadır vebalim
Az yaşa uz yaşa âhırı ölüm
Âhirete karşı götür îmanı
Karacaoğlan insanoğlunun öldükten sonra öbür dünyaya götüreceği tek şeyin iman ve inancı olduğunu söylemektedir.” (Çabuk, 2007, s. 64).

Boşluk; içerisinde ya da üzerinde hiçbir şey bulunmaması, derinlik, oyuk, çukur vb. manalar barındırmaktadır. Gök ile ilişkili olması sonucu havayla bütünleştirilerek insanın ruhani olarak kendini yalnız hissetmesi, Tanrı’yı araması gibi mecazi manalar barındırmaktadır.

Yokluk, var olmama durumudur. Bir şeyin eksiklik ya da bulunmayışının yansımasıdır. Yokluk; “var olmayan, tamamen algının neden olduğu bir yanılmadır” (Nietzsche, 1985, s. 64). Yokluk kelimesi yine gök, gökyüzü ve bunları oluşturan hava unsurunun imgesel yansımasını oluşturmaktadır. Gökyüzünün sonsuzluğu, aynı zamanda bir yok oluşu temsil etmesiyle, yokluk kavramı ilişkilendirilmiştir. Boşluk ve yokluk kavramı, anlamca birbirine yakın olması nedeniyle havanın imgesel bir alt dalı olarak halk şiirlerine yansımıştır.

1.4.4. Yapı Unsuru Olarak Yansıması: Hava Taşıtları

Hava taşıtı; taşıma kapasitesi olan, her nevi insanlı ya da insansız uçan araçlara verilen addır. Bu nedenle hava aracı olarak da bilinmektedir. Uçurtma, uçak, helikopter, balon, zeplin, planör ve yelken kanat gibi tüm uçabilen araçlar; bir hava aracı sayılmaktadır. Havada ulaşım, seyahat, yük taşıma gibi işlevlerde kullanılan hava taşıtları, halk şiirinde genellikle gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Uçurtma, uçak ve helikoptere şiirlerde yer verilmiştir.

1.5. Ateş

Ateş, yüksek sıcaklığın etkisiyle genellikle alev veren hızlı yanma olayına verilen addır. Eski Türkçede “od”, Farsçada “nar” olarak geçmektedir. "اوت Ot: Ateş" (Mahmud, 1985, s. 43). Ateş, insanoğlunun yaşamında vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Kâinat ve insanlık için gerekli dört ana unsurun içerisinde, yanan ve kontrollü kullanılması gereken unsurdur. İlk insanların yaşamından bu zamana kadar süregelen ateş, varoluşun ve varoluşun devamlılığının göstergesidir.

Türk isminin geçtiği ilk Türkçe metin olarak bilinen *Orhun Abideleri*’nde ateş, od\ot olarak sıklıkla kullanılmıştır.

“...Türk budun üçün tün udımadım, küntüz olurmadım. İnim Kül Tigin birle iki şad birle ölü yitü kazgandım. Ança kazganıp birik, budunuğ ot sub kılmadım.

...Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım.” (Ergin, 2021, s. 50-51).

Anasır-ı erbaanın zıt ikilisi olan ateş ve suyun *Orhun Abideleri*’nde de bu zıtlıkla birlikte verildiği görülür. Ateş yakıcıdır, su ise söndürücüdür. Ateş sıcaktır, su soğuktur. Bu nedenle ateş ve su tezatlığıyla insanoğlunun yaşamında ve edebiyat ürünlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Anasır-ı erbaanın yakıcısı olarak geçen ateş varoluşun hem olumlu hem olumsuz özelliklerini, birlikte ve eşit bir şekilde içerisinde barındırmaktadır. Isı ve ışık vermesinin yanı sıra hem bir arınma ve temizlenmeyi hem de yanma ve kül olmayı temsil eder. Bu durum tasavvufi manada Allah’ın cemal ve celal sıfatlarının bir yansımasına benzetilebilir. Ateşin somut ve soyut manada zıt olan tüm özelliklere karşılık gelmesi mümkündür. “Tüm olgular arasında birbirine zıt iki değeri, iyiliği ve kötülüğü, aynı açıklıkla taşıyabilen tek olgudur. Cennet’te ışık saçar. Cehennem’de yakar.” (Bachelard, 1999, s. 17).

Ateş, insan anatomisinde de kendine yer bulur ve insanın vücuttaki ısısının bir imgesi olarak kullanılır. Aslında varlığın, anasır-ı erbaanın tüm unsurlarıyla vücut bulduğuna inanılmaktadır. Unsurlardan birinin vücuttaki egemenliğiyle de kimliği şekillenir. “Bu durumda daha aktif bir biçimde kişilik özelliği gösterenler ‘ateşin karakterler’ olarak nitelendirilirler.” (Kanter, 2018, s. 120).

İnsanoğlunun bedensel arınmasını su sağlarken ruhen arınmasını ve temizlenmesini de ateş sağlamaktadır. Ateşin ayrıca ayırıştırıcı ve dönüştürücü özellikleri vardır. “Ateşle arındırma ilkesinin daha çok bilgiye dayalı, bu nedenle tinsel açıdan daha az etkili ikinci bir nedeni ateşin maddeyi ayırıştırması ve katkıları yok etmesidir. Başka bir deyişle, ateşten geçen her şey türdeşleşir, böylece arılaşır.” (Bachelard, 1999, s. 118).

Ateşin; alevini yitirmiş, içerisinde alevlenmeyi bekleyen korlarına “köz” denilmektedir. Ateşin kısmi olarak sönmüş fakat tekrar hararetlendirilmesinin mümkün olması özelliğiyle bilinmektedir. Ateş, kıvılcımlanan, korlanan bir unsur olup kendi içinde, söndürülmediğinde çoğalmaktadır. Bu durum hem gerçek hem mecaz anlamda bir sürekliliği ifade etmektedir.

“Oğul atanuñ yetiridür, iki gözinüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağnuñ közidür. Oğul dañı neylesün baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fâ’ide başda devlet olmasa” (Ergin, 2014, s. 210). Türklerin örf ve adetlerini de yansıtan halk edebiyatı ürünü *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin giriş kısmında bahsedilen bu durum, gerçek manasıyla dört unsurun yakıcısı olan ateşten bahsedilmekte olup mecazi ifadeyle de aile içi eğitimi de konu aldığı görülmektedir. Ateş ve

köz arasındaki ilişki, baba ve oğul arasındaki ilişkiye benzetilerek öğüt verilmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde ateşten ve ateşin sembollerinden sıklıkla bahsedilmektedir.

Dede Korkut'ta ve *Orhun Abideleri*'nde varlığını gösteren ateş, genel manada Türk edebiyatında sıklıkla geçen anasır-ı erbaanın yakıcısıdır. Halk edebiyatı ürünlerinde ve şiirlerinde de var olan ateş, genellikle âşıklar için kullanılan bir unsur olmuştur. Âşığın çektiği aşk acısı ateşle bütünleştirilmiştir. Âşığın sevgilisine duyduğu özlem ve hasret, ateşin yakıcı olması gibi âşığı yakmaktadır. Âşığın içindeki ateş, zamanla daha çok alevlenmektedir.

“Âşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözünden su akıtır. Ama o ateş asla sönmez. Ateşin yanında sudan başka bir de hava vardır. O da ah şeklinde ateşi artırır. Hatta bu ah ateşli olarak ağızdan çıkar. Ateş bazan mum ile birlikte kullanılır ve şairin aşk ateşiyle içinin yanması hali, tıpkı için için yanan muma benzetilir.” (Pala, 2002, s. 51).

Ayrıca ateş, sevgilinin uzuvlarına da benzetilmiş ve ateşin âşığın yangınına artırdığı vurgusu yapılmıştır.

“Sevgilinin yanağı ve dudağı renk dolayısıyla bir ateştir. Yakıcı özelliği buradan gelir. Şarap da renk itibarıyla bir ateş-i seyyâle (akıcı ateş)dir. Büyü yapmak için yazılan tılsımlarda ateş yakılmış. Ateş, lale ile birlikte kullanılınca dağılma özelliği kendini gösterir. Lalenin bağrındaki dağ, sevgilinin yanağından dolayı ortaya çıkmıştır.” (Pala, 2002, s. 51).

Ateşin edebi boyutunun yanında tasavvufi boyutu da bulunmaktadır. Tasavvufi manada ateş, Cehennem ile özdeşleştirilmiştir. İman esaslarından ahiret hayatına ve insanların hesaba çekileceği mahşer gününe vurgu yapılmıştır. Bu hesaplama sonunda sevapların karşılığı olarak Cennet'in, günahların karşılığı olarak Cehennem'in olduğuna inanılmaktadır. “Ateş, Cehennem'deki nâr'dır. Ancak onda nur özelliği de vardır. Yani ateş, yakma özelliği yanında aydınlatma özelliğine de sahiptir.” (Pala, 2002, s. 51).

Buradan yola çıkarak ateş; bir nur olarak görülmüş, ateşin ışığına ve bu ışığın yansımaya vurgu yapılmıştır. Ateş, insanlığın var oluşundan itibaren önem arz etmiştir. Bu nedenle peygamberler tarihinde de sıkça geçen bir unsurdur.

“Ateş aynı zamanda ânâsır-ı erbaadan biri olarak tenasübe yol açar. Nemrut'un İbrahim peygamberi ateşe atması bir telmih konusudur.” (Pala, 2002, s. 31). Hz. İbrahim'in kıssasında ateş önemli bir unsur olarak bulunmaktadır. Peygamberliğinde, her peygamber gibi Allah'a inanmaya ve kulluk etmeye çağırmıştır. Putlara tapan toplum kabul etmemiş; ayrıca Kral Nemrut, Hz. İbrahim'i put ustası olan babasını reddettiği için ateşe atmıştır. Allah ateşe şu emri vermiştir: “‘Ey ateş, İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol!’ emri üzerine ateş İbrahim'i yakmaz.” (Sure 21/68-70). Böylelikle Allah'ın emri ile ateş, Hz. İbrahim'i yakmamış ve Cebrail tarafından kurtarılmıştır. Hz. İbrahim'in kıssasında ateşin yakıcılığını tek durduran, Allah'ın emri olmuştur.

Ateş, insanoğlunun yaşamı için vazgeçilmez bir unsurdur. İnsanoğlunun beslenme, barınma, ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan ateş; görüntüsü, yakıcılığı ve yok

ediciliğinden dolayı insanları korkutup ürküten bir mahiyete sahiptir. Bu özelliklerden dolayı ateş; kutsal bir varlık hükmünde görülmüştür. Aynı zamanda birtakım inanış ve uygulamalar oluşturarak kült haline gelmiştir.

Ateşin kült olarak görülmesinin en önemli sebeplerinden birisi, insanlar için ehemmiyetli görülen ateşin yaratılışı üzerinedir. Kur'an'da ateşin yaratılması üzerine iki ayet mevcuttur. Bunlardan ilkinde ateşin yaratılışına ve bunun üzerine düşünülmesine vurgu vardır: “O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.” (Sure 36/80). Diğer ayette ise ateşin, yaratılışının yanında insanoğlu için fayda sağladığı anlatılmıştır: “Tutuşturdunuz ateşe ne dersiniz? Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz? Biz onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayanlara bir yarar kaynağı kıldık.” (Sure 56/ 71–73). Bu sebeple Kur'an'da ateşin ağaçtan yaratılışı, yine ateşin ağaçla olan tutuşturuculuğu, insanların da bu ateşten kendileri için fayda sağlamaları benzer biçimde yer almaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında ateş; yaratılışı, doğada var oluşu ve özellikleriyle anasır-ı erbaadan birisidir.

“And olsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, ‘Âdem için saygı ile eğilin’ dedik. İblisten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, ‘Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoymdu?’ dedi. (O da) ‘Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın.’ Dedi.” (Sure 7 /11-12).

Kur'an'da ateşin özünün ağaç olmasının yanı sıra bazı varlıkların özünde de ateş olduğu belirtilmiştir. Kur'an'da bahsedilen; kendisinin ateşten yaratıldığını, Âdem'den üstün olduğunu ve Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyip Allah'a isyan eden şeytanın özü de ateştir. Şeytan, ateşten yaratıldığı için böbürlenmiştir. Kur'an'da şeytan dışında cinlerin de ateşten yaratıldığı geçmektedir. Cinlerin dumansız bir ateş veya yalın bir ateşten yaratıldığı iki ayette şu şekilde geçmektedir: “Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık.” (Sure 15/ 27), “Cini de yalın bir ateşten yarattı.” (Sure 55/ 15). Bu ayetlerde ateşin dumansız ateş ve yalın ateş gibi farklı çeşitlerinin olduğu anlaşılmaktadır ve bunların nasıl bir ateş olduğu belirsizdir.

Ateş, dünyanın pek çok kültüründe kurban takdim edilen bir unsur olarak görülüp kurbanın insanoğlu ile Tanrı arasındaki bağı kuvvetlendireceği inancı hâkimdir. Bu ateş, kurban kültü olarak da kabul edilmektedir. İnanışa göre kurbanlar, ateş vasıtası ile yakılarak Tanrı'ya takdim edilmektedir. Tanrı'nın yakılan kurbanın hoş kokusunu koklama isteğinin olduğu inancı da hâkimdir. Kurbanın yakılarak sunulmasının iki nedeni olduğu kanısı vardır.

“Bunlardan birincisi yakma kurbanının günahın doğrudan yakılarak yok edilmesi, yani temizlenmesi amacına yöneliktir. Hayvanı kurban etmeden önce ona elini dokunduran insan, hayvanı yakarak kendi günahlarını da yakmaktadır. Günahın yok edilmesi, yakılması suretiyle gerçekleşmiş olacaktır. Dolayısıyla yakmanın geri planındaki amaç, bütün dinlerde var olan ateşin temizleyicilik fonksiyonuyla ilgilidir. Böylece insan sembolik olarak yanıp arınmış olacaktır. Diğer neden ise, Habil ve Kabil'in kurban sunuşlarıyla bağlantılıdır. Çünkü ilahi dinlerde, Habil'in tanrıya sunduğu kurbanın kabul edilmesinin alameti olarak yandığı anlayışı yaygındır. Dolayısıyla Allah'a takdim edilen kurbanın kabul edilmiş olması, Yahudileri kurbanı yakma uygulamasına sevk etmiş olabilir.” (Özkan, 2003, s. 103-110).

Ateş, kurban etme aracı olmasının yanında temizleyiciliği yönüyle de kutsal bir unsur olarak görülmüştür. Ateşin temizleyici özelliği, somut nesneler üzerinde olduğu gibi soyut anlamda da düşünülmektedir. “Örneğin Tuva Türklerinin inancına göre kadınların belden aşağı bölümleri murdar olmaktadır. Böyle olduğu için de kadın herhangi bir kabın üzerinden geçerse o kabı ateşin üzerine tutmak gerekir.” (Yoloğlu, 2000, s. 395). Böylelikle ateşin kadının kirlettiği kabı yakarak temizlediği inancı hâkimdir. Aynı zamanda insanların da ateşin üzerinden atlayarak hem maddi hem manevi anlamda, bütün kötülüklerden ve pisliklerden arındıkları düşünülmektedir.

Ateş, genel olarak kutsal bir varlık olarak düşünülse de bazen tehlikeli ve korkunç bir varlık olarak da algılanmaktadır. Ateşin daha çok iyilik ve yardımseverliği simgeleyen bir kült olduğu yaygın bir görüşken, kendisine saygısızlık ve hürmetsizlik yapıldığında bu kültün insanlara zararı dokunabilen bir varlık olacağı da inanışlar arasındadır.

Ateş, insanoğlu için hayati öneme sahip olan, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamının yanında aydınlanmalarını da sağlayan yegâne unsurdur. Bu nedenle insanoğlu için ateş, aydınlatıcı bir kült konumundadır. Bu aydınlatıcılık, maddi ve manevi boyuttadır. Kur'an'da küfre sapanların karanlıklara boğularak cezalandırılması, ateş ile ilişkili olarak vurgulanmıştır. “Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.” (Sure 2/21). Burada karanlık, gerçek manada insanoğlu için aydınlıktan mahrum kalmakla ilişkilendirilerek ateşin aydınlatıcı olmasına vurgu yapılmıştır. Mecazi anlamda ise ruhsal bunalımlar sonucu insanın iç dünyasının karanlıkta kalması olarak düşünülmektedir. Ateşin aydınlatıcı özelliği, insanoğlunu bedenen ve ruhen iyiye götürmesinden kaynaklı olarak kült kabul edilmiştir.

Ateşin kutsal kabul edilip kült olarak görülmesi sonucu, ateşle ilgili birçok halk inanışı da meydana gelmiştir: Ateşin canlı bir varlık olduğuna, etrafta olup biteni duyduğuna inanılırdı. Ateşe saygısızlık gösterilirse ateş ruhunun bundan hoşnut olmayacağı düşünülürdü.

“Ateş ve ocağa herhangi bir saygısızlık yapıldığında ateş ruhunun hoşnutsuz kalıp aileye zarar vereceği, aile ocağının söneceği, uğursuzluk ve bedbahtlık olacağı, evin huzurunun ve rahatının kaçacağı, bereketin gidip fakirliğin olacağı, hayvanların zarar göreceği, hastalık veya ölüm geleceği, günah olacağı, cin veya şeytan çarpacağı inanışları hâkimdir. Bu yüzden ateşe ve ocağa yaklaşırken temkinli olunur ve bir takım kaidelere uyulur.” (Uçakcı, 2003, s. 115).

Ateşin koruyucu olduğuna inanılmaktadır. Onun koruyuculuğu, yaşamın çeşitli evrelerinde her şekilde bulunabilmektedir. Ateşin koruyuculuğu yerine göre kül, bir kor parçası, yanmış bir odun parçası gibi ateşle özdeşleşmiş unsurlarla da sağlanabilmektedir. “Ateşin koruyuculuğu, özellikle evin ocağının hiç söndürülmemesi ile sağlanmaktadır. Yanan bu ocak aileyi, bütün

kötülük ve belalardan koruyup sakınacaktır. Saha/Yakut Türkleri, ateşin alevlerinin her kötülüğü kovacağını düşünmektedirler.” (Dilek, 2007, s. 44).

Ateşin koruyuculuğunun yanında bereket getirici olduğu inancı ve kutsiyeti vardır. Örneğin “Karagaslar arasında bir kimse eğer balık tutuyorsa gömleğini nehrin kıyısındaki sırığa bağlar ve onun yanında da kutsal ateş yakar. Böylece su tanrısı (iyesi) ona çok balık verir.” (Katanov, 2000, 207). Burada yakılmış olan ateş, bereketli bir balık avının gerçekleşmesi amacıyla balıkçı ve su tanrısı arasında bir aracı görevindedir.

Ateş; birçok özelliği içinde barındıran, anasır-ı erbaanın yakıcısı olarak kabul edilen unsurdur. İçinde barındırdığı bu özelliklerle ve yaratılışıyla ateş, birçok alt dalı bulunmaktadır. Alt dallarında da kutsallığı, koruyuculuğu, temizleyiciliği, aydınlatıcılığı ve ihtiyaç gidericiliği gibi birçok özelliği içermektedir. Ayrıca ateş, şiirlerde sıkça geçen bir ifadedir. “Ateş, şiirlerde çoğunlukla aşk acısının dışı vurumu olmuştur. Sadece aşk acısı değil, ayrılık ve özlemde ateşle ilişkilendirilmiştir. Ateşin, ayrılık ve sevgili dışında beraber kullanıldığı diğer unsurlarda mum ve pervâne olmuştur. Bazı dörtlüklerde de diğer üç unsurla birlikte kullanılmıştır.” (Tolasa, 1973, s. 478-480).

Böylelikle halk edebiyatı ürünlerinde ve şiirlerinde sıklıkla kullanılan dört unsurdan biri olan ateşin ve ateşin alt dallarının birçok yansıması şiirlere aktarılmıştır.

1.5.1. Ateş Unsurunu Oluşturan Kaynaklar: Isı ve Işık Kaynakları, Patlayıcı ve Yanıcı Maddeler, Ateşin Getiricileri vd.

Ateş, içerisinde doğal ve yapay olarak ısı ve ışık kaynağı veren dört unsurdan birisidir. Doğal ısı ve ışık kaynağı ise Güneş’tir. “Nitekim Güneş bir ateştir.” (Pala, 2002, s. 31). Güneş, yeryüzüne ışınları sayesinde ısı ve ışık vererek hem ısıtıcı hem aydınlatıcı olarak ateşin alt dallarını oluşturan kaynakların içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda hava unsurunu oluşturan kaynakların alt dalını da oluşturan Güneş, hava unsurunda detaylıca ele alınmıştır. Halk şiirlerine Güneş’in ısı ve ışık kaynağı olması yönüyle alındığı gibi âşışın sevgiliye olan sevgisi, Güneş’in ısı ve ışık veren ışınlarına benzetilerek kullanılmıştır.

Yapay ışık kaynaklarını lamba, mum, kandil vb. unsurlar oluştururken, yapay ısı kaynaklarını soba, şömine, kalorifer, doğalgaz, elektrikli ve şarjlı ısıtıcılar oluşturmaktadır. Yapay ısı ve ışık kaynağının temelini ateş oluşturmuştur. Bu kaynakların yapımında ateşten esinlenilmiştir. Ateşi oluşturan bu doğal ve yapay ısı ve ışık kaynakları, halk şiirlerine yansımış bir unsurdur. Âşıklar, bazen ateşi gerçek anlamı olan aydınlatıcı ve ısıtıcı özelliği ile şiirlerinde yer verilmişlerdir.

Bazen de mecaz anlamıyla ve edebi sanatlarla sevgilinin uzuvlarına ve güzelliğine benzeterek ele almışlardır.

Ateşin kaynağını oluşturan diğer bir alt dal, patlayıcı ve yanıcı maddelerdir. Patlayıcı maddeler, ateş ile birlikte yaklaşıldığında tepkime gösterirler. Bunlar; kara barut, fişek, sis bombası, dinamit, çakmak vb. maddelerdir. Yanıcı maddeler ise ateşle birlikte yanma eylemi gerçekleştirirler. Katı, sıvı ve gaz olarak ayrılırlar. En bilinen katı olan yanıcı maddelerdir. Odun, kömür gibi maddeler katı yanıcılardır. Bunlar halk şiirine genellikle gerçek anlamıyla kullanılan unsurlardır.

Ateşin getiricileri olan köz, kor, kül, alev, kıvılcım, kor, duman, is gibi unsurlar ateşin alt dallarını oluşturmakla birlikte farklı kültür ve geleneklerde farklı isimlerle anılırlar. Ayrıca bunlar ateşin farklı hallerini ve yansımalarını oluştururlar. Köz, iyice yanan kömür ya da odun parçasına verilen isimdir. Közler, ateşin içerisinde bulunabildikleri gibi ateşten sonra da kalabilirler. Aynı zamanda bazı durumlarda onları oluşturan ateş kadar sıcak ve yanıcı olurlar. Edebi manaya da yansıyan bu yakıcılık halk şiirlerinde de genellikle gerçek anlamıyla kullanımının yanında mecazi olarak da sevgiliye duyulan sevgi ve özlemin, âşğın gönlünü köz haline getirmesi olarak da kullanılmaktadır.

Közün daha hararetli hali olan kor ise her yeri yanarak ateş haline gelen odun ya da kömür parçasıdır. Ateşin yüksek alevli hali olmasıyla halk şiirlerinde edebi manasıyla çokça hissedilen sevgi ve aşka karşılık gelmektedir. Kül ise ateşin etkisiyle tamamen yanmış, toz haline gelmiş maddelerdir. Ayrıca küller, halk kültüründe temizlik maddesi olarak da kullanılmaktadır. Ateşin insanlar için bu maddî ve manevî temizleyiciliği gibi kül de insan hayatında temizlik için kullanılan bir maddedir. Bir nevi çamaşır ve bulaşık için kullanılan deterjan olarak görülmektedir. Aynı zamanda bir kültür yansıması olarak geçmektedir. “Sıtkı Soylu ‘*Mut Folklorunda Kil, Kül ve Mayıs Yatırma*’ isimli yazısında pelit (meşe) külünün Yörük ve köy kadınlarının titizlikle koruyup sakladıkları bir temizlik maddesi olduğunu belirtmektedir.” (Soylu, 1987, s. 200-201).

Ateşin getirisi olan duman, bir maddenin ateş ile tepkimeye girerek yanması sonucu çıkan ve içinde katı zerreciklerle buğu oluşturan siyah ya da gri renkli gazdır. Duman; katı, sıvı ve gazların karışımıdır. Dumanın getirisi olan is ise yanan bir maddeden çıkan dumanın değdiği bir şey üzerine bıraktığı kara lekeye denir. Duman ve is bıraktıkları izler sonucu, aynı zamanda iletişim ve haberleşme aracıdır. Bu nedenle halk şiirlerine gerçek manası dışında da geçmektedir.

1.5.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Yangınlar, Yanardağ Patlamaları ve Küresel Isınma vd.

Yangın, maddenin ısı ve oksijenle birleşmesi sonucu oluşan, yanma eylemlerine neden olan ve ateşten meydana gelen doğal afettir. Orman yangını ise doğal ya da insani sebeplerden ortaya çıkan yangınların, ormanı kısmen ya da tamamen yanmasıyla oluşmaktadır. Diğer doğa olayları ya da doğal afetler, orman yangınlarını tetikler niteliktedir. Yıldırım düşmesi, yanardağ patlaması ve yüksek sıcaklık gibi sebeplerle çıkan yangınlar olduğu gibi sigara, tarımsal ürünlerin neden olduğu insan kaynaklı yangınlarda mevcuttur. Halk şiirlerinde genellikle gerçek anlamıyla yer verilen yangınlar ya da orman yangınları, edebi sanatlar kullanılarak da yürek yanması ile benzerlik göstermektedir.

Yanardağ patlamaları, doğada görülen en şiddetli olaylardan birisidir. Dağın zirvesinden aniden patlayarak lavlar ve kaya parçaları göğe doğru püskürmekte, havada uçuşmalarla çevreye saçılmaktadır. Göğe çok fazla miktarda duman yükselmektedir. Sıcak gaz, kül ve toz akışı olduktan sonra yanardağın ağız kısmından dağın eteklerine doğru her yönde lav akışı başlamaktadır. Bu olaya yanardağ patlaması ya da volkanik patlama adı verilmektedir. Halk şiirlerinde, bölgede bulunan volkanik dağa ithaf edilerek ve gerçek manasıyla geçmektedir.

Ateşin alt dallarını oluşturan diğer bir doğa olayı küresel ısınmadır. Atmosferdeki sera gazlarının birikimi sonucu dünya yüzeyinde bulunan ortalama sıcaklıkların artmasına küresel ısınma adı verilmektedir. Küresel ısınmanın kaynağı güneş ve ışınlarıdır. Bu güneşten gelen ışınların yeryüzüne fazla sıcaklık olarak yansması sonucu meydana geldiğinden ateşin alt dalını oluşturan doğa olayıdır.

1.5.3. İmge Olarak Yansıması: Cehennem, Nur vd.

Cehennem, dinsel inanışa göre Dünya hayatında günah işleyenlerin, Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymayanların öldükten sonra gidecekleri ve ceza çekecekleri; ateşli, kızgın, sıkıntılı bir yer olarak inanılmaktadır. Cehennem'de kalma süresi inanca göre değişmektedir. Cehennem'de günah borcu ödenince tekrar Cennet'e gidileceğine inanılmaktadır. Ancak bazı günahkâr kullar için sonsuza dek ateşte yanmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden ateşin imgesel yansıması olarak Cehennem kabul edilmektedir.

“Cehennem öyle bir yerdir ki, orada zincir ve zindan gerekmez. Öyle ki, dünya göze ne kadar büyük görünüyorsa cehennem onun yüz katı daha geniştir. Orada ne kapıya ne de kapıcıya ihtiyaç olur. Allah'ın ateş-i kübra dediği o cehennemin dağları ve ovaları hep ateştir.” (Taş, 2014, s. 231).

Kur'an-ı Kerim'de Cehennem, kendi adı dışında bazen nâr, lâzâ, sa'ir, sakar, hutâme, haviye gibi kelimelerle de karşılanmaktadır. Cehennem'in birçok sıfatı ateşe ait sıfatlardır. “Allah

kâfirlere, münafık erkek ve kadınlara Cehennem ateşini vaat etmiştir. Orada ebedidirler ve onlara yeter.” (Sure 14/14). Cehennem’in yedi katı ve kapısı olduğuna inanılmaktadır. Hepsinde de ortamı ve azabı farklıdır.

“Âşık Ömer der ki sözün erbabı
Anın için Hakk’a eyler serayı
Sekizdir cennettir yedidir tamu
Tamu’su var tamu’sundan içeri
Kıyamet koptuktan sonra inanmayanlar ve inandıkları halde günah işleyen Müslümanlar
Cehennem’de türlü eziyetler çekecektir. Âşık Ömer bu dörtlükte yedi ayrı Cehennem’in
bulunduğunu, iç içe tabakalar halinde olan bu Cehennemlerde günahkârların cezalandırılacağına
işaret eder. Bu dörtlükte yedi ayrı Cehennem’den bahsedilmektedir.” (Çabuk, 2007, s. 143).

Böylesine ateşli, feryatlı, azaplı bir yer; edebiyatta farklı şekillerde yansımıştır. “Edebiyatta tamu, cahîm ve dûzah şekilleri de kullanılan Cehennem, aşığın çektiği ayrılık acısıdır. Ateş olması ve yakma özelliğiyle çok kullanılır.” (Pala, 2002, s. 107). Ayrıca sevgilinin öfkesi ve asabiyeti Cehennem’le benzetilerek kullanılmaktadır. Halk şiirlerinde de Cehennem, ıstıraplı bir yer olarak geçmektedir.

Kelime olarak aydınlık, ılık, parıltı manalarına gelen nur; ateşin ılık vermesiyle özdeşleştirilen ve ateşin imgesel alt dalını oluşturan unsurdur. İslami terminolojide ise ateşin bir derecesi olan ılık manasındadır. Bu bağlamda da Tanrı ya da Tanrısal bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık ve ılımtıya nur adı verilmektedir.

Sufilikte ise nur, “Allah’ın ılığı” manasını taşımaktadır. Bu bağlamdan hareketle şeytanlar ateşten, cinler hava ve ateş karışımından, melekler nurdan yaratılmışlardır.

“Kur’ân-ı Kerîm’de bu ismi taşıyan bir sûre (nr.25) ve birçok âyet vardır (msl. Nur/335; Mâide/15, 44, 46; En’âm/1). Bu âyetlerde nûr kelimesi çeşitli anlamlarda tefsir edilmiştir. Nûr, dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki türlü telakki edilmiştir. Dünyevi nûr Allah’ın lütfu ile maddî varlıklarda beliren nurdur. Uhrevî nûr ise Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılan nurdur.” (Pala, 2002, s. 375).

Halk şiirinde sevgilinin güzelliğinin yansıması olan ılık olarak görülmektedir. “Bu ılık, her şey, her yer ve her zaman içinde değişiklik gösterebilir. Nûrun zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nûr; saç ise zulmet sayılır. Sevgilinin ayağı toprağı âşığın gözüne nûr bağışlar”(Pala, 2002, s. 375).

1.5.4. Yapı Unsuru Olarak Yansıması: Ocak, Fırın vd.

İçinde ateş yakılan, ısınma ve ısıtma için kullanılan, yemek pişirilen yere verilen addır. Şemseddin Sâmî, *Kamus-î Türkî* adlı sözlüğünde “belki ot’tan”(Şemseddin Sâmî, 2010, s. 929) diyerek ocak kelimesinin etimolojisinin Türkçe olabileceğini ima etmiştir. Bu nedenle halk edebiyatı ürünlerinde sıklıkla geçen bir ifadedir. İlk olarak *Orhun Abideleri*’nde yer alan ocak kelimesi, ateş yakılan yer olması yönüyle benzetilerek kullanılmıştır.

Tonyukuk Abidesi'nde yer alan “*Yagımız tegre oçuk teg erti, biz isig ertimiz*” (Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik) (Ergin, 2021, s. 66) ifadesiyle ocağın ateşle bağlantılı olan bir unsur olduğuna değinilmiştir.

Halk edebiyatında geçiş dönemi eserlerinden olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde ise ocak, ateşin yakıldığı yer manasının yanı sıra farklı anlamlarıyla da yer almaktadır. “Oğuz bigleri at çapanda meydan kalmış. Kara mudbak dikilende ocak kalmış.” (Ergin, 2014, s. 100), “Mere kocalar süñülügi ocağa koñ kızsüñ didi. Süñülügi ocağa bırakdılar kızdı.” (Ergin, 2014, s. 212) örneklerinde ocak, ateş yakılan yer anlamıyla kullanılmıştır. Başka manasıyla da “Devletlü oğul kopsa ocağınüñ közidür.” (Ergin, 2014, s. 74), “Ocağuña bunçılâyın avrat gelsün.” (Ergin, 1997, s. 76), “Oğlı-y-ile ikisini bir yirde öldürüñ. Ocağın söyündürüñ diyü söyleşdiler.” (Ergin, 2014, s. 169), “Oğul ocağum issüz koma, kerem eyle, varma, didi.” (Ergin, 2014, s. 211) örneklerinde ev, yurt, aile, soy anlamlarıyla yer almaktadır. Halk edebiyatı edebi ürünlerinden hareketle halk şiirlerinde de ocak, ateşin bir yansıması ve yapı unsuru olarak sıklıkla kullanılan bir ateşin alt dalı olmuştur.

Fırın, ısıdan yararlanılarak kullanılan yapı unsurudur. Geçmiş zamanlarda ateş ve ateşin getirileri olan kor, köz vb. ile kullanılan bir araç olsa da zamanla yerini teknolojik gelişmelere bırakmıştır. Fırın sözcüğü, Anadolu'da şive olarak farklılık göstermektedir. Halk şiirine yansıması ise genellikle gerçek anlamıyla sağlanmıştır.

Yine yapı unsuru olarak ısınmaya yarayan soba, şömine, kalorifer, kuzine vb. araçlar da ateşin alt dalını oluşturmaktadır. Bu araçların ilk amacı, ateşin etkisiyle ısınmaktır. Hem fırının hem de sobanın bir getirisi olan kuzineler, hem ısınmaya hem de yemek pişirmeye yarayan yapı unsurudur.

1.6. Toprak

Anasır-ı erbaanın örtücüsü olarak bilinen toprak, doğada bitki örtüsünün beslendiği kaynakların temelidir. Türkçenin ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “تبراق:toprak” (Mahmud, 1985, s. 467) olarak geçtiğinden toprak kelimesinin Eski Türkçeden geldiğini görülmektedir. Sözlüklerde Hak kelimesi olarak da geçmektedir. “Hak: toprak. Hak, anasır-ı erbaadan bir tanesidir.” (Pala, 2002, s. 194).

İçerisinde mineraller, su ve hava bulunduran toprak, aslını kayaların doğal ayrışımı sonucu oluşan atıklardır. Bu nedenle toprağın oluşumu uzun seneler sürer. “Baharla birlikte toprağın, tabiatın yeniden canlanması, bir nevi doğurganlık unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.” (O. A. Kayabaşı, 2016b, s. 201). Tutuculuk ve besleyicilik özelliğinin ağır basmasından kaynaklı

olarak canlıların yaşama tutunmasını sağlar. Kâinattaki tüm varlıkların barınmalarını ve yaşama devam edebilmelerini sağlayan toprak, su gibi birçok canlı varlıkların temel besin kaynağı ve doğal ortamıdır.

Toprak, insanoğlunun temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacı için üretim ve tüketim ortamını oluşturur. Toprak sayesinde besin üretimi yapabilen insan, bu üretim için en önemli unsuru toprak olarak görmektedir. Toprağa gerekli ihtiyacı olan suyunu verir, toprağı ekime ve dikime hazırlar. Toprakla başlayan üretim, su ile bereketlenir, havanın etkisiyle canlanır. En son elde edilen besinlerle de ateş buluşturulur. Böylelikle insanoğlunun gereksinimini ve hayatta kalmasını sağlayan anasır-ı erbaa yaşam döngüsünde de bir arada kullanılmaktadır.

Toprak, yalnızca insanoğlu için değil doğadaki diğer canlılar için de önemlidir. Bitkiler, toprakta hayat bulur. Yaşamını topraktan aldığı enerji ile devam ettirir. Bitkiler için önemli olan fotosentez, toprak sayesinde gerçekleştirilir. Hayvanlar için de durum insanlarda olduğu gibidir. Birçok hayvan, onun üstünde ve altında barınır. Aynı zamanda da canlı beslenmesine katkı sağlar. Toprak doğaya hayat verir, doğadaki doğal işleyişe katkı bulunur.

“Toprak; birçok toplumda taşıdığı değer, içerdiği anlam, toplumsal işleviyle ilk dönemlerden itibaren kendisine kutsallık atfedilen, saygı duyulan bir unsurdur. (Bars ve İrmak, 2019, s. 1201). “Ölen canlılar, toprağa gömüldüğü veya karıştığı için toprak kelimesi, hayat kavramının zıddı olarak ele alınır.” Hayat, çoğunlukla “nur” sıfatı ile ifade edilir; hayatın bitmesiyle gidilen yer olan toprak ise nurun zıddı olan “karanlık” ve “kara” sıfatıyla ifade edilir.” (Aslanoğlu, 2014, s. 387).

Toprakla en çok bütünleşen unsurlardan biri ormandır. Orman; toprağa tutunmuş ağaçları ve toprakta büyüyen bitkileri yetiştiren, toprağın üstünde ve altında yaşayan hayvanları barındıran, doğadaki dört ana unsuru içerisinde bulunduran yerdir.

“...Yırığaru Yir Bayırku yiriñge tegi süledim. Bunça yirke tegi yorıtdım. Ötüken yışda yig idi yok ermiş. İl tutsık yir Ötüken yış ermiş. Bu yird olurup Tabğaç budun birle tüzültüm...
...Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar ordu sevk ettim. Bunca yere kadar yürüttüm. Ötüken ormanından dah iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım.” (Ergin, 2021, s. 36-37).

Toprak, Türk milletinin yaşantısı açısından önemli olan eserlerden *Orhun Abideleri*’nde de genellikle orman olarak geçmektedir. Ötüken, Türklüğün başkentidir. Tüken ormanı da kutsal kabul edilmiştir. Ötüken aynı zamanda eski Türklerin inancına göre Toprak Ana’ya verilen isimdir. Eski inanışa göre Toprak Ana’nın durumunu ormandaki ağaçlardan anlaşıldığını kabul etmişlerdir. Ağaçlar gür ve sağlıklı ise Toprak Ana insanlardan memnun demektir.

Toprağın sıklıkla geçtiği, Türk milletinin örf, adet ve kültürünü yansıtan kaynaklardan birisi de *Dede Korkut Hikâyeleri*’dir. Hikâyelerde toprakla bağlantılı olarak dağ ve ağaç kültü sıklıkla geçmektedir. “Dede Korkut bir dahı soylamış, görelüm hanum ne soylamış: Gıtdükde yirüñ otlakların geyik bilür. Gögez yirler çemenlerin kulan bilür.” (Ergin, 2014, s. 75). Yeşermiş

yerlerin çimenlerini yaban eşiği olarak dillendirilmiş ve bu noktada toprağın hayat buluşunu çimenler bağlamında değerlendirilmiştir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin girişinde bahsedilen bu kısımda toprak, yeşermiş çimenler olarak geçmektedir. Bu yeşillik toprağın canlılığının ve baharın gelişinin müjdesidir. Böylelikle âlemi oluşturan dört unsurun sıklıkla bulunduğu *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde toprak, yeşermiş yer ve çimenle anımsatılmıştır.

Her toplum, birbirinden farklı kültürlerle sahip olsalar da içinde bulundurdıkları ortak değerler mevcuttur. Toprak da ilkel dönemlerden günümüze kadar toplumların kültürlerinde mana kazanan, insanların yaşayışına etki eden, birçok ürünün oluşumuna katkı sağlayan anasır-ı erbaadan birisidir. Toprak; geçmişten günümüze kadar tüm toplumlarda önem kazanmış, saygı duyulmuş, kutsi bir özellik atfedilmiş bir unsurdur. Bu nedenle birçok kültürde toprak bir kült olarak görülüp kabul edilmiştir. Pek çok ulusun mitolojisinde insanın yaratılışında toprak temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda Radloff'un derlemiş olduğu Altay yaratılış mitinde "Tanrı bir gün insana, şöyle bir buyruk verdi: 'İn suların dibine, bir toprak getir' dedi. İnsan daldı sulara, aldı bir avuç toprak. Sulardan çıkıp verdi Tanrısına sunarak. 'Yaratılsın yer!' dedi, Tanrı sulara saçtı. Yeryüzü yaratıldı, denizler karalaştı." (Ögel, 2010, s. 452) şeklinde geçmekte olan ifadeler ile Tanrı'nın sudan çıkartmış olduğu toprak ile yeryüzünü yarattığı anlatılmaktadır. Bunun yanında Altay ve Sibirya Türklerinin insanın yaratılışı ile ilgili anlatmış olduğu mitlerinde toprak, öncülük eden ilk ve temel unsur olarak kabul edilmektedir. "Gök Tanrı inancına sahip Türklere göre tanrının, ilk insan şeklini topraktan yaptığı ifade edilir." (Ögel, 2010, s. 286).

Toprak yaratılışın yanında "Yer Ana" tabiri ile mitolojik düşüncenin de yapıtaşını oluşturmaktadır. Mircea Eliade'ye göre (Eliade, 2003, s. 28, 244, 248) toprak bir anne (Yeryüzü Ana) olarak kabul edilmiş, kutsal sayılmıştır. Bunun nedenini ise toprağın sonsuz üretkenlik kapasitesi yani doğurganlığının olmasına bağlar. Toprak imgesi ile ilgili pek çok inanışın, mitin ve ritüelin günümüze kadar ulaştığını söyler. Ona göre bir anlamda kozmosun temelini oluşturmuş olan toprak, dinsel açıdan pek çok simgeye ve anlama sahiptir ve ürettiği her şeyi bağrına bastığı için önemli bir unsur olarak görülmüştür.

Eski Türk inanç ve düşünce sisteminde kutsal olarak görünen toprağın önemi İslamiyet'in kabul edilmesi ile beraber korunmuştur. İslamiyet'e göre, yaratılan ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in özünü toprak oluşturmaktadır. Kur'an'da bu durum birçok ayette geçmektedir. "Onu topraktan yarattı, sonra da ona 'Ol' dedi, o da hemen oluverdi." (Sure 3/59), "O'nun ayetlerindendir ki sizi bir topraktan yarattı." (Sure 30/20), "Sizi bir topraktan yarattı sonra, bir nufte'den, sonra bir alaka'dan" (Sure 40/67) gibi ayetler ile insanoğlunun yaratılışının topraktan olduğu ve toprağın önemi bildirilmiştir.

Ayrıca cennetten kovulan şeytan ve insanlığın babası olan Hz. Âdem arasında geçen ateşten ve topraktan yaratılma durumu, Kur'an-ı Kerim'de A'raf suresinde geçmektedir.

“And olsun ki, sizi yarattık, sonra şekil verdik, sonra meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ dedik; İblis’ ten başka hepsi secde etti, o secde edenlerden olmadı. Allah, “Sana emrettiğim halde, seni secdeden alıkoyan nedir?” dedi, ‘Beni ateşten onu çamurdan yarattın, ben ondan üstünüm’ cevabını verdi. Ona, ‘İn oradan, orada büyükmek sana düşmez, defol, sen alçağın birisin’ dedi. Ona, ‘İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar beni ertele” dedi. Allah; ‘Sen erteye bırakılanlardansın’ dedi. ‘Beni azdırdığın için, and olsun ki, Senin doğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım; sonra önlerinden, ardlarından, sağ ve sollarından onlara sokulacağım; çoğunu Sana şükreder bulamayacaksın’ dedi.” (Sure 7/11-16).

Ayetlerden anlaşılacağı üzere dört unsurdan ateş ve toprak arasında çekişme başlatan yaratılışı ve yaratılış yansıması olarak ateşle özdeşleşen şeytan başlatmıştır. Ateş yakıcı bir unsurdur, toprak ise örtücü bir unsurdur.

Toprak ve benliğin özdeşleştirilmesinde insanoğlunun yaratılışının topraktan gelmesiyle ilgilidir. Yaratılışın özünde var olan toprak, anasır-ı erbaanın diğer unsuru olan su gibi insanın oluşumunda etkindir. İlk insanın yaratılışının özünde olan toprak, bu bakımdan kutsal kabul edilmektedir. “Toprağı, mikro-kozmos olarak algılanan insanın ve makro kozmos olarak kabul edilen dünyanın yaratılışındaki ana madde olarak görme olgusu mitik dönemlerden başlayarak devam eden süreçlerde de görülür.” (Harmancı, 2014, s. 24). Toprak, insanların dünyalık hayatlarında üzerinde yaşam sürdürmek için yaratılmış yeryüzüdür. “Kök salma mekânı olan toprak, dünyadaki canlı yaşamının devamını sağlayan en önemli unsurlardan birisidir.” (Burcu Yılmaz, 2012, s. 173).

Tasavvufi manada hem insanoğlunun ilk atasının topraktan yaratılmış olması hem de kendi varlığını ikame ettiği toprak, aynı zamanda insanoğlunun dünyalık sınav mekânıdır. Bu nedenle temel varoluş kaynağı olarak görülen toprak, ezel ve ebed düşüncesinin simgesidir.

Toprak, tasavvufi manada dünyalık hayatın başlangıcı ve bitişini simgelemektedir. Doğumun ve ölümün kâinattaki yansıması olarak görülen toprak, varoluşun ve benlik algısının karşılığıdır. Nurettin Topçu’nun ifadesiyle “Toprak sanki kendi benliğimizdir. Ondan uzaklaşan insan kendi benliğini de kaybediyor. Toprağa yaklaştıkça, gerçek ve ölümsüz varlığımıza kavuştuğumuzu hissediyoruz, şüphe ile ölüm azabından kurtuluyoruz.” (Topçu, 2010, s. 170).

İslamiyet’in kabulü ile başlayan İslami dönem Türk edebiyatında, tasavvuf etkisiyle de gelişim göstermiş, dinî tasavvufi edebiyatın ana mazmunlarından birisi toprak olmuştur. “Toprak, madde âleminin dört unsuru (anasır-ı erbaa) arasında yer almakla birlikte anâsır-ı çehârâne olarak karşımıza çıkan nefsin dört mertebesi, dört unsur ile temsil edilmiştir. Bu temsile göre nefs-i emmâre ateş, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime su, nefs-i mutmainne topraktır.” (Uludağ, 1991, s. 40-41).

Bununla beraber toprak; Hâk terimi ile özdeşleşmesinden kaynaklı bir Allah dostunun veya bir ermişin mezarı, türbe, yatır gibi manalarda da kullanılmıştır. “Toprak, edebiyatta birçok nitelikle karşımıza çıkmakla beraber özellikle tenasüp yolu ile anlatımlarda kullanıldığı görülür. Bazen içinde mücevherler, hazineler, kıymetli şeyler barındırması ile ele alınır bazen insanın yaratılışı nedeniyle anılır bazen ise ölenlerin toprak olacakları gerçeği hatırlatılır.” (Pala, 2002, s. 194).

Bu bağlamda Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gibi dinî tasavvufi edebiyatın güçlü isimleri, eserlerinde toprağı farklı şekillerde işlemiştir. Yunus Emre, *Risâletü'n Nushiyye* adlı eserinde “Topragıla bile geldi dört sıfat/Sabr u eyü hû tevekkül mekremet” diyerek Hz. Âdem’in dört unsurdan yaratıldığını belirtmiş, insanın iyi huylarının topraktan geldiğini ifade etmiştir. (Harmancı, 2014, s. 27). Hacı Bektaş Veli, *Makalat* adlı eserinde “dört kapı” olarak zikredilen kapılardan hakikat kapısının birinci makamı olarak toprağı ele almış; Mevlânâ ise toplum tarafından sıkça bilinen “tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol” nasihatinde bulunmuştur. (Çetin, 2015, s. 291).

Hem halkın düşünce ve hayalleriyle hem de İslam inancından beslenerek on dördüncü yüzyıldan itibaren ilk ürünlerini vermeye başlamış olan âşık edebiyatı dinî tasavvufi etkilerle on altıncı yüzyılda daha da sistemli hale gelmiştir. Anadolu’daki dinî tasavvufi yaşam tarzı, âşıklar arasında etkili olmuş ve bu geleneğin getirisi olarak da yetişen âşıklar zaman içinde dinî tasavvufi şiirlerle geniş halk kitlesine ulaşmıştır. Bazı âşıklar, tekke çevresinde yetişmiş olmalarından kaynaklı olarak dinî tasavvufi bilgilerini derin manalar içeren şiirlerle saz çalarak göstermişlerdir. Tüm bunların etkisiyle âşıkların dinî şiirlerde derin manalar yüklenen kavramlardan biri de toprak olmuştur.

“VEYSEL der çıkayım yüce dağa

Ağaçlar bezenmiş yeşil yaprağa

Zaman gelir benim düşer toprağa

Karışır toprağa toz olur gider” (Kaya, 2004, s. 258).

Geleneksel şiirin halk türküsüne dönüşmesi sürecinde bazı halk şairleri önemli rol oynamaktadır. Bunların başında da Âşık Veysel gelmektedir. Âşık Veysel; kendinden önceki şairlerin yazdığı ağıtları, mânileri ve deyişleri türküleştirerek somut olmayan kültürel mirasa katkı sağlamıştır. Veysel; çeşitli törenlerde, şölenlerde ve yurt gezilerinde bu türkülerini okuyarak bu türkülerin bilinirliğini artırmıştır (Yakıcı, 2012, s. 105-110). Âşık edebiyatının

temsilcilerinden Âşık Veysel'e ait olan dörtlüğe bakıldığında, toprakla hemhal olan insanoğlunun varoluşunun da yok oluşunun da toprak ile olacağını vurgulayarak tüm insanların topraktan gelmesinden kaynaklı eşit olduğunu ve yine tüm insanların toprağa gömülerek ahiret hayatına uğurlanacağını işaret etmiştir. Buradan da hareketle toprak, yaşamdaki önemini edebiyatta da devam ettirilen dört unsurdan birisi olmuştur.

Âlem ve âdem için önemli olan toprak, hayatın her aşamasında varlığını sürdüren bir unsurdur. Toprak; bünyesinde varoluşu ve yok oluşu barındırmasının yanında doğanın, insanoğlunun ve diğer canlıların temel ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte yaşam alanını oluşturmaktadır. Bu sebeple toprak; beşerî, dinî ve edebi birçok alana hitap etmiştir. Böylelikle toprağın birçok alt dalı bulunmaktadır

1.6.1. Toprak Unsurunun Kaynakları: Yeryüzü ve Yeryüzü Şekilleri. Çöl, vd.

Üzerinde yaşanan yer kürenin kabuğuna verilen ve arz olarak da bilinen unsura yeryüzü denilmektedir. Yeryüzü denizler, dağlar ve ovalarla kaplıdır. Arz, "yeryüzü, dünya" (Pala, 2002, s. 42) olarak da geçmektedir. Yeryüzü ve yeryüzünde bulunan yer şekilleri, toprak unsurunun bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Kur'an'da birçok ayette geçen yeryüzü kelimesi, insanoğlunun yeryüzüne yerleştirilip orada geçimlerini sağlayacakları kaynakların verildiği şeklinde vurgulanmıştır. "Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz?" (Sure 7/10). Yer ve gök, birbiriyle tezat olan kâinat unsurları olsa da kâinatın oluşumunda en önemli iki etkidir. Yer ve gök genellikle birbirinden ayrılmayan, dört unsurdan toprak ve havanın bir getirisi olan unsurlardır.

Kur'an-ı Kerim'de yer ve gök birlikte geçmektedir. "Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de bina yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir." (Sure 40/64). Ayette görüldüğü üzere yeryüzünün, üzerinde yaşama elverişli olarak yaratıldığına ve başta insanoğlu olmak üzere diğer tüm canlılara nimetler sunmasına bir hatırlatma vardır. Allah, gökyüzünü muhteşem ve kusursuz şekilde bir tavan gibi yaratmıştır. Yeryüzünü de yine aynı eşsizlikle düz bir zemine, yeryüzü şekillerini de yaratarak canlıların hizmetine sunmuştur. Bu nedenle yer ile gök birbirinden ayrılmayan unsurlar olmasının yanında faydaları da birbiriyle ilişkilidir.

Toprağın getirisi olan yeryüzünde hayvanat, habitat, taş, çamur, yol gibi birçok unsur bulunur. Hayvanların yaşam alanı doğadır ve bazı hayvanlar toprak üzerinde yani yeryüzünde bazı hayvanlar ise toprak üzerinde yani yer altında yaşarlar. Yeryüzü ve toprak, hayvanlara yuva olmuştur.

Bitkiler ise toprakta yetişir ve toprağa tutunur. Halk şiirlerinde en çok kullanılan bitki çimendir. Hayvanların yaşam alanı olmasıyla bitkilerin yetişmesiyle ve beraberinde bitkilerle de toprağın alt dalını oluşturan unsurlardır. Yine yeryüzünü kapsayan ve mineraller topluluğu olan taşlar, uzun yıllar içerisinde yaşanan doğa olaylarının da etkisiyle oluşmuştur. Halk şiirlerinde genellikle sert yapısı özelliği ele alınarak benzetme yoluyla kullanılmaktadır. Deyimlerle de sıklıkla verilen taşlar, sevgili için de sık sık kullanılmıştır. Sevgilinin kalbinin taşlaşmasıyla beraber merhametsiz, acımasız, vicdansız ve sert gibi sıfatlar eklenerek şiirlerde geçmektedir. Yeryüzünü oluşturan ve halk şiirlerinde geçen diğer bir unsur çamurdur. Çamur diğer adıyla balçık, su ve toprağın karışımından oluşmuş toprak unsurunun alt dalıdır. Halk şiirlerinde kirlerin en temiz düsturundan hareketle; gerçek anlamı, mecaz anlamı ve deyim anlamıyla kullanılmıştır.

Yeryüzü şekli, Dünya'nın katı olan yüzeyinin doğal veya yapay bir özelliğine verilen isimdir. Yeryüzü şekilleri belirli bir araziye oluşturmaktadır. Arazideki düzenlemeler ise topografya olarak bilinmektedir. Yeryüzü şekilleri, yıllar içerisinde meydana gelen doğa olaylarından rüzgâr, sel gibi; doğal afetlerden volkanik patlamalar, depremler, heyelanlar, buzulların erimesi vb. etkisiyle yer kabuğunun üzerinde oluşmuştur. Bu şekiller, kara parçalarında ve su kütlelerinde oluşmuştur. Yer şekilleri arasında başta dağlar, ovalar, tepeler, yaylalar, kanyonlar, vadi ve okyanus sırtları, yanardağ ve büyük okyanus havzaları vb. oluşturmaktadır. Türkiye'de ise temel olarak yeryüzü şekillerini dağlar, ovalar ve platolar oluşturmaktadır.

Türkiye'de bulunan ve halk şiirlerinde sıkça geçen yer şekillerinden ilki dağlardır. Dağlar; yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarında çevresine egemen olmuş, geniş bir alana yayılmış, çıkması ve tırmanması güç, ağaçlarla ve otlarla kaplı, kışın karlı olan kara kütleleridir. Dağlar oluşum şekline göre üç gruptan oluşmaktadır. Kırılmayla oluşanlara kırık dağlar, kıvrılmayla oluşanlara kıvrım dağlar ve volkanik patlamalarla oluşanlara volkanik dağlar adı verilmektedir.

Dağlar, beşerî ve coğrafi öneminin yanında tüm inanç sistemlerinde de önemli bir yere sahiptir. Dağ kültü, hemen hemen her toplumda ve uygarlıkta yaygın görülüp kutsal kabul edilmiştir.

İslam'da Hira mağarasının bulunduğu Nur Dağı, eski Türklerde Ötüken en bilindik örneklerdir. Bu nedenle vahyin geliş yeri ve yerleşim mekânı olarak görülmektedir.

“Eski Türkler, her dağın bir koruyucu ruhu olduğuna inanmışlardır. Bu nedenledir ki; dağ ruhundan dilek dileyebileceklerinde, onların yardımına ihtiyaçları olduğunda hep dağ tepelerine çıkmışlar; kurbanlarını orada sunup, ayinlerini orada yapmışlardır. Dağ ruhunun da içinde bulunduğu “yer su” ruhlarının merhametli ve koruyucu ruhlar olarak az şeye kanaat ettiklerini, darılmadıkça da kanlı kurban istemediklerini düşünmüşlerdir.” (İnan, 1998, s. 472).

Ayrıca Türklerde dağlar, kozmik bir işleve sahiptir. Bu nedenle Türk mitolojisinde dağlar, etrafında yaşayan insanların ve diğer canlıların koruyucusu kabul edilmiştir. Bunun yanında bu canlılara yurt olan dağlara yaklaşıırken ve bu dağlarda avlanırken uyulmak zorunda olan bazı kurallar ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında mitolojik bağlamda dağlar önemli yer şekilleridir. Dağlara atfedilen bu inanışların kökeni, Türklerin tanrı anlayışına dayanmaktadır. Türkler, yüksekte ve zirvede olmayı tanrıya özgü bir nitelik olarak görmüşlerdir.

“Büyüklikleriyle öne çıkan dağlar kimi zaman Tanrıya ulaşmak için bir araç olarak düşünülmüş kimi zaman da canlılara birer barınak olarak hizmet etmiştir. Yükseklikleri ve yücelikleriyle dağlar, ibadetlerin de yapıldığı mekânlar olarak düşünülmüştür. Tanrıya ulaşmak isteyenlerin uğradığı ilk yer yüce dağ başı olmuştur.

Yine kurbanlar da bu dağ başlarında Tanrıya sunulmuştur. Türkler dağlara değer veren ve dağları kutsal kabul eden bir millet olmuştur. Türk tarihine ve efsanelerine bakılacak olursa, dağların değeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır.” (Uraz, 1994, s. 172).

İnsanoğlunun ulaşamadığı yüksek yerlere; mutlak gerçeklik, sonsuzluk, özgürlük gibi soyut manalar yüklemişlerdir. Dolayısıyla bu yüksek bölgelere en çok yaklaşabilen dağlar, Türklerin inanç ve düşünce sistemine göre kutsallıklarla örülü bir kült halini almıştır.

Üç grup dağ, yeryüzünde sık bulunması nedeniyle halk edebiyatı ürünlerinde ve şiirlerinde sıklıkla geçen ifadelerdir. “Toprak unsuru içerisinde ele alınan ve incelenen dağlar, şiirlerde sıklıkla başvurulmuş doğal unsurlardan biri olmuştur. Dağlar genellikle yüceliği, yüksekliği ve büyüklüğü ile benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Yine dağlar, seslerin yankılanmasına sebep olmasıyla da şiirlerdeki yerini almıştır.” (Tolasa, 1973, s. 477).

Halk şiirlerinde bulunduğu bölgeye, yöreye ve yaşadığı ortama göre dağlar farklı farklı geçmektedir. Dağlar; gerçek anlamıyla yücelikleri, yükseklikleri, büyüklükleri, zorlukları, engelleri, âşıkların sığınakları, sağlam olmaları ile şiirlerde geçmektedir. Mecazi olarak ise dağların gerçek anlamıyla kullanılan özellikler benzetme, kişileştirme gibi edebi sanatlarla yer verilmiştir. Dağlar; halk edebiyatı ürünlerinde ve şiirlerde aynı zamanda Farsça kûh ve kûhsâr isimleriyle de geçmektedir.

“Beklerim Mecnûn misâli kûh u dağlar meskenim

Ben senin kemter gulâmın sen benim (se) sîm benim

Söyle ey nûr-ı musavver nemden incindin benim

Hâli Hindû kaşları tuğrâcığım n'ettim sana” (Karasoy & Yavuz, 2015, s. 99).

Bu şiirde de görüldüğü üzere mecazi manada, âşık kendisini Mecnûn’a benzetmiştir. Burada halk hikâyelerinden Leyla ve Mecnun hikâyesine hatırlatma yapılmıştır.

Yeryüzü şekillerinden diğeri ovalardır. Ovalar, alçak bölgelerde nadiren de yüksek bölgelerde bulunan, akarsu alüvyonlarının oluşturduğu birikimli ve düz arazilere verilen addır. Ovalar, vadi boyunca ya da dağ eteklerinde, kıyı veya yayla ovaları olarak ortaya çıkmaktadır. Genellikle tarım ve hayvancılık için kullanılmaktadır. Yine âşık şiirlerinde toprakla bütünleşmiş bir unsur olarak sıklıkla geçmektedir.

Platolar veya yaylalar, yüksekte bulunan derin akarsu vadileriyle yarılmış olan ve deniz yüzeyinden yüksekte kalmış olan hafif engebeli ve düz arazilerdir. Halk şiirlerinde yayla olarak çoğunlukla geçmektedir.

Bunların dışında tepe ve vadiler de halk şiirlerinde sıklıkla geçen toprak unsurunun alt dalını oluşturan ifadelerdir. Tepeler ise çevresindeki düz yerlerden yüksekte olan yeryüzü şekilleridir. Tek başına veya birkaç küçük yükselti ile birlikte bulunabilir.

Vadiler ise iki dağ arasında bulunan çukurluk olarak bilinmektedir. Akarsuyun içinde aktığı ve kaynaktan ağız kısmına doğru sürekli inişi bulunan, kısa ya da uzun kilometreler arasında yeryüzü şekilleridir. Vadiler, akarsuların yaptığı aşınmayla derinlemesine ve yanlamasına gelişmektedir.

Sahra olarak da bilinen çöl; bitki örtüsünden yoksun olan, su bulunmayan, ıssız ve geniş kumluk alandır. Çöller, sıcak olması ve ince kumlarıyla bilinmektedir. Uçsuz bucaksız olan çöller; çetin ve zor şartlarıyla insanlarda çaresizlik, yalnızlık ve hiçlik duygusu gibi soyut manalar uyandırmaktadır. Bu duyguların karşılığı özellikle halk şiirlerinde ve hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Çöl, âşıkların kendilerini kaybettikleri ve varlık âlemine yolculuk ettikleri bir yer olarak hayal edilmiştir. Çoğunlukla şiirlerde tasvir edilen mekânın bir parçası olarak görülmüştür. Çöle düşen ve perişan olan âşıklar, divane ve mecnun olmuş kabul edilir.

1.6.2. Doğa Olayları ve Doğal Afetler: Cemre Düşmesi, Heyelan, Erozyon, Deprem vd.

Toprak unsurunun doğa olayları kabul edilip alt dalını oluşturan ve halk arasında baharın müjdecisi olarak bilinen cemre düşmesi, sıcaklıkların artması olayına denilmektedir. Cemre birer hafta arayla dört unsurdan havaya, suya ve toprağa düştüğüne inanılmaktadır. Üç tane olduğu bilinen cemrenin ilki 19-20 Şubat tarihlerinde havaya, sonra 26-27 Şubat tarihlerinde suya ve en son 5-6 Mart tarihlerinde toprağa düşmektedir. Son cemrenin toprağa düşmesiyle baharın başladığına inanıldığından daha sonraki haftalarda da Nevruz Bayramı olarak kutlanmaktadır. Nevruz, doğanın uyanışı olarak kabul edilmiş ve dünya genelinde çeşitli halklar tarafından geleneksel yeni yıla ya da bahar bayramına verilen isimdir. Halk inanışlarının simgesi olan cemre düşmesi ve Nevruz kutlamaları; halk şiirlerinde coşku, neşe, heyecan gibi soyut duygularla baharın anlatıldığı doğa olayıdır.

Şiddetli ve sürekli yağmurların, eriyen karların etkisiyle kayaların içine ve arasına bol miktarda suyun sızması durumuna heyelan adı verilmektedir. Heyelan, yer çekimin etkisi ile toprağın yer değiştirmesi olayıdır. Heyelan, toprak etkisiyle gerçekleşen doğal afettir. Bazı heyelanlar büyük bir hızla, bazıları yavaş şekilde gerçekleşmektedir. Toprak ve suyun birleşmesinden oluşan bu felaket, toprağın yer değiştirilmesiyle meydana geldiğinden toprak kayması olarak da bilinmektedir. Genellikle bol yağışlı ve engebeli alanlarda yaşanmaktadır.

Halk şiirlerinde yazıldığı bölgenin şartlarına göre yaşanan toprak kayması felaketini anlatmak için gerçek manasıyla yer verilmektedir.

Toprak ile bütünleşmiş bir diğer doğal afet erozyondur. Erozyon, diğer adıyla aşınım olarak bilinmektedir. Yer kabuğundaki toprakların, su ve rüzgâr gibi dış etmenlerin etkisiyle aşındırarak yerinden taşınması ve biriktirmesi olayıdır. Heyelan ve erozyon toprakla oluşan iki doğal afet olmasından dolayı karıştırılmaktadır. Heyelanda toprak bütün bir haliyle bir yerden başka bir yere taşınır. Erozyonda ise toprağın üst kısmı aşınarak taşınır. Erozyon yine heyelanla benzerlik göstererek şiirlere yansımış bir doğal afettir.

Şiirlerde doğal afetler ve doğa olayları sıklıkla gerçek manası ve genellikle benzetme unsuru kullanılarak mecazi manası ile kullanılmıştır. Bu nedenle toprakla özdeşleşen doğal afetlerden sonuncusu depremdir. Yer sarsıntısı, zelzele olarak da bilinmektedir. Yer kabuğunda beklenmedik bir anda ortaya çıkan enerjiyle birlikte dalgalanmalar yaşanır. Bu dalgalanmaların, yeryüzünü sarsması olayına deprem adı verilir. Halk şiirlerinde genellikle zelzele olarak geçmektedir. Sevgilinin verdiği etkiyle bütünleştirilen deprem; âşığın heyecanını, coşkusunu ve bedenine yansımalarını anlatmak için kullanılmaktadır. Dörtlüklerde de görüldüğü üzere

sevgiliyi, rakiple el ele gören âşık, bu durumdan kötü etkilenmiştir. Mübalağalı olarak dünyası başına yıkılır, yer ayaklarının altından kayar. Âşığın gördüğü manzara karşısında hissettiği duyguları, depremle tasvir edilmektedir.

1.6.3. İmge Olarak Yansıması: Öz, Vatan, vd.

Dört unsur içerisinde doğrudan ilişkili olan ve insanla özdeşleştirilen unsur toprak olmuştur. Toprak, insanoğlunun yaratılışında etkin bir rolü vardır. İnsanoğlunun yaratılışında etkili olan toprak, aynı zamanda yok oluşunda da etkili olmuştur. Bu nedenle toprak; kâinatın, insanlığın ve tüm bunların getirisinin özünü oluşturmaktadır. Bir şeyin ana ögesi olan öz, varlığın temelini oluşturması açısından önemlidir. İnsanoğlunun özünü toprak oluşturur. Yine hava, su, ateş ile şekillenir. Bu nedenle toprağın alt dalı olarak edebiyata yansıyan bir terimdir. Halk şiirlerinde öz, toprak unsurunun imgesel yansıması olarak varoluş ve yok oluş yani yaratılış ve ölümle özdeşleştirilmiştir.

Vatan, yurt kelimesiyle anlamdaş olan toprakla özdeşleşmiş ve toprak parçası ifadesine karşılık gelen toprak unsurunun imgesel yansımasını oluşturan diğer bir alt daldır. Vatan; kişinin doğup büyüdüğü, yaşadığı baba ocağı manasına gelmesinin yanında bir halkın ya da topluluğun egemen olarak yaşadıkları ve devamlılıklarını sağladıkları toprak parçası olarak bilinmektedir.

Mitlerde sıklıkla geçen toprak, eski Türk inanç ve düşünce sisteminde vatan teriminin kökenine ışık tuttuğu düşünülmektedir. Bununla ilgili olarak henüz yaşama geçemedikleri için toprağa bağımlı olamayan Göktürklerde yer-su inancı, vatan ile özdeşleşmiştir. *Orhun Abideleri*'nin, Kültigin ve Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu yüzünde "Eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz bolmazun tiyin, Az budunug itip yaratıp" yani "Ecdadımızın tutmuş olduğu yer su sahiptir kalmasın diye, Az milleti tanzim ve tertip edip" (Ergin, 2021, s. 15) ifadeleri geçmektedir. Buradan hareketle yer ve sudan vatanın kastedilmesiyle Türklerde toprağın ziraat öncesinde de işlevsel ve etkili olduğu görülmektedir.

Yazıtlarda yer ve su olarak görülen vatan terimi; Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtlarında geçen "ıduk yir sub" ifadesiyle pekiştirildiği görülmektedir. Eski Türkçede ıduk, mukaddes manasındadır. Bu ifadenin günümüz Türkçesine yansıması ise mukaddes yer ve su olarak geçmektedir. Mukaddes ifadesiyle devletin kurmuş olduğu toprağın kutsallaştırıldığı görülmektedir.

Türk kültüründe toprak ve vatan arasındaki ilişki aynı zamanda Türk dünya görüşünü oluşturan bileşenlerden birisidir. Örneğin, Tatarlar arasında anlatılan bir efsanede Mete’den at ve kadını istediklerinde verdiğini ancak çorak bir toprak parçası istediklerinde ise Mete’nin orada atalarının mezarı bulunduğunu ve buranın “ata yadigârı” olduğunu belirttikten sonra savaşı göze aldığı (Kalafat, 1998, s.147) aktarılmıştır. Türk kültüründe toprakla bütünleştirilen hatta ayrılmaz bir parça olarak kabul edilen vatan düşüncesi, atalar kültü ve ruhuyla da bağdaşmaktadır. Ataların mirası olan vatan, kültür ve edebiyat noktasında da önemli görülmüştür. Bu nedenle halk şiirlerinde toprakla bağlantı kurularak sıkça yer verilen ve toprağın alt dalını oluşturan ifadedir.

Kâinatı oluşturan ve dört unsurdan biri olan toprak, bolluğu ve bereketi yansıtmaya yönüyle imgesel olarak hazineye ve zenginliğe karşılık gelmektedir. Aynı zamanda da birbirinin devamı niteliğindedir. Su ve toprak da bu ahengi sağlamaktadır. Bu nedenle suyun olmadığı zamanlarda temizlenmek ve ibadetleri yerine getirmek için abdest almak niyetiyle teyemmüme başvurulması, teyemmümün toprağın alt dalını oluşturduğunu kanıtlar niteliktedir.

1.6.4. Yapı Unsuru Olarak Yansıması: Yol, Kerpiç Evler, Mutfak Eşyaları vd.

Yol; karada, havada, suda bir yerden başka bir yere gitmek için aşılacak uzaklığa verilen addır. Genellikle karada ulaşım yapılmasından kaynaklı olarak kara ile özdeşleşmiş bir unsurdur. Halk şiirlerinde gerçek manası dışında yöntem, teknik, imkânsızlık, sonsuzluk gibi soyut manalar için de kullanılmaktadır.

“Bu dünyâ fânidir konup göçeriz

Dağlar yollar aşup sular geçeriz

Aşk şarâbın nûş eyleriz içeriz

Doluptur çeşmimde nemi yokla gel” (Elçin, 1998, s. 148).

Halk şiiri dörtlüğünden yola çıkarak dünya hayatının gelip geçici olduğuna vurgu yapılmıştır. Burada yol kinayeli olarak ele alınmıştır. Dünya hayatı için gösterilen çaba anlatılmak istenmiştir. Yollar aşmak gerçek manasıyla uzun yolculuk yapmak olarak kullanılmasının yanı sıra mecazi anlamda mücadele etmek, güçlüklerin üstesinden gelmek olarak kullanılmıştır.

Saman ve balçık karıştırılarak hazırlanan, tahta kalıplara dökülerek güneşte kurutulan, duvar örmekte kullanılan ve topraktan yapılan yapı malzemesine kerpiç denilmektedir. Bir nevi

pişirilmemiş tuğla gibidir. Kerpiç daha çok köy evlerini yapmak için kullanılır. Birçok kerpiç çamurla sıvınarak dizilmektedir. İnsanların ya da hayvanların barınması için yapılar yapılmaktadır. Hem iktisadi açıdan ucuz olmasından hem de sıcak tutması açısından tercih edilmektedir. Halk şiirlerinde de âşığın yaşadığı bölgeyi ve ekonomik şartları anlatmak için kullandığı toprağı oluşturan yapı unsuru olarak geçmektedir.

İnsanoğlunun var oluşunun, dinî inançlar gereği topraktan geldiğine inanılmaktadır. Yine insanoğlunun varoluş mücadelesinde de toprak vardır. Bu mücadelenin başında temel ihtiyaçları gidermek vardır. İnsanın beslenme ihtiyacının karşılanmasındaki ilk basamak besin remini etmek, diğeri ise besini yenilebilir hale getirmektir. Bunun için gerekli olan yardımcı aletleri insanoğlu üretken yapısıyla bulup yaşama geçirmiştir. Toprakla yapılarak kullanıma getirilen çanak ve çömlek, insanlığın ilk yıllarından beri varlığını sürdürmektedir. Pişmiş toprağı kap şekli verilerek kullanılan çanak ve çömlek, yemek pişirmek ve yemeğı muhafaza etmek için kullanılan mutfak aletidir.

Anadolu coğrafyasında sosyo-kültürel bir unsur olup birçok farklı alana izler bırakmıştır. Kültürel bir miras olarak görülen çanak ve çömlek, en başta mutfakta değeri kazanan bir yapı olmuştur. Bunu dışında kültür, sanat, edebiyat ve coğrafya gibi dalları da etkilemiştir. Halk şiirlerinde âşığın bulunduğu bölgeye göre farklılık gösterse de âşıklar, şiirlerine yaşadıkları yerlere dair izler bıraktıklarından çanak ve çömlek şiirlerde toprak alt dalı olarak geçen bir unsurdur. İç Anadolu Bölgesi'nde toprakla mutfak eşyası üretme kültürü yaygın olduğundan İç Anadolu'daki âşıkların şiirlerinde bulunan bir yapıdır.

Toprakla yapılan çanak ve çömleğin yanında tabak, kâse, güveç kapları, fincan, testi, tava, tepsi, cezve gibi mutfak eşyaları da yapılmaktadır. Halk şiirlerinde bu yapılardan su koymaya yarayan testi daha çok geçmektedir. Çömlekçilik dışında toprakla yapılan el sanatları ise seramik, çini ve cam sanatıdır.

1.7. Anasır-ı Erbaanın Diğer Bilimlerdeki Yeri

Anasır-ı erbaa üzerine düşünceler çeşitli olsa da ortaya atılan, farklı bilim dallarıyla detaylandıran ve sonuca vardırılan her şey aslında birbiriyle bağlantılı olup sıkı bir ilişki içerisinde. “Dört unsur teorisinin yanı sıra, ahlat-ı erbaa, ‘dem, balgam, safra, sevdâ’yı; cihat-ı erbaa, ‘doğu, batı, kuzey, güney’i; etrâf-ı erbaa, ‘sağ, sol, ön, arka’yı; füsûl-i erbaa, ‘ilkbahar, yaz, sonbahar, kış’ı ifade etmektedir.” (Devellioğlu, 2008, s. 226).

Doğanın ve varlıkların temelini belirleyen hava, su, toprak, ateş dört ana unsur; kâinatın manasını ve özünü içeren bir şekilde, pek çok felsefi ve tasavvufi düşüncenin yapıtaşı olmuştur. Varlığın özünü ve cevherini oluşturan bu unsurlar aslında kâinatın da temelini oluşturmaktadır.

“Evrenin her tarafı toprak, ateş, su ve hava ile kuşatılmıştır. İnsanın bedeni ve ruhu bütün ihtiyaçlarını toprak, su, ateş ve havadan karşılar. İnsanoğlu topraktan yaratılmış, onun bedenine ruh (hava) üflenmiş, gönlüne/yüreğine ateş yerleştirilmiş ve damarlarına/kanallarına da su verilmiştir. Bu demek oluyor ki anasır-ı erbaa denilen dört unsur insanın bedenindedir. Bu yüzden insan mikro kozmik bir evren, evren de makro kozmik bir insandır.” (Aktaş, 2008, s. 15).

Böylelikle doğanın ve insanoğlunun özünü oluşturan anasır-ı erbaa; fizikten tıbbı, tıptan mantığa birçok bilim dalıyla da özdeşleşen bir kavramdır. Bilimleri, fen ve sosyal bilimler olarak iki kategoride incelediğimizde anasır-ı erbaa; her iki bilim dalında da sıklıkla geçen bir kavramdır.

Fen bilimlerinde; fizik, kimya, biyoloji, ekonomi, astroloji, arkeoloji, antropoloji, tıp, halk hekimliği, anatomi, mühendislik gibi birçok alanda yer edinmektedir. Mühendislik alanında en çok ziraat, su ürünleri, jeoloji, orman mühendisliğinde anasır-ı erbaanın varlığı görülmektedir. Fen bilimlerinde anasır-ı erbaa, araştırma ve inceleme; sosyal bilimlerde ise daha çok konu üzerine düşünme ve idrak üzerine kuruludur. Sosyal bilimlerde din, tasavvuf, tarih, coğrafya, felsefe, psikoloji, sosyoloji, sanat, edebiyat gibi alanlarda sıklıkla geçen ve geniş anlam bağı olan unsurdur. Anasır-ı erbaa, edebiyatta genellikle halk edebiyatı ve onun bir parçası olan halk biliminde ele alınan bir konu olsa da eski edebiyattan yeni edebiyata kadar her edebiyat döneminde varlığını devam ettirmiştir.

Edebiyatın ayrılmaz parçası olan kültürde de yer edinen anasır-ı erbaa, genel manada halk kültürü ve mutfak kültüründe daha çok kullanılmaktadır. Üzerinde yapılan çalışmaları incelediğimizde sosyal bilimlerde daha çok çalışma yapılmıştır. Çocuk edebiyatında da yer verilmiş olmasıyla da herkese hitap edebilen, toplumun bir parçası olan unsurdur. Anasır-ı erbaa, kâinattaki varlığı neticesinde birçok bilim dalında yer edinen ve varlığını devam ettiren mazmundur. Anasır-ı erbaanın diğer bilimlerle ilişkisi tek tek incelendiğinde ayrı bir çalışma konusu olabileceğinden tez konusu bağlamında edebiyatta ilişkisi daha geniş olarak ele alınmıştır.

1.8. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yapılan Çalışmalar

Doğanın ve varlığın özünü oluşturan anasır-ı erbaa; su, hava, ateş ve toprak unsurlardan meydana gelmiştir. Kâinatın ve insanlığın, oluşumunu ve manasını barındıran dört unsur; pek çok felsefik düşüncenin de temelini oluşturmaktadır. Beşerî hayatın bir parçası olsa da birçok

bilim dalının da temel mazmunu haline geldiği görülmektedir. Fen ve sosyal bilimlerin yakından incelediği dört unsur üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Edebiyat, felsefe, dinî-tasavvufî, sağlık, coğrafya, psikoloji, antropoloji, sosyoloji, astroloji ve çocuk edebiyatı gibi pek çok alanda çalışmaların olduğu görülmektedir. Bunun neticesinde hemen hemen her alanda bulunan anasır-ı erbaa üzerine çokça akademik ve edebi ürünler ortaya konulmuştur.

1.8.1. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Kitaplar

Burcu Narda Sarhuş, **Anadolu ve Hint Masallarında Dört Element Toprak/Hava/Ateş ve Su**, Çizgi Yayıncılık, 2023.

Dört Element Ateş-Ateşin Hayran Bırakan Güzelliği-Küçük Hikâyeler, Yumurcak Yayınları, 2022.

Dört Element Toprak-Topraktaki Serüvenler-Küçük Hikâyeler, Yumurcak Yayınları, 2022.

Dört Element Su-Yağmurla Taşan Nehir-Küçük Hikâyeler, Yumurcak Yayınları, 2022.

Dört Element Hava-Temiz Sabah Havası-Küçük Hikâyeler, Yumurcak Yayınları, 2022.

İskender Pala, **Dört Güzeller (Toprak, Su, Hava, Ateş)**, Kapı Yayınları, 2008.

Nilda Ferhan Efeçinar, **Ruh ve 4 Element**, Arel Yayıncılık, 2022.

Rebecca Rupp, **Dört Element Su/Hava/Ateş/Toprak**, Profil Yayıncılık, 2007.

Roland Possin, **Beslenmede Dört Element Felsefesi**, Fırat Kitapevi, 2008.

Stephan Arroyo (Çev. Barış İlhan), **Astroloji Psikoloji ve Dört Element**, Barış İlhan Yayınevi, 2016.

Sinan Namlı, **Anasır-ı Erbaa**, Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık, 2022.

Şemsettin Durmaz, **Anasır-ı Erbaa**, Bir Nokta Kitaplığı Yayınevi, 2023.

Zafer Ercan, **Aşkın Dört Element Hali**, Epsilon Yayınevi, 2007.

Zeynel Öztürk, **Yaratılış ve Dört Anasır**, Sokak Kitapları Yayınları, 2019.

Zübeyir Ovacık, **XVIII. YY da Klasik Tabiat Felsefesine Yönelmek: Şehrezûri'den Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'ye Tabiat Felsefesinde Dört Unsur (Anasır-ı Erbaa) ve Oluş-Bozuluş (Kevn-Fesâd) Teorisi**, 2023.

1.8.2. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Tezler

Birsel Çağlar, **Türk Mitolojisinde Dört Unsur Ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

Burcu Yaşın, **Yûnus Emre Divanında Anâsır-ı Erba'a**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2018.

Emine Kavlu, **Fuzuli Divanında Anasır-ı Erbaa**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

Ferda Atlı, **Aşk-ı Memnu Roman Kişilerinde Beden-Ruh İlişkisi Anasır-ı Erbaa'dan Ahlat-ı Erbaa'ya Kretschmer, Sheldon ve Cormon'dan Freud'a**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2017.

Nejla Kaya, **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Dört Unsur Ateş-Hava-Su-Toprak**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Nur Muhammed Şahin, **İbn Sina'nın Doğa Felsefesindeki Dört Unsur**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

1.8.3. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Makaleler

Aysun Çelik, **Âlemin ve Âdemin Dört Ana Unsuru Garipname'de Anasır-ı Erbaa**, Eski Türk Edebiyatı Araştırma Dergisi, Sayı Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 312-339, 2019.

Baki Asiltürk, **Mehmet Rauf 'un Eylül Romanında Dört Unsur**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 2009.

Birsel Çağlar Abiha, **Mitolojiden İnsana Dört Unsur Üzerine Bir İnceleme**, Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Sayfa 38-56, 2018.

Burcu Narda Sarhuş, **Anadolu ve Hint Masallarında Dört Element: Toprak, Hava, Ateş, Su**, 2023.

Dalila Özbay, **Constantin Brancuşi'de Doğa İnsan Etkileşimi ve Evrenin Dört Temel Maddesi (Anasır-ı Erbaa)**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı Özel Sayı, Sayfa 30-48, 2021.

Danyal Apuhan, Ahmet Kayıntı, **Molla Demirbaş Divanı'nda Anasır-ı Erbaa**, Bingöl Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, Sayfa 559-582, 2021.

Ebubekir Hırka, **Mevlana'nın Mesnevi'sinin 1.Deferinde Geçen Anasır-ı Erbaa İle İlgili Beyitler**, Doğu Esintileri Sayı 13, Sayfa 303-321, 2020.

İbrahim Ethem Karataş, **Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnamesinde Anasır-ı Erbaa Görüşü**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 33, Sayfa 104-122, 2014.

M.Cihat Can, **Eski Grek Dört Unsur Nazariyesi ve Türkçe Müzik Yazmalarında Etkisi**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Sayfa 133-143, 2002.

M.Fatih Kanter, **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa**, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Sayı 20/2, Sayfa 110-126, 2018.

Murat Ayar, **Çevreden İnsanın Kimyasına Dokunuşlar “Yûnus’un Emre’nin Şiirlerinde, Anâsır-ı Erbaa’nın İnsandaki Ahlakî İz Düşümleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü,87-97, 2014.

Nazlı Pişkin, **Anâsır-ı Erbaa Kuramı, Beslenme ve Sağlık İlişkisi**. Metro Gastro Dergisi,Sayı66,Sayfa 77-79, 2012.

Nesibe Kablander. **Üç Halveti Şâirin Divanlarında Anâsır-ı Erbaa (Ateş, Hava, Su ve Toprak) Unsurlarının Kullanımı Üzerine Bir İnceleme**, Uluslararası Türk veya Türk Dili Edebiyatı ve Tarihi Dergisi, Cilt 11,Sayı 5,Sayfa 351-382, 2016.

Sebahat Deniz, **Boyacıoğlu’nun Anâsır-ı Erbaâ Adlı Mesnevisi**, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 2,Sayfa 153-174, 2000.

Tuğçe Erdal, **Halk Hikâyelerinde Aşk ve Erginlenme Tasarımında Anasır-ı Erbaa**, Millî Folklor Dergisi, Sayı 29, Sayfa 115, 2017.

1.8.4. Anasır-ı Erbaa Üzerine Yazılan Bildiriler

A.Yücel Çetin, **Yunus Emre’de Anasır-ı Erbaa Toprak Anlayışı**, Gazi Üniversitesi Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu, 2017.

Bahar Yılmaz, **Klasik Türk Şiirinde Anasır-ı Erbaanın Mazmun Olarak Kullanımı**, Edebiyat ve Çevre Sempozyumu, 2022.

Eyüp Sarıtaş, Nüket Büken, **Kutadgu Bilig’de Anasır-ı Erbaa ve Ahlat-ı Erbaa**, XI. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, 2019.

Fatma Nükhet Şehnaz Aliş, **Abdülhak Hamid’in Finten Piyesinin Dört Unsur Nazariyetine Göre Tahlili**,Vefatının60.Yılı Münasebetiyle Abdülhak Hamid Tarhan Sempozyumu, 1997.

M.Fatih Kanter, **Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa**, Kaldırımdan Sakarya’ya Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu, 2017.

Nazife Oya Levendoğlu, **Devir Nazariyesi ve Dört Unsur Nazariyesinin Selçuklu ve Ortaçağ Osmanlı Dönemi Müzik Yazmalarında İki Farklı Ekolü Oluşturma Bağlamındaki Yansımaları**, Yunus Emre ve Türkçe Yılı Anısına Uluslararası XII-XIV YY. Anadolu’nun İrfan Çağı Sempozyumu, 2021.

Şermin Kalafat, **Türkçede Dört Element “Hava, Su, Ateş, Toprak” ile Kurulan Deyimlerin Anlam Alanları**, II. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu, 2018.

1.9. Türk Edebiyatında Anasır-ı Erbaaya Genel Bir Bakış

İnsanoğlu tarih boyunca kendi varoluşunu, kâinatın oluşumu ve diğer canlıları, yaşama tutan unsurları; sorgulama ve inceleme çabasında bulunmuştur. Her devrin insanı; maddeyi, özü ve ruhu besleyen unsurları izah etmek için çaba sarf etmişlerdir. Tüm bu çabaların neticesinde varlığın ve kâinatın; oluşumunu, başlangıcını ve devamlılığını anasır-ı erbaa ile sağlandığı kanaatine varılmıştır. Anasır-ı erbaa; dört unsur olarak bilinen su, hava, ateş ve topraktan oluşmaktadır. Felsefe, edebiyat ve tasavvuf gibi bilim dallarında sıklıkla geçen bu kavram; “anasır-ı çehargâne, çâr rûkn, çâr unsur, dört unsur, dört ana ya da temel unsur” olarak da kullanılmaktadır. “İslam kaynaklarında Anâsır-ı Erba’a yerine Ustukussat-ı Erba’a, Erkân-ı Erba’a, Tabâi-i Erba’a, Ümmehât-ı Süfliyye, usûl, mebâdi ve kavâbis gibi daha başka terimlerde kullanılmıştır. Bu terimler pek çok âlim ve düşünür tarafından eş anlamlı sayılmışsa da aralarında bazı küçük farklar bulunmaktadır.” (Karlıağa, 1991, s. 149).

İslam düşünürü Mevlâna, anasır-ı erbaa için “bedenin ve varlık âleminin meydana geldiği kaynak” olarak aktarırken Antik Yunan düşünürü Empedokles ise “nesnelerin hamuru” (Hançerlioğlu, 1993, s. 345) olarak tanımlamıştır.

Anasır-ı erbaanın tarihçesine bakıldığında; Antik Yunan dönemi düşünürleri de Türk ve İslam düşünürleri de üzerinde durulan, izah edilmesi amaçlanan ve araştırılan bir mazmun olmasından ayrıca edebi eserlere ve şiirlere konu edilmesinden kaynaklı felsefeden edebiyata bir ilerleyişin olduğunu söylemek mümkündür. Türk edebiyatında anasır-ı erbaanın; oluşumu, kâinattaki varlığı ve insanoğluna yansması görülmektedir. Klasik edebiyattan yeni edebiyata kadar olan edebiyat dönemlerinin genelinde kullanılan anasır-ı erbaa, sözlü ve yazılı edebiyat olarak sınıflandırıldığında daha çok sözlü edebiyat döneminde kullanılan bir kavram olmuştur. İslamiyet’in ve Batı’nın tesiriyle değişimin ayrıca yeniliğin yaşanmasıyla da anasır-ı erbaa terimi kullanılmıştır.

1.10. Sözlü Edebi Metinlerde Anasır-ı Erbaaya Genel Bir Bakış

Hava, su, toprak ve ateş farklı düşüncelerin içinde yer alsa da somut ve fiziki manada birbirine benzerlikleri ve farklılıkları olan kavramlardır. Fiziki boyutta değerlendirilip iki grupta da ele alınan bu kavramlar böylelikle düşünce olarak farklı bir boyuta getirilmiştir.

“Mitlerden günümüz modern edebiyat araştırmalarına kadar yapılan çalışmalarda, dört unsurun kendi arasında ikiye ayrıldığı; ateş ve havanın aktif ve kendini ifade edici, su ve toprağın ise pasif, alıcı ve kendini baskı altında tutucu özellikler taşıdığı kabul edilir. Ateş, hareketliliği, yerinde durmazlığı, sürekli yükselme arzusu içinde olması ile en dikkat çekici unsurdur. Bu özellikler, hava unsurunda da görülebilir. Buna karşın durağan, yere doğru ve yerçekimi ile ilgili olan özellikler ise toprak ve suda görülebilir. Unsurların bağlamsal özelliklerinden ötürü ateş-

hava; toprak-su olarak ikili gruba ayrılmaları erkek ve kadın zıtlığını da temsil etmektedir. Dört unsurun yer aldığı anlatıların çoğunda, “toprak” ve “su”yun doğurganlığın, anaçlık ve dişiliğin; “ateş”in güç, iktidar, erkekliğin ve yaşama coşkusunun; “hava”nın da bağımsızlığın ve erkekliğin simgesi olduğu görülmektedir.”(Erdal, 2017, s. 6-7). “Tasavvuf anlayışının Anadolu topraklarında gelişmesi ve bir mektep gibi hizmet veren tekkelerin artmasıyla, sufi gelenek, geniş kitlelere ulaşma imkânına kavuşmuştur. Bu gelenek içinde yetişen mutasavvıflar, “iyiliği emredip kötülükten men etmek” emri mucibince, dinî bilgi ve birikimlerini anlatma ve aktarmayı amaç edinmişlerdir. Zengin bir sembol ve remiz kullanımının görüldüğü bu edebiyatta, şairler vermek istedikleri mesajları şifreler yoluyla okuyucuya aktarmışlardır.” (Uludağ, 1991, s. 360; Harmancı, 2014, s. 25).

Bunlardan hareketle mitler, destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, fıkralar, deyimler, atasözleri, sözler, yeminler, selamlaşma ifadeleri, ad ve lakaplar, sözlü tarih ve sözlü anlatım biçimleri yani halk şiirleri sözlü edebi metinleri oluşturan folklor öğeleridir. Halk edebiyatı temelde sözlü bir edebiyattır. “Üretim, aktarım ve tüketim pratikleri söze, sözel olana dayalıdır; yani bu ürünler söylenerek ya da anlatılarak sözle üretilir, sözel olarak icra edilmek suretiyle aktarılır ve yine sözün doğası gereği dinlenerek tüketilir.” (Çevik, 2022, s. 203). Su, hava, ateş ve toprak olan dört unsura yani anasır-ı erbaaya sözlü edebi metinlerde sıkça karşılaşılmaktadır.

Mitler, bir toplumun yansıması niteliğindedir. “İçinde ‘mit’leri barındırması açısından Yaratılış destanları, edebi, sosyal, kültürel, dinî, siyasi, teknoloji vb. açılardan önemli bilgilere sahiptir.” (R. G. Kayabaşı, 2016, s. 245). Yaratılış ve türeyiş mitlerinde, kozmogonik ve mitolojik olarak yer verilen efsanelerde, kült merkezli halk hikâyelerinde, gerçek ve mecaz anlamlı halk hikâyelerinde, yine az sözle çok şey anlatmak hedeflenen atasözü ve deyimlerde anasır-ı erbaa ile karşılaşmak mümkündür.

Yaratılış mitlerinde dört unsurdan su, yaratım ilkesi olarak görülmesi mitlerde anasır-ı erbaanın göstergesi olarak görmek mümkündür. “Dört unsurdan ilki olarak kabul edilen su, mitolojik sistemlerde ilk başlangıçla bağlantılıdır, ilk kaosu tanıtır. Türk yaratılış mitinde de kozmos, sudan türemiştir.” (Bayat, 2007, s. 248). Yine İslam inanç ve kaidelerinin etkisiyle topraktan türeyiş mitlere yansımış olup ateşten ve sudan türeyişin olduğu inancı hâkimdir. Dört unsur tek tek ele alınırken anasır-ı erbaanın mitlerde yer verilmiş olmasından kaynaklı kozmogoni mitlerinde kaostan kozmosa geçişinde ve evrenin yaratılışında dört unsur temel yapıtaşı olmuştur genellemesini yapmak mümkündür.

Geçiş dönemi ürünlerinden olan *Dede Korkut*, Oğuz Türklerine ait en eski epik ve destansı hikâyelerdir. Bu hikâyeler, göçebe Türk halkının sosyal yaşamını ve İslam öncesi inançları içermesi sebebiyle dört unsuru hem gerçek manasıyla hem de kült olarak geçmektedir. *Dede Korkut*’ta Salur Kazan’ın evinin yağmalanması hikâyesinde, Kazan Han av avlarken kâfirler evini yağmalarlar. Kızı, gelini, oğlu Uruz’u ve onun üç yüz yiğidini tutsak ederler. Kazan önüne

su ister ve suyla haberleşme yaşanır. Bunun neticesinde *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde su kutsal kabul edilmiştir. Kazan Han şu sözleriyle:

“Ordumun haberin bilürmisin, değil mana!

Kara başım kurban olsun, suyum, sana!...” (Ergin, 2014, s. 101) sudan medet umduğu görülmektedir. Hikâyeden hareketle de Türk halklarında suya tapınma motifinin hâkim olmasıyla anasır-ı erbaaya yer verilmiştir.

Atasözleri ve deyimler genellikle mecaz anlam taşıdıklarından dört unsur kullanılarak az sözle çok şey anlatıldığı görülmektedir. Örneğin dört unsurdan su ve havanın olduğu “Gök gürlmeden yağmur yağmaz.” (Aksoy, 1993, s. 132) atasözünde gerçek anlamıyla yağmur yağmadan önce gök gürültüsünün yaşandığı anlatılmaktadır. Mecazi olarak ise “bir kişi ya da topluluk, sesini yükseltmezse istediğine kavuşmaz.” (Aksoy, 1993, s. 132) manasındadır.

Halk şiirlerinde de temel mazmun olmuş, hem gerçek hem mecaz anlamıyla ayrıca söz sanatları da kullanılarak yer verilmiştir.

“Bunda bünyâd oldu âb u âteş ü hâk ü hevâ

Çâr anâsırdan urundum eñnime rengin aba

Bende zulmet bendedir âyîne-i âlem-nümâ

Dem-be-dem nûr-ı hidâyet pertevinin Tûr'uyam” (Karasoy & Yavuz, 2015, s. 624).

Bu dörtlükten hareketle âşık, özelde kendisinin genelde de insanoğlunun dört unsurdan meydana geldiğini şiirine aktarmıştır. İnsan vücudunda maddi ve manevi olarak dört unsurun yansımasının olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle anasır-ı erbaa, sözlü metinlerde sıklıkla varlığını göstermektedir.

1.11. Âşık Edebiyatına Genel Bir Bakış ve Âşık Edebiyatında Anasır-ı Erbaanın Yeri

Âşık halk edebiyatı olarak da bilinen halk dili ve hece ölçüsüyle oluşturulan, saz eşliğinde söylenen şiirlerden oluşan, Türk edebiyatının bir dalı olan halk edebiyatı bünyesinde yer alan edebiyattır. Halk edebiyatı çoğunlukla sözlü kültürün ürünlerini içermektedir.

“Âşık edebiyatının en önemli özelliği sözlü olmasıdır. Âşıklar sözlü kültürün yansımasıyla söyledikleri şiirleri âşık edebiyatının bir ürünü olur. Belirli bir kültür birikimine bağlı olarak doğan gelişen âşık edebiyatı âşıklar sayesinde faaliyetine devam ettirebilmiştir. Âşıklar, Türk kültürünün anlamlar, değerler, kurallar bütününe uygun olarak toplumun ahlak anlayışını temsil eden, yaşatan ve yayan eserler vermişlerdir. Eğlendirme kadar eğitim ve öğretim sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. Öğrendiklerini, algıladıkları estetik duyguları sazları eşliğinde şiir, hikâye ve

sohbetlerle dinleyicilerine ulaştırarak onların gözü, kulağı bir anlamda öğretmeni ve dostu olmuşlardır.” (Günay, 2005, s. 293-294).

Halk arasında yetişen saz şairlerinin, Tekke şairlerinin ve halkın meydana getirdiği edebiyattır. Halk edebiyatında şiirler, genellikle saz eşliğinde ve doğaçlama olarak söylenir. “Âşık edebiyatı diye de nitelendirebileceğimiz sözlü halk edebiyatının hiç şüphesiz yaratıcısı ve yaşatıcısı olan âşıklara, eski kaynaklarda saz şairi veya halk şairi de denilmektedir.”(Kartarı, 1977, s. 11). Âşıkların oluşturduğu, halk edebiyatının alt kolu olan âşık edebiyatı; anonim halk edebiyatı ve dinî tasavvufi halk edebiyatının arasında bir köprü görevindedir.

“İslamiyet’in kabulünden 16.yüzyıla kadar olan devre, geniş halk kitleleri açısından bir geçiş devresi olmuştur. Bu devrede, eski kültürün devamcısı olan ozan, gerek Azerbaycan’da gerekse Anadolu’da aynı çizgiyi takip ederek yavaş yavaş yerini aşığa bırakmıştır. Bu geçiş döneminde bu halk şairleri için; ozan, dede, ağsakal, varsag, yansag, varsağı-gu gibi çeşitli adlar kullanılmış, ayrıca 18.yüzyıldan itibaren dini ve tasavvufi şiirler yazan aydın şairler arasında tamamen farklı bir anlamda âşık kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. Dini tasavvufi şiirler söyleyen bu şairlerin ve günden güne bu sahada kökleşen İslami kültürün tesirinde kalan halk şairleri, âşık terimini kendilerine de yakıştırır olmuşlardır.” (Oğuz, 1995, s. 424).

Âşık kelimesinin yerine birçok farklı kelime kullanılsa da amaç aynıdır. Âşık edebiyatı içerisinde birçok kavram kendini göstermektedir.

“Adı ozan, âşık ya da halk şairi olsun, Türk halk şiiri denince akla gelen bu sanatçılar olmaktadır. Çünkü Türk Halk edebiyatında “anonim” olduğu belirtilen ürünlerin de bir ilk söyleyeni vardır. Bu ilk söyleyici ya ozan, ya âşık ya da halk şairi ve benzeridir.” (Yakıcı, 2009, s. 46).

İçinde bulundukları toplumun ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerine her çağda, her ortamda tercüman olmuşlardır.

“Âşıklar destanlarında toplumsal, tarihsel, bireysel olgu ve durumlar karşısında epik-lirik olarak nitelendirebileceğimiz söyleyiş geliştirmişlerdir, halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında kültür taşıyıcıları olarak görev yapmaktadırlar. Âşıklar dışa dönüktür, siyasal ve toplumsal olaylara karşı duyarlıdırlar. Onlar tanık olduğu, yaşadığı ve duyduğu olumsuz durumları yargılar, eleştirir.” (Artun, 2000, s. 296).

Halkın çeşitli olaylar karşısındaki his ve duygu, düşünce ve tepkilerini ifade ederken de onun öz, sade konuşma dilini son derece ustalıkla kullanmıştır.

“Âşık kelimesinin kullanılması ve Oğuz sair çalgıcılarına verilen Ozan tabiri tekke edebiyatının tesiri altında olmuştur. Çünkü mutasavvıf sairler 13. asırdan beri kendilerini diğer sairlerden ayırmak, bu suretle ilham kaynaklarının kutsi ve ilahi mahiyetini göstermek için âşık unvanını kullanıyorlardı.” (Köprülü, 2004, s. 42).

Âşıklar aynı zamanda toplumun, sosyal ve kültürel yaşamına büyük bir etki yapan dinî inanışında önderliğini yapmışlar, yayılıp kökleşmesine katkıda bulunmuştur. Her devirde içinde yaşadıkları toplumun gelenek ve törelerinin dinî inanışla bütünleşmesini sağlamışlardır. Bunu yaparken de dinî inanışa bağlı ve saygılı kalmakla beraber birtakım sert ve katı yönlerini yumuşatmayı ve halka sevdirmeyi başarmışlardır. Bu başarı gücü ile de sözlü halk edebiyatının

çeşitli dallardaki ürünlerini vermişlerdir. “Halk şiirini yaratanlar, köy kent dolaşıp sazlarıyla çalarak ve söyleyerek yayanlar, saz şairleri olmuştur. Saz şairi insan topluluklarının belirli bir gelişme çağında yaşamış olan müzisyen-şair tipinin bizdeki benzeridir.” (Başgöz, 1968, s. 7).

Âşıklar, halktan kişiler oldukları için toplumun bir yansıması konumundadırlar. Aynı zamanda toplum içerisinde karşılaştıkları herhangi bir konuda görüşlerini sazları ve sözleriyle insanlara aktarmışlardır.

“Âşıklar, içinde yaşadıkları toplumun bir parçası ve halkın dili, kulağı, gözü, rehberi olarak kabul görürler. Bu sebeple toplumun duygu ve düşünceleri âşıkların eserlerinde anlam bulurlar. Âşıklar; mensubu oldukları toplumun duygu ve düşüncelerini dile getirmenin yanı sıra birçok konuda ışık tutup, yol gösterirler. Âşıklar halkla ilgili olan her konuyu şiirlerinde işlemekte; beğendikleri şeyleri övmekte, olumsuz gördükleri, beğenmedikleri konuları da olumsuz bir bakış açısıyla eleştirmektedirler.” (R. G. Kayabaşı, 2018b, s. 11).

Âşıkların, âşık olma sürecinden söyledikleri kadar süreci içine alan geleneğe âşıklık geleneği denmektedir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan âşıklık geleneği; yüzyılların tecrübesinden süzülerek şekillenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak nesilden nesile aktarılan bir değerler bütünüdür. “Âşık, çağına tanıklık etmesi, yaşanılan hayattan kesitler sunması yönüyle işlevseldir. Âşık edebiyatı, kültür tarihine de kaynaklık eder.” (Köprülü, 1962, s. 42). Âşık edebiyatı sözlü gelenekte yaşatılan bütün ürünlere hem kaynaklık eder, hem de kaynak olur. Âşık şiirinin özünde bağlı bulunduğu kültüre ait örnek değer yargıları ve ahlak anlayışı yatar. Din, gelenek, görenek ve güncel yaşam ise âşık edebiyatını besleyen diğer kaynaklardır. “Âşıklar, sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere ‘âşık’, bu söyleme biçimine ‘âşıklık-âşıklama’, âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de ‘âşıklık geleneği’ adını veriyorlar.” (Artun, 2001, s. 11).

Âşıklık geleneğindeki tanımlamaya göre âşıklar; saz çalıp çalamama, atışma ve karşılaşma yapıp yapamama, doğaçlama şiir söyleyip söyleyememe, usta-çırak ilişkisi içinde yetişip yetişememe vb. gibi geleneksel ölçülerle birbirlerinden ayrılırlar. “Kitlelere ulaştırılan kültür birikimi ve zengin kelime hazinesi sayesinde bugün hayranlık ve takdirle incelediğimiz âşık edebiyatı ortaya çıkmıştır.” (Günay, 2005, s. 298).

Halk edebiyatının bünyesinde âşıkların oluşturduğu bir gelenek olan âşık tarzı şiir geleneği, Türk kültür varlığının önemini taşımaktadır. “Bu gelenek, değişen dünya koşulları ve kültürel atmosferle birlikte bazı değişimler gösterse de önemli oranda özünü koruyarak, usta âşıklar/saz şairleri sayesinde günümüze kadar ulaşabilmiştir.” (Düzgün, 2004, s. 286-287). Oluşturulan bu geleneğinde neticesinde genel manada âşık, “Daha çok kırsal kesimlerde

yetişen, şiirlerini saz eşliğinde ve hece vezni ile vücuda getiren, halk hikâyesi tasnif edebilen ve anlatabilen sanatçıya verilen ad olarak karşımıza çıkmaktadır.” (D. Kaya, 2010, s. 72).

Ayrıca âşık tarzı şiir geleneği, kendine has yorumu olup icra edilen bir gelenek olarak görülmektedir. “Âşık tarzı şiir geleneği Tekke kurumunun ekseninde oluşan biçim ve işlev açısından ozan-baksı geleneğinin devamı olan, tekke ve tasavvuf edebiyatı mensuplarından kahvehanelere yönelen ve onun icra bağlamı şartlarıyla kendine has bir tarz olarak bağımsızlığını kazanan bir oluşumdur.” (Çobanoğlu, 2000, s. 134).

Kâinatı düşünerek ve manalandırarak bakmanın hakiki bir ifadesi ve hakikate ermenin has bir örneği su, hava, ateş ve toprak olan dört unsur; âşık edebiyatında âşıkların, şiirlerine aktardığı mazmunlardır. Âşıklık geleneği; halkın duygu, düşünce ve hayallerinin söze yansımaları olarak nitelendirdiğimizde âşığın seçtiği konu ve mazmunlar, halkın bir parçası konumundadır. Varlığın ve kâinatın temeli olarak kabul edilen anasır-ı erbaa ise âşıkların sıklıkla kullandığı tamlamadır. Âşıklar şiirlerinde genellikle gerçek anlamıyla kullanmasının yanında mecazi olarak da kullanılmıştır.

1.12. Anadolu Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anadolu Âşıklık Geleneğinde Anasır-ı Erbaanın Yeri

Anadolu yedi farklı bölgesi, geniş coğrafyası, kapsamlı kültür ve bilgi birikimiyle edebiyatımızın özellikle de âşık edebiyatının önemli bir noktasıdır. Anadolu’da âşıkların genellikle sık çıktığı ve yaşadığı bölge Doğu Anadolu’dur. Fakat Anadolu’nun diğer bölgelerinde de oldukça fazla sayıda âşık vardır.

“Anadolu’nun muhtelif köselerinde, hatta bugün bile âşık unvanını taşıyan ve çaldığı sazla kendisinin veya başkalarının şiirlerini terennüm eden sair çalgıcılara yani saz sairlerine tesadüf olunmaktadır. Panayirlarda, kahvehanelerde, düğünlerde, umumi toplantılarda, eskiden daha sık rastlandığı halde, yirmi yıldan beri gittikçe azalan içtimai mevkilerini ve ehemmiyetlerini kaybeden basıklar, Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde hatta Tanzimat’tan sonra bile, XX. Asır başlarına kadar, mühim bir mesleki zümre hâlinde devam etmekte ve imparatorluğun her tarafından bunlara tesadüf olunmakta idi.” (Köprülü, 2004, s. 23).

Geçmişten günümüze kadar âşıklık geleneği eski ihtişamını korumasa da özellikle Adana, Erzurum, Erzincan, Kars, Konya, Sivas’da düğünlerde, toplantılarda ve âşık bayramlarında bu gelenek sürdürülmektedir. “Şehir ve kasabalarda yaşayan halk kitleleri arasında da saz şairleri çıkmıştır. Bunlar çevrelerinin tesiriyle veyahut devrin eğitim müesseselerine az da olsa devam etmek suretiyle yüksek sınıf kültürünün büyük ölçüde tesirinde kalmışlardır.” (Artun, 2001, s. 11). Anadolu’nun farklı yerlerinde âşıkların şiirleri ve atışmaları dinlenilmektedir. Farklı bölgelerde ve şehirlerde ortaya çıkan âşıkların şiirlerinde ele aldıkları konularda değişiklik

göstermektedir. Konulardaki bu değişimin nedeni ise bulundukları coğrafya ve insanlar arasındaki ilişkilerdir.

“Âşık, halkının derdini, kederini, neşesini, geleceğini halk adına düşünür, yazar, söyler. Bu bakımdan Türk halkını tanımının en iyi yolu Türk halk şiirlerini tanımaktır. Karacaoğlu’daki, Ercişli Emrah’daki, Dadaloğlu’daki ve nicelerindeki söyleyiş güzelliği buram buram vatanımız, yuvamız, insanımız kokmaktadır. Türk halkı, yüzyıllar boyunca Türkçe’mizi gözü gibi koruyarak kuşaktan kuşağa aktarmış ve bu büyük çaba sonunda, halk şiiri dediğimiz zengin hazine meydana gelmiştir.” (Avan, 1995, s. I).

Anadolu âşıkları olarak bilinen ve geçmişten günümüze kadar âşık edebiyatında önemli görülüp örnek alınan Karacaoğlu, Koroğlu, Kazak Abdal, Pir Sultan Abdal, Ercişli Emrah, Gevheri, Âşık Ömer, Kul Himmet, Dadaloğlu, Dertli, Ruhsati, Bayburtlu Zihni, Âşık Şenlik, Âşık Sümmani, Âşık Mahzuni Şerif, Âşık Veysel, Davut Sulari, Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Yaşar Reyhani gibi âşıklar; âşık geleneğinin kaybedilen kıymetli temsilcileri olarak görülmüştür. Günümüz Anadolu âşıkları da bu âşıkları kendilerine model tayin ederek âşıklık geleneğini devam ettirmektedirler.

Anadolu’nun her bölgesinin, ilinin, ilçesinin ve yöresinin doğal güzellikleri mevcuttur. Bu doğal güzellikler, dört unsuru bünyesinde bulundurmaktadır. Dört unsur olarak adlandırılan su, hava, ateş ve toprak; hem bölgeyi tanıtmak hem de bölgedeki değerini anlatmak için Anadolu âşıkları tarafından yer verilmiştir. Aynı zamanda dört unsurun kaynak, imge, yapı unsur, doğa olayları ve doğal afetler gibi oluşturduğu alt dalları da sıklıkla geçmektedir. Anasır-ı erbaa, âlemi ve âdemi var eden unsur olarak inanılmasından dolayı şiirlere de bu şekilde aktarılmıştır. Anadolu da halk inanışları yaygın olarak bulunmasının bir getirisi olarak halk hekimliği de yaygındır. Halk inanışları doğrultusunda kült kabul edilen dört unsur, aynı zamanda şifa ve iyileştirme maksatlı da kullanılmıştır. Tüm bunların etkisiyle önemli kabul edilip gözetilen anasır-ı erbaanın bu yönü de Anadolu âşıklarının şiirlerine yansımıştır.

1.13. İç Anadolu Bölgesinde Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anasır-ı Erbaanın

Yeri

Anadolu, nice âşıklara mesken olmuştur. Anadolu topraklarının sesi ve sözü olan Anadolu âşıkları, kültür ve edebiyat geleneğini kuşaktan kuşağa taşıyan aracı görevindedir. Anadolu’nun genellikle İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde âşıkların sayısı fazladır. Bunun nedeni âşıklık geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarılıp süregelmesiyle ilgilidir.

İç Anadolu bölgesi, Anadolu’nun tam ortasında yer alan diğer bölgelere geçişi sağlayan bir konuma sahiptir. İç Anadolu’da bulunan şehirler: Yozgat, Sivas, Nevşehir, Niğde, Konya, Kırşehir, Kırıkkale, Kayseri, Karaman, Eskişehir, Ankara ve Aksaray’dır. Kışları soğuk ve kar yağışlı, yazları ise sıcak ve kurak geçmesi nedeniyle karasal iklim özelliklerine sahiptir. Coğrafi

konum olarak merkezde olmasından kaynaklı geçiş özelliği taşımaktadır. Coğrafi şartları özellikle kışın soğuk olmasından dolayı çetindir. Yağışları azdır, toprak olarak tarıma elverişlidir. İç Anadolu bölgesinin coğrafi şartları, iklim özellikleri, tarihi, kültürü, edebiyat ve sanat gelişimi; bölgenin ve halkın sesi olan âşıkların şiirlerine yansımıştır.

Anadolu’da iz bırakan son dönem âşıklarından olan Âşık Veysel Şatıroğlu, İç Anadolu’nun Sivas şehrinin Sarkışla ilçesinde doğmuş ve orada yaşamıştır. Âşıklıktan halk müziğine geçişi olan Âşık Veysel, “İlk olarak Sivralan’lı Molla Hüseyin’den ders almaya başlar. Sazı çalmaya tam olarak 15 yaşında iken başlar. İkinci saz hocası ise Camşıhlı Ali Ağa’dır. Asıl saz ustası olarak literatürde Ali Ağa belirtilmektedir.” (Alptekin, 2004, s. 21). Daha sonrasında da “1930 senesinde Ahmet Kutsi Tecer ile tanışarak profesyonel müzik hayatına adım atar, kendi eserlerini okumaya başlar. Daha öncesinde utandığı için usta malı türküler söylemektedir. Bir süre köy enstitülerinde saz dersleri verir.” (Erol, 2007, s. 12).

Böylelikle Âşık Veysel, yaşadığı ve âşıklık geleneğini icra ettiği İç Anadolu bölgesinde ve tüm Anadolu’da halk yansımalarının bir ürünü olarak şiirlerini duyurmuştur. Şiirlerinde anasır-ı erbaanın yer aldığı da görülmektedir. Şiirlerde gerçek anlamıyla verilse de imgeler ve söz sanatları ile harmanlanmıştır. Özellikle “Kara Toprak” şiirinde dört unsura sıkça rastlanmaktadır.

Yine son dönem âşıklarından diğer adıyla ozanlarından olan Neşet Ertaş, aynı zamanda abdallık geleneğinin de son temsilcisidir. İç Anadolu bölgesine ait Kırşehir’in Çiçekdağı’nda doğmuş ve bir süre yaşamıştır. Ailesini kaybettikten sonra yine İç Anadolu’nun başka bir şehri olan Yozgat’a yerleşmiştir.

“İlkokul yıllarında keman çalmaya başlayan Neşet Ertaş, ilerleyen yıllarda bağlama da çalmaya ve bunu ana enstrümanı olarak kullanmaya başlar. Babası ile birlikte düğünlerde sahne alan Neşet Ertaş daha sonra 1957 yılında İstanbul’a gidip ilk kayıtlarını babasının türkülleri ile yapar. Ankara’ya yerleşip sanat hayatına orada devam eder.” (Parlak, 2013, s. 271-361).

Babası Muharrem Ertaş da kendisi gibi hem ozan hem abdaldır. Babasının yetiştirmiş olduğu Neşet Ertaş, Anadolu’nun her bölgesinde bilinen bir âşık(ozan) olmuştur. Aynı zamanda halkın sesi olan Neşet Ertaş’ın, şiirlerinde anasır-ı erbaanın izlerine rastlanmaktadır.

Bu son dönem ve Anadolu’nun her yerinde bilinen âşıklardan da yola çıkarak Anadolu’nun merkezi olan İç Anadolu bölgesinde birçok âşığın yetiştiğine ve yöresini yansıttığını söylemek mümkündür. Böylelikle su, hava, ateş ve toprak yani anasır-ı erbaayı şiirlerine yansıtmışlardır.

1.14. Aksaray İlinde Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış ve Anasır-ı Erbanın Yeri

Tasavvufi bir terim olarak Türk halk şiirinde de sıklıkla geçen dört unsur, Anadolu’da yetişen âşıklar tarafından şiirlere işlenmiştir. İç Anadolu bölgesinin merkezi konumunda bulunan Aksaray ilindeki âşıklarında şiirlerinde anasır-ı erbaa yansımalarını görülmektedir.

Anadolu bölgesinin orta merkezinde ve geçiş noktasında olan Aksaray da âşıkların çıktığı ve yetiştiği bir ilidir. Geçiş merkezinde olması edebiyata ve kültüre yansımasıdır. İç Anadolu’da âşıkların buluşma ve soluklanma noktası olarak Aksaray’ı görmek mümkündür.

Aksaray, daha sonradan il olan ilk şehir olmasına karşın tarihçesi köklü bir yapıya sahiptir.

“Aksaray’ın adının ilk olarak eski Hitit metinlerinde geçen ‘Nenessa (Nenossos)’ olduğu sanılmaktadır. M.Ö. 1. bin yılda Kral Kiakki döneminde Şinakhatum-Şinukhtu olarak anılan Aksaray, Hellenistik döneminde Kapadokya Krallığına bağlanmış ve Garsaura olan ismi Arkhelais olmuştur. Haluk Şükrü Akalın hocanın tespitlerine göre daha M.S. 590’lı yıllardaki bir sikkede ‘Aksara’ ismi okunmaktadır. Bu da şehrin adının bir ak taşlarla yapılmış bir saraydan almadığını göstermektedir. Selçuklular döneminde şehrin adı ‘Ak-sera’ iken Osmanlı döneminde şehrin adı bugünkü gibi yazılıyordu. Selçuklular döneminde de II. Kılıçarslan tarafından Arkhelais olan adı Aksaray olarak değiştirilmiş ve ikinci başkent durumuna gelmiştir. Şehre kötü insanların alınmamasından dolayı iyi insanların yaşadığı yer anlamına gelen ‘Şehri-Süleha’ olarak anılmıştır.” (Gül, 2014, s. 4).

Aksaray ili, birçok evliyaya ev sahipliği yapmasından dolayı Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde “Salihler Şehri olarak geçmektedir. Bu adlandırmayla anılan Aksaray, tarihi ve kültürel olarak önemli şehirlerden kabul edilmektedir. “Evliyâ Çelebi, şehirlerin cephesel yönünü çevreden merkeze doğru bir bakış açısıyla ve hiyerarşik bir şablon bağlamında değerlendirdiği gibi şehrin sakinlerini de önce genelinin çehresini betimlemek suretiyle hiyerarşik bir düzenle anlatmaktadır.” (Taş, 2011, s. 116). Evliya Çelebi, Aksaray’a bu isimlendirmeyi verirken hiyerarşik düzende toplumda değerli kabul edilen evliyalıyı esas almıştır.

Tarihi geçmiş olan Aksaray’da halk edebiyatı, âşıklar tarafından devam ettirilmiştir. Yörenin âşıkları; duygu, düşünce ve hayallerini kimi zaman sazlarıyla kimi zaman da yalnızca sözleriyle icra etmişlerdir. Anadolu kültüründe âşıklık geleneği oldukça güçlüdür. Bu güçlülüğün neticesi olarak halkı yönlendirmişlerdir ve onlara ışık tutmuşlardır. Aynı zamanda da dönemin yöneticilerine yazdıkları şiirlerle meydan okumuşlardır. Bu nedenle âşık kavramı üzerine halk bilimciler tarafından farklı şekillerde algılamalar olmuştur.

“‘Âşık’ teriminin kimleri niteleyeceği konusunda bilim adamlarının yapmış olduğu muhtelif çalışmalar vardır. Sözgelimi Saim Sakaoğlu, halk şiiri alanında eser veren ve kimi küçük farklar ile birbirinden ayrılan kişilerin hepsini ‘âşık’ şemsiyesi altında toplamayı uygun görürken; M. Öcal Oğuz birbirlerine çok benzeyen bu sanatçıların sanatlarını saz eşliğinde icra edenlerinin ‘âşık’, diğerlerinin ise ‘kalem şairi’ veya ‘halk şairi’ olarak anılması gerektiğini görüşündedir.” (Peker, 2013, s. 8-9).

Konu üzerinde bu tespitler sonucunda saz çalamayan kişilerin de kendilerini âşık olarak nitelendirmesi ve tanınmış oldukları çevrede âşık olarak bilinmeleri nedeniyle Aksaray'ın bağrından çıkmış şu isimler: “Mehmet Akça, İdris Baştuğ, Mahmut Kotak, Murat Coşkun, Haydar, Aslan, Saadettin Cevizci, Abdullah Kumcu, Rafet Mutlu, Avni Özbek, Bekir Coşkun” (Avan, 1995, s. 1) çalışmamızda âşık olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Yine Selçuk Peker tarafından yayınlanan Ortaköylü Âşıklar adlı eserde de “Âşık Neşet Güneyli, Ozan Nusret Akçayır, Ozan Türyan Gözüm, Ozan Yahya Köse, Osman Apaçık, Ali Demirkula, Yunus Belpınar.” (Peker, 1999, s. I-IV) gibi isimlere yer verilmiş olmasının yanında aynı yazarın Âşık Sururi Başer ile Ozan Bekir Coşkun ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar, Aksaray folkloruna önemli katkılar sunmuştur.

Aksaray'da bulunan âşıklar, küçük ve gelişmekte olan bir şehrin edebiyat ve kültür bağlamında ılık tutucularıdır. Halkın sevinçleri, dertleri, sıkıntıları ve nice duyguların yansıtıcıları olmuşlardır.

“Âşıklar Türk'ün binlerce yıllık tarihindeki vazgeçilmez sanatçılardandır. Asırlar boyunca sazlarıyla, sözleriyle halkın derdine tercüman olmuşlar, halkla ağlayıp halkla gülmüşlerdir. Yeri geldiğinde halkı düşman üzerine gönüllü asker eyleyenler de yeri geldiğinde sultanlara meydan okuyanlar da onlardır. Âşıkların toplumdaki görevleri bu derece önemli olmasına rağmen asıklık geleneği, baş döndürücü hızla ilerleyen teknolojinin televizyon, bilgisayar, telefon gibi ürünlerinin yaygınlaşması ile orantılı olarak zayıflamış, temsilcileri yaşamakla birlikte geleneğin halk üzerindeki etkisi geçmişe nazaran azalmıştır.” (Peker, 2013, s. 8).

Bu nedenle Aksaray'daki âşıklar üzerine araştırma yapılarak âşık kültür ve edebiyatının korunması amaçlanmıştır. Ayrıca âlemin ve âdemin oluşturduğuna inanılan anasır-ı erbaanın ve bileşenlerinin Aksaraylı âşıkların şiirlerine yansımaları incelenerek âşıkların su, hava, ateş ve toprak unsuru üzerine görüşlerini sentezlemek amaçlanmıştır.

2.BÖLÜM

AKSARAYLI ÂŞIKLAR

2.1. Aksaraylı Âşıklar

İnsanoğlu, tarih boyunca duygularını dile getirmeyi ve düşüncelerini ifade etmeyi tabii bir ihtiyaç olarak görmüştür. Bu ihtiyaç doğrultusunda okuyarak ve yazarak kültürel mirasın oluşumuna katkı sağlamıştır. İşte âşıklar da kendi duygularının ve düşüncelerinin yanında halkın duygularını, düşüncelerini ve hayallerini aktaran aracı konumunda olmuşlardır. Yazdıkları şiirlerle bulundukları bölgenin ve yörenin coğrafi özelliklerine, kültürel miraslarına, insanlarına, kültürüne ve edebiyatına ulaşmamız muhtemeldir.

“Ülkemizin ilim ve medeniyet merkezlerinden biri olan Aksaray, derin tarihi geçmişiyle ilkçağlardan itibaren önemli bir yerleşim alanı olmuş, bu coğrafyada yaşayan insanlar kültür ve medeniyet sahasında kıymetli ürünler ortaya koymuşlardır. Özellikle Selçuklularla başlayan ve daha sonra Karamanoğulları, Osmanlı ve Cumhuriyetle devam eden süreçte Aksaray hatırı sayılır derecede âlim, zahit, şair, yazar, sanatkar ve devlet adamı yetiştirmiş, tarihi kayıtlarda Darü'l İlm (İlim Yurdu), Dar'üs Süleha (Salihler Şehri) olarak anılmıştır.” (Doğan vd., 2016, s.10).

Geçiş merkezi konumunda olan Aksaray, çevresindeki illerden genel manada etkilenme yaşamıştır. Bu durum âşıkların şiirine de aktarılmıştır. Aksaray ili tarihi, sanatı, coğrafyası ve edebiyatı ile birçok âşığın yetişmesine zemin hazırlamıştır. “Mehmet Akça, İdris Baştuğ, Mahmut Kotak, Murat Coşkun, Haydar Aslan, Saadettin Cevizci, Abdullah Kumcu, Rafet Mutlu, Avni Özbek, Bekir Coşkun” (Avan, 1995, 1) bunların yanında “Ali Şimşek, Arif Delen, Bayram Özçiftçi, Mehmet Bozkurt, Sururi Başer, Veysel Keser (Doğan, 2016, s. 447-491) Aksaraylı âşıklardandır. Yine Aksaray ilinin, Ortaköy ilçesinden “Âşık Neşet Güneyli, Ozan Nusret Akçayır, Ozan Türyan Gözümlü, Ozan Yahya Köse, Osman Apaçık, Ali Demirkula, Yunus Belpınar” (Peker, 1999; I-IV) âşıklardır.

Birçok âşığın yanında birçok şair de yetiştiren Aksaray ili, ilim ve medeniyet beşiği olarak anılmaktadır. Aksaraylı âşıklar üzerine yapılan bu çalışmada Aksaraylı âşıkların şiirleri tek tek incelenerek şiirleri kitap haline getirilmiş âşıklar tasnife tabi tutulmuştur. Sururi Başer, Bekir Coşkun, Bekir Coşkun'un babası Murat Coşkun, İdris Baştuğ ve Osman Apaçık gibi âşıkların şiirlerinde anasır-ı erbaa üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Âşık Sururi Başer

Sururi Başer, âşıklık geleneğinin Aksaray ilinde bulunan temsilcilerindendir. Sururi Başer, canlı bir gelenekte yetişmemesinden dolayı usta bir âşığın çırağı olamamış ve saz çalamamıştır. Ancak ailesinin düğünlerde türkü söylemesinden ve ayrıca annesinin cenazelerde ağıt yakmasından etkilenmiştir. Okuma yaparak kendisini geliştiren Sururi Başer, genel kültürünü ve dinî bilgilerini şiirlerine yansıtmıştır.

“Sururi Başer, şiirlerinin öğretici özelliği ve sayıca fazlalığının yanında örnek şahsiyeti ile de etrafında dikkati çeken bir şahsiyettir. İnsanları kötülükten alıkoyup iyiliğe yöneltmek (emri bil maruf nehyi anil münker) amacıyla kaleme aldığı şiirleri, din adamlığından gelen insanları kötülükten men etme, doğru yola iletme felsefesinden kaynaklanmaktadır.” (Peker, 2013, s. 12).

Şiirlerinin gelişimi ve hayatı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Şiirlerinde Aksaray ilinin coğrafyasını, tarihini, kültürünü, insanlarını ve edebiyatını aktarmasının dışında kendi hayatında olan gelişmeleri, yenilikleri ve duygu değişimlerini de şiirlerine yansıtmıştır.

2.1.1.1. Âşık Sururi Başer’in Hayatı

Sururi Başer, Aksaray Merkez’e bağlı Küçük Bölcek Mahallesi’ndendir.

“Sururi Başer, Paşabeyoğulları sülalesindendir. Sururi Başer’in babası Ali Rıza Bey, 1894 yılında Aksaray şehir merkezindeki Küçük Bölcek Mahallesinde dünyaya gelmiş, Osmanlı Devletinin bir ilk mektebinden mezun olmuştur. Kunduracılık mesleği ile iştigal eden Ali Rıza Bey, askerlik görevini yapmadan önce Hacer Hanımla evlenmiş bu evlilikten üç erkek çocuğu olmuştur.” (Peker, 2013, s. 15).

Sururi Başer’in babası, üç evladını da küçük yaşlarda kaybetmiştir. Yedi yıl boyunca babası Ali Rıza Bey ve annesi Hacer Hanım’ın çocukları olamamıştır.

“Yedi yıl içerisinde kesilen kurbanlar ve edilen dualardan sonra 20 Mart 1932’de âşığımız Mehmet Sururi Başer dünyaya gelmiştir. Ölen üç çocuğunun acısını içinden atamayan Ali Rıza Bey, yeni doğan çocuğunun da ölmemesi için onun bir yaşında olması gerektiği gibi bir inanış içerisine girmiş ve nüfus idaresine gidip ‘Benim bir yaşındaki oğlumu nüfusa kaydedin!’ diyerek 20 Mart 1931’de doğmuş gibi nüfusa kaydettirmiştir.” (Peker, 2013, s. 15).

Âşığın babasının bu davranışının temeli ise İslamiyet öncesi Türk inanışlarına dayanmaktadır. Çünkü İslamiyet öncesi Türklerde de çocuğun doğduktan bir süre sonra ölmesinde kötü ruhlu kültlerin etkisi olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle çocuklara isim konulurken kötü ruhları defedecek isimler düşünülmektedir. Ayrıca âşığın doğumunda da görüldüğü gibi çocuk sahibi olamayan aileler, evliyaların ve din büyüklerinin mezarlarına gidip dua edilmesi dinî motifi görülmektedir. Aksaray’da da uzun süre çocuk sahibi olamayan ailelerin ulu kişilerin mezarlarını ziyaret edip dua ve niyazda bulunmaktadır. Bunun yanında adak olarak kurban kesildiği de görülmektedir.

Sururi Başer'in kardeşleri kendisi doğmadan önce ölmüştür. Kendisinden yaşça küçük tek kardeşi bulunmaktadır.

“Sururi Başer'in kendinden önce doğan ve ikisinin adı İsmail ve Mehmet Ali olan üç ağabeyi, babası Ali Rıza Bey askerden gelmeden önce sırasıyla on üç, dokuz ve yedi yaşlarında ölmüşler, aşığımız 20 Mart 1932 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisinden altı yıl sonra, 1938 yılında aileyi şenlendiren Nigar isimli kız kardeşi, Ali Rıza Bey ve Hacer Hanımı sevindirmenin ötesinde Sururi Bey'e de uzun yıllar can yoldaşlığı, arkadaşlık yapmıştır.” (Peker, 2013, s. 16).

Âşık Sururi Başer'in eğitim hayatı çok karmaşıktır. Babasının okutmak istememesi üzerine Kur'an kursuna giderek eğitim ve öğretimine yalnızca dinî eğitimle devam etmiştir.

“Sururi Başer, 1938 yılında Aksaray il merkezinde Cumhuriyet İlkokulu'na kaydolmuştur. İlkokulda faal bir ğrenci olan Sururi Başer okul idaresi tarafından düzenlenen msamerelelere katılmış, çeşitli toplantıları türküleri ile şenlendirmiştir. Beş yıllık başarılı ilkokul hayatının sonunda babası onu “fazla aktif olduğu” gerekçesi ile daha fazla okutmak istememiştir. Zira hem annesi hem de babası bu tek oğulun üzerine titremekte, onun başına en ufak bir tehlikenin gelmesini arzu etmemekte çocuklarının okuyup başka memleketlere giderek aileden uzaklaşmasını da istememektedirler. Babası bu sebeple oğlunun tahsil hayatını sonlandırmak için defterleri ve kitapları dolaplara kilitler. Sururi Başer'in ağlayarak okumak istediğini sylermesi üzerine sıkıntılı günler geçiren aileden onun Kur'an kursuna gitmesi kararı çıkar. Bu şekilde ortaokula gitmesine engel olunan Sururi Başer, Arap harflerin, öğrenerek dinî eserleri okumak ister ve kursa gidip söz konusu harflerle okuma-yazmayı söker. Bir yandan da manifaturacı bir ahabplarının yanında tezgâhtar olarak çalışmaya başlar. Askere kadar hem Kuran kursuna gider hem de tezgâhtarlık yapar. Bu arada Aksaray il Kütüphanesindeki eski ve yeni yazı eserlerin çoğunu okur.” (Peker, 2013, s. 16-17).

Sururi Başer evlendikten bir süre sonra eşini kaybetmiş ve daha sonra hiç evlilik yapmamıştır. “Sururi Başer, 1955 yılında Sulbiye Karavas ile evlenmiştir.” (Doğan, 2016, s. 488). Bu evliliklerinden dört erkek iki kız çocukları olmuştur. “Kendisine altı ocuk veren Sulbiye Hanım, geçirdiği bir felç sonrası kısa süre yatağa bağımlı olarak yaşamış ve 8 Mart 2012 tarihinde hayata gözlerini kapamıştır.” (Peker, 2013, s. 17).

Âşık Sururi ve eşi Sulbiye Hanım, altı çocuğa sahiplerdir. “Bu ocuklar 1956, 1958, 1960, 1962, 1964, 1966 yıllarında dünyaya gelmişlerdir.” (Peker, 2013, s. 19). Sururi Başer, elinden geldiğince çocuklarını okutup meslek sahibi yapmıştır. “En büyükten en küçüğe sırasıyla altı çocuktan Tekin kimya ğretmeni, Hacer sınıf ğretmeni, etin binbaşı, Metin kıdemli yüzbaşı, Suzan ev hanımı, İzzettin ise iktisat fakültesi mezunu bir iş adamıdır.” (Peker, 2013, s. 19).

Sururi Başer, eğitim hayatında yaşadığı değişiklik meslek hayatına da yansımıştır. Memurluktan mezzinliğe geçmiş ve sonrasında emekli olmuştur.

“1955 yılında yaptığı evlilikten kısa bir süre sonra Aksaray'da açılması gündeme gelen Sümerbank mağazasının sınavını kazanarak satış memurluğundan satış amirliğine, satış amirliğinden de hem depo hem de mağaza amirliğine yükselir. Omuzlarında çok fazla yük hisseden Sururi Bey, biraz olsun rahatlayabilmek amacı ile tayinini ister. Kayseri'ye tayin edilince de altı çocuğuyla birlikte memleketi dışında geinemeyeceğini anladığı için görevinden ayrılıp Aksaray Belediyesinde muhasipliğe, bir yıl sonra da katıldığı din görevliliği sınavını kazanarak şimdiki adı Eğri Minare olan Kızıl Minare Camiinde müezzinlik yapmaya başlar.

Kızıl Minare Camiindeki uzun yıllar çalıştığı görevinden 1980 yılında emekliye ayrılır.” (Peker, 2013, s. 19).

Âşığın toplam iki yıl süren askerlik eğitimi, Kütahya’da başlayıp Eskişehir ve Ordu ile devam etmiştir. En sonunda memleketi Aksaray’da son bulmuştur.

“1951 yılı Nisan ayında Kütahya Hava Er Hazırlama Okulu’nda askerlik hizmetine başlayan Başer, iki aylık eğitimden sonra girdiği sıhhiyelik sınavını kazanarak Eskişehir’deki beş yüz yataklı hava hastanesine gider. Genel cerrahi polikliniğinde çalışırken önce onbaşılığa ardından da çavuşluğa terfi eden Sururi Bey, on yedi ay süre ile Eskişehir’de kalır. Toplam yirmi dört aylık askerlik hizmetinin son beş ayında Ordu ilinde hava radar sıhhiye çavuşluğu görevini sürdürür. Nisan 1953’te terhis olan Başer, Aksaray’a dönerek askere gitmeden önce çalıştığı manifatura dükkânında çalışmaya devam eder.” (Peker, 2013, s. 18).

Sururi Başer; kitap okumayı seven, türkü dinlemekten keyif alan, şiir yazarak edebiyata ve kültüre katkı sağlayan bir kişiliğe sahiptir. Edebiyat ve felsefe alanında kendini geliştirmeyi hedefleyerek bu alanda birçok kitap okumuştur.

Aksaray İl Halk Kütüphanesi,1950’li yıllarda kurulan ve yazma eserler yönünden oldukça zengin olan bir kütüphanedir. Okumayı seven Sururi Başer, askere gitmeden önce bu kütüphanedeki eserlerden pek çoğunu okumuş ve genel kültürünü genişletmiştir. Başer’in okuduğu şair ve yazarlar arasında Kerime Nadir, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkant gibi Türk edebiyatçılarına ait eserler bulunmaktadır. Bu edebiyatçıların eserlerinin yanında Konfüçyüs, Sokrat, Aristo, Eflatun gibi yabancı fikir adamlarının eserleri de yer almaktadır.

Aynı zamanda mesleğinin de bir getirisi olarak dinî kitaplara karşı da hassasiyeti bulunmaktadır. “Kütüphane ve kitaplarla arasını ömrü boyunca sıcak tutan Başer, başta çeşitli yazarların kaleme aldıkları İslâm tarihleri olmak üzere pek çok dinî eseri okumuştur” (Peker, 2013, s. 21).

Müzik alanında daha çok Türk sanat ve halk müziğiyle hemhal olan Âşık Sururi Başer’in, bu alanda sevdiği birçok sanatçı vardır.

“Zevk sahibi aşığımız, sanat müziğinin Hamiyet Yüceses, Mustafa Çağlar, Mustafa Sağyaşar, Mustafa Seyran, Münir Nurettin Selçuk, Müzeyyen Senar, Sadettin Kaynak gibi isimleriyle halk müziğinin Âşık Veysel, Bedia Akartürk, Gülşen Kutlu, Neşet Ertaş gibi isimleri dinlemekten hoşlanmaktadır. Barak havalarını da severek dinlemektedir.” (Peker, 2013, s. 22).

Âşık Sururi Başer, toplumsal konuları şiirlerinde ele alsa da toplum içerisinde bir tarikat, dernek, siyasi parti vb. grupsal faaliyetlerde bulunmamıştır. Âşığa göre Allah, insana şah damarından daha yakındır. Allah’a yaklaşmak ve Allah yolunda işler yapmak için araya aracının konulmaması gerektiğini düşünmektedir. “Toplum içerisinde gruplaşmayı sevmeyen şığımıza göre tefrika, hem dinin hem de milletin düşmanıdır. İstemeden de olsa tefrikalaşmaya

hizmet ettikleri gerekçesiyle cemaatlerin dışında kalmayı tercih eden Başer, ibadet ve inanç konusunda bağımsız olmanın en güzel davranış olduğunu ifade etmektedir.” (Peker, 2013, s. 21).

Kötü alışkanlıkları olmayan Sururi Başer, bunlara karşı tavrını ve görüşlerini şiirlerine yansıtmıştır. “Hayatında içkinin damlasını bile ağzına koymayan Sururi Başer, on sekiz yıl sigara içmenin pişmanlığını her fırsatta dile getirmektedir.” (Peker, 2013, s. 21).

Âşığın ince düşünceli ve hassas bir yapıya sahip olması, hayat felsefesine de yansımıştır. “Ömrünü, çocuklarına helalinden yedirmek, onları iş gücü sahibi yapmaya harcamakla geçirmiş olan Sururi Başer, halen emekliliğinin tadını çıkarmakta, vaktini kitap okuyarak, şiir yazarak geçirmektedir.” (Peker, 2013, s. 22).

2.1.1.2. Âşık Sururi Başer’in Sanat Anlayışı

Sururi Başer’in annesi, sağlığını kaybetmeden önce türkü söyleyen ve ağıt yakan birisidir. Doğmaca olarak beyitler söyleyerek cenazelerde ölülerin arkasından ağıtlar yakmıştır. Bunların tamamını sanatsal olmakla birlikte hem ölçülü hem de kafiyelidir.

“Kanaatimizce Sururi Bey, âşıklık özelliğini annesinden almıştır. Annesinin etkisinin dışında aşığımız, özellikle ilkokul yıllarında “sülo (sürahi) kabağı”ndan saz yapmış, buna süpürgelerden söktüğü telleri takarak sazıyla türküler söylemiştir. İlk şiirlerini tezgâhtarlık yaptığı yıllarda yazmaya başlamıştır. Sesi güzel, nefesi güçlü olduğu için bozlaklar okumuş, askerlik görevi sırasında hava hastanesinin gecelerinde uzun hava türünde eserler okuyup türkü ve şarkılar söylemiştir.” (Peker, 2013, s. 24).

Şiirleri düzenli olarak Aksaray iline ait olan *Yeni Aksaray* gazetesinde yayımlanmaktadır. “Bu yayımlanma işi o kadar düzenlidir ki gazetede çıkan şiirlerine kimi zaman diğer âşıklardan cevaplar gelmiş ve âşığımız bu âşıklarla gazete köşesinde atışma fırsatı bulmuştur” (Peker, 2013, s. 24).

Âşık Sururi Başer’in zamanında eğitim ve meslek hayatındaki değişmeler, âşıklığına gölge düşürmüştür. Verdiği dinî hizmetler, saz çalmasının uygun olmayacağı bir ortam yarattığı için bu konuda geri planda durmuştur.

“Din adamlığı, âşıklığını gölgede bırakan Sururi Başer, ilkokul yıllarında başlayan saz merakını vaktiyle usta bir âşığın rehberliğinde şekillendirmiş olsaydı veya en azından ailesi onun saz çalıp türkü söylemesine müspet baksaydı kanaatimizce bugün karşımıza sazıyla da sözüyle de ses getiren bir âşık çıkabilirdi. Ancak ailesinin ve mesleğinin etkisi, onun şiir yazmaktan öteye gitmesine engel olmuş, uzun hava okuyup türkü söylemesi sadece askerlik yıllarıyla sınırlı kalmıştır. Buna rağmen gençlik yıllarında bastırdığı şiirlerinin bazılarının altına ‘Halk Âşığı Sururi Başer’ şeklinde notlar düşmesi, onun içerisindeki âşıklık hevesinin ne derece kuvvetli olduğunu göstermektedir.” (Peker, 2013, s. 24).

Âşık Sururi Başer, birçok konuda şiirler yazmıştır. Gençlik, orta yaş ve ihtiyarlık dönemleri olarak şiirlerinin yazıldığı zamanların tasnifi yapıldığında her dönemin yarattığı etki ve olgunlukla şiirler yazmıştır. Dönemsel olarak yaşı değişmesiyle konuların değişmesi eş değer niteliktedir. Gençlik döneminde genellikle sevgili tasvirini beşerî olarak ele almıştır. O dönemde yazdığı şiirlerde sevgilinin güzelliğine ve ondan ayrılış tasvirlerine rastlamak mümkündür. Âşık Sururi Başer, bu çağlarını atlatıp olgunlaşarak geldiği orta yaş döneminde beşerî aşkın yerini ilahi aşka bırakmıştır. Herhangi bir tarikat ve cemaat ile bağlantısı olmamasına rağmen Yaratıcı 'ya tasavvuf şairleri gibi hitap etmiştir. Gerek mesleği gerek dinî anlamda kendisini geliştirmiş olmasıyla tasavvuf edebiyatına da vakıftır.

Sururi Başer, sosyal ve toplumsal alanda da pek çok şiirler yazmıştır. Küçük yaşlardan beri okuma alışkanlığı olması ve gündemi sıkı takip etmesi bu tarzda şiirler yazmasında etkili olmuştur. Ayrıca bazı şiirlerinde zaman zaman gelenekçi tarzı hâkim olduğu da görülmektedir.

Âşık Sururi Başer, şiirlerinde memleketi Aksaray'ı da ele almıştır. Şiirleri incelendiğinde Aksaray ve çevresi, Aksaraylı Âşık Sururi Başer için önem arz etmektedir. Aksaray'ın tarihi yapısına, doğal güzelliklerine, kültürüne ve edebiyatına, insan ilişkilerine, Aksaray'da yaşamış evliyalara ve onların izlerine değinmiştir. Bu nedenle Aksaray'ı anlatmış olduğu birçok şiiri ve dörtlükleri vardır.

Sururi Başer; şiirlerinde teşbih, telmih, teşhis, tezat, istifham, tecahül-i arif, müracaa, tenasüp gibi sırasıyla benzetme, hatırlatma, kişileştirme, zıtlık, soru sorma, bilip de bilmezlikten gelme, uygunluk ve dedim dedi söz sanatlarına şiirlerinde yer vermiştir.

Halka hitap etmesinden kaynaklı yalın bir dil kullanan Sururi Başer, şiirleri sade ve anlaşılırdır. Ayrıca Aksaraylı âşığın, şiirlerinde yerel söylem ve tabirler de kullanılarak memleketinin konuşma üslubunu da kullandığı görülmektedir.

Âşık Sururi Başer'in şiirlerinin şekil özelliklerine bakıldığında, genellikle dörtlük nazım birimini kullanmaktadır. Genelde altı ile dokuz arasında dörtlük sayısı bulunmaktadır. Ölçü olarak hece ölçüsü kullanmış olan âşık, en fazla kullandığı hece ölçüsü 11'li hece ölçüsüdür. 7'li, 8'li, 14'lü hece ölçüleriyle yazmış olduğu şiirleri de mevcuttur. Şiirlerinde genellikle "a-a-a-b, c-c-c-b, d-d-d-b" şeklinde kafiye şeması bulunmaktadır.

Sururi Başer, gençlik yıllarından günümüze kadar şiir yazmıştır. Şiirlerinin birçoğunu muhafaza edememiştir. "Muhafaza edemediği şiirler sebebiyle bir eksiklik hissetmemiş, Aksaray'da yerleşik bir hayat sürdüğü için istediği zaman istediği şiiri kaleme almış ve böylece

günümüzde yeniden beş yüze yakın şiirin yer aldığı bir arşive kavuşmuştur.” (Peker, 2013, s. 38).

Âşığın şiirlerinin yayınlandığı yer, Aksaray’ın yerel gazetesidir.

“Başer’in şiir yazmasındaki en büyük etken Yeni Aksaray gazetesidir. Bu gazetede neredeyse yıllardır şiir yazdığı için özellikle emeklilik sonrası hayatında evden çıktıktan sonra öğleden sonraları gazeteye uğramak, o günkü gazeteyi alıp içindeki fotoğrafına ve şiirlerine bakmak, ertesi gün için el yazısıyla hazırlandığı yeni şiiri gazetede görevli düzeltmen kıza vermek rutin bir işe dönüşmüştür. Haftada bir iki kez gazeteye uğraması, haftada bir iki şiiri kaleme almasının doğal sonucudur.” (Peker, 2013, s. 38).

Aksaraylı Âşık Sururi Başer, ayrıca özel günler için yazmış olduğu şiirleri de dikkat çekmiştir. “Sururi Başer’in “Cumhuriyet” başlıklı birkaç tane şiiri vardır. Bu şiirlerden birisi, Âşıkların Diliyle Cumhuriyet adlı şiir kitabında kendisine yer bulmuştur.” (Sakaoğlu ve Karadavut, 1998, s. 95).

Aksaraylı Âşık Sururi Başer, sanatına dair almış olduğu ödülü vardır. “Kültür ve Turizm Bakanlığı, halk kültürünün derlenmesi, korunması, tanıtılması, arşivlenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması görevini yerine getiren Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü araştırma ekibine gösterdiği ilgiden dolayı kendisine 05.10.2004 tarihli bir teşekkür belgesi vermiştir.” (Peker, 2013, s. 39).

Sururi Başer’in diğer âşıklarla ilişkisi ise Aksaraylı âşıklarla atışma yapma ve mektuplaşma üzerinedir. Aksaray’da yerleşik bir âşıklık geleneği ve bu geleneğin getirisi âşık atışmaları olmadığından, âşıkların yaptığı atışmalar yüz yüze yapılamamaktadır. “Bir âşık, başka bir âşığın hedef alan şiirini günlük bir gazetede yayınlamakta veya yazılı olarak kendisine ulaştırmakta, bir süre sonra diğer âşığın yazmış olduğu cevabi mahiyetteki şiir de aynı yollarda karşısındaki âşığa ulaşmaktadır.” (Peker, 2013, s. 39).

Aksaraylı Âşık Sururi Başer, şiirlerini *Yeni Aksaray* gazetesinde düzenli olarak bastırmasından kaynaklı diğer âşıklarda yine aynı gazetede şiirler bastırarak karşılık vermişlerdir. Bunun sonucu olarak Aksaraylı âşıkların atışma yerleri *Yeni Aksaray* gazetesi olmuştur.

“Aksaray’da yaşayan âşıklar içerisinde en meşhurlardan birisi de Hamidiyeli Âşık Murat Coşkun’dur. Coşkun, Yeni Aksaray gazetesinde aşığımız Sururi Başer’le defalarca atışmıştır. Murat Coşkun adına yazılan kitabın ‘Atışmalar’ başlığı altında (287-305.sayfalar arasında) Coşkun ile Başer arasında yaşanan atışmaları onu edinen birkaç şiir yer almaktadır. Âşık Sururi’ye Deyişim, Sururi’den Cevap, Sururi Başer’e Cevap, Sururi Başer’den Cevap gibi başlıklarla ve bir sıra içerisinde vermiştir.” (Peker, 2013, s. 39-40).

Bahsedilen atışmalar incelendiğinde, âşıkların birbirlerine gayet ve saygılı bir şekilde şiirler yazarak atışma örneği sergiledikleri görülmektedir. “Eserdeki ‘Haccın Mübarek Olsun Diyen

Âşık Sururi Başer'e Deyişim' başlıklı şiir, ikili arasındaki diyalogun boyutlarını, karşılıklı saygının seviyesini gösteren güzel örneklerdendir.” (Peker, 2013, s. 39-40).

Âşık Murat Coşkun'un dışında Sururi Başer'le atışma yapan başka âşıklar da vardır. “Sururi Başer'le Murat Coşkun'un atışmalarını izleyen Abdullah Turna adlı bir başka âşık, iki aşığın halini kaleme alan bir şiiri ile âşıkların arasına katılmış, Sururi Başer de yazdığı başka bir şiirle Abdullah Turna'ya cevap vermiştir.” (Peker, 2013, s. 40).

Âşık Sururi Başer'e ait bilgilerin detayına ve şiirlerine, Aksaraylı âşıklar üzerine çalışma yapan ve bizzat Âşık Sururi Başer'i ele alan Selçuk Peker tarafından Sururi Başer'in şiirlerini kitap haline getirildiği *Gönlüm Sururi* kitabından ulaşılmıştır.

2.1.1.3. Âşık Sururi Başer'in Şiirleri

Sururi Başer'in şiirleri, Selçuk Peker tarafından kitap haline getirilmiş ve şiirleri konu bağlamında sınıflandırmıştır. On iki başlık altında sınıflandırılan şiirlerin içeriği şu şekildedir:

“Yaşadığı Çevreyle İlgili Şiirler, Ailesi ve Yakın Çevresi İle İlgili Şiirler, Sevgi-Sevgili-Gönül Şiirleri, Millî Şiirler, Din ve Tasavvuf Konulu Şiirler, Sosyal Konularla İlgili Şiirler, Bahar ve Tabiat Konulu Şiirler, Bozulan Toplum Yapısıyla İlgili Şiirler, İnsanlara Nasihat Eden Şiirler, Hal Beyanı Mahiyetindeki Şiirler, Dünyanın Geçiciliği ve Ölüm Konulu Şiirler, Atışmalar ve Diğer Şairlerin Yazdıkları Şiirler” (Peker, 2013, s. 4-5).

2.1.1.3.1. Yaşadığı Çevreyle İlgili Şiirler

Memleketi Aksaray'ın doğal güzellikleri ve tarihiyle ilgili yazmış olduğu şiirlerdir. “Bizim Ellere, Aksaray, Sururi'nin Gözüyle Aksaray, Hasan Dağı, Hasan Dağı, Ah Ulurmak Ah, Genç Osman, Şeyh Hamidi Veli Ayniyle Vaki, Ervah'ı Ziyaret, Ben Böyle Gördüm, Koca Pelitle Hasbihal” (Peker, 2013, s. 43-64).

2.1.1.3.2. Ailesi ve Yakın Çevresiyle İlgili Şiirler

Sururi Başer, ailesine düşkün bir âşıktır. Bu nedenle şiirlerinde ailesine de sıklıkla yer vermiştir. Annesine, eşine, çocuklarına, arkadaşlarına, dostlarına ve akrabalarına şiirler yazmıştır. “Askerden Anama, Bütün Annelere, Selam Anama, Babanın Evlatlarına, Hanıma Sorayım, Arkadaşlarım, Koçak'ın Kahvesi, 1945'in Esnafları, Yetmiş Sene Önce, Eski Mi Yeni Mi” (Peker, 2013, s. 67-85).

2.1.1.3.3. Sevgi, Sevgili, Gönül Şiirleri

Sururi Başer'in beşerî aşk üzerine yazdığı şiirleridir. Aşk, sevgi, sevgilinin güzelliği gibi sevdaya dair unsurları içeren şiirleri kapsamaktadır. “Gülüm Seni, Güzel, Doyamadım Bir Zaman, Her Şeyin Güzeli Güzeldir, İsterim, Güzelle Sohbet, Güzel, Gel, Sevgi Karşılıksız Olmaz, Nasıl Anlarsan, Ayrılık Serencamı, Gönül” (Peker, 2013, s. 89-110).

2.1.1.3.4. Millî Şiirler

Tarihi konuları ve millî duyguları içeren şiirleridir. Sururi Başer'in millî şiirlerinde tarihi olaylar, savaşlar, şehitler, gaziler gibi konular yer almaktadır. “Döndü Devran, Cumhuriyet, Çanakkale Zaferine, Ölmeyen Şehitlerime, Ömerul Faruk'a İzafeten, Gaziler, Ölürüz Bizler” (Peker, 2013, s. 113-125).

2.1.1.3.5. Din ve Tasavvuf Konulu Şiirler

Sururi Başer din ve tasavvuf konulu şiirlerinde genellikle ölüm, dinî değerler, Kur'an-ı Kerim, halife, özel gün ve geceler, Hz. Muhammed ve Allah sevgisi gibi unsurlara yer vermiştir. “İsmin Söyleye Söyleye, Sevdığım, Sen Varsın, Mevla'ya, Sahibi O'dur, Muhammed(SAV), Salat Selam Olsun, Dördü De Birdir, Ne Güzel Olur, Turnam, Merhaba Ey Şehru Ramazan, Kurban Bayramına İzafeten, Bir Sofuyla Söz Teatisi, Yunus'u Arıyorum, Yunus'u Arayanlar, Gönüller Sururu” (Peker, 2013, s. 129-157).

2.1.1.3.6. Sosyal Konularla İlgili Şiirler

Sururi Başer, sosyal konulu şiirlerinde toplumla ilgili her türlü durumu ele almıştır. Anne babaya hürmet, akrabalık ilişkileri, öğretmene saygı, kötü alışkanlıklar, doğal afetler, maddi güç, sanat ve yakın şehirleri konu alan şiirleri bu tasnifin içerisinde bulunmaktadır. “Annelere Hürmetle, Kim Ki Bu, Babam, Öğretmenlerime İzafeten, Öğretmenlere Saygılarımla, İçme Birader, Vicdansız Sigara, Para, 1999 Zelzele Felaketi, Ankara, Hacettepe'de Bir Gün, Müzik Ruhun Gıdası, Güzel Ses Dinlenir, Bu Bir Gönül İşidir, Doyum Olmaz, Selam” (Peker, 2013, s. 161-191).

2.1.1.3.7. Bahar ve Tabiat Konulu Şiirler

Âşık Sururi Başer, bu tasnif içerisinde tabiatla var olan çiçek, ağaç, kuş gibi unsurlarla birlikte tabiat olaylarını da yansıtmış olduğu şiirleridir. “Bahar Ayı, Çiçekler, Ervah ’ta Uçan Turnalara, Bülbül, Güneş, Geceler, Yağmurda Yürümek” (Peker, 2013, s. 161-191).

2.1.1.3.8. Bozulan Toplum Yapısıyla İlgili Şiirler

Sururi Başer, bu gruptaki şiirlerinde toplum içerisinde rahatsız olduğu konulara vurgu yapmıştır. İnsan ilişkisinin çıkar ilişkisine dönüşmesi, güvensizlik, itaatsizlik gibi olumsuzlukların yer almasından şikâyet etmiş olduğu şiirleridir. ”Bilmem Siz Ne Dersiniz, Kurt İle Tilki, Yıllar Ağlıyor, Bozuldu, Bu devrin Aynası, Analiz, Pazarlığın Böylesi” (Peker, 2013, s. 209-222).

2.1.1.3.9. İnsanlara Nasihat Eden Şiirler

Aksaraylı Âşık Sururi Başer, buradaki şiirlerinde toplumsal ilişkiler içerisinde insanların birbirlerine karşı göstermesi gereken hassasiyet ve saygıdan, dinî inanç ve kaidelerine uyulmasından, geleceğe dair planlarda sabırlı olunmasından kısacası nefsin heveslerine ve arzularına yenik düşülmemesi gerektiği üzerine tavsiyelerde bulunduğu şiirleridir. “Gelince Ağla Giderken Ağlama, Sabah Namazını Kılın, Kırıcı Olma, Bozma, Duymasın, Ağlarsın, Açılır Bir Gün, Sabır Hazinesidir, Meçhule Giden Yol, Akılsız Kaptan, Aslanım” (Peker, 2013, s. 225-243).

2.1.1.3.10. Hal Beyanı Mahiyetindeki Şiirler

Âşık, bu tasnifte bulunan şiirlerinde genellikle hayat tecrübesinden bahsetmiştir. ”Parasız Satılır Benim Mallarım, Bunları Gördüm, Ben ve Sen, Benim Gördüğüm Böyle, Doldum Efendim, Bilerdeniz, Eyler Seni, Neylesin, Gönüller Hep Ayrı, Ne Güzel Olur, Gezer Oldum, Durur Geçer, Beşer Âlemi, Tozar Giderim, Böyle Geçti Ömrümüz” (Peker, 2013, s. 247-275).

2.1.1.3.11. Dünyanın Geçiciliği ve Ölüm Konulu Şiirler

Sururi Başer, bu konulu şiirlerinde ahiret hayatından, ömrün geçici olmasından ve ölüm ile yaşam arasındaki dengenin sağlanması gerektiğinden bahsetmektedir. “Kahpe Dünya, Bir Ömrün Anatomisi, Nasıl Olsa Olacak, Ben Yaştakilere” (Peker, 2013, s. 279-286).

2.1.1.3.12. Atışmalar ve Diğer Şairlerin Yazdıkları Şiirler

Aksaraylı Âşık Sururi Başer, gazete aracılığıyla diğer Aksaraylı âşıklar ve şairler ile atışmalarda bulunmuştur. Ayrıca eşi ve dostlarına ithaf ettiği şiirleri de bu tasnifin içerisinde bulunmaktadır. ”Dostum Murat Coşkun’a, Murat Coşkun Babaya, Rüyalarla Gelen Aşk, Mustafa Alper’e Sevgilerimle, Sururi Başer’e Saygılarımla, Şair Avni’ye Selam, Ölüm ve Şair, Başın Sağ Olsun, Helali Eyalim Hanımefendiye” (Peker, 2013, s. 289-305).

2.1.2. Ozan Bekir Coşkun

Bekir Coşkun, âşıklık geleneğinin Aksaray ilindeki önemli temsilcilerindendir. Ayrıca Türkçe şiirlerinin yanında Tatar Türkçesiyle yazmış olduğu şiirleriyle dikkat çekmektedir. Kendisini âşık yerine ozan olarak tanımlamaktadır. “Âşıklığı ‘Allah için’, ozanlığı ‘toplum için’ yapılan işler olarak gördüğü için Ozan Aşıkoğlu mahlasını aldı.” (Peker, 2016, s. 9). Babadan oğula geçen bir âşıklık geleneği söz konusudur. ‘Hamidiyeli Âşık Murat Coşkun, Mahrumi mahlasıyla şiirler yazdı, söyledi. Oğlu Bekir Coşkun da babasının izinden gitti; kendisini Aşıkoğlu olarak tanıttı.’ (Peker, 2016, s. 9). Babası Murat Coşkun’un eserine ulaşamaması üzerine oğlu Bekir Coşkun ile önce telefonda iletişim kurularak tanışma fırsatı bulunmuştur. Daha sonrasında Hamidiye Alaca’da bulunan evinde ziyaret edilmiştir. Ozan Bekir Coşkun’un hayatı, sanatı, diğer âşıklarla ilişkisi ve şiirleri bizzat kendisinden dinlenilmiştir.

Ayrıca kitabında var olan şiirleri üzerinde konuşularak ikinci kitabı için arşivlediği tüm şiirlerini inceleme imkânı olmuştur. Şiirlerini sosyal medya üzerinden ilgisine ulaştırdığını aktararak bu şiirleri üzerine edebi sohbetler yapılmıştır.

2.1.2.1. Ozan Bekir Coşkun’un Hayatı

Bekir Coşkun’un Kırım Tatar kökenli bir sülaleye sahiptir. “Bekir Coşkun, Aylanmalı sülalesindendir. Dedesi Kur Nebi Coşkun, 1897 yılında Kırım’ın Bahçesaray ve Karasubazar şehirlerine bağlı Aylanma, Taraktaş, Soğuksu, Baydarlu gibi köylerden göç ederek Türkiye’ye gelen iki yüz civarındaki haneden birinin reisidir.” (Peker, 2016, s. 11). Aksaray’ın belli köylerinde ve mahallelerinde bulunan birçok muhacir mevcuttur. Kırım-Tatar muhacirleri, Aksaray’ın Hamidiye ve Coğlaki Mahallelerinde yerleşim kurmuşlardır. Devlet tarafından da muhacir evlerine yerleştirilmiştir.

Kırım'ın farklı köylerinden geldikleri için Hamidiye Alaca köyüne yerleştirildikten sonra da geldikleri köyün adı ile anılırlar. Bu nedenle Ozan Bekir Coşkun'un sülalesine de "Aylanma/Aylanmalı sülalesi" denir. "Aylanma, Tatar Türkçesinde dolanma anlamına gelmektedir. Kırımdaki Aylanma köyüne ulaşmak için bir tepeyi dolanmak gerektiğinden köye bu isim verilmiştir. Kırım'dan göç edip Anadolu'ya yerleşme işi Sultan Abdülhamit Han döneminde gerçekleştiği için Türkiye'de yerleşilen köyün adına da Hamidiye denir." (Peker, 2016, s. 11).

Ozan Bekir Coşkun'un ailesinin Anadolu'ya yerleşmesi, dedesi Kurt Nebi aracılığıyla olmuştur. Kurt Nebi, Kırım'dan Anadolu'ya gelirken zorlu bir süreç geçirmiş oldukları bilinmektedir. Kurt Nebi, on iki yaşındayken babasının vasiyeti üzerine annesini ve altı kardeşini de alarak Anadolu'ya gelmiştir.

"Hamidiye Alaca köyüne yerleştiği yıllarda Balkan Harbi başlar. Kurt Nebi ve onun bir küçük kardeşi Muhittin aynı anda askere alınır. Kardeşlerden Kurt Nebi, dört yıl boyunca Balkanlarda savaşır. Bu dört yılın altı aylık dilimi esir kampında geçer. Balkan Harbi biter bitmez Çanakkale Savaşı, onun ardından da Kurtuluş Savaşı başlar. Kurt Nebi'nin on iki yılı cephelerde geçer. Terhis olup köye döndüğünde otuz dört yaşına basmıştır. Kardeşi Muhittin Çavuş, Balkan Cephesinde gazi olmuş; küçük kardeşi Muhtar, Çanakkale Harbinde şehit düşmüş; annesi ve diğer kardeşleri de savaş yıllarında yaşanan yokluk ve kıtlıkların etkisiyle hastalanarak vefat etmişlerdir." (Peker, 2016, s. 11).

Bekir Coşkun'un dedesi, akrabalarının aracı olmasıyla ninesi Ziyade Hanım ile evlenmiştir. "Bu evlilikten ozanımızın babası Murat, amcaları Süleyman, Ahmet ve Hüseyin doğmuştur." (Peker, 2016, s. 13). Bekir Coşkun'un babası Murat Coşkun, Cumhuriyet'in ilk yılında doğmuştur. "1924 yılında doğar. On sekiz yaşına geldiğinde Hatice Hanım ile evlenir, 1941 yılında askere gider. Bu sırada Alman harbi başladığı için iki yıllığına gittiği asker ocağından dört yıl sonra döner. Bu süre içerisinde Murat-Hatice çiftinin çocukları yoktur." (Peker, 2016, s. 12).

Dedesi Kurt Nebi'ye ilk torun, babası Murat Coşkun'a ilk evlat olarak doğan Ozan Bekir Coşkun, 1 Nisan 1947 yılında doğmuştur. "Bu doğumdan sonra aileye sekiz çocuk daha katılır. Çocukların adları büyükten küçüğe doğru sırasıyla şöyledir: Ömer (merhum), Muhtar (merhum), Cevahir, Mahide, Hafize, Hamdi, Yavuz, Yusuf" (Peker, 2016, s. 13). Âşık Murat Coşkun'un tüm evlatlarının, torunlarının, torunun çocuklarının sayısı epey fazladır. Bu sebeple Bekir Coşkun'un kalabalık bir ailesi vardır.

Bekir Coşkun'un tahsil hayatı, Aksaraylı diğer âşıkların tahsil hayatı ile benzerlik göstermektedir. "Bekir Coşkun, 1953 yılında Hamidiye Alaca köyündeki beş sınıflı Hamidiye ilkokulunu altı yılda bitirir." (Peker, 2016, s. 14). Dönem şartları gereğince erkek çocukları

ilkokulu tamamlayıp ailelerine yardımcı olmaları beklentisiyle ilkokuldan sonra ortaokul eğitimine devam ettirilmemektedir. Bekir Coşkun'un da okul hayatı ilkokul eğitimiyle tamamlanmıştır. Ayrıca ilkokuldan sonra köylerine yeni açılan Kur'an kursuna devam ederek dinî eğitime katkı sağlamıştır. Yazın babasına yardım edip kışın ise Kur'an kursunda eğitim alan Bekir Coşkun'un bu süreci üç yıl devam etmiştir. "Daha sonra bu kurs, Ağaçlı köyüne nakledilir. Bu nakille birlikte ozanın resmî olmayan tahsil hayatı da sona ermiş olur." (Peker, 2016, s. 14).

Bekir Coşkun'un eğitim hayatının bu şekilde sonlanmasıyla babasının mesleğine devam etmiştir. Koyun çobanlığına başlamıştır. Hem kendilerinin hem de komşularının koyunlarına çobanlık yapmıştır. İlk eşi Munise hanımla tanışması da bu mesleği icra ederken gerçekleşmiştir.

"İlkbaharla birlikte her gün köyün kenarındaki ağla koyun sağmaya gelen Munise (Çakmak) adlı bir kıza gönlünü kaptırır. Âşık olduğunu Munise'ye hissettiren ozan, aşkına karşılık bulur. Aile 1963 yılı güz mevsiminde Munise Hanım'a düğün gider ve nişan töreni yapılır. 1964 yılı Kasım ayında Munise Hanım ile Bekir Coşkun evlenirler. Kırk yıl süren bu evliliklerinden dört kız iki oğlan çocukları olur. Çiftin evliliğinden sırasıyla Ayşe, Mustafa, Sülbiye, Fahriye, Kemal ve Semiha olmak üzere altı çocuk doğar." (Peker, 2016, s. 16).

Bekir Coşkun, çocuklarına karşı ilgili bir baba olduğu bilinmektedir. Çocuklarını özenle büyütüp yetiştirerek meslek sahibi yapmıştır.

"Sülbiye henüz bir yaşında iken vefat eder. Diğer çocukları sağlıklıdır ve halen hepsi hayattadır. Kızlarının üçü de liseyi bitirdikten sonra evlenip yuvadan uçmuşlardır. Erkek çocuklarından Mustafa, ilkokulu bitirdikten sonra hayata atılmış; Kemal ise kamu yönetimi bölümünü dışarıdan bitirdikten sonra polis memuru olmuştur. Ozanımızın beş çocuğundan toplam on altı torunu vardır." (Peker, 2016, s. 16).

Ayrıca babadan oğula geçen âşıklık geleneğinin de etkisiyle şiir yazma merakı, Bekir Coşkun'un evladına da yansımıştır. "Aşığımızın kızlarından Ayşe'nin şiire karşı düşkünlüğü vardır. Babasının izinden giderek şiir yazmaktadır." (Doğan vd., 2016, s. 451).

Bekir Coşkun ilk eşini, çocuklarının annesini ve torunlarının ninesi olan Munise Hanım'ı erken yaşta kaybetmiştir. "Munise Hanım, 2004 yılının 10 Nisan günü bir kalp krizi sonucu Hakk'ın rahmetine kavuşur" (Peker, 2016, s. 17). Daha sonrasında Bekir Coşkun ikinci evliliğini yapmak durumunda kalmıştır. "2004 yılı Ekim ayında Ortaköy ilçesinden Meryem Yeşilöz ile ikinci evliliğini yapar. Bekir-Meryem çifti, halen Hamidiye Alaca köyündeki bahçeli evlerinde hayatlarına devam etmektedir." (Peker, 2016, s. 17).

Ozan Bekir Coşkun'un askerlik hayatı, dönemin şartları gereği iki yıl sürmüştür. İlk görev yeri Karabük'tür, daha sonrasında Hatay'da devam etmiştir.

“Ozan Bekir Coşkun, 1967 yılı Mart ayında Karabük 6. Jandarma Er Eğitim Alayında askerlik hizmetine başlar. Dört aylık acemilik eğitiminden sonra üç arkadaşıyla birlikte onbaşı olarak Hatay 121. Alay Komutanlığına çavuş kursuna gönderilir. Buradaki dört aylık çavuşluk eğitiminden sonra tekrar Karabük'teki birliğine dönerek kalan on altı aylık vatan görevini eğitim çavuşu olarak ifa eder. Başarılı bir eğitim çavuşu olduğuna dair belge ile ödüllendirilir. Yirmi dört aylık askerlik hizmetinin bitiminden sonra 23 Mart 1969 tarihinde köyüne döner.” (Peker, 2016, s. 17).

Bekir Coşkun'un meslek hayatına bakıldığında çok çeşitli meslekleri icra ettiği görülmektedir. İnşaat işçisi, çiftçi, çoban, hizmetli, kurs hocalığı, fahri imamlık gibi pek çok meslekle uğraşmıştır. Ayrıca halk eğitim açmış olduğu kurslara katılarak birçok farklı belgeye sahip olmuştur.

“Bekir Coşkun, askerliğini yaptıktan sonra geçim şartları sebebiyle İstanbul'a çalışmaya gider, oraya yerleşir; bu fabrikada beş yıl çalışır. Bu beş yıl aşığıma adeta bir hayat üniversitesi tecrübesi kazandırmıştır. Nihayet 1974 yılında memleket hasretine dayanamayıp Aksaray'a, köyüne döner. Halk Eğitimi Merkezi'nin açmış olduğu hizmetçilik imtihanını kazanarak burada göreve başlar. Birkaç yıl sonra da mutemetlik görevine geçer. 1988 yılında mutemetlik görevini kendi köyündeki ortaokulda sürdürür. 1994 yılında buradan emekli olur. Bekir Coşkun mutemetliğin yanında birçok defa saz kursları açmış ve bu kurslarda sayısız öğrenci yetiştirmiştir.” (M. Doğan vd., 2016, s. 451).

Emekli olduktan sonra kendini geliştirmeye devam eden Bekir Coşkun, birçok türde edebi eserler okuyarak kelime dağarcığını geliştirmiştir. Bu nedenle emeklilik döneminde daha çok şiir yazmıştır. Bekir Coşkun, bu süreçte sadece şiirle ilgilenmeyip gönüllü çalışmalara da destek olmuştur. “1995 yılında bir cami derneği kurarak bir yıl içerisinde mahallesine kubbeli bir cami yapılmasına vesile olur. Dernek başkanlığını halen yürütmekte olduğu bu cami, 1996 yılı Ramazan ayından önce ibadete açılır. İmam kadrosu açılana kadar iki buçuk yıl boyunca bu camide fahri imamlık görevini yürütür.” (Peker, 2016, s. 19).

2.1.2.2. Ozan Bekir Coşkun'un Sanat Anlayışı

Bekir Coşkun kendisini âşık olmaktan farklı görmüş ve ozan olarak tanımlamıştır.

“Coşkun, toplum içindeki görevlerinden hareketle ozanlarla âşıklar arasında bir ayırım yapmakta ve kendisini âşık değil ozan olarak tanımlamaktadır. Kendisi, bu ikisi arasındaki ayrımı şu şekilde cümlelere döker: “Âşık, Allah için şiir yazan ve söyleyen kişidir. Ozan ise Allah için şiir yazıp söylemenin dışında her konuda şiir söyler ve yazar. Âşık demek sırf Allah'a âşık olmak, ozan ise insanların gözü kulağı olmak demek. Ben kendimi ozan olarak görüyorum. Sadece Allah ile ilgili şiirler yazsaydım o zaman kendime âşık derdim.” (Peker, 2016, s. 20).

Ozan Bekir Coşkun, babasının da âşık olmasından dolayı karışıklık yaşanmıştır. Bu nedenle mahlas kullanmıştır. Bekir Coşkun, mahlasını seçerken babasıyla istişarede bulunmuştur.

“Bekir Coşkun, kaleme aldığı ya da dile getirdiği şiirlerinin bazılarında babasının âşık olmasından hareketle Aşıkoglu mahlasını kullanır. Bazı şiirlerinde ise kendisini ozan olarak tanımladığı ön plana çıkaran Ozan Aşıkoglu mahlası kullanır. Bu iki mahlasın dışında Tatar

Türkçesi ile yazdığı şiirlerde Aşıkulu mahlası karşımıza çıkar. Tatar Türkçesindeki Aşıkulu, Türkiye Türkçesinde Aşıkoğlu anlamına gelmektedir.” (Peker, 2016, s. 20).

Bekir Coşkun’un ozanlığını hazırlayan etkenlere bakıldığında babasından etkilendiği görülmektedir. Babasını rol model olarak görmüş ve şiirler yazmıştır.

“Coşkun’un şiir yazma merakı ilkökul çağlarında başlamıştır. Ara sıra defterlerine gelişi güzel bir iki dörtlük karalar, bu dörtlükler öğretmeninin çok hoşuna gider ve kendisini şevklendirir. Çobanlık yaptığı yıllarda Karaca Oğlan’ın kitabını çok severek okur. Askerde yazdığı hatıra defterinin yarısı şiirle dolu iken bir süre sonra bunların bir değerinin olmadığı düşünülerek hepsini yırtıp atar. Babası Murat Coşkun’un yazdığı gibi şiir yazmayı çok arzu etmesine rağmen onun kadar başarılı olamadığı kanaatindedir.” (Peker, 2016, s. 21).

Ozan Bekir Coşkun, rüya sonucunda âşıklık geleneğini icra etmiştir. Bekir Coşkun, rüya ile âşık olduğu zamanlarda İstanbul’da çalışmaktadır. Gece boyu çalıştığı fabrikadan geç saatte ayrılmaktadır. Yoğun çalışma temposu içerisindeyken namazlarını da ihmal etmiş olduğunu aktarmıştır. Ozan Bekir Coşkun, yine yoğun bir çalışma sonunda dua etmiş ve yatmıştır. Rüyasında da bir arkadaşı gelip kalkması gerektiğini ve Taksim meydanına Hz. Muhammed’in geleceğini demiştir. Rüyasında arkadaşıyla beraber Taksim meydanına giden Bekir Coşkun, orada Hz. Muhammed’in yanında Hz. Âdem’i gördüğünü ifade etmiştir. Ozan, Hz. Muhammed yeşil örtüyle örtülmüş bir tas uzattığını ve hemen sonrasında kaybolduğunu anlatmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed’ in tası uzatırken “Al bunu sana getirdim. Artık dünya malına tamah etme” uyarısında bulunduğu da bahsetmiştir. Bekir Coşkun, uyandığında gözyaşları içinde olduğunu fark ettiğini ve Allah’a dua ettiğini söylemiştir.¹

Ozan Bekir Coşkun rüyasından çok etkilenip rüyasını mektupla babasına anlatmıştır. Babası da yine mektup aracılığıyla cevap vermiştir.

“Gelen cevapta babası “Gözün aydın olsun, sen de benim gibi şair olacaksın ve ben de sana bu konuda yardım edeceğim. Elindeki ışığın çok uzaklara kadar yayılması da senin yazacağın şiirlerin elindeki ışık gibi çok geniş bir çevreye yayılmasına işarettir.” demektedir. Aynen babasının dediği gibi olur. O günden sonra içinde bambaşka arzular alevlenir. Bu arzularını anlatamaz ancak kâğıda dökerek rahatlar. Şiir yazarken hiç bilmediği hece, vezin, uyak gibi konularda babasının çok yardımını görür. Rüya gördüğü günden beri her konuda şiir yazmaya devam etmektedir.” (Peker, 2016, s. 21).

Bekir Coşkun’un kitap haline getirilmiş ve getirilmeyi bekleyen çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Şiirlerinde konu çeşitliliği de oldukça fazladır. Şiirlerinin konu olarak tasnifi yapıldığında köy hayatı ve yaşadığı şehirle ilgili şiirleri, vatan ve millet sevgisi ile ilgili şiirleri, Tatarları ve Tatar sürgününü konu edinen şiirleri, gençlik yıllarının sevdâ konulu şiirleri, toplumsal konuları ele

¹ Ozan Bekir Coşkun’un âşıklık hikâyesi için bakınız. (Peker, 2016, s. 21-22-23)

aldığı şiirleri ve dinî-tasavvufî şiirler olarak ayrılmaktadır. Köy hayatı ve yaşadığı şehirle ilgili şiirlerinde çobanlık yaptığı sürede hatıralarını yansıtmış olduğu köy ortamını ve tabiatını konu olarak ele almıştır. Yaşadığı şehir olan Aksaray'ın doğal yaşamından tarihine, tarihinden edebiyatına ve kültürüne kadar şehre dair her manayı barındıran şiirler yazmıştır.

“Bekir Coşkun belki de vatansızlığın ne demek olduğunu iyi bilenlerin hikâyeleriyle büyüdüğünden yaşadığı evin, köyün, şehrin, ülkenin havasına suyunu, toprağına taşına âşıktır. Köyünü anlattığı şiirlerinde her türlü güzelliği ortaya koyar. İlini işlediği şiirlerinde Aksaray; gelenek ve görenekleriyle, doğal güzellikleriyle, türlü türlü tarihi eserleriyle karşımıza çıkar. Somuncu Baba Türbesi, Eğri Minare, Hasan Dağı, İhlara Vadisi, Sultanhanı gibi pek çok meşhur mekân, onun şiirlerinde büyük bir titizlikle işlenir.” (Peker, 2016, s. 26).

Göçmen bir aileye sahip olan Bekir Coşkun, Tatar Türkçesiyle yazmış olduğu şiirleri mevcuttur. Tatarları ve Tatar sürgününü konu edinen şiirlerinin alt yapısında büyüklerin dinlediği anılar vardır.

Gençlik yıllarının sevda konulu şiirlerinde ise genellikle beşerî aşkı işleyen Ozan Bekir Coşkun, samimi duyguları içten bir dille aktarmıştır.

“Duyguların temiz, isteklerin temiz olduğu bu şiirler, geleneğin devamı açısından örnek alınacak kalite ve güçtedir. Aşık, kimi zaman sevgilinin vefasızlığından örnekler vermekte, kimi zaman aşkının şiddeti sebebiyle düştüğü halin çetinliğini resmetmekte kimi zaman da yüce bir duygu olan sevdaya tutulanların bahtlarını açık olması gerektiği konusunda görüşler öne sürmektedir.” (Peker, 2016, s. 29).

Toplum sorunlarını anlattığı şiirlerinde açlık, kıtlık, fakirlik, gariplik, çaresizlik gibi maddi sebeplerden oluşan olumsuz birçok durumu ele almıştır. “Ozanımızın hayata adeta sıfır noktasından tutunmuş olması; fakirlerin, açların ve açıkta kalanların içinden gelmesi, şiirlerinin içine bu kişileri almasına sebep olmuştur.” (Peker, 2016, s. 30).

Din konulu şiirlerinde ise dinî yaşam, inanç ve kaideler, Müslümanlık, iyi insan olma incelikleri gibi konuları ele alan şiirleri vardır.

“Din konulu şiirleri yekûn olarak fazladır. Bunda ozanımızın dünya görüşünün de rolü vardır. Zira Bekir Coşkun, dini bütün birisidir ve dinin toplum hayatındaki önemini farkındadır. Bu sebeple şiirlerinde mümin olmanın önemini, tövbenin gerekliliğini, iyi insan olmanın güzelliğini sıralamakla kalmaz; din sömürsü yapan kişilerin tuzaklarına düşmemeleri için dostlarını uyarır.” (Peker, 2016, s. 30).

Ayrıca Bekir Coşkun'un şiirlerinde, Yunus Emre ve Karacaoğlu'nın etkisi olduğu da görülmektedir. “Yaşadığı şehrin bütün fertlerince sahiplenilen Yunus Emre'ye özel bir önem verir. Yunus konulu şiirleri incelendiğinde Coşkun'un, Yunus Emre'nin menkıbevi hayatını detaylarıyla bildiği görülür.” (Peker, 2016, s. 27). Buradan hareketle Ozan Bekir Coşkun'un, Yunus Emre'ye karşı göstermiş olduğu ehemmiyet fark edilmektedir. Karacaoğlu'na olan hayranlığı da şiirlerine yansımıştır. “Ozanımızın sevda şiirleri konusunda geleneğin büyük

âşıklarının yolundan gittiğine örnek olarak Karaca Oğlan' a adlı şiirini gösterebiliriz.” (Peker, 2016, s. 30).

Bekir Coşkun şiirlerinin şekil özelliklerinde, ölçü olarak genellikle hece ölçüsü kullanmıştır. 7'li, 8'li ve 11'li hece ölçüsünü tercih etmekle beraber en çok 11'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Nazım birimi olarak çoğunlukla dörtlüğü tercih etmiştir. Dörtlüklerinde kafiye örgüsü ise geleneksel koşma tarzı kafiye örgüsüdür. İlk dörtlüğün kafiye şeması çeşitlilik gösterirken diğer dörtlükler değişken değildir. İlk dörtlükte a-b-c-b, a-b-a-b, a-a-a-b şeklindedir. Diğer dörtlükler ise c-c-c-b, d-d-d-b, e-e-e-b... şeklinde devam etmektedir. Durak olarak Bekir Coşkun, genelde 11'li hece ölçüsünü kullandığından sıklıkla 6+5 durağını ve 4+4+3 durağını kullandığı görülmektedir. 8'li hece ölçüsünde 4+4 durağını kullanmıştır. 7'li hece ölçüsünde ise duraklar farklıdır.

Bekir Coşkun'un şiirlerinin yayınlandığı yerlere bakıldığında pek çok eserde yer edinmektedir. Daha öncesinde Aksaray'ın yerel gazetesi olan *Yeni Aksaray*'da Bekir Coşkun'un birçok şiiri yayınlanmıştır. Yine aynı gazetede de Aksaraylı birçok âşıkla atışmalar yapmıştır. “*Aşığımızın Türkün Yolu* adlı şiiri *Halay* dergisinin 1983 yılı Nisan sayısında kendisine yer bulmuştur.” (Avan, 1995, s. 295). “Aynı yıl, Halk Ozanları Kültür Derneği tarafından bastırılan bir antolojide *Güzel Yurdum* adlı şiiri yayımlanmıştır.” (Peker, 2016, s. 35). Ayrıca Hz. Muhammed için yazdığı şiiri de yayımlanma fırsatı bulmuştur. “Coşkun'un, Peygamberimiz için yazdığı *Gönüller Sultanı Nuru Muhammed* adlı şiiri Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1991 yılında bastırılan *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber' e Naatlar* adlı kitapta yer almıştır.” (Peker, 2016, s. 35). Bekir Coşkun, kendisine ve şiirlerine ehemmiyet vermiş olduğu, kendisinden etkilendiği, halk edebiyatının önemli temsilcilerinden Yunus Emre'ye yazdığı şiiri de yayımlanan şiirlerinden birisidir. “Hemşehrisi olarak gördüğü Yunus Emre'yi anlattığı *Yunus'un Özünü Gördüm* şiiri de babası Murat Coşkun'un *Yunus Emre Bu Meydanda* şiiri ile birlikte Folklor Araştırmaları Kurumu tarafından Halk Şairlerinin Yunus Emre Şiirleri adlı eserde yayımlanmıştır.” (Peker, 2016, s. 35). Yine hem kendi hem de babasının hayat hikâyesini anlatmış ve antolojik bilgi olarak yayımlanmıştır. “Yine kendisi ile ilgili bilgilerle babası Murat Coşkun'un iki şiiri Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi* adlı eserde yayımlanmıştır.” (Özhan vd., 1991, s. 335). Ayrıca *Standartın Önemi* adlı şiiri, TSE tarafından bastırılan bir şiir kitabında yer bulmuştur.” (Peker, 2016, s. 35). Aksaray'a ait ilk âşık şiir antolojisinde de Ozan Bekir Coşkun'un ismi geçmektedir. “Bekir Coşkun ile Murat Coşkun'un birden çok şiirinin yer aldığı

eser, Aksaray’ın ilk âşık şiiri antolojisi olan Aksaraylı Âşıklar adlı eserdir.” (Peker, 2016, s. 36).

Aksaray; âşıkların geleneğe uygun şekilde toplanabileceği, âşık kahvelerinde muhabbet edecekleri, sazları ve sözleri ile karşılıklı atışma yapabilecekleri fiziki ortamı olmayan bir ildir. Bu sebeple âşıklar, mektuplaşarak ve gazetede atışmalar yaparak geleneği icra etmişlerdir. Ozan Bekir Coşkun da Aksaraylı birçok âşıkla bu şekilde hemhal olmuştur.

“Bekir Coşkun, babası Âşık Murat Coşkun’la, Âşık Molla(Mehmet Akça) ile ve Şair Sait Kozan ile sohbet, mektup, gazete gibi yollarla atışmıştır. Babası Murat Coşkun’la Atışmaları genellikle babasının köydeki evinde ve akrabalarının, yer yer de komşuların gözü önünde gerçekleşmiş; akşam oturmalarının eğlenceli bir bölümünü oluşturmuştur. Coşkun’un Mehmet Akça ile yaptığı atışmalar genellikle ozanımızın Aksaray Halk Eğitim Merkezindeki görevi sırasında gerçekleşmiştir. Mehmet Akça’nın sık sık elindeki defterle gezerken Halk Eğitim merkezine uğraması iki âşığın atışması için uygun zemini sağlamıştır. Sururi Başer’in Yeni Aksaray gazetesinde Murat ve Bekir Coşkun’a şiirlerle göndermelerde bulunması baba-oğul Coşkunlar tarafından yine aynı gazetede cevaplandırılmıştır. Mektup yoluyla atışmaların merkezinde ise Şair Sait Kozan vardır.” (Peker, 2016, s. 37).

Ayrıca Bekir Coşkun, Aksaray’ da düzenlenen geleneksel şenlikler sayesinde Aksaray dışındaki diğer âşıklarla da tanışma fırsatı bulmuştur. “Bekir Coşkun,1984 yılında İhlara’da yapılan şenliklere gelen âşıklarla da tanışmış; “Aksaray’a Hoşgeldiniz” adlı şiiriyle Haydar Aslan, İsmail Cengiz Azeri, Murat Çobanoğlu, İlhami Demir, Şeref Taşlıova ve Sabri Topçu adlı âşıkları ayrı ayrı selamlamış; şenliklerde selamladığı âşıklarla birlikte programlara çıkmıştır.” (Peker, 2016, s. 37-38).

2.1.2.3. Ozan Bekir Coşkun’un Şiirleri

Bekir Coşkun’un şiirleri; köy hayatı ve yaşadığı şehirle ilgili şiirleri, vatan ve millet sevgisi ile ilgili şiirleri, Tatarları ve Tatar sürgününü konu edinen şiirleri, gençlik yıllarının sevda konulu şiirleri, toplumsal konuları ele aldığı şiirleri ve dinî-tasavvufi şiirler olarak konu bağlamında tasnifi yapılmıştır. Bekir Coşkun’un hayatı ve şiirleri, Prof. Selçuk Peker tarafından kitap haline getirilmiştir. *İlham ve Kalem* eserinden hareketle şiirlerin sınıflandırması “Türkiye Türkçesiyle Yazdığı Şiirleri, Tatar Türkçesiyle Yazdığı Şiirleri ve Diğer Âşıklarla Atıştığı Şiirleri” olarak üç başlıkta yapılmıştır.

2.1.2.3.1. Türkiye Türkçesiyle Yazmış Olduğu Şiirleri

İçerisinde birçok konuya dair şiirlerin olduğu bu tasnifte, şiirler alfabetik sıraya göre verilmiştir. Kendi hayatından bahsetmiş olduğu şiiri, eserinin başlangıcını oluşturmaktadır. Alfabetik

sıraya göre yer verilen, içerisinde birçok konu barındıran şiirleri kapsamaktadır. Başlangıcı kendi hayatını anlattığı şiiriyle başlamıştır. Ayrıca kişiye bizzat hitap ettiği şiirleri de bulunmaktadır. Yaşadığı şehir Aksaray’dan, ailesinden ve büyüklerinden, tabiatın, tarihi ve sosyal olaylardan, toplumsal durumlardan, dinî-tasavvufî hassasiyetten bahsetmiş olduğu şiirleridir.

“Aşıkoglu Kimdir (İşte Hayatım), Ağaç Dikelim, Adıdır Namaz, Ah Çocuk Olsam, Aksaray, Aksaray’a Hoş Geldiniz, Aksaray Hasreti, Aksaray’ım, Âlemlere Rahmet Olan Muhammed, Allah’ım, Allah’tan Dileğim, Allah’tan İste, Anam, Ananın Cevabı, Arıya Sor, Asker Yeğenime, Âşıklar Sohbeti, Âşık Yunus, Atalarımız Demiş, Baba Yurdum, Bacım, Bahar, Bahar Geldi, Bayramda, Bayramımız Bayram Olsun, Benim Köyüm, Ben Onun İçin Ağlarım, Ben Türküm, Beyim, Bilinçli Müslüman, Bir Gün Olur Göçer Elbet, Bizim Ellerin, Bizim Yolumuz, Bulamadım, Cananımdan Can Aldılar, Cumhuriyet, Çaresizim, Çoban, Damda Yuvak Yuvarlar, Dedem, Deli Gönüm, Dinle Oğul, Dosta Nasihat, Dosta Mektup, Dönülmez Oldu, Dünya Hayatı, Düşün İnsanoğlu, Düzen mi Bozuldu, Elhamdülillah, Ellerimi Açtım Sana, Eski Merakım ,Ey Nefsim, Ezanlarla Atan Şafak, Fani Alem, Fani Dünya, Gafil Olma, Garibin Kışı, Geçer mi Bilmem, Gel, Geleceğin Aksaray’ı, Gelin, Gel Kardeşim, Gelmez Olaydım, Gerçek Namaz, Göçer Bir Gün, Gönülümün Nazı, Gönül Çarşısı, Gönül İster, Gönül Kor Musun, Gönüller Sultanı Nuru Muhammed, Gözlerin, Gururlanma Hasandağı, Güle Benzettim, Gül ve Bülbül, Güzel Kimdir, Güzel Yurdum, Hamidiye’nin Sesi, Hasandağı(1), Hasandağı(2), Hasandağı(3), Hasretim, Hasretlik, Hatırım İçin, Hoş Gelir Bana, Hoşgörülü Ol, İhlara Vadisi, İcazet Aldım, İki Gözüm, İlham ve Kalem, İncinmez Mi, İslâmın Şartı, Kader Ayırdı Bizi, Kalk Gönül, Kalmamış, Karaca Oğlan’a, Kara Kışın Karası, Kırım’a Selam, Kırım’a Ses Veriyoruz, Kırım Destanı, Kırmızı Gül, Köyde Akşam, Kullar İçinde, Kurban Olurum, Kurtulamam, Küskünüm, Madalyonun Arka Yüzü, Merhaba, Merhaba Diyelim, Memleketim, Mevsim Bahardır, Mutluluk, Mümin Olmak, Nasreddin Hoca, Nazlı Yar Oldu, Ne Güzel, Nevruz’da, Oku Kardeşim, Oy Deli Gönül, Ozanlarımız, Öğretmenim, Öldüm Be Gülüm, Ömür Dedğin, Ömür Muhasebesi, Özlediğim Aksaray, Perişan, Ramazan’da, Rüyamda Yunus’u Gördüm, Sana Özenmiş, Sazıma, Selam Olsun, Sen Değil Miydin?, Seni Bekledim, Senin Gülünden, Ses Veririm, Sevdalılar Ölmesin, Sevgi ve Doğa, Sigaranın Zararları, Soma Ağlıyor, Son Durak, Son Nefeste, Su Sızım Sızım, Şehr-i İstanbul’da Eşek Çilesi, Şirin Aksaray, Tanrı Misafiri, Tasarrufa Çağrı, Taşpınar Halısı, Tek Hatıran, Tepreş’e Giderken, Tövbe Edelim Tövbe, Turnalar, Turnalar Kâbe Yolunda, Tuş Geliverir, Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye’me Övgü(Sendedir), Türk’ün Yolu, Uyan Gönüm, Yanıyor, Yeniden Diriliş, Yeniden Yaradılış, Yeni Yıla Girerken, Yolculuk Hali, Yol Ver Dağlar, Yunus’un Özünü Gördüm, Zor Gibi”(Peker, 2016, 39-287).

2.1.2.3.2. Tatar Türkçesiyle Yazmış Olduğu Şiirleri

Ailesi Kırım göçmeni olan Bekir Coşkun, Aksaray’a bağlı Hamidiye-Alaca’da doğup büyümesine rağmen Tatar Türkçesini iyi bilmektedir. Ozan Bekir Coşkun, şu anda Hamidiye’de Tatarca bilen tek kişi olduğunu ifade etmektedir. Bu şiirleri sayıca azdır, günümüz Türkçesiyle eserde yer verilmiştir. “Ah Bal Bolsam, Köyge Qaytaman, Tatarca Yır (Mani)” (Peker, 2016, s. 287-293).

2.1.2.3.3. Diğer Âşıklarla Atıştığı Şiirleri

Bekir Coşkun bu sınıflandırmadaki şiirlerinde Aksaraylı diğer âşıklarla olan atışmalarına yer vermiştir. Atışma yapılan âşıklar da kendi içerisinde tasniflendirilmiştir. Bu tasnifin başlangıcını ise babasıyla yapmış olduğu şiirleri oluşturmaktadır.

2.1.2.3.3.1. Âşık Murat Coşkun’la Atışmaları

Bekir Coşkun, babası Murat Coşkun ile yapmış olduğu atışmalara içeren şiirleridir. Aynı atışmalar, babasının da kitabında yer almaktadır. “Âşıklar Atışması (Vilayetlik), Atışma (Gözüm), Babam Murat Coşkun’a Muamma, Baba ve Oğul Atışması, Baba ve Oğul Atışması: Var Senin, Mevla’ya Yönel, Nereye Gidiyoruz” (Peker, 2016, s. 295-318).

2.1.2.3.3.2. Âşık Molla (Mehmet Akça) İle Atışmaları

Aksaraylı diğer bir âşık olan Mehmet Akça ile atışmalarını yer verdiği şiirlerini içermektedir. “Âşık Seni, Çöz de Görelim, Şu Yayladan İnen Güzel Nereli” (Peker, 2016, s. 326-330).

2.1.2.3.3.3. Âşık Sururi Başer İle Atışmaları

Aksaraylı Âşık Sururi Başer ile olan atışmalarına yer verdiği şiirleridir. Sayıca azdır. “Bizim Halimiz, Taşlama” (Peker, 2016, s. 326-330).

2.1.2.3.3.4. Şair Sait Kozan İle Atışmaları

Atışmaların içinde tek şair olan Sait Kozan ile atışmalarının olduğu şiirleridir. “Dosttan Mektup, Sait Kozan’a Cevap” (Peker, 2016, s. 330-332).

2.1.3. Âşık Murat Coşkun

Ozan Bekir Coşkun’un babası ve akıl hocası olan Murat Coşkun, babadan oğula devam eden âşıklık geleneğinin temsilcisidir. Aksaraylı âşıklar içerisinde kökeni Kırım Tatar Türklerine dayandığı diğer bir âşıktır. Âşıklığıyla da şiirleriyle de oğlunu etkilemiş, ona örnek ve önder olmuştur. Aksaraylı diğer âşıklarla sıkı bir ilişkisi olan Âşık Murat Coşkun, bu âşıklarla birçok atışması da mevcuttur.

2.1.3.1. Âşık Murat Coşkun'un Hayatı

Âşık Murat Coşkun, Kırım'dan Anadolu'ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1924 yılında Aksaray'ın Hamidiye (Alaca) Köyü'nde doğmuştur. “Kırım'dan Anavatan'a göç eden bir Türk'ün oğludur. Hamidiye Köyü'nün tamamı 1885'de Kırım'dan göç eden Türkler' den oluşmaktadır.” (Avan, 1995, s. 111). Kalabalık ailede büyümüştür. “Murat Coşkun'un babasına Kurt Nebi derlermiş. Annesi Zübeyde Hanım'dır.” (Avan, 1995, s. 111). Diğer âşıklar gibi tahsil hayatını ilkokulda sonlandırmıştır. “İlkokula Hamidiye Köyü'nde başlayan aşığımız üçüncü sınıfta okulu bırakır, çobanlık yapmaya başlar.” (Avan, 1995, s. 111). Dönem şartları gereği askere gitmeden evlenmiştir.

“Murat Coşkun askere gitmeden önce Hatice Hanım ile evlenir. Bu evlilikten beşi erkek üçü kız sekiz çocukları dünyaya gelir. Çocuklarının biri İmam Hatip mezunu olup hocalık yapmaktadır; diğerleri ilkokul mezunudur. Halen dört tanesi Hamidiye Köyünde yaşamaktadır. Murat Coşkun'un çocuklarının hepsi de evli, 25-30 tane torunu vardır.” (Avan, 1995, s. 111).

Murat Coşkun'un ailesinde süregelen bir şiir yazma merakı vardır. Hem kendi kardeşlerine hem oğluna hem de torununa şiir yazma konusunda öncülük etmiştir. “Kendileri beş kardeş olan Murat Coşkun'un dört kardeşi de şiir yazmaktadır. Âmâ şiirlerini defterde saklayıp bir yerde yayınlamamışlar. Bunların dışında Murat Coşkun'un oğlu Bekir Coşkun ve torunu Ayşe Coşkun da şiir yazmaktadır.” (Avan, 1995, s. 111).

Âşık Murat Coşkun, askerliğini 1945 yılında askerliğe başlamış ve askerliği dört yıl sürmüştür. O dönemde uzun süren askerlik, âşığı düşüncelere daldırdığı sırada rüya gördüğünü ve bu rüya sonucunda âşık olduğunu aktarmıştır. Asıl mesleği çobanlık olan âşık, belirli yıllar arasında köyde muhtarlık yapmıştır. “1973-1989 yılları arasında muhtarlık yapar.” (Avan, 1995, s. 111). Ayrıca Âşık Murat Coşkun'un hayatının ve şiirlerinin kitap haline geldiği *Hamidiye'den Yükselen Ses* kitabında, kendi hayat hikâyesini kendi cümleleriyle aktarmıştır. Murat Coşkun sıradan bir hayatı varken görmüş olduğu rüyanın hayatını değiştirdiğinden bahsetmiştir.

“1902 yılında Kırım'dan Anavatana göç etmek mecburiyetinde kalan bir Türk'ün oğluyum. Aksaray'ın Hamidiye Alaca köyüne yerleşen bu aileden 1923 yılında dünyaya gelmişim. Uçsuz bucaksız olan bozkırda üç sınıflı ilkokulu bitirdikten sonra çiftçilik yapan ihtiyar babama yardımcı olmaya başladım. 1941 yılında askere giderek, vatani görevimi dört sene yaptıktan sonra köyüme döndüm. Ailemin geçimini sağlamak için çobanlığa razı oldum. Günler günleri, aylar ayları, yıllar yılları kovalarken 28.01.1956 gecesi bir rüya gördüm. Rüya beni o kadar etkilemişti ki, yazmaya zorluyordu. Öyleki kalbimde ateşlenen o kıvılcımlar, ya Mecnun gibi çöllere, ya Ferhat gibi yalçın dağları delmeye mecbur edecek ya da yazacaktım. O tadı, lezzeti okuyacak, bağıra çağıra bütün aileme duyuracaktım.” (Özkanlı, 2001, s. 14).

Ayrıca Murat Coşkun, “Hayalimde Bir Gece” diye adlandırdığı şiirinde de âşık olma hikâyesini yazmıştır.

2.1.3.2. Âşık Murat Coşkun'un Sanat Anlayışı

Âşık Murat Coşkun, saz çalamayan yalnızca şiir yazar bir âşık olmuştur. Saz çalma konusunda bilgisi yoktur. Şiiri ortaya koymak için kâğıdın ve kalemin yeterli olduğu görüşündedir. “Saz çalmayı bilmeyen Murat Coşkun kendisine ‘kalem süvarisi’ demektedir. Çünkü onun için bir kâğıt bir kalem şiir yazmak için yeterli olmaktadır. ‘Şiir yazmak içimden doğdu. Allah verdi ben de yazdım’ diyen aşığımız şiirlerini kâğıda anında aktarmaktadır” (Avan, 1995, s. 111-112).

Rüya yoluyla âşık olan Murat Coşkun, hayatının ve şiirlerinin kitap haline getirildiği kitabında nasıl âşık olduğunu bizzat kendi cümleleriyle anlatmıştır. Murat Coşkun’un rüyasında Hz. Âdem ile hemhal olmuştur. Âşık, şeytandan uzaklaşmak için çaba gösterdiğini ve Hz Âdem’in telkinleriyle kendini bulduğunu ifade etmiştir. Rüyasında çokça ağladığını ve uyandığında rüyanın tesirinden uzun bir süre kurtulamadığını aktarmıştır.²

Murat Coşkun, gördüğü rüyanın ardından bir deftere rüyasını not almış ve “Allah’ım” şiirini yazmıştır. Ayrıca âşıklığıyla ilgili duygularını “Ben Nasıl Âşık Oldum” şiirleriyle de aktarmıştır. Sonrasında âşık olduğuna dair “Rüya İle Gelen Aşk” şiirini yazmıştır.

Genellikle dinî tasavvufi şiirler yazar Murat Coşkun, bunun nedenini ise yine görmüş olduğu rüyanın etkisiyle olduğunu vurgulamıştır. Murat Coşkun, rüyasında şeytanla mücadele ettiğini ve Hz Âdem’in kendisine yardımda bulunduğunu aktarmıştır. Daha sonrasında daha çok dinî tasavvufi şiirlere yöneldiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu rüyanın etkisiyle de tarikata tabii olduğu bilinmektedir. “Bir tarikata üye değilken Nakşibendi tarikatına bağlanır” (Avan, 1995, s. 114). Aksaraylı birçok âşıkla ilişki kuran Âşık Murat Coşkun, bu âşıklarla ilgili okuma ve araştırmalar yapmıştır. Ayrıca atışmalarda da bulunmuştur. Bu âşıkların içinde oğlu Bekir Coşkun da vardır. “Murat Coşkun, Geycekli Âşık Hasan’ın, Yunus Emre’nin kitaplarını okumuştur. Aksaraylı Âşık Mahmut’un şiirlerini beğenmektedir. Âşık Mahmut ve oğlu Bekir Coşkun’la atışmaları olmuştur” (Avan, 1995, s. 114).

Çok fazla yeri görme şansı bulan Murat Coşkun, gittiği yerlerdeki âşıkları araştırmış ve onlarla tanışmıştır.

“Aksaray dışında Adana, Tarsus, Mersin, Ereğli, Konya, Niğde, Bor, Kırıkkale, Eskişehir, Ankara gibi şehirleri gezmiştir. Bu şehirleri gezmesindeki amaç oradaki âşıklarla tanışıp görüşmektir. Mucurlu Âşık Hasan, Nevşehirli Âşık Abdurrahman, Adanalı Âşık Mahmut, Nuri Doğruyol, Ali Gürbüz gibi âşıklarla tanışıp sohbetlerde bulunmuştur. Gülşehirli Bektaş Bilir ve Aksaraylı Âşık Molla ile beraber, Adana’ya Ankara’ya destan satmaya gitmişlerdir. Âşık, yarım

² Âşık Murat Coşkun’un âşıklık hikâyesi için bakınız (Özkanlı, 2001, s. 14-15)

ve bir forma dediği sekiz ve on altı sayfalık destanlar bastırması, şu anda ise elinde hiçbir kalmamıştır.” (Avan, 1995, s. 114).

Murat Coşkun, şiirleriyle birçok ödül almış bir âşıktır. Şiirlerini gazeteye vererek insanlara ulaştıran Âşık Murat Coşkun, gazetede yayınlanan şiirleriyle yarışmalara katılıp ödül alma fırsatı bulmuştur.

“1956 yılından beri şiirle uğraşmakta olan aşığımızın ilk şiirleri Aksaray’da basılan ‘Fayet’ adlı bir gazete yayınlanır. Daha sonraları Yeni Aksaray ve Vakit gazetelerinde şiirleri sürekli olarak yayınlanmaya başlar. Türkiye gazetesinde yayınlanan birçok şiiri çok beğenilir. Teşekkür mektubu ve kitaplar gönderilir. Ayrıca Âşık Veysel ve Yunus Emre’yi Anma yarışmalarında şiirleri ödüle layık bulunur.” (Avan, 1995, s. 114).

Yine kendi memleketi Aksaray’da düzenlenen birçok kutlama ve programda ödül almıştır. “1978 yılında Aksaray Kaymakamlığı’nın düzenlemiş olduğu Âşıklar Bayram’ına katılır, ödüle layık bulunur. En son olarak Aksaray Valiliği’nin düzenlemiş olduğu ‘12 Mart 1995 Aksaray Nevruz-Ergenekon, Âşık Veysel ve Ozanlar Haftası’ kutlamalarına katılır.” (Avan, 1995, s. 114).

Âşık Murat Coşkun’un şiirlerinde işlediği konulara bakıldığında âşığı halkın sözcüsü olarak görmüş ve bu nedenle hemen hemen her konuda şiirler yazmıştır. Halkın derdini, problemini, sevincini, üzüntüsünü kısaca halkı etkileyen durumları aktarmıştır. Yaşadığı şehir olan Aksaray ve güzellikleri, vatan ve millet sevgisi, katliam ve soykırımlar, Türk polisi ve askerine olan hassasiyet, dinî inanç ve kaideler, ahlaki değerler, Kırım ve Kırım destanı, gençlere nasihatler, din ve devlet büyükleri, güncel olaylar, insanların duygu ve düşünce aktarımları, ömrün geçip gitmesi, ahiret hayatı gibi birçok farklı konuya değinmiştir.

Murat Coşkun, sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Birkaç mısrasında terkiplere rastlanır. Ayrıca mahalli söyleyişlere de yer vermiştir. Diğer âşıklar gibi konuyu pekiştirmek maksadıyla atasözü ve deyimlere şiirlerinde değinmiştir.

Sanat anlayışını oluşturan diğer bir konu ise edebi sanatları kullanmasıdır. Âşık Murat Coşkun’un, edebi sanatlara dair bilgisi olmamasına rağmen bilmeden mısralarında söz sanatlarına yer vermiştir.

“Bütün âşıklarda olduğu gibi Murat Coşkun’da da bir sanat endişesi görülmez. O ilkokulu dahi üçüncü sınıftan terketmiştir. Bu sebeple de ne bir edebi sanat hakkında bilgi edinmiş ne de çalışmıştır. Şiirlerini söylerken ne durağına ne de sanatına bakmıştır. Sadece mısra sonlarda olduğu gibi o da edebi sanatları bilmeden, mısralarında nakış gibi işlemiştir.” (Avan, 1995, s. 121).

Şiirleri incelendiğinde en çok teşbih, teşhis ve intak söz sanatlarını kullanmıştır.

2.1.3.3. Âşık Murat Coşkun'un Şiirleri

Murat Coşkun'un şiirleri; Aksaray-Aksaraylılar-Aksaray İçin Çalışanlar, Dinî ve Tasavvufi Şiirleri, Millî Konular ve Kahramanlık Şiirleri, Memleketim ve İnsanları, Felsefi Şiirleri, Belirli Gün Hafta ve Konular, Hicivleri, Atışmalar olarak tasnifi yapılmıştır. Murat Coşkun'un şiirlerinin konu bağlamında tasnifi, Ruhi Özkanlı tarafından yapılmıştır.

2.1.3.3.1. Aksaray-Aksaraylılar-Aksaray İçin Çalışanlar

Âşık, bu şiirlerinde yaşadığı şehirle ilgili şiirlerine yer vermiştir. Aksaray'ın tarihinden, doğal ve beşerî güzelliklerinden ayrıca bu şehir için emek veren kişilerden bahsetmiştir.

“Aksaray'ı Tanıyalım, Aksaray, Şirin Aksaray, Aksaray'ı Tanıyalım, Aksaray'ı Tanıyalım, Örnek Aksaray, Helvadere Suyu Geliyor, Somuncu Baba, Şeyh Hamid-i Veli, Somuncu Baba ve Tekkesi, Mebus Bey, Çok Sayın Vekilimiz Avni Kavurmacı, Yaprakhisar Kaplıcaları, Sayın Vali Cahit Kıracı'a, Sayın Yaşar Değerli-Hakim Binbaşı, Beni Ameliyat Eden Doktor Beye Teşekkür, Sayın Müdür Bey, Öz Aksaray, Başkan Ertuğrul” (Özkanlı, 2001, s. 2).

2.1.3.3.2. Dinî ve Tasavvufi Şiirleri

Dinî tasavvufi şiirlerinde genellikle Allah'a dua ve yakarış vardır. Peygamberler, halifeler, dinî gün ve geceler, kutsal yerler, ibadetler vb. dine dair birçok konuda şiirler yazmıştır.

“Allah Seni Kulüm Diye Yarattı, Allah'ım, Müracat, Hak'tan Gelen Söz, Hak'tan Gelir, Gel Gönül Hakk'a Gidelim, Yokum, Muhammed'im, Sevgili Peygamberimiz Muhammed (A.S) Doğum, Yıl Dönümü, Hazreti Ali, Hoş Geldin Mübarek Ramazan Ayı, Hoş Geldin Şehr-i Ramazan, Elveda Mübarek Şehr-i Ramazan, Ramazan Bayramı Kutlu Olsun, Aksaray Hacıları Giderken, Hac Destanı, Ne Güzel, Zemzem Kuyusu, Mekke'den Medine'ye Varırken, Mekke Hatırası, Birleştirici Ol, Namaz, Bir Gün Ölüm Gelir, Hakk Pınarından, Selam, Kuran-ı Kerim Okunsun Diyen Öğretmenleri, Selam, Kabristan, Gönül Bahçesi, Aşk Muhabbet” (Özkanlı, 2001, s. 2).

2.1.3.3.3. Millî Konular ve Kahramanlık Şiirleri

Bu tasnifteki şiirlerinde millî duygulara ağırlık veren şiirleri bulunmaktadır. Vatan ve millet sevgisi, savaşlar, destanlar, tarihi olaylar, Türk askerleri, şehit ve gaziler gibi konularda şiirleri vardır.

“Aksaray’dan Doğan Güneş, Mustafa Kemal Paşa’ya, Ölümünün 50.Yılında Büyük Gazi’mize, Halkın Gönünde Bayrak Sevgisi, Şahlanıyor Yine Damarda Kanım, Mehmetçik ve Yunan, Dikkat Et, Dikkat Et, Kabahat Kimde, Dün Ne İset Bugün O, Askerime Laf Atana Karşınız, Şehitlerimizi Unutmayalım, Şehidim, Cudi Dağları, Mehmetçikle El Ele, Kahraman Asker Bosna’ya Giderken, Bosna Destanı, Çeçenistan Destanı, Selanikte Olay, Acı Hatıralar, Kırım Destanı, Kızgınlık Der Bizim Oğlan, Ayırma, Allah’ın Emri” (Özkanlı, 2001, s. 2-3).

2.1.3.3.4. Memleketim ve İnsanları

Âşık Murat Coşkun, bu tasnifteki şiirlerinde memlekete dair coğrafi, beşerî, dinî, edebi ve kültürel değerlere yer vermiştir.

“Aziz Vatanım, Cennet Vatanımı Gezdim Türkiyem, Bahar, Hacı Leylekler, Şafak Yıldızı, Mart Kapıdan Baktırır, Ekmek Ufağı, Çiftçilere Selam, Yunus’la Yürüyüşe, Bizim Yunus’u Gördüm, Konya’lı Hacı Veyis Zadeyi Rahmetle Anarken, Kültür Bakanı Sayın Namık Kemal Zeybek, Tuncay Şekeroğlu’na Yorum, Naim Süleymanoğlu, Mucize Naim” (Özkanlı, 2001, s. 4).

2.1.3.3.5. Felsefi Şiirleri

Bu gruptaki şiirlerinde düşünce üzerine yazmış olduğu şiirleri bulunmaktadır. “İnsanoğlu, Belli Değil, Gururlanma, Zaman, Bu Zamanda Para, Son Yolculuk, Korku İçinde, Gönül Sözü, Felek, İlk Çağlar, Niğde Maarif Müdürlüğü İnşaat Bürosu Şefi, Necati Göksel’e, Dinleyin Kardeşler, Elveda Demeden” (Özkanlı, 2001, s. 4).

2.1.3.3.6. Belirli Gün Hafta ve Konular

Âşık Murat Coşkun, bu tasnifte bulunan şiirlerini gündem konularına, önemli belirli gün ve haftalarına dair yazmış olduğu güncel ve sosyal içerikli şiirleri yer almaktadır.

“Nevruz Bayramı,14-20 Mart 1977 Turizm Haftası Deyişim, Kitap Sevgisi, Hıdrellez Bahar Bayramı, Yeşilay Haftası Tiryakiye Deyişim, Reçete-Dostuma Mektup, Anne ve Çocuk, Kızlar, Oğluma Nasihat, Oğlan, Kızıma Nasihat, İçkinin Marifeti, Kumarın Sonu, İnsan Hakları, Kadın Hakları, Çevre Temizliği, Uyan Kardeşim Uyan, Cumhuriyet Bayramı, TSE Bizimdir, Yeni Yıla Girerken, Şeker Sanayimiz, Yakup’a Mektup” (Özkanlı, 2001, s. 4-5).

2.1.3.3.7. Hicivleri

Her türlü konuya eleştirisini aktarmış olduğu şiirleridir. “Bu Toprağın Sesi, Bizim Köyün Berberi, Sivri Sinekler, Tarla Fareleri, Bazı Kadınlar, Sözüm Ona-Tahrip Kalıbı, Gençlik Nereye Gidiyor, İbret, Alo, Çiftçiyim” (Özkanlı, 2001, s. 5).

2.1.3.3.8. Atışmalar

Âşık Murat Coşkun, Aksaraylı diğer âşıklarla sıklıkla atışmalarda bulunmuştur. Bu atışmalarına yer verdiği şiirleri ise bu tasnif içerisinde yer almaktadır.

“Aksaray Âşıklarına Deyişim, Bensiz Meydanda Meydanda, Bu Meydana Bilen Gelsin, Sayın Hocam Mehmet Yalçınkaya’nın, 20.06.1975 Tarih, Şiirine Cevap, Boşadır Boşa, Bu Aşk Eliden, Vilayetlik Atışması, Âşık Molla’ya Cevap, Âşık Murat Coşkun’a Cevap, Âşık Nazm’ye Selam, İbret Al, Birader, Sururi Başer’e Cevap, Yine Coşkunum, Sururi Başer Kardeşime Mektup, Âşık Murat Coşkun’a, Abdullah Turnay’a Son İhtar, Baba ve Oğulun Karşılıklı Sohbetleri, Taktirname-İbrahim Başerdem’e, Haccın Mübarek Olsun Murat Coşkun’um, Haccın Mübarek Olsun Diyen Sururi, Deyişim” (Özkanlı, 2001, s. 5).

2.1.4. Âşık İdris Baştuğ

Aksaraylı diğer bir âşık olan Âşık İdris Baştuğ, hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Hamidiye-Alacalı olması ve ailesinin Kırım’dan göç etmesi yönüyle Âşık Murat Coşkun ile benzerlik göstermektedir. Âşığın vefat etmiş olması ve âşığın kitabının çok eski basım olması sebebiyle kitap temin edilememiştir. Âşığın hayatına ve şiirlerine, ildeki âşıklar üzerinden çalışmalar yaparak “*Aksaraylı Âşıklar*” adlı Aksaray’a ait ilk antoloji eseri ortaya koyan Yasemin Avan’ın kitabından ulaşılmıştır.

2.1.4.1. Âşık İdris Baştuğ’un Hayatı

Âşık İdris Baştuğ’un hayatına ait bilgiler kısıtlıdır. “Âşık Murat Coşkun ve Aksaray İl Nüfus Müdürlüğü’nden aldığımız bilgilere göre; İdris Baştuğ 1929 yılında Aksaray’ın Hamidiye (Alaca) Köyü’nde doğdu. Annesi Fatma, babası Seyit Bekir’dir. Seyit Bekir, babası Seyit Kadir ile birlikte Kırım’dan Anavatan’a göç etmiştir.” (Avan, 1995, s. 57). Âşık İdris Baştuğ’a ait bilgilere yine âşığın kendi şiirlerinden ulaşılmaktadır. Hamidiye-Alacalı olduğu ise şu mısra da geçmektedir:

“Köyümüzün ismi Hamidiye Alaca,

Gönlümüz böyle bir aşka dalınca,

Destanımız halka makbul olunca,

Köy ve âşık Aksaray'a bağlıdır.”(Avan, 1995, s. 57).

Âşık İdris Baştuğ'un ailesine dair bilgilere de yine şiirlerinden ulaşılmaktadır. Beş kardeş oldukları ve kardeşleriyle olan iletişimi şu şekilde geçmektedir.

“Beş kardeşiz bizler hep bir arada,

Yardımcı olmazlar hayvana ata,

Babam onlara çok atıp tuta,

Âşık İdris sana acıyan varmış.” (Avan, 1995, s. 57).

Âşık Murat Coşkun ile aynı memleketli olması sebebiyle yaşamları da benzerlik göstermektedir. “İlkokul Hamidiye Köyü'nde bitiren âşık, Murat Coşkun'la birlikte köyde yaşayan Ali Hoca'dan Kur'an-ı Kerim üzerine ders alır.” (Avan, 1995, s. 57).

Âşık İdris Baştuğ'un hayatına dair toplanan bilgileri genel manada şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Âşık,1936 doğumlu 'Osman ve Nesibe kızı' Karaören Köylü Hanımı ile evlenir. Bu evlilikten Kâmil, Cemil, Hayriye, Adil, Nail Kemal isimlerinde altı çocukları dünyaya gelir. Kamil 1970 yılında vefat eder, diğerleri evli ve sağdırlar. Bir süre köyünde çiftçilikle uğraşan âşığımız aile ile birlikte Ankara'ya taşınır. Burada Demiryolları işletmelerine girerek, çalışmaya başlar.50 yaşlarında vefat eder.” (Avan, 1995, s. 57).

Âşık İdris Baştuğ, genç yaşta vefat etmesinden dolayı kendisine dair kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Ayrıca az sayıda şiirleri günümüze kadar ulaşmıştır.

2.1.4.2. Âşık İdris Baştuğ'un Sanat Anlayışı

Âşık İdris Baştuğ, Âşık Murat Coşkun ile aynı köylülerdir. Bu nedenle âşıklık konusunda birbiriyle hemhal olmuşlardır. Âşıklık geleneğine dair çalışmalarda da fikir alışverişinde bulunmuşlardır.

“İdris Baştuğ, Murat Coşkun'la beraber aynı köydendir. Murat Coşkun'dan küçük olmasına rağmen onun hocalığını yapmış, âşık olmasında etkili olmuştur. Murat Coşkun halen kendisinden saygıyla söz etmekte “kıymetini bilemediğini” söylemektedir. Bir ara beraber kitap çıkarmaya heveslenen iki âşığın dileği, İdris Baştuğ'un Ankara'ya gitmesiyle gerçekleşemez.

Daha sonra İdris Baştuğ bu isteklerini tek başına gerçekleştirir ve İstanbul’da 1951 yılında “Aksaray’dan Doğan Güneş” adlı şiir kitabını bastırır.” (Avan, 1995, s. 57).

İdris Baştuğ’un sanat anlayışına ve âşıklığını hazırlayan durumlara da yine şiirlerinden ulaşılmaktadır. Âşıklığının bade içerek gerçekleştiğini ifade etmektedir.

“Lisanımı verdin beni söylettin

Dünya ve ahiret halin ahlattın

Bu aleme cümlesini dinlettin

Hisse alanlara Elhamdülillah

Halk edip getirdin vücuda bizi

Etmedin vücutta noksanımız

Bülbül gibi ettin lisânımızı

Bâdeler gösterip söyleten sensin” (Avan, 1995, s. 58).

Daha sonrasında köyde İdris Baştuğ’a “âşık” olarak kabul edip bu şekilde seslenmişlerdir. “Köyünde İdris Baştuğ’u “âşık” diye çağırırlar. Herkes saygıyla önünde eğilir, köyün sayılan, sevilen bir kişisi olur. Âşık kendisine “âşık” denildiğini şu dörtlülle anlatır:

“Arzettim halimi ben Allah’ıma

Kabul kıldı erdim muradıma

“Âşık” çağırırlar benim adıma

Zâr etme halim elhamdülillah” (Avan, 1995, s. 58).

Şiirlerinde işlediği konulara bakıldığında tarikata da bağlı olması sebebiyle dinî konulara ağırlık vermiştir. Allah, peygamber, Kur’an-ı Kerim, İslam gibi dinî içerikli kelimeler sıklıkla geçmektedir. Ayrıca ailesine ve yakın çevresine sıklıkla şiirler yazmıştır. Dünyanın geçiciliği, ahiret hayatı, ilmin gerekliliği gibi birçok felsefi düşünce içeren konularda da şiirleri bulunmaktadır. Yaşadığı şehir olan Aksaray’a ve Aksaray’ın köylerine dair birçok bilgi şiirlerinde mevcuttur.

Âşık İdris Baştuğ’un şiirleri incelendiğinde halka hitap etmesinden dolayı sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Fakat bazı mısralarında günümüzde nadir kullanılan kelimelere ve tamlamalara

yer verdiği görülmektedir. Ayrıca şiirlerinde mahalli söyleşiler geçmektedir. Geleneğe bağlı olan Âşık İdris Baştuğ, atasözü ve deyimleri manayı kuvvetlendirmek amacıyla kullanmıştır.

İdris Baştuğ'un şiirlerinde edebi sanatlar konusunda bir eğitimi olmasa da farkında olmadan edebi sanatları kullandığı görülmektedir. Teşbih, teşhis, mecaz, telmih gibi diğer âşıkların da sıklıkla kullandığı edebi sanatları kullanmıştır.

2.1.4.3. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirleri

Çok fazla sayıda şiirleri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle konu bağlamında tasnifi bulunmaktadır. “Bir Yanık Ahval, Hak Yoldaş Ola, Münâcaat, Hocam Hakkında Dilek, Seyrân Eyledim, Gönül, Bazarın Var, Aksaray'a Bağlı Olan Köyler, Babama, Ne Güzeldir, Ecel Götürür, Merhamet Sahibi” (Avan, 1995, s. 64-79).

2.1.5. Âşık Osman Apaçık

Aksaraylı âşıklardan bir diğeri olan Osman Apaçık, Ortaköylü bir âşıktır. Âşığa dair çok az bilginin olmasından ve âşığın vefat etmesinden kaynaklı âşığın eserleri temin edilememiştir. Bu nedenle, Aksaray'ın Ortaköy ilçesinde bulunan âşıklarla ilgili çalışma yaparak Prof. Selçuk Peker tarafından çıkarılan “*Ortaköylü Âşıklar*” kitabından hayatına ve şiirlerine ulaşılmıştır.

2.1.5.1. Âşık Osman Apaçık' ın Hayatı

Aksaray'ın Ortaköy ilçesinde doğup büyüyen bir âşıktır. “Osman Apaçık 1320 (1904) yılında Ortaköy'de dünyaya gelmiştir, 31.12.1991 tarihinde yine Ortaköy'de vefat etmiştir.” (Peker, 1999, s. 173). Âşık Osman Apaçık'ın yine ailesi de Ortaköy'de yaşamıştır. “Babası Abdurrahman bey, annesi ise Zeynep hanımdır. Günümüzde tamamı ebediyete intikal etmiş olan dört kardeşin isimleri sırasıyla Osman, Bektaş, Hüseyin ve Tayyibe'dir. Sülaleye Araboğulları denmektedir.” (Peker, 1999, s.173).

Diğer âşıklar gibi yüksek tahlili olmayan Âşık Osman Apaçık, tahsilin resmî kurumlarda yapmadığı bilgisine ulaşılmaktadır. “Tahsilini resmi olmayan öğretim kurumlarında yaparak kendi kendini yetiştiren Osman Apaçık, askerlik görevini 1924-1926 yılları arasında Mardin'de yerine getirmiştir.” (Peker, 1999, s. 173).

Âşık Osman Apaçık, geniş bir aileye sahiptir. Çocuklarının sayısı fazladır. “Osman Apaçık’ın Habibe hanımla yaptığı evlilikten Hadi, Siyami, Kuddusi, Zeynep, Nimetullah, Ayşe, Sultan ve Mehmet isimli sekiz çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu çocuklardan Sultan hayatta değildir. Eşi Habibe hanım da 1991 yılında vefat etmiştir.” (Peker, 1999, s. 173).

Meslek hayatında çok fazla çeşitlilik bulunmayan Osman Apaçık, imamlık ve çiftçilik yapmıştır. “Osman Apaçık, uzun yıllar imamlık yapmıştır. İmamlık görevinin dışında bağ ve bahçe işleriyle uğraşmış, zamanının çoğunu kitap okuyarak geçirmiştir.” (Peker, 1999, s. 173). Mesleğinin de etkisiyle dine ve dinî değerlere önem vermiştir. Okumaya ve kendini geliştirmeye özen gösteren Âşık Osman Apaçık, hayatı boyunca bu düşünceyle hareket etmiş ve çalışmıştır.

Dinî konularda kendisini yetiştirdikten sonra imamlık görevine başlayan Apaçık, yıllarca Gödeler, Boyalı ve Çardak köylerinde hizmet etmiştir. 1958 yılında kadroya geçip maaşa bağlanmış, uzun yıllar ilçe merkezindeki Hacı Ali Paşa Camii’nin imamlığını yapmıştır. ‘Dinin yolu okuldan geçer. Namaz her yerde kılınır ama tahsil için okul şarttır. Memleketin kalkınmasını istiyorsak kadınları okutmamız lazım.’ diyen Apaçık, 1989-1990 yıllarında ilçe merkezine kendi adıyla anılan bir ilköğretim okulu yaptırmıştır. (Peker, 1999, s. 173).

Âşık Osman Apaçık, geçirdiği felç sonrasında vefat etmiştir. “Hayatının son yıllarında geçirdiği felçten sonra üç dört yıl bastonla dolaşmış ve 1992 yılı başında vefat etmiştir.” (Peker, 1999, s. 174).

2.1.5.2. Âşık Osman Apaçık’ın Sanat Anlayışı

Âşık Osman Apaçık’ın mesleği olan imamlık, âşıklığının önüne geçmiştir. Bu nedenle âşıklığına dair bulunan bilgiler sınırlıdır. “Onun imam kişiliği her zaman âşıklık özelliğini gölgede bırakmıştır. Zira lakabı ‘Kara Hoca’dır, ‘Köy Hocası’ dır. Ancak ilahi söylememiş, halkın diliyle didaktik mahiyette pek çok şiir yazmıştır.” (Peker, 1999, s. 174).

Âşık Osman Apaçık’ın şiirleri incelendiğinde şiirlerinin daha çok dinî konular işlemiştir. Halka öğüt veren nitelikte şiirleri de vardır. Bu nedenle şiirlerinde genel manada didaktiklik ağır basmaktadır. Âşık Osman Apaçık’ın basılmış olan iki adet şiir kitabı bulunmaktadır. “Birincisi, “Dini Aydın Şiirler”, ikincisi ise “Dini ve Milli Aydın Şiirler” ismini taşıyan bu kitaplardan ilki Kırşehir’de basılmıştır, basım yılı belli değildir. İkincisi 1986 yılında basılmıştır, basım yeri

belli değildir. İkinci kitabı, ilk kitabındaki şiirlerin hemen hemen tamamının yer aldığı geniş bir eserdir.” (Peker, 1999, s. 174).

Şiirlerinde öğreticiliği esas almasından dolayı toplumsal ve sosyal konular ağırlıklıdır. Ayrıca tabiat, hayvanlar, bitkiler, dinî-tasavvufi konulu şiirleri bulunmaktadır. Şiirlerini musammat gazeller ve dördlükler şeklinde yazan Âşık Osman Apaçık,7’li ve 8’li hece ölçüsünü kullanmıştır.

2.1.5.3. Âşık Osman Apaçık’ın Şiirleri

Osman Apaçık’ın ulaşılan şiirleri, Prof. Selçuk Peker tarafından konu bağlamında tasnif edilmiştir. Tabiat ve Hayvanlar Üzerine Yazılmış Şiirler, Sosyal Konuları İşleyen Şiirler, Dinî Konuları İşleyen Şiirler olarak üç ana başlıkta şiirler toplanmıştır.

2.1.5.3.1. Tabiat ve Hayvanlar Üzerine Yazılmış Şiirler

Bu tasnifte bulunan şiirinde doğa ve doğa unsurlarını içeren tek bir şiiri bulunmaktadır. “Koyunlardaki Güzel Ahlak” (Peker, 1999, s. 174).

2.1.5.3.2. Sosyal Konuları İşleyen Şiirler

Âşık Osman Apaçık buradaki şiirlerinde toplumsal ve güncel meseleleri ele alarak şiirler yazmıştır. “Gönül Kırmamak Hakkında, Bölücülük, Yalan Dünya Neler Etti, Sigaranın Zararları, Kadın Erkek Hakkında Tatlı Geçim” (Peker, 1999, s.174).

2.1.5.3.3. Dinî Konuları İşleyen Şiirler

Dinî konulu şiirlerinde, genellikle dinînin getirisi üzerine şiirleri bulunmaktadır. “Besmele-i Şerifle Hayırlı İşlere Başlamak, Açık Zikir Hakkında, Bu Dünyaya Niçin Geldin, Kolaylık İçin Meseleler, İnsan İsen Sev İnsanı” (Peker, 1999, s. 174).

2.1.6. Âşık Mehmet Akça

Mehmet Akça, “Âşık Molla” olarak bilinmektedir. Âşığa dair bilgiler, Yasemin Avan’ın *Aksaraylı Aşıklar* kitabından ulaşılmıştır. Ayrıca Âşık Mehmet Akça’nın hayatı, sanatı ve şiirleri üzerine derleme çalışması yapıp kitaplaştıran Abdulkadir Ay’ın *Aşık Molla* kitabından

da yararlanılmıştır. Âşığın şiir kitaplarının eski basım olmasından ve kitapların sayfalarında eksikler bulunmasından şiirlerine de aynı kitaptan ulaşılmıştır. *Aşık Molla* kitabında, âşığın şiirleri karma bir şekilde verilmiştir.

2.1.6.1. Âşık Mehmet Akça'nın Hayatı

Âşık Mehmet Akça, Aksaray'a bağlı Yeşiltepe (Kırgıl) kasabasındandır. "Âşık Molla mahalesıyla tanınan Mehmet Akça, 1923 yılında Aksaray'ın Kırgıl köyünde doğmuştur." (Özhan, 1992, s. 6). Tahsin ve Hatice çiftinin ilk çocuğudur. Mustafa adında da kardeşinin olduğu bilinmektedir. "Mehmet Akça dört evlilik yapmıştır. İlk üç evliliğinden çocuğu olmamış, dördüncü evliliğinden Nazmiye, Hatice ve Zahide isimlerinde üç kızı dünyaya gelmiştir." (Ay, 2019, s. 17).

Mehmet Akça'nın tahsil hayatı da diğer âşıklar gibi ilkokula kadar olmuştur. İlkokulu, Yeşiltepe kasabasında bitirdikten sonra çeşitli işler yapmıştır.

"Anadolu kasabalarında, köylerinde bir süre dolaştıktan sonra 1946 yılında Ankara'ya giderek Muzaffer Sarıözen'le tanışır. Ona, yazdığı birçok şiirini verirç Sarıözen, âşığın 'Osman Abim Evde Mi?', 'Kapıları Katıran', 'Gelin Olan Uzun Olur' gibi türkülerini notaya alır ve TRT repertuarına kazandırır. Âşık, 1947 yılında Ankara'da 'Yurttan Sesler' korosuna katılır. Bu koroda bir yıl çalıştıktan sonra Aksaray'a döner. Ankara'ya her gidişinde misafir sanatçı olarak radyo programlarına çıkar, yöresinin türkülerini okur. 1970'li yıllarda Aksaray'da Azmi Milli Un Fabrikası'na girer ve oradan malulen emekli olur." (Avan, 1995, s. 6-8).

Âşık, bu yoğun iş hayatının ardından 67 yaşında hayatını kaybetmiştir."Mehmet Akça, 12 Ağustos 1990'da geçirdiği trafik kazasında vefat etmiştir." (Avan, 1995, s. 8). Çocuklarından sadece biri şiire ilgilidir.

"Kızlarından Nazmiye Hanım'ın şiire ilgisi vardır. Nazmiye Akça özellikle babasının ölümünden sonra duyduğu üzüntüyü şiir yazarak dile getirmiştir." (Avan, 1995, s. 8).

2.1.6.2. Âşık Mehmet Akça'nın Sanatı

Aksaraylı Âşık Mehmet Akça'nın bade içerek âşık olduğu bilinmektedir.

"Mehmet Akça, on yaşında âşıklığa başlar, badeli âşık olduğunu ve erenler elinden bade içtiğini bir şiirinde şöyle dile getirir: 'Derin ummanlara daldım / Aşkın ırmağına girdim / On yaşında âşık oldum / Yandı şimşek çırılıyım / Bir tufan taralıyım / Bu erene içirdiler badeyi / Vatanın yoluna koymuşlar kelleği / Dolaşıp Mekke'yi Medine'yi / Bunu yapan ulu Allah değil mi?' " (Avan, 1995, s. 8).

Rüyasında bade içtiği bilinen âşık, çevresindeki insanlara kendisinde değişiklikler olduğunu anlatmaya çalışmış fakat ikna edememiştir. Âşığın mahlası da etrafındaki insanlar tarafından

kendisine verilmiştir. “Karşılaştığı bir güzele, bir olaya kısacası her şeye bir şeyler söyleyen âşığa çevresi ‘Molla’ demiş, âşığın mahlası Âşık Molla olarak kalmıştır.” (Avan, 1995, s. 8).

Âşık Molla, türküler söyleyip atışmalar yapmıştır. “On yaşından beri köy kadınları arasında türkü söyleyen âşık, yaşı biraz ilerleyince maniler, koşmalar düzenleyip söylemeye başlamıştır.” (Sevengil, 1967, s. 307). Âşık Mehmet Akça’nın Aksaraylı diğer âşıklarla atışmaları olduğu bilinmektedir. “Aksaray’da ise Murat Coşkun, Bekir Coşkun ve Âşık Mahmut ile atışmaları olur.” (Avan, 1995, s. 7). Aksaraylı âşıkların dışında tanınmış birçok âşıkla da atışmaları vardır. “Âşık Molla, Ankara’da bulunduğu yıllarda Âşık Veysel, Dursun Cevlanî gibi birçok âşıkla tanışmış, onlarla atışmaları olmuştur.” (Avan, 1995, s. 7).

Âşık Molla, aynı zamanda Âşıklar Bayramı’na katılmış ve ödül almıştır. “1983 yılında Konya’da yapılan Âşıklar Bayramı’na katılan âşık, Âşık Nevciyan Özmeri ile atışır ve Âşık Surûrî Ödülünü alır.” (Avan, 1995, s. 7).

Şiirlerini irticalen söyleyen Mehmet Akça, şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiir bilgisi olmamasına rağmen şiirlerinde kafiye ve redif düzenine dikkat etmiştir. Ayrıca şiirleri incelendiğinde edebi sanatlardan en çok benzetme ve kişileştirme sanatlarını kullanmıştır. Şiirlerinde sanat kaygısı olmadığından mahalli söyleyişler, atasözü ve deyimler yer almaktadır.

Şiirlerinde konu çeşitliliği fazladır. Aksaray’dan bahsetmiş olduğu şiirlerinin yanında Türkiye’yi tanıtmış olduğu şiirleri de bulunmaktadır. Din, Allah ve Peygamber sevgisi, seveda, vatan, millet, tarih, doğa ve insanlar gibi birçok konuda şiirleri vardır. Şiirlerini *Yarenlik*, *Aksaray’da Bir Güneş Daha Doğdu* ve *Bu Vatan Bizimdir* kitaplarında toplamıştır.

2.1.6.3. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirleri

Âşık Mehmet Akça’nın şiirleri sayıca fazla olup tasnifi yapılmamıştır.

“Osman abim evdemi, Dam başında sarı çiçek, Gelin olan uzun olur, Arabamın dingili, Türk Polisi, Aksaray Destanı, Hasandağı, Açık Mektup, Var M’ola, Gözü Kör Kulağı Sağır, Gudretten bir ses geldi, Ağlasın, Lalekler, Kavurgayı Dağladım, Kırdı Felek kanadımı kolumu, Bizimdir, Gönül, Bedeldir dünya ya tek bir erimiz, Kurban Olduğum, Gadere bak, Hayranım, Sevdığım, Rabbin Nedir, Nebîn Kimdir?, Yoğumuş, Uyan Alim sabah oldu, Çiçekler, Ne deyim, Gelmedi, Misafir, Yalan Oldular, Bülbül, Topraktır, Aşk Badesi İçmeyince, Çifte Benlim, bu bâdeyi Mehriban’la kaldırdım, Mehribanla Dolaştım, Hakk’ın sesini duyarım, Kül Oldu, Allılar, Gitti, Yâ Gâffar Yâ Ceddâr, Doldurup tasını içen içene, Kim anlaya bu derini, Nedir bu çektiğim elinden Gader, Onlar misali, Mehriban, Sevmiyorsan vebâlimiz boynuna, El eden var, Yaratanın Aşkına, Gullarına Allah uzak değildir, Hasandağı benim Yârim nerdedir, Gayet zormuş, Mehribanım gelmedi, Beri gel kurban olduğum, Ne derse desin, Elâ gözler, İndi pınara, Haber varmı, Beni Beni, Yâr elinden yaram vardır, Bir yavruya meyil verdim, Duydunmu, Ben dünya’yı dolaşmışım, Elif yazdım mim oldu, İçer Sigarayı Hırılar Döşü, Selam verin turnalar, Âşık Veysell’e, Sivrisinek, Kurban olduğum, aşk elinden avareyim, Eserlerim Yunus Emre türüdür, Haber yok mihriban’dan, Bizimdir, Bilesin, Noldu felek bize noldu, Karanlık, Leyla’yı, Bizden Selam Olsun Güllü Hanıma, Türkiyemin güzelleri, Kırıkhan, Güzelin, Oyar benim nimetimdir, Gelin” (Ay, 2019, s. 35-121).

2.2. Aksaraylı Âşıkların Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

İç Anadolu bölgesinin geçiş merkezinde bulunan Aksaray, edebiyat ve kültür alanında gelişmekte olan bir şehirdir. Âşıklık geleneği açısından da geleneğin getirisi olan hususlar tam olarak gerçekleştirilememiştir. “Cumhuriyet öncesi ozan ve şairleri olan ilimiz âşıklara gerekli önem verilmediğinden çok az sayıda kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra halk edebiyatı geleneği ile şiir yazan şair ve ozanlar hızla çoğalmıştır.” (E. Kaya, 2007, s. 69).

Âşık atışmaları, âşık kahvehanelerinde karşılıklı değil gazete ve mektup ortamında uzaktan yapılmıştır. Çalışmaya konu olan Aksaraylı âşıklar ise Âşık Sururi Başer, Âşık Bekir Coşkun, Âşık Murat Coşkun, Âşık İdris Baştuğ, Âşık Osman Apaçık olmuştur. Şiirleri kitap haline getirilen âşıklar olarak da bu âşıkların tasnifi yapılmıştır. Bu tasniften de yola çıkarak Aksaraylı âşıkların şiirleri incelendiğinde yaşadıkları şehre yazılmış şiirlerinin fazla olduğu görülmektedir. Şehrin doğal güzellikleriyle, halk inanışlarıyla ve doğaya verdikleri ehemmiyetle de anasır-ı erbaa yani su, hava, ateş ve toprak unsurlarına da şiirler yazmışlardır.

Aksaraylı âşıkların şiirlerinin incelemesi aktarılırken önce dört unsur olan su, hava, ateş ve toprak verilmiştir. Sonrasında özellikleri ve içermiş olduğu manalar ele alınmıştır. Daha sonrasında su, hava, ateş ve toprak unsurlarının doğal kaynak olarak bulunması, imge olarak yansımaları, doğa olayları ve doğal afetleri oluşturması ve yapı unsuru olarak bulunması gibi alt başlıklar sırasıyla verilmiştir. Özellikle Aksaray ilini yansıtan, hikâyesi olan, halkı derinden etkilediği düşünülen şiirler üzerinde anasır-ı erbaanın ve bileşenlerinin incelemesi daha detaylı ele alınmıştır.

2.2.1. Âşık Sururi Başer’in Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Sururi Başer, Aksaray ilinin âşıklık geleneğinde şiirleri kitap haline getirilmiş bir âşıktır. Âşıklar, halkın tercümanları olarak görülürler. Halkın yaşam şartlarını, duygularını ve düşüncelerini, yaşadıkları olayları yansıtmaktadırlar. Âşık Sururi Başer, Aksaray’ın merkezinde yaşamış olmasının etkisiyle Aksaray ilinde yaşanan güncel olaylara hâkimdir.

Âşık Sururi Başer, güçlü bir gelenekte yetişmediği için Aksaraylı diğer pek çok âşık gibi çıraklık eğitimi almamıştır. Saz çalmayı da bilmeyen Sururi Başer’e, düğünlerde türkü söyleyip ölümlerde ağıt yakan annesi örnek olmuştur. Halkla iç içe olan âşık, çok kitap okumanın etkisiyle şiirler yazmaya başlamıştır. Âşık Sururi Başer’in şiirlerine yansımıştır.

Genç yaşlarında yazdığı şiirlerinde din dışı konular ağırlıklı iken son yıllarda yazdığı şiirlerinde din ve tasavvuf ağırlıklı konular ön plandadır. Tüm bu şiirleri incelendiğinde anasır-ı erbaa ile sıklıkla karşılaşılacaktır. Âşık Sururi Başer'in şiirlerinde yalnızca dört unsur olan su, hava, ateş, toprak değil bu dört unsurun alt dalları da mevcuttur. Âşık Sururi Başer'in şiirlerinde anasır-ı erbaadan ve bileşenlerinden suyun alt dalını oluşturan en çok gözyaşı bulunmaktadır.

2.2.1.1. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Su

Âşık Sururi Başer'in toplamda yüz yirmi beş adet olan şiirleri incelendiğinde anasır-ı erbaanın bileşenlerinden en çok bulunan unsurun su olduğu tespit edilmiştir. Sururi Başer'in şiirlerinde su yalnızca bir unsur olarak değil; içerdiği özellikleri, kült merkezli oluşu ve halk inanışlarında bulunması gibi özellikleri de yansıtmaktadır. "Aksaray'da anlatılan dere, pınar ve göller ile ilgili efsaneler su kültü ile bağlantılıdır." (Kayabaşı & Aydoğan, 2018a, s. 261). Ayrıca çalışmada genişçe yer verilen suyun alt dalları da Âşık Sururi Başer'in şiirlerinde sıkça kullanılmaktadır.

Âşık Sururi Başer, suyu memleketi olan Aksaray'ın su kaynaklarını anlatırken sıkça kullanmıştır. Aksaray'da bulunan Melendiz Çayı (Ulurmak), Helvadere, Tuz Gölü gibi doğal kaynakları ili tanıtmak için şiirlerinde yer vermiştir.

"Melendiz'den alır baraj suyunu

Sular beldemizin ova köyünü

Şöyle geziniz ırmak boyunu

Sulanıp suyuyla çöller öğünür" (Peker, 2013, s. 45).

Âşık Sururi Başer'in "Aksaray" adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, Aksaray'da bulunan Melendiz Çayı'ndan bahsetmektedir. Melendiz Çayı, Aksaray ilinden ve İhlara Vadisi'nden geçerek Tuz Gölü'ne dökülmektedir. Ulurmak olarak da bilinmektedir. Âşık Sururi Başer, bazı şiirlerinde Melendiz Çayı, bazı şiirlerinde de Ulurmak olarak ifade etmiştir. Bu dörtlüğünde de Aksaray'ın doğal su kaynağı olan Melendiz Çayı'nı tanıtarak gezilip görülmesi gerektiğini söylemiştir.

"Alt Melendiz dağlarından çıkardın

Şehri bölüp ortasından akardın

Sularını Tuz Gölü'ne dökerdin

Şimdi neden akımıyorsun Ul'ırmak" (Peker, 2013, s. 53).

Yine Ulurmak olarak da bilinen Melendiz Çayı’ndan bahseden âşık, hayat verici olan suyun akıcı özelliğine vurgu yapmıştır. Melendiz Çayı, Melendiz Dağının arasından geçip şehre ulaşmaktadır. Bu su, Aksaray ve Ankara illeri arasında bulunan Tuz Gölü’ne dökülmektedir. Âşık Sururi Başer, Aksaray’da kuraklık yaşaması sonucunda “Ah Ulurmak Ah” adlı şiirini yazarak ırmağa seslenmiştir. Ayrıca ırmağın birçok özelliğini dillendirerek yaşama can verdiğinden bahsetmiştir. Bu şiirinde suyun akışkanlığı üzerinde durarak Aksaray ilinde o dönem yaşanan kuraklığa işaret etmiştir.

“Zincir Medrese’yi seyredip geçin

Kılıçaslan Han’ın değerini biçin

Bedir Muhtar zatın suyundan için

İçince zemzemi diller öğünür” (Peker, 2013, s. 46).

Âşık Sururi Başer, bu dördlüğünde yine memleketi olan Aksaray’dan ve Aksaray’da bulunan önemli şahsiyetlerden bahsetmektedir. Burada Bedir Muhtar zattan su içilmesi tavsiyesini vererek Aksaray ilinde bilinen efsaneyi de hatırlatmıştır.

“Bedir Muhtar Mahallesi’ndeki ‘Zemzem Suyu’ adı verilen pınarın ortaya çıkışıyla ilgili bir efsane anlatılmaktadır. Efsaneye göre, orada yaşayan büyük zatlardan birisi, birgün rüyasında peygamberi görür. Peygamberin asasıyla üç defa bu noktaya vurur ve oradan su çıkar. Uykudan uyanan zat, bu yere gidip baktığında oradan gerçekten su çıktığını görünce bu yerin etrafını çevirir. Bazı kişiler, bu zatın Bedir Muhtar olduğunu rivayet etmektedir.” (Aydoğan, 2018, s. 125-126).

Bu efsaneye göre halk, Bedir Muhtar’ı evliya olarak benimsemiş ve bu zatı da şehirle bütünleştirmişlerdir. Âşık Sururi Başer, bu şiirinde mukaddes unsuru kabul edilen suya ve suyun imgesi olan Zemzem Suyu’na vurgu yapmıştır.

“Çok dokundu bana, çıkan sesiniz

Ayrım’ola yoksa yaren, eşiniz

Bilemedim erkeğiniz dışınız

İnip de suyumuz için turnalar” (Peker, 2013, s. 199).

Âşık Sururi Başer’in “Ervah’ta Uçan Turnalara” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, Aksaray’da bulunan Ervah Kabristanlığından ve orada uçuşan kuş türü turnalardan bahsetmektedir. Şiir de Aksaray’ı turnalara anlatarak şehrin doğal güzelliğine değinmiştir.

“Suyumuz Melendiz Dağı’ndan çıkar

Böler Aksaray'ı çağlayıp akar

Yanan topraklara suyunu döker

Türlü ağaç türlü dallar bizdedir” (Peker, 2013, s. 199).

Melendiz Çayı'na vurgu yapan âşık, dört unsurdan suyun özelliklerini barındıran ve aynı zamanda Aksaray'ı anlattığı “Sururi'nin Gözüyle Aksaray” şiirini yazmıştır. Suyun söndürücü özelliğine işaret etmiştir. Ayrıca Aksaray'ın kavak ağaçlarının meşhur olmasını, bu ağaçların yetişmesini suya bağlayarak ifade etmiştir.

“Dağların güzeli Hasan Dağı'dır

Çıksan tepesine efkâr dağıtır

İçersen suyundan yürek soğutur

Methini eyliyom dur Hasan Dağı” (Peker, 2013, s. 51).

Âşık Sururi Başer'in “Hasan Dağı” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, Aksaray'da volkanik dağ olan Hasan Dağı'na gönderme yapmıştır. Hasan Dağı etkisini yitirmiş bir volkanik dağ olsa da yanardağ olma özelliğiyle hafızalara kazınmıştır. Aksaray'ın karasal iklim özelliklerinin etkisiyle kış mevsiminde dağda kar oldukça fazladır. Karların sıcaklık etkisiyle erimesi sonucu kar ve buzul suları olarak adlandırılan su elde edilir. Âşık, bu suyun soğuk olmasından bahsetmektedir. Ayrıca Hasan Dağı'nın volkanik olması yönüyle bu suyun ateşin söndürücüsü olarak görmektedir. Âşık Sururi Başer, “yürek soğuması” ifadesini de hem gerçek hem mecaz anlamı ile kullanarak kar suyunun soğukluğuna dikkat çekmiştir.

“Annem benim için çok çile çektin

Zararım anında gözyaşı döktün

Damlayken yoluma sel olup aktın

Gördüm ben bunları bilirim annem” (Peker. 2013, s. 71).

Âşık Sururi, annesine yazmış olduğu bu şiirinde suyu benzetme amacıyla kullanmıştır. Suyun akıcı özelliğinden ve bereketli oluşundan bahsetmiştir.

“Uçurdum yuvadan anaç olmadan

Hayat deryasına henüz dalmadan

Ana-baba sevgisini almadan

Taşsın, berrak aksın seliniz yavrum” (Peker, 2013, s. 73).

Sururi Başer, yine evlatlarına yazmış olduğu şiirinde suyun özelliklerini kullanarak benzetme yoluyla mısralar kaleme almıştır. Suyun berrak oluşu ile çocuklarının yaşamını, fazla suyun sel oluşturmasıyla evlatlarının yaşam seyrini, hayat deryası kavramıyla evlatlarının hayata atılmasını benzetmiştir. Âşık Sururi Başer, dört unsurdan suyu kullanarak evlatlarına tavsiyelerde bulunmuştur.

“Oturma yerlerin demirden yapmış

Çayın ocağını betondan dökmüş

Camekân camına perdeyi çekmiş

Havana su koyup ezenler gelir” (Peker, 2013, s. 78).

Âşık Sururi Başer’in dönemin meşhur kahvehanesinden bahsetmiş olduğu “Koçak’ın Kahvesi” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyu deyim anlamıyla kullanmıştır. Âşık, ”Havana su koyup ezenler gelir” mısrasıyla su üzerinden olmayacak bir işin vurgusunu yapmıştır.

“Sular hiç kaynar mı ateş yanmazsa

Topraklar yeşermez suya kanmazsa

Bülbüller öter mi güle konmazsa

Gül açmazsa bülbül olsan ne fayda” (Peker, 2013, s. 103).

Âşık, bu dörtlükte anasır-ı erbaadan su, ateş ve toprak unsurlarını bütünleştirmiştir. Suyun ateşin etkisiyle kaynaması özelliğine değinmiştir. Ayrıca suyun, toprağa canlılık katmasını vurgulamıştır.

“Küllü halkı halkeyliyor zamanda

Kimi küfr içinde, kimi imanda

Sırr-ı hikmet vardır verdiği canda

Damladan insanı yaratır Allah” (Peker, 2013, s. 135).

Âşık Sururi Başer, bu dörtlüğünde suyun insan hücresinde bulunmasına işaret etmiştir. İnsanoğlunun bir damla sudan meydana gelmesini aktarmıştır.

“Umman u deryada yelkenler açtın

Rüzgârın önünde kuş olup uçtun

Nefis kovaladı, sen ise koştun

O gün tutunmaya dal bulamazsın” (Peker, 2013, s. 240).

Sururi Başer’in bu dörtlüğünde, su kaynaklarından “umman u derya” ifadesi geçmektedir. Âşık, okyanus ve deniz manasında olan bu ifadeyle suyun hem sonsuzluğundan hem de akıcılığından bahsetmiştir.

“Denizler deryalar aşıp geçtiniz

Yüce Dağlar, belenleri aştınız

Benim gibi herhal yorgun düştünüz

Dinlenip de sonra göçün turnalar” (Peker, 2013, s. 199).

Âşık Sururi Başer’in, Aksaray’da bulunan kabristandan ve orada uçuşan kuşlardan bahsetmiş olduğu “Ervah ’ta Uçan Turnalara” şiirinde geçen bu dörtlükte, su kaynaklarından deniz ve derya geçmektedir. Sururi Başer, “Denizler deryalar aşıp geçtiniz” mısrasıyla da suyun yeryüzünü kaplamasından bahsetmiştir.

“Save gölü coşup taşı çekildi

Lat, Menat, Uzzalar yere yıkıldı

Kisra’nın sarayı anda döküldü

Muhammed Mustafa doğduğu zaman” (Peker, 2013, s. 138).

Âşığın Hz. Muhammed’in doğumundan bahsettiği “Salat Selam Olsun” şiirinde geçen bu dörtlükte, “Save gölü” kavramıyla “su” geçmektedir. Âşık, Hz. Muhammed’in doğumu ile birçok değişikliğin meydana geldiğini ifade ederken suyla da manayı güçlendirmiştir.

“Yerden kaynar ırmak, pınar

Bin bir ağaç, meşe, çınar

Kimi odun olup yanar

Yanar Mevla’ya Mevla’ya” (Peker, 2013, s. 133).

Bu dörtlükte, su kaynaklarından “ırmak” ve “pınar” geçmektedir.

“Sarı çiğdem boynun eğip de çıkar

Mor menekşe, sümbül mis gibi kokar

Karlar koyağında eriyip akar

İlkbahar mevsimi, bahar ayında” (Peker, 2013, s. 195).

Âşık Sururi Başer bahar mevsiminin güzelliklerini anlatmış olduğu “Bahar Ayı” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, dağdaki karların eriyip akmasıyla oluşan kar ve buzul sularına değinerek sudan bahsetmiştir.

“Hele şöyle ova belen geçelim

Dağlar koyağından sular içelim

Mor menevşe, lale, sümbül biçelim

Tez ol da gidelim bizim ellere” (Peker, 2013, s. 43).

Bu dörtlükte, “Dağlar koyağından sular içelim” ifadesiyle yer altı kaynaklarından gelen suya vurgu vardır.

“Nerde o çağlayıp akan pınarlar

Kurumuş, yok olmuş koca çınarlar

Erciyes’le Toros seni kınarlar

İşte bunlar sana ar Hasan Dağı” (Peker, 2013, s. 49).

Yine bu dörtlükte de su, “pınar” kavramıyla verilmiştir.

“Nüfus azdı köyde, tolda, şehirde

Sular akar dere, ırmak, nehirde

Balık çoktu oynar idi bahirde

Türlü ördek inen göller nic’oldu” (Peker, 2013, s. 82).

Âşık Sururi Başer’in eski günleri yâd etmek için yazmış olduğu “Yetmiş Sene Önce” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, “Sular akar dere, ırmak, nehirde” mısrasıyla suyun kaynaklarına yer vermiştir. Ayrıca denizde balıkların çok olmasından ve ördeklerin göle inmesinden bahsederken de suyu kullanmıştır.

“Yanıyom diyorsun baktım sönmüşsün

Külünde kalmış özde yanmışsın

Dostum sen akmayan çaya dönmüşsün

Yağmurdan arınmış seller bizdedir” (Peker, 2013, s. 150).

Âşığın bu dörtlüğünde su, “Dostum sen akmayan çaya dönmüşsün” mısrasında geçmektedir. Su kaynaklarından çaya vurgu yapan Âşık Sururi Başer, aynı zamanda “akmayan çay” kavramıyla doğal afetlerden kuraklığa da değinmiştir.

“Şöyle bir yamaçtan seyrettim seni

Başında bulutlar var Hasan Dağı

Maziye götürüp ağlattın beni

Kalmamış tepende kar Hasan Dağı” (Peker, 2013, s. 49).

Âşık Sururi Başer, Aksaray’da bulunan Hasan Dağı’ndan bahsettiği bu dörtlükte, dağ başındaki bulutlar ve dağın tepesindeki kardan bahsederek suyun doğa olayları üzerindeki etkisinden bahsetmiştir.

“Yağmurlar yağmadan, karlar basmadan

Tipili, boranlı yeller esmeden

Yapraklar sararıp yere düşmeden

Tez ol da gidelim bizim ellere” (Peker, 2013, s. 44).

Bu dörtlükte de yine suyun doğa olaylarını oluşturan “yağmur” ve “kar” geçmektedir.

Divaneyi deli oldum

Kızılırmak seli oldum

Yağmur idim dolu oldum

Görmeyeli yarım seni” (Peker, 2013, s. 89).

Âşık Sururi Başer’in bu dörtlüğünde, “Yağmur idim dolu oldum” mısrasında “yağmur” ve “dolu” kavramlarıyla doğa olayları bağlamında suyu vurgumıştır.

“Her demi ruhumda oldu ıstırap

Yıktı gönül tahtım eyledi harap

Nere vardım ise önümde serap

Tez ol da gidelim bizim ellere” (Peker, 2013, s. 43).

Burada doğa olaylarını oluşturan “serap” kavramı geçmektedir. Çölde su gibi görünüp ışık yansıtmacası olan serap, su ile âşığın duygusal durumu arasında bağlantı kurmuştur.

“Gönüller arınıp haller şenlenir

Ruha gıda veren sözler demlenir

Benliğinde maneviyat canlanır

Kelam damla iken sel eyler seni” (Peker, 2013, s. 259).

Âşık Sururi Başer’in “Eyler Seni” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun doğal afetlerini oluşturan “sel” ifadesi geçmektedir.

“Dünya bir denizdir, insanlar gemi

Dalgayı tufanla geçer her demi

Akıbet limana yanaşır gemi

Pusulân bozuksa yol bulamazsın” (Peker, 2013, s. 240).

Yine bu dörtlükte de suyla bağlantılı “tufan” kavramı bulunmaktadır.

“Bir çiğdem misali boynumu büktüm

Yalvarıp Mevla’ya gözyaşı döktüm

Bir pınar misali çağlayıp aktım

Mevla’nın aşkıyla doldum bu gece” (Peker, 2013, s. 255).

Âşık Sururi Başer “Doldum Efendim” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun imgesel yansıması olan “gözyaşı” ifadesine yer vermiştir.

“Süzülüp Mekke’ye sen tavaf eyle

Hacer’ül Esvet’te kanadın bağla

İçip zemzem suyun Safa’da ağla

Sevr mağarasına var da öyle geç” (Peker, 2013, s. 145).

Sururi Başer Mekke’den ve hac ibadetinden bahsetmiş olduğu “Turnam” adlı, “zemzem suyu” kavramıyla suyun imgesel yansımasını kullanmıştır.

“İman cevherini kalbine sokan

Şeriat hükmünü noksansız yapan

Hak için ağlayıp gözyaşı döken

Dünya malı han hamamı neylesin” (Peker, 2013, s. 261).

Bu dörtlükte, suyun yapı unsurlarından “hamam” ifadesi geçmektedir.

“İhlara Vadisi’n gezip de seyret

Güzelyurt, Selime eylersin hayret

Sultanhanı, Ziga bulunmaz servet

Tarihe açılan yollar bizdedir (Peker, 2013, s. 47).

Âşık Sururi Başer Aksaray’da bulunan Ziga Kaplıcalardan bahsetmiş olduğu bu dörtlükte, “Ziga” kavramı ile suyun yapı unsurlarından kaplıcaya vurgu vardır.

“Melendiz’den alır baraj suyunu

Sular beldemizin ova köyünü

Şöyle bir geziniz ırmak boyunu,

Sulanıp suyuyla çöller öğünür” (Peker, 2013, s. 45).

Sururi Başer Aksaray’dan ve Aksaray’ın su varlığından bahsetmiş olduğu “Aksaray” adlı şiirinde, “baraj suyu” ifadesi ile suyun yapı unsurunu oluşturmasına değinmiştir.

“Bir kolun akardı Kızılarkı’na

Dökülürdü değirmenler çarkına

Can verirdi suyun bayır altına

Şimdi neden akmyorsun Ul’ırmak” (Peker, 2013, s. 53).

Burada da suyun yapı unsurlarından “değirmen” geçmektedir. Âşık, su değirmeninin işlevini yerine getirmesinin su kaynaklarına canlılık kattığını ifade etmiştir.

“Güneş gurub etti gayrı batıyor

Kaptan, çarkçı, tayfa, yorgun yatıyor

Gemi, sonsuzluğa rota tutuyor

Gayrı bu gemiye mal bulamazsın

Bu limandan geçti Sururi geçti canlar

Gençliğin kalmadı, geçti zamanlar

İsmi mağruf isimsiz kahramanlar

Çıkaman karaya, sal bulamazsın.” (Peker, 2013, s. 240-241).

Bu dörtlüklerde de suyun yapı unsurlarını oluşturan “liman”, deniz taşıtlarından “gemi” ve “sal” geçmektedir.

2.2.1.2. Âşık Sururi Başer’in Şiirlerinde Hava

Âşık Sururi Başer’in şiirleri incelendiğinde en az bulunan unsur, hava unsurudur. Âşık, hava unsurunu genellikle “nefes” kavramıyla kullanmıştır. Aynı zamanda “ruh” kelimesini de kullanarak havanın imgesel yansımasını oluşturan “nefs” kavramına da sıkça değinmiştir. Ayrıca havayla doğa olaylarını oluşturan mevsimler de çoğunlukla âşığın şiirlerinde birlikte verilmektedir.

Sükunlu bir hava, yağarken rahmet

Evlad ü ayale vermeden zahmet

Vücut u cismime ermeden zulmet

“Aman Yarab” deyip ölmek isterim” (Peker, 2013, s. 283).

Âşık Sururi Başer’in “Nasıl Olsa Olacak” adlı şiirinde “Sükunlu bir hava” ifadesi ile hava durumuna vurgu yaparak yağışsız ve rüzgarsız bir havayı betimlemiştir.

“Azgın dalgalara göğüs gerdin

Yıldırım, şimşekler, tufanlar gördün

Tükettin ömrünü, havaya verdin

Şimdi aylar değil, yıl bulamazsın” (Peker, 2013, s. 240).

Bu dörtlükte, hava mecazi anlamı ile kullanılmıştır. Âşık, “havaya verdin” ifadesi ile ömrün boşa gitmesine ve heba olmasına değinmiştir.

“Sururi’de çoştı gönül

Hiç durmadı koştı gönül

Daldan dala uçtu gönül

Görmeyeli yârim seni” (Peker, 2013, s. 89).

Burada “Daldan dala uçtu gönül” mısrasıyla, göğe yükselmek ve uçmak için havanın ortam sağlamasından bahsedilmiştir. Ayrıca uçabilen canlılar ile gönül arasında da benzerlik kurulmuştur.

“Bayrağımız dalgalanır göklerde

Vatanın sathında durur gönderde

Ordumuz hızırdır, gelecek şerde

Mafyadan hesabı soranlar biziz” (Peker, 2013, s. 118).

Âşık Sururi Başer’in “Ölmeyen Şehitlerime” adlı şiirinde, havanın dalgalandırma ve uçurma özelliğine değinilmiştir. Şehitlerden bahsettiği şiirinde bayrağın göklerde dalgalandığının vurgusunu yapmıştır.

“Askerin tekbir sesi çıkıyordu göklere

Vücutlar parçalanıp dağılıyor yerlere

Sanki cehennem inmiş, benziyordu mahşere

Bu dünyada mahşeri gördük Çanakkale’de (Peker, 2013, s. 117).

Sururi Başer Çanakkale Savaşı’ndan bahsetmiş olduğu “Çanakkale Zaferine” adlı şiirinde, hava kaynaklarından “gök” kavramına yer verilmiştir.

“Yeryüzü, gökyüzü durmaz çalışır

Gökten rahmet, yerde dane gelişir

Küllü canlar toprak ile buluşur

Daneden ormanı yaratır Allah (Peker, 2013, s. 134).

Yine bu dörtlükte de hava “gökyüzü” olarak geçmektedir. Gökyüzü ve yeryüzü tezatlığı verilerek mana güçlendirilmiştir.

“Bir güneş doğuyordu bulutların ardından

Yıkılıp viran olan biz Osmanlı yurdundan

Kars’tan, Ardahan’dan, Edirne’den, Mardin’den

Varolsun yüce millet, yaşasın Cumhuriyet” (Peker, 2013, s. 114).

Âşık Sururi Başer’in Cumhuriyet’in ilanından bahsettiği “Cumhuriyet” adlı şiirinde, hava unsurunun kaynaklarından “güneş” geçmektedir. Âşık, “Bir güneş doğuyordu bulutların ardından” mısrasıyla hem gerçek manada güneşin doğmasına hem mecaz manada yeniliğin gelmesine vurgu yapmıştır. Ayrıca güneş, “şems” kavramıyla da şiirde geçmektedir.

“Arama hayatı yıldızla ayda

Su olmazsa balık yüzer mi ayda

Taş ile kayadan gelir mi fayda

Her şeyi yerinde yaratır Allah” (Peker, 2013, s. 134).

Burada havayla bağlantılı olarak “yıldız” ve “ay” geçmektedir. Âşık Sururi Başer, “Arama hayatı yıldızla ayda” mısrasıyla da aya ve yıldızlara bakarak ortaya çıkan burçlara vurgu yapmıştır.

“Efsane bir endam payine safa

Görmemiş müşkülat, çekmemiş cefa

O Venüs haline baksam bin defa

Sururi kimseyi sarmamış güzel” (Peker, 2013, s. 90).

Bu dörtlükte de hava “Venüs” ifadesi ile geçmektedir. Venüs, bir gezegendir. Gezegenler ise havanın kaynağını oluştururlar. Âşık, güzeli Venüs gezegenine benzeterek betimleme yapmıştır.

“Sen tırman sryon zahmet ekiyon

Pulluğun ucunu taşa takıyon

Gece değil gündüz çıra çakıyon

Tırmanı bürümüş ot Murat Coşkun” (Peker, 2013, s. 292).

Âşık Sururi Başer Aksaraylı diğer âşıklardan Murat Coşkun’a yazmış olduğu “Murat Coşkun Baba’ya “ adlı şiirinde, gece” ve “gündüz” ifadeleri ile havaya vurgu yapmıştır.

“Dinlerdim söylerken ninnide sesin

Öperken duyardım ılık nefesin

Melek mi huri mi acep sen nesen

Akarsa gözyaşım silerdin annem” (Peker, 2013, s. 69).

Âşığın tüm annelerden bahsettiği ve onlar için yazmış olduğu “Bütün Annelere” adlı şiirinde, havanın kaynaklarını oluşturan “nefes” geçmektedir.

“Boran gördün, tipi gördün, kış gördün

Dallarına yuva yapan kuş gördün

Geçmiş demler sanki şimdi düş gördün

Gayrı yol bitiyor son Koca Pelit” (Peker, 2013, s. 64).

Âşık Sururi Başer Aksaray’da bulunan efsanevi ağacı Kanlı Pelit’i anlatmış olduğu “Koca Pelitle Hasbihal” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, havanın alt dalını oluşturan doğa olaylarından “boran” geçmektedir.

“Akıllı mı deli miydi

Kızılırmak seli miydi

Deli poyraz yeli miydi

Bende yara eşti gönül” (Peker, 2013, s. 109).

Yine bu dörtlükte de doğa olaylarından “yel” geçmektedir. Rüzgâr manasındaki yel, şiddetli olmasıyla poyrazı meydana getirir. Âşık da bu durumu şiirine aktarmıştır.

Ahlâk ü halinde bozarı yoktu

Dostlukta vefakâr halleri çoktu

Sohbette sözleri hastı, şakrakı

Geldi şimşek gibi çaktı da gitti” (Peker, 2013, s. 105).

Burada doğa olaylarından “şimşek” geçmektedir. Ayrıca şiirde, şimşegin aniden oluşmasına da vurgu yapmıştır.

“Koçak bir adamdı hatır alıcı

Unutulmaz halde ruhta kalıcı

Orta yaşlı amma halden bilici

Bize senden geçer yol dedi bana” (Peker, 2013, s. 298).

Âşık Sururi Başer, Şair Avni için yazmış olduğu “Şair Avni’ye Selam” şiirinde, “ruh” kavramıyla havanın imgesel yansımasına değinilmiştir.

“Bir nefestir dünya ahiret arası

Küçük büyük bozulmaz sırası

Bir de olur ise gönül yarası

Sururi boynunu büküp de gider” (Peker, 2013, s. 239).

Âşık Sururi Başer dünya hayatının geçiciliğinden ve ahiret hayatından bahsetmiş olduğu “Meçhule Giden Yol” şiirinde, havanın imgesel yansıması olan “ahiret” kavramı geçmektedir.

“Umman u deryada yelkenler açtın

Rüzgârın önünde kuş olup uçtun

Nefis kovaladı, sen ise koştun

O gün tutunmaya dal bulamazsın” (Peker, 2013, s. 240).

Yine bu dörtlükte de havanın imgesel yansıması olan “nefis” geçmektedir.

2.2.1.3. Âşık Sururi Başer’in Şiirlerinde Ateş

Âşık Sururi Başer’in şiirleri incelendiğinde ateş unsurunun çeşitli özelliklerine ve birçok alt dalına şiirlerinde yer verdiği görülmektedir. Âşık, ateş unsurunun mecazi manasına da sıklıkla kullanmıştır. Ateş unsurunun yakıcı, temizleyici, patlayıcı ve alevlendirici gibi birçok özelliği âşığın şiirlerinde geçmektedir.

“Boynunu uzatıp çok hırçın baktı

Elimi uzattım, elini çekti

Kendi ateşiyle kendini yaktı

Asması bozulmuş bağlar gibiydi” (Peker, 2013, s. 108).

Âşık Sururi Başer’in “Ayrılık Serencamı” adlı şiirinde, ateşin yakıcı özelliğine değinilmiştir. Âşık, “Kendi ateşiyle kendini yaktı” mısrasıyla ateşe hem gerçek manada yakıcı olmasıyla hem de mecaz manada yanılsa götürmesiyle yer vermektedir.

“Bir yâri seversen yolundan dönme

Kerem gibi ol da yanarsan sönme

Vuslata ermezsen aşkına kanma

Vuslatsız aşkına yansan ne fayda” (Peker, 2013, s. 104).

Âşık, burada “Kerem ile Aslı” hikâyesine hatırlatma da bulunurken ateşi kullanmıştır. Aşk ateşini vurgulayarak ateş unsurunun mecazi manada kullanmış, ateşin hem yanma hem de sönme özelliklerinden bahsetmektedir.

“Şirki cehaletin bayrağı indi

Putperest Mecusi ateşi söndü

Küfürden nicesi İslam’a döndü

Muhammed Mustafa doğduğu zaman” (Peker, 2013, s. 138).

Âşık Sururi Başer, Hz. Muhammed’in doğumundan bahsetmiş olduğu “Salat Selam Olsun” adlı şiirinde, ateşin tapınma unsuru olarak görülmesine vurgulamıştır. Ateşe tapma geleneğine ve bu geleneğin getirdiği dine “Mecusilik”, buna inanlara da “Mecusi” denilmektedir. “Putperest Mecusi ateşi söndü” ifadesiyle de Hz. Muhammed’in dünyaya gelmesiyle ateşe tapma inancının son bulduğu aktarılmak istenmiştir.

“Surur, anne methin edemez diller

Anneyle açılır cennete yollar

Yanar annesine öf diyen diller

Sana öf deseydim yanardım annem” (Peker, 2013, s. 70).

Sururi Başer'in "Bütün Annelere" adlı şiirinde, ateşin maddi ve manevi anlamda yakıcı olma özelliğine değinilmiştir. "Yanar annesine öf diyen diller" mısrasıyla anneye hürmet etmenin önemi vurgulanmıştır. Dinî inanışa göre, anneye hürmet etmemenin cezası olduğu bilinmektedir. Âşık da ateş unsurunu kullanarak bu cezanın cehennem ateşi olduğunu belirtmiştir.

"Güneş gurûb etti gayrı batıyor

Azı kaldı ömrün çoğu bitiyor

Çorbamız kaynayıp baca tütüyor

Son demimde biraz güleyim dedim" (Peker, 2013, s. 75).

Âşık Sururi Başer'in eşine olan sevgisini anlattığı "Hanıma Sorayım" adlı şiirinde, ateşin birçok özelliği geçmektedir. Âşık, "Güneş" kavramı ile ateşin ısı ve ışık kaynağını oluşturmasına vurgu yapmıştır. "Çorbamız kaynayıp baca tütüyor" mısrasıyla ateşin yanıcı olmasından ve yanarken tütmesinden bahsetmiştir. Ayrıca ateşin ısı vermesi özelliği ile besinlerin pişirilmesinden de bahsetmiştir.

"Zalim sıtma her kişiye tutardı

Kırk derece ateş ile yatardı

Bulur ise acı kinin yutardı

Nöbetten ayıkmaz ölenler gördüm" (Peker, 2013, s. 84).

Burada "Kırk derece ateş ile yatardı" mısrasıyla ateşin vücut ısısı manasında kullanımı söz konusudur.

"Seyredip cemalin şevkine yansam

Nakşedip cismini seyrine dalsam

Gamzeli yanaktan buseler alsam

Hayalde hakikat bulmak isterim" (Peker, 2013, s. 95).

Bu dörtlükte, şevk ve arzuların ateşle bütünleşmesine değinilmiştir.

"Hamuru şahmandı, saftı mayası

Tertemiz, lekesiz, arı, hayâsı

Gökte şems gibiydi yüzün ziyası

Küllenmiş ateşi yaktı da gitti” (Peker, 2013, s. 105).

Âşık Sururi Başer “Nasıl Anlarsan” adlı şiirinde, ateşin kül olma özelliğine değinmiştir. Bu küllenme durumu, maddi ve manevi manada aktarılmaktadır.

“Birdir Allah, yoktur ortağı eşi

Seyreyle fezada doğan güneşi

İçinde sönmeden yanan ateşi

Güneşte sönmeyen narı gösterdi” (Peker, 2013, s. 254).

Sururi Başer bu dörtlüğünde, ateş ısı ve ışık kaynaklarından yaydığı ısı ve ışıkla “Güneş” vurgulanmıştır.

“Kırk beş yıldır sen kahrımı çok çektin

Ak oldu saçların dişleri döktün

Evlad u hanemin ışığın yaktın

Bende hakkın varsa vereyim dedim” (Peker, 2013, s. 75).

Âşık Sururi Başer’in “Hanıma Sorayım” şiirinde geçen bu dörtlükte, ateş unsurunun kaynaklarından “ışık” geçmektedir. Burada bahsedilen ışık, mecazi anlamda oluşan aydınlığı ifade etmektedir.

“Bulamazdı yakmak için beziri

Gaz yakardı padişahın veziri

Ailenin kalmaz idi huzuru

Şişeyle gazyağı alanlar gördüm” (Peker, 2013, s. 84).

Sururi Başer’in eski günleri anmak için yazmış olduğu “Eski mi Yeni mi” adlı şiirinde, ateşin ısı ve ışık kaynaklarından “gaz” ve “gazyağı” kavramlarına yer vermiştir.

“Surur vasfın etti Aksaray senin

Daha asalette geçmedi demin

Olmasın bir afat sönmesin şemin

Duaları kabul kullar bizdedir” (Peker, 2013, s. 48).

Âşık Sururi Başer’in Aksaray’ı tanıtmış olduğu “Sururi’nin Gözüyle Aksaray” adlı şiirinde, ateşi oluşturan ısı ve ışık kaynaklarından “şem” geçmektedir. Mum manasındaki şem, eski bir kelimedir. Âşık da manayı kuvvetlendirmek için kullanmıştır.

“Genç Osman dediğin yiğitler şahı

Cemali andırır gökteki mahı

Yirmi bir yaşında çekip silahı

Düşmanın üstüne vardı Genç Osman” (Peker, 2013, s. 55).

Âşık Sururi Başer’in “Genç Osman” adlı şiirinde, ateşle bağlantılı olarak yanıcı ve patlayıcı maddelerden “silah” geçmektedir.

“Yok olmuş çiçekler kurumuş güller

Arılar yapmıyor şifalı ballar

Bülbüller ötmüyor, şakımaz diller

Sönmüş içindeki kor Hasan Dağı” (Peker, 2013, s. 49).

Bu dörtlükte Sururi Başer, Aksaray’da bulunan Hasan Dağı’ndan bahsetmiştir. Volkanik bir dağ olan Hasan Dağı’nın özelliklerini anlatırken ateşin getiricilerinden “kor” ifadesini kullanmıştır.

“Diyorlar güzeldi eski zamanlar

Kermeler yanıp da çıkan dumanlar

Tandırın içinde yanan samanlar

Dumandan gözünü silenler gördüm” (Peker, 2013, s. 84).

Bu dörtlükte, ateşin getiricilerinden “duman” kavramı geçmektedir. Ateşin yanmasıyla çıkan dumanın, gözleri rahatsız etmesine de vurgu vardır.

“Elinde kılıcı belinde kalkan

Sanırsın patladı alevli volkan

Çaldı palasını aktı kızıl kan

Düşmanı yerlere serdi Genç Osman” (Peker, 2013, s. 55).

Burada “alevli volkan” kavramıyla ateş dolaylı olarak verilmiş, volkan patlamasına değinilmiştir. Ayrıca ateşin getiricilerinden “alev” de volkanın şiddetini belirtmek için kullanılmıştır.

“Türkistan diyarı, atası yurdu

Kayseri’ye gelip otağı kurdu

Fikirde zulmeti nurlara boğdu

Bir güneş misali doğdu efendim” (Peker, 2013, s. 57).

Âşık Sururi Başer’in “Şeyh Hamidi Veli Aynıyla Vaki” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, ateşin imgesel yansıması olan “nur” kullanılmıştır.

“Askerin tekbir sesi çıkıyordu göklere

Vücutlar parçalanıp dağılıyor yerlere

Sanki cehennem inmiş, benziyordu mahşere

Bu dünyada mahşeri gördük Çanakkale’de” (Peker, 2013, s. 117).

Sururi Başer’in “Çanakkale Zaferine” adlı şiirinde, ateşle bağlantılı olarak “cehennem” imgesel olarak verilmiştir.

“Surur sözlerini burda kesiyor

Burda boran burda rüzgâr esiyor

Kişi narı, nuru burdan taşıyor

Nur ise yolların ağlama yavrum (Peker, 2013, s. 226).

Yine bu dörtlükte ateşin Cehennem ile bütünleşmiş hali “nâr” kavramı ile verilmiştir.

“Açılmış kahvesi Hasan Koçak’ın

Oraya mevsimi hazanlar gelir

Kaynatır semaver, yakar ocağın

Kanunu yasayı yazanlar gelir” (Peker, 2013, s. 78).

Âşık Sururi Başer'in, "Koçak'ın Kahvesi" adlı şiirinde, ateşin yapı unsurlarından "ocak" geçmektedir. Aynı zamanda ateşle yakılıp işlevsel hale getirilen "semaver" de şiirde bulunmaktadır.

"Âşık olan vermez gönül sırrını

Sen yakmışsın alev almaz fırını

Bilemezsin atideki yarını

Bozulmuş kavimler ilin kalmamış" (Peker, 2013, s. 289).

Âşık Sururi Başer'in arkadaşı Âşık Murat Coşkun'a yazmış olduğu "Dostum Murat Coşkun'a" adlı şiirinde, ateşin yapı unsurlarından "fırın" geçmektedir.

62.2.1.4. Âşık Sururi Başer'in Şiirlerinde Toprak

Âşık Sururi Başer'in şiirleri incelendiğinde toprağın farklı özellikleriyle ve önemli noktalarıyla sıklıkla kullandığı görülmektedir. Toprağın kaynaklarından yeryüzü şekilleri ise sıklıkla kullanılmaktadır. Toprağın birçok farklı özelliğine değinerek şiirlerindeki manayı güçlendirmiştir.

"Sururi gölgene şöyle oturdu

Ahval ü halini dile getirdi

Bu topraklar nice canlar bitirdi

Şad ettin gönlümü sen Koca Pelit" (Peker, 2013, s. 64).

Âşık Sururi Başer "Koca Pelitle Hasbihal" şiirinde, toprağın birçok canlıya yuva olmasından bahsetmiştir ve toprağın üzerinde birçok bitkinin hayat bulmasına da değinmiştir.

"Unuttu mu sandın unutmam seni

Her zaman kabrine varırım annem

Koklayıp öperek büyüttün beni

Toprağından kokun alırım annem" (Peker, 2013, s. 71).

Sururi Başer'in annesinin vefatıyla ilgili yazmış olduğu "Selam Anama" şiirinde, toprak bir teselli unsuru olarak görülmüştür. İnsanoğlunun topraktan meydana gelip toprakta yok

olmasına hatırlatma vardır. Âşık, annesinin kabrini ziyaret etmekle ve kabrindeki toprağı koklamakla teselli bulunduğunu aktarmıştır.

“Düşündüm zamanda olan canları

Toprağa gark olan nazik tenleri

Karanlık kabirde geçen günleri

Düşündüm yürüdüm Ervah’a doğru” (Peker, 2013, s. 59).

Âşığın, Aksaray’da bulunan Ervah Kabristanlığı için yazmış olduğu “Ervah’ı Ziyaret” adlı şiirinde, ölen bedenlerin toprakta bütünleşmesi ve sonrasında yok olmasına işaret etmiştir.

“Seyrettin mi gündüz vakti geceyi

Toprak altı suallerde niceyi

Zengin fakir yatan genci kocayı

Kalmamış senin de gün Koca Pelit” (Peker, 2013, s. 63).

Burada toprağın cenazeleri defnederken kullanılmasından bahsedilmiştir. Ayrıca toprağın örtücü özelliğini aktarmıştır.

“Sururi bu canlar acep nerededir

Hakikat bilinmez gizli yerededir

Örtülen topraklar yalnız perdedir

Koşarak yürüdüm aşağı doğru” (Peker, 2013, s. 60).

Bu dörtlükte, toprağın kapatıcı özelliğine değinilmiştir. Toprak ile perde arasında ilişki kurulmuştur.

“Suyumuz Melendiz Dağı’ndan çıkar

Böler Aksaray’ı çağlayıp akar

Yanan topraklara suyunu döker

Türlü dallar bizdedir” (Peker, 2013, s. 48).

Sururi Başer’in Aksaray’ı tanıtmış olduğu “Sururi’nin Güzüyle Aksaray” adlı şiirinde, toprak ve su unsurlarını bir arada kullanmıştır. Toprağın su ihtiyacına değinmiştir ve “yanan topraklar” kavramıyla kuraklığa da işaret etmiştir.

“Basma asarlardı evin camına

Çorak toprak atarlardı damına

Kamış hasır sererlerdi zemine

Hasırlar üstünde ölenler gördüm” (Peker, 2013, s. 85).

Sururi Başer’in eski zamanlardan bahsetmiş olduğu “Eski mi Yeni mi” adlı şiirinde, toprağın verimli ya da verimsiz olma özelliğini aktarmıştır. “Çorak toprak” unsurunun verimli ya da verimsiz olma özelliğine değinmiştir. Ayrıca “çorak toprak atarlardı damına” mısrasıyla da eski zamanlarda toprağın inşaat malzemesi olarak kullanılmasından bahsetmiştir. Âşık, bu dörütlükte hem toprağın özelliğine hem de toprağın yapı unsuru olarak kullanılmasına yer vermiştir.

“Köylü orak ile ekin biçerdi

Zengin olan tırpancıcıyı seçerdi

İşçi sarımsaklı ayran içerdi

O güneşte yanan kullar nic’oldu” (Peker, 2013, s. 83).

Bu dörütlükte, “ekin” kavramıyla toprağın mahsul elde edilmesine olanak sağlamasından bahsedilmiştir.

“Hazırla çıkını, azık da olsun

Diktiğın çiçekler yerinde dursun

Geçen hatıralar burada kalsın

Tez ol da gidelim eller” (Peker, 2013, s. 43).

Burada da “Diktiğın çiçekler” ifadesi ile toprağın bitkilerin ekilmesine ve dikilmesine ortam oluşturmasına değinilmiştir.

“Seyret doğusunda Hasandağı’nı

Nebatat fişkıran Lalebağı’nı

Koca Pelit’ini geçmiş çağını

Yeşermiş yapraklar dallar öğünür” (Peker, 2013, s. 45).

Âşık Sururi Başer’in “Aksaray” adlı şiirinde, “Hasandağ” ve “Lalebağ” ifadeleriyle toprakla bağlantılı olarak yeryüzü şekillerine yer vermiştir.

“Uğrayın İhlara Vadisi’n görün

Gelveri’de sanat vasfına erin

Mazide tarihe notunuz verin

Methini eyleyen diller öğünür” (Peker, 2013, s. 45).

Yine bu dörtlükte de toprağın yeryüzü şekillerini oluşturan alt dalına yer verilmiştir. “İhlara Vadisi” kavramıyla toprağa vurgu vardır.

“Ses bir hak vergisi olur mayada

Güzel ses çıkarır gülü kayada

Suları çağlatır bozkır ovada

Dinlerim iyi ses duyduğum zaman” (Peker, 2013, s. 185).

Burada da toprağın yeryüzü şekillerinden “ova” geçmekte ve toprakla bağlantılı “bozkır” ifadesine yer verilmiştir.

“Akmıyorsun bağ u bahçe kurudu

Şimdi yatağını gömük бүрүdü

Söğüt kavak kuruyup da çürüdü

Şimdi neden akmıyorsun Ul’ırmak” (Peker, 2013, s. 54).

Âşık Sururi Başer “Ah Ul’ırmak Ah” adlı şiirinde, toprak unsuruna “bağ u bahçe” ifadesiyle yer vermiştir.

“Arama hayatı yıldızla ayda

Su olmazsa balık yüzer mi çayda

Taş ile kayadan gelir mi fayda

Her şeyi yerinde yaratır Allah” (Peker, 2013, s. 134).

Bu dörtlükte de toprak, “taş” ve “kaya” bağlamında kullanılmıştır.

“Cefayı dert ile elde geçtim

Aşkın şarabından içtim

Mecnun olup çöle düştüm

İsmin söyleye söyleye” (Peker, 2013, s. 129).

Âşık Sururi Başer’in “İsmin Söyleye Söyleye” adlı şiirinde, halk hikâyelerinden “Leyla ile Mecnun” hikâyesine vurgu yapılmış ve “çöl” kavramıyla toprak unsuruna yer vermiştir.

“Türkistan diyarı, atası yurdu

Kayseri’ye gelip otağı kurdu

Fikirde zulmeti nurlara boğdu

Bir güneş misali doğdu efendim” (Peker, 2013, s. 57).

Sururi Başer bu dördlüğünde, toprağın imgesel yansıması olan “yurt” kavramıyla kullanmıştır. Toprağın yurt olma özelliğine değinmiştir. Âşık ayrıca “vatan” kavramıyla da toprağa sıklıkla değinmiştir.

“Sevdi Aksaray’ı, Aksaray onu

Geçirdi burada ömrün sonunu

Oğlu Yusuf Hakîk yar ü ihvanı

Şimdi kabri çiçek güldü efendim” (Peker, 2013, s. 58).

Âşık Sururi Başer’in “Şeyh Hamidi Veli Ayniyle Vaki” şiirinde, “kabir” kavramı ile toprağın imgesel yansıması olan “öz” kavramını vurgulamıştır.

“Toprak idim insan oldum

Verdiğin imanla doldum

Hep aradım seni buldum

İsmin söyleye söyleye” (Peker, 2013, s. 129).

Yine bu dördlükte de “öz” kavramına değinmiştir. “Toprak idim insan oldum” mısrasıyla toprağın insanın özünü oluşturmasını işaret etmiştir.

“Beldeyi Aksaray ilimiz bizim

Öz Türkçe konuşur dilimiz bizim

Dört yana açılır yolumuz bizim

Gezip de bastığın yollar öğünür” (Peker, 2013, s. 45).

Sururi Başer’in Aksaray’ı tanıtmış olduğu şiirinde geçen bu dörtlükte, toprağın yapı unsuru olan “yol” kavramı geçmektedir.

2.2.2. Ozan Bekir Coşkun’un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Bekir Coşkun, Aksaraylı âşıklar arasında babadan oğula devam eden âşıklık geleneğinin temsilcisidir. Bekir Coşkun’un ve babası Murat Coşkun’un diğer âşıklardan farkı ise sülalelerinin Tatar göçmeni olmalarıdır.

“Dünyada egemenliklerin el değiştirdiği 20.yüzyılın başlarında, Osmanlı’nın dağılıp döneminde Orta Anadolu’nun kadim şehirlerinden Aksaray’a yerleştirilen Tatar Türkleri, Hamidiye kasabasında iskân edildiler. Hamidiyeli Âşık Murat Coşkun, Mahrumi mahlasıyla şiirler yazdı, söyledi. Oğlu Bekir Coşkun da babasının izinden gitti; kendisini Âşıkoglu olarak tanıttı. Âşıklığı ‘Allah için’, ozanlığı ‘toplum için’ yapılan işler olarak gördüğü için Ozan Âşıkoglu mahlasını aldı.” (Peker, 2016, s. 9).

Ayrıca Bekir Coşkun’un Tatarca şiirleri de mevcuttur. Âşıklığında babasının büyük etkisi bulunmaktadır. Babasının âşıklığı, sanatı ve şiirleri Bekir Coşkun’a örnek olmuştur. Çok sayıda şiiri bulunan Bekir Coşkun’un şiirlerinde, bazen Karacaoğlan’dan bazen Yunus Emre’den esintiler hissedilmektedir. Çobanlıkla geçen çocukluk yıllarının ve gurbette geçen gençlik yıllarının yansımaları bulunmaktadır. Aslen Kıpçak Türk’ü olan Bekir Coşkun, Tatarca yazmış olduğu şiirlerinde de Kıpçak kültürüne dair bilgileri edebi olarak aktarmıştır.

Özellikle doğup büyüdüğü şehir olan Aksaray’a yazmış olduğu şiirlerinde, şehrin doğal güzelliklerinden bahsederken anasır-ı erbaayı ve bileşenlerini sık kullandığı görülmektedir. Aksaray’ın doğal kaynaklarını, bitki örtüsünü, coğrafi ve beşerî özelliklerini tanıtırken dört unsur olan su, hava, ateş ve topraktan çokça bahsetmiştir. Ayrıca bir dönem çobanlık yapmasının etkisiyle şiirlerinde doğaya da yer vermiştir. Bu şiirlerinde de anasır-ı erbaa ve bileşenleri geçmektedir. Yine aynı şekilde Kırım’dan, Kırım Destanı’ndan bahsetmiş olduğu ve Tatarca yazdığı şiirlerinde bunlara rastlanmaktadır. Bekir Coşkun’un şiirlerinde dört unsurdan en çok geçen toprak olmuştur. Bunun yanında dört unsurun alt dalları da Ozan Bekir Coşkun’un şiirlerinde sıkça bulunmaktadır.

2.2.2.1. Ozan Bekir Coşkun'un Şiirlerinde Su

Ozan Bekir Coşkun'un şiirleri incelendiğinde, su sıklıkla kullandığı görülmektedir. Şiirlerinde suyun özelliklerine ve su unsurunun alt dallarına yer vererek şiirlerinin temasında da ahengi sağlamıştır. Suyun maddi ve manevi birçok özelliğine şiirlerinde yer vermiştir. Memleketi Aksaray'dan bahsettiği şiirlerinde ise suyla bağlantılı doğal kaynaklar da sıklıkla yer almaktadır. Suyun imgesel yansıması olan gözyaşı, şiirlerinde en çok geçen unsurdur. Ayrıca şiirlerinde suyun yapı unsurlarına da yer vermiştir.

“Ertesi gün hastalandım tarlada,

Dedim çok iş yüklediniz ırgada,

Ya bir illet vardı içtiğim suda,

Gerçekten de sararmıştım solmuştum.” (Peker, 2016, s. 46).

Ozan Bekir Coşkun'un kendi hayatından bahsetmiş olduğu “Aşıkoglu Kimdir (İşte Hayatım)” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun şifa verici özelliğinin yanında içmeye uygun olmadığı durumlarda hasta edici olmasına değinmiştir.

“Hava, su misali ağaç da gerek,

Her yeşeren fidan bir insan demek,

Aşıkoglu her yıl diker, bilerek,

Hem sevaptır, hem de hayat kurtarır.” (Peker, 2016, s. 58).

Bu dörtlükte, hem su ve hem de havadan bahsedilmiştir. Suyun yaşam için gerekliliğine vurgu vardır.

“Suyun çağlar vadilerden geçerek,

Turistler görmeğe gelir seçerek,

Gönlüm sızlar sana hasret çekerek,

Ilgt ılgıt eser yelin Aksaray.” (Peker, 2016, s. 63).

Ozan Bekir Coşkun'un Aksaray'ı tanıtmış olduğu “Aksaray” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun akıcı ve çağlayıcı olma özelliklerine yer vermiştir.

“Kurtuluş harbiyle başlandı işe,

Kükreyen dalgalar sular duruldu.

Kan ile sulandı yurttan her köşe,

Cumhuriyet bu şartlarda kuruldu.” (Peker, 2016, s. 108).

Bekir Coşkun Cumhuriyet’in ilanından bahsetmiş olduğu “Cumhuriyet” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, suyun dalgalanma özelliğine değinmiştir. Suyun bu özelliğine, mecazi olarak sükunetin sağlanması manasını yüklemiştir. Ayrıca “Kan ile sulandı yurttan her köşe” mısrasıyla da suyun akışkan özelliğiyle kan bütünleştirilmiştir.

“Dostum sen bu elden gittin gideli,

Köprüden çok sular geçti, duydun mu?

Kaç yıldır kapıda beslediğim it,

İpini kopardı, kaçtı duydun mu?” (Peker, 2016, s. 123).

Burada su mecazi anlamıyla yer verilmiştir. “Köprüden çok sular geçti, duydun mu?” mısrasıyla suyun akıcı özelliği kullanılarak zamanın değişmesine vurgu yapılmıştır.

“Para suyun çeker işler kesilir,

Bakkal veresiye vermez kasılır,

Eşten dosttan borç istersen küsülür,

Yokluk yakasını yırtar garibin.” (Peker, 2016, s. 139).

Ozan Bekir Coşkun’un geçim sıkıntısı çektiği yıllarda yazmış olduğu “Garibin Kışı” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, yine suyun mecazi manası geçmektedir. “Para suyun çeker” ifadesiyle her şeyin sonunun olduğuna dikkat çekmiştir.

“Abdest alırsak namaz vaktinde,

Yıkanır bedenini kiri paklaşır.

Kibir, haset kalmaz o an kalbinde,

Gönül huzur duyar Hakk’a yaklaşır.” (Peker, 2016, s. 148).

Bekir Coşkun'un namaz ibadetinin önemi üzerine yazmış olduğu “Gerçek Namaz” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, ibadetlerden önce su ile temizlik yani abdest alınması gerektiğine değinmiştir. Suyun temizleyici ve arındırıcı olmasına işaret etmiştir.

“Aklımı, fikrimi, tendeki canı,

Kılcal damarlarda dolaşan kanı,

Bir damla nutfeden güzel insanı,

Yaradan Rabbime kurban olurum.” (Peker, 2016, s. 201).

Ozanın Allah’a tefekkürünü ve şükrünü aktarmış olduğu bu dördlükte, insanoğlunun sudan yaratılması inancından bahsetmiştir. Suyun canlı hücrelerinde yer alması özelliğini aktarmıştır.

“Boy abdesti alıp giydik ihramı,

Mahşeri andıran bu izdihamı,

Yarın arifedir Kurban Bayramı,

Dünya gözü ile görmek ne güzel.” (Peker, 2016, s. 216).

Bekir Coşkun hac ibadetini yerine getirmesi üzerine yazdığı “ Ne Güzel” adlı şiirinde, yine suyun temizleyiciliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca suyla temizlenmenin, ibadetleri yerine getirmenin şartı olduğunu ifade etmiştir.

“Kalplerin pasını tövbeler paklar,

Kandillerde eritildi günahlar,

Yeşerdi ruhlarda kurak topraklar,

Sulanır cennetin ırmaklarından.” (Peker, 2016, s. 235).

Ozanın ramazan ayından bahsettiği bu dördlükte, suyun verimli olması ve şifa vermesi özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca su, mecazi anlam ile kullanılarak şiirin teması güçlendirilmiştir.

“Gökte arar iken yerde bulduğum,

Elinden su içip sarhoş olduğum,

Yarı baygın obasında kaldığım,

Yanıp yanıp sönen sen değil miydin?” (Peker, 2016, s. 242).

Ozan Bekir Coşkun, bu dörütlüğünde suyun büyüleyici olması ve sarhoş edici özelliğine işaret etmiştir. Bu durumun hem maddi hem manevi manalarda yorumlanabilmektedir.

“Hayat bazen bahar, bazen de kıştır,

Bakarsın geriye her şey bomboştur,

Ömür dedikleri üç damla yaştır,

Yol bulursa akar gider sel olur.

Bazen de toprağa düşer kaybolur.” (Peker, 2016, s. 255).

Burada suyun akıcılığı, ömrün hızla geçmesine benzetilmiştir.

“Betimi yuvğanda salkın suvlamen,

Çıbırtıp yüreydim tirsek qollardan,

Qaytmaq istemezdim qartanamlardan,

Sobanıñ canına soqulup çatsam.

(Yüzümü yıkasam serin sularla

Kollarımdan sular akarak yürüseydim

Gelmek istemezdim nenemlerden

Sobanın yanına sokulup yatsam)” (Peker, 2016, s. 287-288).

Ozan Bekir Coşkun Tatar Türkçesiyle yazmış olduğı ve çocukluğundan bahsettiğı “Ah Bala Bolsam” şiirinde geçen bu dörütlükte, suyun temizleyici özelliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca suyun serinletici özelliğine de değinmiştir.

“Hak yolda olunca her dem,

Koyverin Rabbime gidem,

Ağlamayan gözü nidem,

Yaşlar karışır ummana,

Gönül yaklaşır Rahman’a” (Peker, 2016, s. 99).

Bu dörtlükte, suyun kaynaklarından “umman” geçmektedir. Okyanus manasındaki umman dışında “ağlamayan gz” ve “yaş” kavramlarıyla da suya vurgu yapılmıştır.

Kaptansız gemiydik uçsuz deryada,

Aldıran olmadı bunca feryada,

Bir mit aradık koca dünyada,

Çok ırpındık azgın seller içinde.” (Peker, 2016, s. 227).

Ozan Bekir Coşkun’un “mr Dediğin” adlı şiirinde, suyun kaynaklarından “derya” geçmektedir. Ayrıca “sel” kavramıyla da suya yer vermiştir.

“İlkbahar ayları sktn zamanı,

Avlanmak istiyor insanın canı,

ardak dleğinde gllerin yanı,

Uara birkaç el atmak istiyom.” (Peker, 2016, s. 68).

Bu dörtlükte, suyun kaynaklarından “gl” kavramı bulunmaktadır.

“Bütün bir yol boyu bahçesi bağı,

Ortasından geçer küçük ırmağı,

Güney doğusunda var Hasan Dağı,

İşte benim kym burası benim.” (Peker, 2016, s. 98).

Ozanın köyünü anlatmış olduğu “Benim Kym” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun kaynaklarından “ırmak” yer almaktadır.

“İhlara’dan insem vadi boyuna,

Selime’ye doğru akan suyuna,

Oyma kiliseler koyun koyuna,

Belisırma’yı da görmek istiyom.” (Peker, 2016, s. 68).

Bu dörtlükte, Aksaray’da bulunan doğal güzelliklerden bahsedilmiştir. “Selime’ye doğru akan suyuna” mısrasıyla dağdaki kar suyunun vadiye akmasına vurgu yapılmıştır. Su kaynaklarından kar ve buzul sularına dikkat çekilmiştir.

“Somuncu Baba’yı ziyaret edip,
Cennet Deresi’nden yukarı gidip,
Kırk Kızlar’dan manzarayı seyredip,
Aksaray’ı toptan görmek istiyom.” (Peker, 2016, s. 67).

Yine burada suyun kaynaklarından “dere” geçmektedir. Bu dörtlük, Ozan Bekir Coşkun’un Aksaray’dan uzak kaldığı dönemlerde yazmış olduğu “Aksaray Hasreti” şiirinde geçmektedir.

“İner de gelir dağlardan,
Çam kokulu ormanlardan,
Billur gibi kaynaklardan,
Ceylanlar su içer elbet.” (Peker, 2016, s. 103).

Bu dörtlükte, doğal kaynakları oluşturan “kaynak” suyuna vurgu vardır.

“Çıkıp ycesinden seyran eyledim,
Dağları ne güzel bizim ellerin.
İndim ovasında suna avladım,

Çayları ne güzel bizim ellerin.” (Peker, 2016, s. 104).

Ozan Bekir Coşkun’un kendi yöresinden bahsetmiş olduğu “Bizim Ellerin” adlı şiirinde, su kaynaklarından “ay” geçmektedir.

“Ağustosta dağlarında kar olur,
Eteğinde pınarları gl olur,
Hoş sohbeti muhabbeti bol olur,
Dilleri ne güzel bizim ellerin.” (Peker, 2016, s. 104).

Yine bu dörtlükte de doğal kaynaklarını oluşturan “ırmak” ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca diğer doğal kaynaklardan “gl” de bulunmaktadır. “Ağustosta dağlarında kar olur” mısrasıyla karların erimesiyle oluşan doğal kaynaklardan bahsedilmiştir.

“Sanki bana değil kalbime bakar,
Gönül şelalemi bendini yıkar,

Âşıkoglu coşar, eriyip akar,

Beni ummanlara salar gözlerin.” (Peker, 2016, s. 157).

Ozan Bekir Coşkun’un “Âşıkoglu” mahlasıyla yazmış olduğu “Gözlerin” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, doğal kaynaklardan “şelale” kavramına vurgu yapmıştır.

“Binbir çeşit çiçek açmış yaylasın,

Sen ağlama, gökte bulut ağlasın,

Nazar etme gören bari yanmasın,

Gönlüme galebe çalar gözlerin.” (Peker, 2016, s. 157).

Burada doğa olaylarını oluşturan “bulut” geçmektedir. Ayrıca “Sen ağlama, bulut ağlasın” mısrasıyla da “yağmur” kavramı doğmuştur.

“Canım çekti Hasandağ’ın karını,

Bulabilsem Yenipınar balını,

O zaman gör benim mutlu halımı,

İhlara’ya doğru inmek istiyom” (Peker, 2016, s. 67).

Ozanın Aksaray’dan bahsetmiş olduğu şiirinde geçen bu dördlükte, doğa olaylarından “kar” kavramı geçmektedir.

“Dolu yağmış Hasan Dağ’ın başına,

Sürme çekmiş idin hilal kaşına,

Aldandımdı gözündeki yaşına,

Benden kaçıp giden sen değil miydin?” (Peker, 2016, s. 242).

Yine burada da doğa olaylarından “dolu” kavramına yer verilmiştir.

“Kar yağmıştır çoktan Hasan Dağı’na,

Çiğ düşmüştür dalın her yaprağına,

Özlem duyuyorum boz toprağına,

Baba yurdum benim, can memleketim.” (Peker, 2016, s. 88).

Ozan Bekir Coşkun’un kendi köyü için yazmış olduğu “Baba Yurdum” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, doğa olaylarından “çiğ” bulunmaktadır.

“Açılmış güllerin dalında gonca,

Bir koku neşreder vadi boyunca,

Masmavi göklerden bulut ağınca,

Boz bulanık selin İhlara.” (Peker, 2016, s. 176).

Ozanın Aksaray’da bulunan İhlara Vadisi’nden ve güzelliklerinden bahsetmiş olduğu “İhlara Vadisi” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, doğal afetlerden “sel” kavramı vurgulanmıştır.

“On beş Ağustos’tu, o gün aniden,

Bir tufandır koptu havada birden,

Ardından başlayan yağmur dinmeden,

Koşar adımlarla eve varmıştım.” (Peker, 2016, s. 50).

Bu dörtlükte de yine doğal afetleri oluşturan “kuraklık” kavramına vurgu vardır.

“Hayvan vagonları doldu insanla,

Aç, susuz, havasız on gün zamanla

Sabır ve imanla kaldık bir canla,

Kanayan yarayı sardıramadım.” (Peker, 2016, s. 195).

Ozan Bekir Coşkun Kırım’dan Anadolu’ya göç eden ailesinin yaşadığı zorlukları anlatmış olduğu “Kırım Destanı” adlı şiirinde, “susuz” kavramıyla doğal afetlerden “kuraklık” kavramına işaret etmiştir.

“Makam-ı İbrahim muhafazada,

Zemzem kuyusuyla aynı hizada,

Tavaf namazını kıldık burada,

Allah’a yalvarmak, burda ne güzel.” (Peker, 2016, s. 216).

Ozan Bekir Coşkun’un kutsal kabul edilen mekânlardan bahsetmiş olduğu “Ne güzel” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, suyun imgesel yansıması olan “Zemzem” geçmektedir.

“Bahar geçti, yazdan sonra güz vardır,

Kâmil olan kulda, ben yok biz vardır,

Hak için ağlayan gözde iz vardır,

Akan gözyaşını sen silene sor.” (Peker, 2016, s. 81).

Bu dörtlükte de yine suyun imgesel yansımalarından “gözyaşı” kullanılmıştır.

“Çeşme kuru, ilim kabım dolmuyor,

İrmaktan da benim testim almıyor,

Baharda ağaçlar meyve vermiyor,

Bir türlü gelmeyen yaza hasretim.” (Peker, 2016, s.169).

Ozan Bekir Coşkun “Hasretim” adlı şiirinde “çeşme” kavramını kullanmıştır. Ayrıca su taşımaya yarayan aynı zamanda suyu soğuk tutan “testi” kavramına vurgu yapmıştır.

“Nice kervansaray, han hamamlar,

İnşa etmiş Alparslanlar, Sultanlar,

Sende hayat sürmüş nice insanlar,

Basmışsın bağrına şirin Aksaray.” (Peker, 2016, s.258).

Ozanın yine Aksaray’ı tanıtmış olduğu “Şirin Aksaray” şiirinde “hamam” ifadesine yer verilmiştir.

“Yorulsam da değer bunca zahmete,

Selime’den dolan biraz git öte,

Ziga Kaplıcası dermandır derde,

Şifalı suyuna girmek istiyom.” (Peker, 2016, s. 68).

Burada da şifalı suları içinde bulunduran kaplıca aktarılmıştır. “Ziga Kaplıcası” kavramıyla Aksaray’da bulunan şifalı su merkezine dikkat çekilmiştir.

“Barajında balık havyar yetişir,

Kayalardan keklükleri ötüşür,

Âşıkları, ozanları atıştır,

Sazları ne güzel bizim ellerin.” (Peker, 2016, s. 104).

Bu dörtlükte de “baraj” ifadesi geçmektedir.

“Bambaşka bir kaba koyup dünyayı,

İnsanı güldürüp düşündürensın.

Kırpar, kırpar yıldız yapardın Ay’ı,

Onu bir kuyudan çıkaran sensin.” (Peker, 2016, s. 212).

Ozan Bekir Coşkun’un Konya’nın Akşehir ilçesinde düzenlenen yarışma için yazmış olduğu “Nasreddin Hoca” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, “kuyu” kavramına değinmiştir.

2.2.2.2. Ozan Bekir Coşkun’un Şiirlerinde Hava

Ozan Bekir Coşkun’un şiirleri incelendiğinde, hava unsurunun sıklıkla kullandığı görülmektedir. Doğa olaylarını oluşturan “mevsimler” çokça geçmektedir. “Mevsimler” ifadesinin yanında “bahar”, “kış”, “zemheri”, “güz”, “hazan” , “yaz” olarak tek tek de şiirlerde bulunmaktadır. Ayrıca doğa olaylarından gece-gündüz oluşumunu ifade eden “şafak” ve “seher” kavramlarına yer verilmiştir.

“Havadaki kuşa rızkın gönderen,

Haklıyı haksızı, mazlumu gören,

Bu Aşıkoğlu’na ilhamı veren,

Yaradan Rabbime kurban olurum.” (Peker, 2016, s. 201).

Ozan Bekir Coşkun “Aşıkoğlu” mahlasıyla yazmış olduğu ve Allah’a şükürünü anlattığı “Kurban Olurum” adlı şiirinde, “Havadaki kuşa rızkın gönderen” mısrasıyla havanın sonsuzluğuna ve bünyesindeki canlılara değinilmiştir.

“Boşa geçmez değerlenir günümüz,

Güzelleşir mahallemiz, köyümüz,

Hava temizlenir, uzar ömrümüz,

Mahlûkat da bundan nasibin alır.” (Peker, 2016, s. 58).

Bekir Coşkun ağaç dikmek üzerine yazmış olduğu şiirinde, ağaçların havayı temizlediğine vurgu yaparak havanın yaşam için gerekli olduğundan bahsetmiştir.

“Göklerde süzülür, kanat çıparsın,

Hiç enginde görmem, yüksek uçarsın,

Belki bizim Aksaray’dan geçersin,

Üzerinde bir kez dönün turnalar.” (Peker, 2016, s. 269).

Bu dörtlükte hava, canlıların uçabilmelerine imkân sağlayan bir mekan olarak verilmiştir.

“Volkana dönmüştür yürek,

Sönmek için çoşmak gerek,

Âlemi seyran ederek,

Uçuşur kopan yapraklar,

Atar gönlümde şafaklar.” (Peker, 2016, s. 99).

Burada havanın bitkilerin uçuşmasına sebep olmasından bahsedilmektedir.

“Üç dört ördek, behri, beş altı da kaz,

Ayıp olur amma sen gene de yaz,

Fazla kalamadım ortalık ayaz,

Gidip köyde hava atmak istiyom.” (Peker, 2016, s. 68).

Ozan Bekir Coşkun memleketine özlemini anlatmış olduğu “Aksaray Hasreti” adlı şiirinde, havayı mecazi anlamda kullanılmıştır. “Gidip köyde hava atmak istiyom” mısrasıyla bahsedilen hava atmanın gururlanmak, övmek ya da böbürlenmek manalarında kullanıldığı görülmektedir.

“Miraç nasip oldu, açıldı gökler,

Selama durdular bütün melekler,

Kabul oldu dilediğin dilekler,

Gönüller sultanı nuru Muhammed.” (Peker, 2016, s. 156).

Bekir Coşkun'un Hz. Muhammed'e olan sevgisini anlatmak için yazmış olduğu "Gönüller Sultanı Nuru Muhammed" adlı şiirinde, "gök" ifadesi geçmektedir. Aynı zamanda göğe yükselmek manasında "Miraç" kavramı da bulunmaktadır.

"Katar olmuş gökyüzünde uçarsın,

Ben size hayranım bilin turnalar.

Bizim ele doğru kanat açarsın,

Ne olur sılama varın turnalar." (Peker, 2016, s. 269).

Burada "gökyüzü" kavramına yer verilmiştir.

"Bambaşka bir kaba koyup dünyayı,

İnsanı güldürüp düşündürsün.

Kırpar, kırpar yıldız yapardın Ay'ı,

Onu bir kuyudan çıkaran sensin." (Peker, 2016, s. 212).

Ozanın, Nasreddin Hoca'dan bahsettiği bu dörtlüğünde, gökyüzü varlıklarından "Ay" ve "yıldız" kavramları aktarılmıştır.

"Bir tufan koptu içimde,

Anlatılmaz bir biçimde,

Güneş ediyordu secde,

Onu okşuyordu toprak." (Peker, 2016, s. 134).

Ozan Bekir Coşkun'un "Ezanlarla Atan Şafak" adlı şiirinde, "Güneş" kavramı geçmektedir.

"Doğar, büyür, ölür her canlı mahlûk,

Bir imtihan için bunca yolculuk,

Sayılıdır alacağın her soluk,

Düşün insanoğlu, bir daha düşün." (Peker, 2016, s. 127).

Bu dörtlükte, "soluk" geçmektedir. Nefes olarak da bilinen soluk kavramıyla, havanın insanın yaşamında temel ihtiyacı oluşturması vurgulanmıştır.

"Yeni bir ev bulduk daha iyice,

Daha çok çalıştım gündüz ve gece,

Kahveye de alıştım gizlice,

Sigaranın tiryakisi olmuştum.” (Peker, 2016, s. 49).

Ozan Bekir Coşkun’un kendi hayatını anlatmış olduğu şiirinde geçen bu dördlükte, gece ve gündüz oluşumuna değinmiştir. “Daha çok çalıştım gündüz ve gece” ifadesiyle çok çalışmaktan bahsedilmiştir.

“Yazın çalış, kışın Kuran Mektebi,

Köyümde en iyi çobandım tabi,

Neydi o günlerim, aman ya Rabbi,

Sütle çökeleğe mahkûm olmuştum.” (Peker, 2016, s. 41).

Yine Ozan Bekir Coşkun’un kendi hayatından bahsettiği şiirinde, mevsimlerin oluşumuna işaret etmiştir.

“Hayat dünyada karmaşık,

Kalbim oldu Hakk’a âşık,

Bir nur gördüm, bir de ışık,

Bu yol sanki gökkuşağı,

Düşürme Rabbim aşağı.” (Peker, 2016, s. 99).

Burada “gökkuşağı” kavramına yer verilmiştir.

“Suyun çağlar vadilerden geçerek,

Turistler görmeğe gelir seçerek,

Gönlüm sızlar sana hasret çekerek,

Ilgıt ılgıt eser yelin Aksaray.” (Peker, 2016, s. 63).

Bekir Coşkun’un Aksaray’dan bahsetmiş olduğu “Aksaray” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, “yel” geçmektedir.

“Görünmez arkası meçhul dağların,

Yaz gelir de erir m’ola karların,

Kader yolumuza örmüş ağların,

Sisler kalkar, hava açar mı bilmem.” (Peker, 2016, s. 141).

Bu dörtlükte, “sis” kavramına değinilmiştir.

“Gençliğim tükendi koyun güderek,

O da bir meraktı, tez geldi geçti.

Hem öğretti hem de gezdirdi felek,

Nice fırtınalar, ne yeller esti.” (Peker, 2016, s. 131).

Ozan Bekir Coşkun’un “Eski Merakım” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, “fırtına” geçmektedir.

“Ben Âşıkoglu’yum, bir de gönlüm var,

Bazen bahar olur, bazen boran, kar,

Bir volkan misali içinden yanar,

Yangınım derinde, üstü küllenmiş.” (Peker, 2016, s. 239).

Burada “boran” kavramına yer verilmiştir.

“Nefsin gözü açtır doymaz, doymamış,

Nefsine meyleden iflah olmamış,

Nice bezirgânlar gelmiş kalmamış,

Hayat gerçek, vücut fani, can fani.” (Peker, 2016, s. 135).

Ozan Bekir Coşkun’un dünya hayatının geçiciliğinden bahsetmiş olduğu “Fani Âlem” adlı şiirinde, havanın imgesel yansıması “nefs” kavramı aktarılmıştır.

“Fani dünya ahiretin tarlası,

Burda doldurur amel torbası,

Âşıkoglu yakasız ak urbası,

Atlas fani, ipek fani, yün fani.” (Peker, 2016, s. 135).

Burada da havanın imgesel yansıması olan “ahiret” kavramına vurgu yapılmıştır.

“Ne tankımız vardı ne tayyaremiz,

Sırtında top çekti ninelerimiz,

Şehit, gazi oldu dedelerimiz,

Cumhuriyet bu şartlarda kuruldu.” (Peker, 2016, s. 108).

Bu dörtlükte, hava taşıtlarından “tayyare” geçmektedir.

2.2.2.3. Ozan Bekir Coşkun’un Şiirlerinde Ateş

Ozan Bekir Coşkun’un şiirleri incelendiğinde, ateş unsurunu sıklıkla kullandığı görülmektedir. Ateş unsurunun özelliklerine yer vermesinin yanında çoğunlukla ateşin yakıcı olmasını vurgulamıştır. Ayrıca ateşi mecazi anlamıyla da kullanmıştır. Bekir Coşkun şiirlerinde, ateşin alt dallarına da yer vermiştir.

“Velilerle kucaklaşıp,

Hak sevgisi ile çoşup,

Taptuk dergâhında pişip,

Hak Hak diyen Âşık Yunus” (Peker, 2016, s. 85).

Ozan Bekir Coşkun Yunus Emre’yi anlatmış olduğu “Âşık Yunus” adlı şiirinde, ateşin hem pişirici özelliğine vurgu yapmıştır. Hem de bu özelliğin, mecazi manasını ele alarak ilahi aşkla insanın olgunlaşmasına değinmiştir.

“Şu dünyada hiç kimseden çekmedim,

Şu deli gönlümden çektiğim kadar,

Yükledin sırtıma aşkın yükünü,

Yaktın ateşlerin yaktığı kadar.” (Peker, 2016, s. 118).

Burada ateşin yakıcı özelliğine vurgu yapılmıştır. Ateşin yakıcılığı, mecazi anlamda kullanarak gönlün yanmasına benzetilmiştir.

“Haydar Aslan hemşerimiz oluyor,

İş gereği Adana’da kalıyor,

Vatanının hasretiyle yanıyor,

Aksaray’a hoş geldiniz yarenler.” (Peker, 2016, s. 65).

Bekir Coşkun İhlara’da düzenlenen festivale gelen misafirleri selamlamak için yazmış olduğu “Aksaray’a Hoş Geldiniz” adlı şiirinde, ateşi mecazi anlamda kullanmıştır. “Vatanının hasretiyle yanıyor” mısrasında, ateşin yakıcılığıyla vatana özlem benzerlik göstermektedir.

“Her gün sabah bir ümitle uyandık,

Aşk-ı ateşinle kavrulduk yandık,

Âşıkoglu, bilmem nasıl dayandık,

Artık göçer olduk, dosttan haber yok.” (Peker, 2016, s. 171).

Bu dörtlükte ateş, aşk acısıyla bütünleştirilmiştir. Ozan, “Aşk-ı ateşinle kavrulduk yandık” mısrasıyla ateşin yakıcı ve yanıcı özelliklerine işaret etmiştir.

“Bazen mal edindim benimdir sandım,

Aldandım nefsim, ateşe yandım,

Gaflet uykusundan erken uyandım,

Ol şahı cihanı gördüm görelî.” (Peker, 2016, s. 136).

Burada insanın nefesine uyması sonucu yanlış yönelmesini ateşin yanıcı özelliği kullanılarak vurgulanmıştır.

“Âşıkoglu, çoktur diyemediğim,

Ateşten gömlekti giyemediğim,

Toprağa düşmeden silemediğim

Akan yaşlar artık size küskünüm.” (Peker, 2016, s. 203).

Ozan Bekir Coşkun’un “Küskünüm” adlı şiirinde geçen, ateşin “ateşten gömlek” ifadesi mecaz anlamı ile kullanılmış, ateşin yakıcılığı vurgulanmıştır.

“Ümitsizlik olmaz hayat tarzında,

Rıza arar amelinde farzında,

Âşıkoglu muhabbet var arzunda,

Gönüllerde ışık yanmalı mümin.” (Peker, 2016, s. 211).

Bekir Coşkun'un Müslümanlık üzerine yazmış olduğu "Mümin Olmak" adlı şiirinde, ateşi oluşturan "ışık" bulunmaktadır.

"O gece komşuda zor sabahladık,

Bazen şükür ettik, bazen ağladık.

Elde avuçta yok, ortada kaldık,

İşim zordu çıra gibi yanmıştım." (Peker, 2016, s. 51).

Burada ısı ve ışık kaynağı ateş olarak "çıra" kavramına yer verilmiştir.

"Selam berende eğime, şapkan tüşer,

Küneşte turmaqtan mağnayıñ pişer.

(Selam verirken eğilme, şapkan düşer

Güneşte durmaktan beynin pişer)" (Peker, 2016, s. 293).

Ozan Bekir Coşkun'un Tatar Türkçesiyle yazmış olduğu "Tatarca Yır (Mani)" adlı şiirinde, ısı ve ışık kaynaklarından "Güneş" geçmektedir.

"Karanlıktır son durağın,

Gittikçe artar merağın,

Var mıdır orda çırağın,

Yakacağın nedir senin?" (Peker, 2016, s. 302).

Bekir Coşkun ve babası Âşık Murat Coşkun'un atışmasında geçen bu dörtlükte ise ısı ve ışık kaynaklarından ateş "yakacak" ifadesiyle aktarılmıştır.

"Eli silah tutan katıldı harbe,

Şehit kanı aktı her bir cephede,

Kudurmuş düşmana vuruldu darbe,

Cumhuriyet bu şartlarda kuruldu.

Ne tankımız vardı ne tayyaremiz,

Sırtında top çekti ninelerimiz,

Şehit, gazi oldu dedelerimiz,

Cumhuriyet bu şartlarda kuruldu.” (Peker, 2016, s. 108).

Ozan Bekir Coşkun’un “Cumhuriyet” adlı şiirinde, ateş yanıcı ve patlayıcı maddelerden “silah”, “tank” ve “top” kavramalarıyla verilmiştir.

“Karıştırdım külü buldum közünü,

Gönül mihengine vurdum sözünü,

Akort edip kurdum aşkın sazını,

Eski nameleri çalmaz olur mu?” (Peker, 2016, s. 128).

Bu dörtlükte, ateşe “kül” ve “köz” kavramları etrafında değinilmiştir.

“Bahar geldi hazan olan gönlüme,

Biçare bülbüldüm kondum gülüne,

Mahkûm ettin beni sevda çölüne,

Kızıl alevlere yandır ha yandır.” (Peker, 2016, s. 198).

Burada ateş “alev” kavramı ile geçmektedir. Alevin kızıl rengi vurgulanarak mana güçlendirilmiştir.

“Sevdiğim gidip de gelemiz isem,

Arkamdan ağlar da gönül kor musun?

Olur ya selâm da salamaz isem,

Unuttum sanarak gönül kor musun?” (Peker, 2016, s. 154).

Ozan Bekir Coşkun “Gönül Kor Musun?” adlı şiirinde, ateşin getiricisi olan “kor” kavramı aktarılmıştır.

“Yiğit oğlum bil ki önce vatandır,

Vatan yangını söndüren kandır,

Ancak, namusuyla ölen insandır,

Bekler anam, bacım, sıradalar de.” (Peker, 2016, s. 80).

Bu dörtlükte ateş, “yangın” olarak geçmektedir.

“Volkana dönmüştür yürek,

Sönmek için coşmak gerek,

Âlemi seyran ederek,

Uçuşur kopan yapraklar,

Atar gönlümde şafaklar.” (Peker, 2016, s. 99).

Burada ateş, “volkan” olarak yer verilmiştir.

“Aşıkğlu, bunlar İslam’ın şartı,

Bir Müslüman için ölçü ve tartı,

Cehennem üstüne kurdun sıratı,

Bize geçmek nasip eyle Allah’ım.” (Peker, 2016, s. 184).

Ozan Bekir Coşkun’un “İslâmın Şartı” adlı şiirinde, ateşin imgesel yansıması olan “Cehennem” geçmektedir.

“Rüyamda gördüğüm, Nebim Resul’d,

Elinde bir tas nur, karşımda durdu,

Gönlüm aşk narıyla o zaman doldu,

zmdeki cevher elmastır baba.” (Peker, 2016, s. 307).

Bekir Coşkun’un babasıyla yapmış olduğu bu atışmada ateş, imgesel yansıması olan “nur” şeklinde geçmektedir. Ayrıca “aşk narı” ifadesiyle de ateşe değinilmiştir.

“Şimdi kylm ekinini ekmiştir,

Yüreğine kış kaygısı çkmştr,

Hata bacım sobasını yakmıştır,

Baba yurdum benim, can memleketim.” (Peker, 2016, s. 88).

Bu dörtlükte, ateşle bağlantılı olarak “soba” kavramına yer verilmiştir.

“Yanmadık ocaktan duman tüter mi?

Virane yerlerde bülbül öter mi?

Âşıkoglu der ki, bu söz biter mi?

Büyüğün elinden öpülür baba.” (Peker, 2016, s. 308).

Burada da yine ateş “ocak” kavramı ile bütünleştirilmiştir.

2.2.2.4. Ozan Bekir Coşkun’un Şiirlerinde Toprak

Ozan Bekir Coşkun’un şiirleri incelendiğinde toprak ve toprağı oluşturan unsurları sıkça kullanmıştır. Bekir Coşkun’un şiirlerinde en çok toprak unsurunu kullanmıştır. Daha çok memleketi ile ilgili yazmış olduğu şiirlerinde, toprak bağlamında yeryüzü şekillerine yer vermiştir. Şiirlerinde toprağın birçok özelliğine de yer vererek şiirlerinde manayı güçlendirmiştir. Toprağın imgesel yansıması “öz” ve “vatan” da şiirler de yoğun bir şekilde bulunmaktadır.

“Yağmur olsam, boz dağların yeşerse,

Dallarında bülbüllerin söyleşse,

Aşka gelsem gönül telim titreşse,

Taşın toprağına sinsem Aksaray.” (Peker, 2016, s. 143).

Ozan Bekir Coşkun’un memleketinin geleceğıyle ilgili kurmuş olduğu hayalleri anlatmış olduğu “Geleceğın Aksaray’ı” adlı şiirinde, toprakla bütünleşerek manayı güçlendirmiştir.

“Toprak anam az arala yorganını,

Bak işte mevsimlerin baharındasın.

Beyazların içine ne de yakışmışlar,

Kadife çiçeklerin, gelinciklerin al al.

Ne olur, ne olur kollarına beni de al.” (Peker, 2016, s. 111).

Burada “Toprak ana” ifadesiyle toprağı verilen kıymet aktarılmış, toprağın doğa için önemi vurgulanmıştır.

“Bizim için kutsal her karış toprak,

İster orman olsun, isterse çorak,

Tarihe yazmışız altın bir yaprak,

Bu toprakta yatar şanımız bizim,” (Peker, 2016, s. 100).

Bu dörtlükte, toprağın kutsallığına işaret edilmiştir.

“Tarımda çekersin başı,

Berekettir dağı taşı,

Yenilir ekmeği aş,

Benim şirin Aksaray’ım.” (Peker, 2016, s. 70).

Ozan Bekir Coşkun “Aksaray’ım” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, toprağın mahsul vermesine değinmiştir.

“Oğul bu sözlerim sana nasihat,

Ne muradın varsa Allah’tan iste.

Ekmeden, dikmeden olmaz ki hasat,

Emek ver, ecrini Allah’tan iste.” (Peker, 2016, s. 75).

Bu dörtlükte, toprak üzerinde ekme ve dikme işleminin yapıldığı yer olarak geçmektedir.

“O gün ne yol vardı ne arabalar,

Toprağı işlerdi kara sabanlar,

İnançlıydık, aydınlıktı yarınlar,

Vatanımız bu imanla kurtuldu.” (Peker, 2016, s. 108).

Ozan Bekir Coşkun “Cumhuriyet” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, toprağın işlenerek yol alınmasına değinmiştir.

”Âdem’in manası toprakta saklı,

Ne yazık çoğunun yetmiyor aklı,

Renklerimiz farklı, ırkları farklı,

Yaradan Rabbime kurban olurum.” (Peker, 2016, s. 201).

Bu dörtlükte, toprak unsurunun insanoğlunun özünü oluşturan bir değer olarak verilmiştir. İlk insan Hz. Âdem'in topraktan yaratılması vurgulanarak insanlığın başlangıcının toprakla olduğu ifade edilmektedir.

“Kırlara bahar gelende,

zlemin artıyor bende,

Gezdiğim o çorak yerde,

Menekşeler açar bir gün.” (Peker, 2016, s. 150).

Burada toprak “orak yer” olarak geçmektedir. Toprağın verimsiz olması manasındaki çorak kelimesi, şiirin temasını güçlendirmek için kullanılmıştır.

“Güzel yurdum, yedi blgem vatanım,

Canım kadar kutsal taşı toprağı.

Değer senin için aksa da kanım,

İndirtmem göklerden şanlı bayrağı” (Peker, 2016, s. 162).

Ozan Bekir Coşkun “Güzel Yurdum” adlı şiirinde, yaşanılan toprağın kutsallık atfetmesi özelliğini vurgulamıştır.

“Hak yolundan gitmek ilimden başlar,

Hak için gözlerden akmalı yaşlar,

Üstünü örtmeden topraklar taşlar,

Uyan Âşikoğlu Hu'dedi gitti.” (Peker, 2016, s. 238).

Bekir Coşkun “Rüyamda Yunus'u Gördüm” şiirinde, toprağın örtücü özelliğine değinmiştir.

“Toprağı Kırım'dan, orda büyümüş,

Yedi yaşındayken babası ölmüş,

Çok ileler çekmiş, ne günler görmüş,

Yaşayan, bir canlı tarihi dedem.” (Peker, 2016, s. 115).

Ozan Bekir Coşkun'un dedesi Kurt Nebi için yazmış olduğu “Dedem” adlı şiirde geçen bu dörtlükte, toprak doğulan yer manasında kullanılmıştır. Bu nedenle toprak doğumu simgelemektedir.

“Ümitlerin solar eziklik çöker,

Gurur her köşeden karşına çıkar,

Toprak, “gel” diyerek kendine çeker,

Yaşlı çınar gibi dalsız budaksız.” (Peker, 2016, s. 127).

Bu dörtlükte, toprak unsuru “ölümü” çağrıştırmaktadır. Öldükten sonra bedenin toprakla bütünleşmesi vurgulanmıştır.

“Yorulurdum dere tepe gezerken,

Merkebe binerdim akşamdan erken,

Tökezler düşerdim bazen uyurken,

Çok defa düştüğüm yerde kalmıştım.” (Peker, 2016, s. 41).

Bekir Coşkun kendi hayatından bahsetmiş olduğu şiirinde geçen bu dörtlükte, toprak yeryüzü şekillerinden “dere” ve “tepe” kavramları ile verilmiştir.

“Aksaray sağ kanal, Bayram tepesi,

Bağ bahçe her yanı, daha ötesi,

Köye dönüyordum her cumartesi,

İnce teker bir bisiklet almıştım.” (Peker, 2016, s. 42).

Yine bu dörtlükte de toprak, “bağ bahçe” ifadesi ile geçmektedir.

“Böyle boz durmasın tarla, bağımız,

Yeşillensin yamacımız, dağımız,

Savrulup yok olmaz hem toprağımız,

Yağmur yağar sebze, meyve sulanır.” (Peker, 2016, s. 58).

Ozan Bekir Coşkun'un ağaç dikmenin önemi üzerine yazmış olduğu “Ağaç Dikelim” adlı şiirde, toprağa çokça yer vermiştir. Toprak; “bağ”, “yamaç” ve “dağ” kelimeleriyle şiirde geçmektedir. Toprak bilinçli kullanılmadığında yok olma özelliği de şiirde vurgulanmıştır.

“Altın bir sayfasın tarih içinde,

Açılmış laleyle gülün Aksaray.

Ayrı bir yerin var benim gönlümde,

Dağlara yaslanmış gelin Aksaray.” (Peker, 2016, s. 63).

Bekir Coşkun Aksaray'dan bahsetmiş olduğu şiirinde, toprak yeryüzü şekillerinden “dağ” kavramı ile aktarılmıştır.

“Kekik kokan bayırlardan,

Koyun yaydığım kırlardan,

Bahçeye giden yollardan,

Bir gün bu can geçer elbet.” (Peker, 2016, s. 103).

Bu dörtlükte toprak, “bayır”, “bahçe” ve “kır” kavramları ile verilmiştir.

“Bahar gelip ovalarda,

Çimenleşmiş tarlalarda,

Papatyalı anızlarda,

Menekşeler açar elbet.” (Peker, 2016, s. 103).

Ozan Bekir Coşkun'un “Bir Gün Olur Göçer Elbet” adlı şiirinde, “ova” geçmektedir. Ayrıca “tarla” ve “anız” ifadeleriyle de toprağa vurgu vardır.

“Tarla tapan, çoktan satıldı gitti,

Meramız alındı malcılık bitti,

Şimdi de meskenler satılığa çıktı,

Bizler orta yerde kaldık başkanım.” (Peker, 2016, s. 163).

Bekir Coşkun'un “Hamidiye'nin Sesi” adlı şiirinde geçen bu mısra da toprak, yeryüzü şekillerinden “mera” ile ifade edilmiştir.

“Geçer varırsın uğruna,

Bir taş dikerler böğrüne,

Âşıkoğlu dost bağrına,

Bir gün olur göçer elbet.” (Peker, 2016, s. 103).

Burada toprak, “taş” ifadesi geçmektedir. “Bir taş dikerler böğrüne” mısrasıyla mezar taşından bahsedilmektedir.

“Barajında balık havyar yetişir,

Kayalardan keklikleri ötüşür,

Âşıkları, ozanları atıştır,

Sazları ne güzel bizim ellerin.” (Peker, 2016, s. 104).

Bu dörtlükte de toprağı oluşturan “kaya” ifadesi bulunmaktadır.

“Esir ettin beni kendi elinde,

Mecnun’a döndürdün aşkın çölünde,

Bazen sürükledin sevda yelinde,

Kimseler etmedi ettiğin kadar.” (Peker, 2016, s. 118).

Burada toprak, “çöl” kavramıyla aktarılmıştır.

“Bu ayın başında cemreler düştü,

Kayısı, bademler çiçeğin açtı,

Bülbüller mest oldu kendinden geçti,

Kavuştı gülüne mevsim bahardır.” (Peker, 2016, s. 208).

Ozan Bekir Coşkun’un bahar mevsiminin güzelliklerinden bahsetmiş olduğu “Mevsim Bahardır” adlı şiirinde, toprakla bağlantılı olarak “cemre düşmesi” geçmektedir.

“Aslımız topraktır, soyumuz Âdem,

Âdem’den bu yana devir eyler âlem,

Maksatsız kuş olmaz velhasıl kelim,

Düşün insanoğlu, bir daha düşün.” (Peker, 2016, s. 127).

Bu dörtlükte, insanoğlunun topraktan gelmesinden bahsedilerek toprağın imgesel yansıması olan “öz” kavramı etrafında verilmiştir.

“Bir gözü kör olmuş on bir yaşında,

Baba olmuş yetimlerin başında,

Öz yurdunun toprağında taşında,

Kırım’dan hatıran pek çoktu dedem.” (Peker, 2016, s. 115).

Ozan Bekir Coşkun’un dedesinden bahsetmiş olduğu şiirinde, toprağın imgesel yansıması “yurt” kavramına değinilmiştir.

“Çocukluk çağlarım düştü aklıma,

Özlediğim o yılları düşledim.

Dalıp gidiyorum tozlu yollara,

Kalemle deftere bir bir işledim.” (Peker, 2016, s. 61).

Bekir Coşkun’un Tatar Türkçesiyle yazmış olduğu “Ah Bala Bolsam” şiirinin Türkiye Türkçesiyle “Ah Çocuk Olsam” şiirinde toprak, yapı unsurlarından “yol” kavramı etrafında verilmiştir. Ozan Bekir Coşkun’un aynı konu etrafında yazmış olduğu, dili farklı olan iki ayrı şiiri vardır.

2.2.3. Âşık Murat Coşkun’un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Âşık Murat Coşkun’un şiirleri incelendiğinde anasır-ı erbaanın ve bileşenlerinin yoğun bir şekilde bulunduğu görülmektedir. Âşığın farklı konularda birçok şiiri vardır. Bu unsurların çokca bulunduğu şiirleri ise memleketi olan Aksaray ile ilgili yazmış olduğu şiirleridir. Anasır-ı erbaayı genellikle gerçek anlamıyla kullandığı dörtlükleri de mevcuttur. Şiirlerinde en çok kullandığı unsur, ateş unsurudur. En az hava unsurunu kullanmıştır. Ayrıca âşığın atışmalarında dört unsur nadir olarak geçmektedir.

2.2.3.1. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Su

Âşık Murat Coşkun'un şiirlerinde su unsuru, sayıca fazladır. Daha çok sudan, Aksaray'ın doğal kaynaklarından bahsederken kullanmıştır. Âşık, suyun özelliklerine şiirlerinde yer vermiştir. Suyun imgesel yansıması olan gözyaşı da sıklıkla geçmektedir. Aksaray'ın göl, dere, ırmak, pınar gibi su kaynakları da suyun doğal kaynakları olarak şiirlerde bulunmaktadır. Âşık Murat Coşkun, suyu hemen hemen her yönüyle ele almıştır.

“Geldim şu Konya'ya içtim suyunu

Ben bilirim erenlerin huyunu

Mevlana aşkından verdi payımı

Çağlayan gönülden kelim getirdim” (Özkanlı, 2001, s. 102).

Âşık Murat Coşkun'un “Kırım Destanı” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, ailesinin Kırım'dan Anadolu'ya göçünü anlatmaktadır. Konya'ya gelişlerini de “Geldim şu Konya'ya içtim suyunu” diyerek aktarmıştır. Burada bahsedilen su içmek, bulunduğu şehre uyum sağlamak manasındadır.

“Şehit olursam elbisemi soymayın

Aksın al kanlarım aman yumayın

Kurşundan madalyam mahrum koşmayın

Coşkun der ardından ağlama anam” (Özkanlı, 2001, s. 95).

Âşık, bu dördlüğünde suyun yıkayıcı ve temizleyici özelliğini kullanmıştır. Su ile yıkayıp temizlemek manasında kullanılan “yu-“ fiili ise bir halk söylemidir. Âşık Murat Coşkun, burada yumak fiilini olumsuz şekilde kullanarak şehitlerin kanının temizlenmemesi gerektiğine işaret etmiştir.

“Teneşir üstüne koyup

Sıcak soğuk suyla yunup

Beyaz kefene bürünüp

Omuzlara bineceksin” (Özkanlı, 2001, s. 128).

Murat Coşkun dünya hayatının geçici olduğunu ve insanların kibirlenmemesi gerektiğini anlattığı “Gururlanma” şiirinde, yine suyun temizleyici ve arındırıcı özelliklerini vurgulamıştır.

Yaşam su ile başlayıp su ile yıkanarak son bulur. Öldükten sonra cenaze yıkanarak defnedilir. Cenaze yıkama işlemi de su ile gerçekleştirilir. Su, arındırıcı ve temizleyicidir. Aynı zamanda su ile dünya hayatından ahiret hayatına geçişin hazırlığı yapılmış olur. Âşık, bu dörtlüğünde cenaze yıkamaktan bahsederek suyun birçok özelliğine değinmiştir.

“Abdes almayan elleri

Elim var diye söyleme

Allah demeyen dilleri

Dilim var diye söyleme” (Özkanlı, 2001, s. 45).

Âşık Murat Coşkun burada suyu, “abdest” kelimesiyle kullanmıştır. Abdest almak, su ile temizlenip ibadetleri gerçekleştirmeyi sağlayan ön hazırlıktır. Bu nedenle abdest alırken suyun akıcı ve arındırıcı olma özelliğini kullanırız. Âşık da suyun bu özelliğine vurgu yapmıştır.

“Çoşkun derki boşa gitmez emekler

Her çeşit mahlukat suda semekler (balıklar)

Göklerde hem yeryüzünde melekler

Onlarda Mevla’yı zikreder tek tek.” (Özkanlı, 2001, s. 68).

Dört unsurun akıcısı olan su, yalnızca yaşamın devamlılığı için temel ihtiyaç değildir. Su, bazı canlılar için yaşam alanını oluşturur. Âşık da bu dörtlüğünde suyun canlılara yaşam alanı oluşturmasından bahsetmektedir.

“Karadan ayrılıp daldın denize

Erkenden yoruldun bak yüze yüze

Yanaştır gemini bizim körfeze

Batırmışsın aşkın rüzgârı baba.” (Özkanlı, 2001, s. 199).

Âşık Murat Coşkun’un kendisi gibi âşık olan oğlu Bekir Coşkun ile atışmalarında su, yüzmek fiiliyle kullanılmıştır. Yüzmek, suda yapılan bir harekettir. Burada gerçek manasıyla verilen kelimelerle mecazi bir anlam verilmiştir.

“Dostum incittiysem kusura bakma

Bana da bir isim takıcı olma

Sururi de sürç-i lisan olduysa

Coşkun sular gibi akıcı olma.” (Özkanlı, 2001, s. 192).

Âşık Murat Coşkun, Aksaraylı diğer bir âşık olan Sururi Başer’e yazdığı cevabı olan “Yine Coşkun’um” adlı şiirinin son mısrasında suyun akıcı olma özelliğine değinilmiştir. Âşık Sururi’ye ithafen yazdığı mısrasında suyun özelliği, Sururi Başer’e benzetilmiştir. Ayrıca su kavramı etrafında tavsiyede bulunmuştur.

“Coşkun sular gibi coşar çağlarım

Bazen olur barajları bağlarım

Allah yardım eder ürün sağlarım

Tükenmez doludur gölümüz bizim.” (Özkanlı, 2001, s. 191).

Suyun bir özelliği ise coşkun ve gür olarak akmasıdır. Âşık, suyun bu özelliğini kullandığı dördtlüğünde “baraj” kelimesi ile suyun kaynaklarını oluşturan “göl” kelimesini bir arada kullanmıştır. Âşık, suyun coşkun akışını da kendisine benzetmiştir.

“Hasan Dağı’nın seli coşup geliyor

Çoraklı Ak gölün yüzü gülüyor

Tuzlu suyu tarlalara veriyor

Buna bendi bağlayacak yeni ark.” (Özkanlı, 2001, s. 35).

Âşık Murat Coşkun, bu dördtlüğünde tuzlu su ifadesine yer vermiştir.. Burada bahsedilen Akgöl, Aksaray’ın Eski ilçesinde bulunan göl olduğu düşünülmektedir. Bu gölde, tuzlu su bulunmaktayken 1998 yılından sonra kurumuştur. Âşık da bu dördtlüğünde Aksaray’a ait olan bu göle ve gölün özelliklerine değinmiştir. Ayrıca Âşık Murat Coşkun, “Hasan Dağı’nın seli coşup geliyor” mısrası ile dağa yağın karların erimesiyle oluşan sudan bahsetmiştir. Âşık hem dağ suyuyla hem de göl suyuyla, suyun tatlı ve tuzlu olma özelliğine vurgu yapmıştır.

“Yardım için yalnız devlete bakma

Kasanın ağzına kilidin takma

Çorak su içip de ciğerini yakma

Uzat kardeş uzat yardım elini” (Özkanlı, 2001, s. 30).

Âşık, burada “çorak su” ifadesini çok fazla tuz içeren su manasında kullanmıştır. Suyun tuzlu olma özelliğine değinmiştir.

“Gel biraz menzile ummana yakın

Seyreyle gerçeği etrafa bakın

Seni çağıran kim unutma sakın

Elinde destini dol da gidelim” (Özkanlı, 2001, s. 49).

Âşık, bu dörtlüğünde su kaynaklarını oluşturan umman yani okyanus kelimesine yer vermiştir. Mistik bir şiir olması nedeniyle “umman” kelimesi mecazi anlamıyla kullanılmıştır.

“Varınca benimde selamımı söyle

Aşkın ateşine yanarım böyle

Bahr-i ummanlara karışmış böyle

Dalgalar önünde gider arkadaş” (Özkanlı, 2001, s. 32).

Âşık Murat Coşkun’un Şeyh Hamidi Veli’ye yazmış olduğu bu şiirde su, “bahr-i umman” kavramı ile verilmiştir.

“Yetmişbin evliya yazmakla bitmez

İçerim yanıyor tütünüm tütmez

Denizler mürekkep olsa da yetmez

Nasıl metedeyim Aksaray seni.” (Özkanlı, 2001, s. 29).

Âşığın Aksaray için yazmış olduğu “Örnek Aksaray” şiirinde su, “deniz” kavramı ile verilmiştir. Aksaray’ın güzelliklerinden bahseden âşık, denizleri mürekkebe benzeterek Aksaray’ı anlatmaya yetmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Âşık Murat Coşkun, suyun sonsuz ve akıcı olmasına değinmiştir.

“Batini ilmi aldı oradan

Kalbini doldurdu yüce yaradan

Allah’a kavuştu her bir sıradan

İlim deryasıdır Somuncu Baba” (Özkanlı, 2001, s. 31).

Âşık Murat Coşkun'un, Aksaray'da bulunan evliyalardan Somuncu Baba'ya yazmış olduğu şiirinde geçen bir dördlüktür. Bu dördlükte suyun kaynağını oluşturan “deniz” kelimesinin anlamdaşı “derya” kelimesi kullanılmıştır. “İlim deryası” ifadesiyle de mecazi bir anlam sağlanmıştır. Suyun sonsuzluğu ile ilimin bitmez tükenmez oluşu bağdaştıran âşık, Aksaray şehriyle bütünleşen evliya Somuncu Baba'ya övgüler sunmuştur.

“Acemle Amarat civar köyleri

Arazileri düz ırmak boyları

Rençberlik malcılık her emelleri

Ördek kaz gölünde öter Aksaray.” (Özkanlı, 2001, s. 25).

Yine Murat Coşkun'un Aksaray'ı anlatmış olduğu şiirinde, göl kelimesini kullanarak suyun kaynaklarına işaret etmiştir.

“Aksaray dönmüştü Yemen Çölüne

Koçhisar yakındır hem Tuz Gölüne

Acı yavrular, bak şu geline

Uzat kardeş uzat yardım elini“ (Özkanlı, 2001, s. 25).

Âşık, bu dördlüğünde Aksaray ve Ankara şehirleri arasında bulunan Tuz Gölü'ne değinmiştir. Âşık da suyun doğal kaynaklarından gölü, bu dördlükte memleketini tanıtmak için kullanmıştır.

“Ulurmak boğazdan çağlayıp gelir

Senin imdadına çağlayıp gelir

Fabrika işletir ceryanı verir

Geceyi gündüze katar Aksaray.

Selme Göstük Köyü ırmak boyları

Ulurmaktan alır boldur suları

Patates, fasulye verir huyları

Geliratin çoktur şirin Aksaray” (Özkanlı, 2001, s. 24).

Âşık, bu dörtlüklerde Aksaray'ın su kaynaklarından Ulırmak'tan bahsetmektedir. İç Anadolu bölgesinde bulunan şehrin doğal su kaynakları deniz dışında ırmak, göl, dere, çay vb. unsurlardır. İrmaktan yola çıkarak suyun çağlayıp akma özelliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca suyun, bitkiler için temel ihtiyaç olmasından ve bitkiye bereket sağlamasından bahsetmiştir.

“Doğusundan geçer Hasan Dağ kolu

Batısından geçer tiransit yolu

Hasan Dağdan gelir gümrahtır suyu

Sahavetin çoktur şirin Aksaray.” (Özkanlı, 2001, s. 24).

Âşığın, Aksaray şehrinde bulunan Hasan Dağı'ndan bahsettiği dörtlüktür. Bu dörtlükte su, dağdaki karların eriyip suya dönüşmesi olarak geçmektedir. Bu kar ve buzulların erimesiyle oluşan su, dağ suyu olarak bilinmektedir.

“Helvadere suyu içeyim dersin

Uzat kardeş uzat yardım elini

Aksaray'a neşe saçayım dersin

Uzat kardeş uzat yardım elini” (Özkanlı, 2001, s. 30).

Bu dörtlükte, suyun doğal kaynaklarından “dere” geçmektedir. Aksaray'ın Helvadere Kasabası'nda bulunan bu dere, şehrin içme suyu ihtiyacını karşılamaktadır. Âşığın bu dörtlüğünden yola çıkarak derelerin, insanların su ihtiyacını karşıladığı sonucu çıkarılabilir. Âşık, insan vücudu ve doğa için temel ihtiyacı oluşturan suya vurgu yapmıştır.

“Cehalet elinden içmeden ağı

İlim tahsil etsem, geçsem şu çağı

Lütfen pınarından sunsan bardağı

İçsem menbağından kanmazsam olmaz” (Özkanlı, 2001, s. 41).

Âşığın, “Sayın Müdür Bey” şiirinde “pınar” geçmektedir. Pınar, içme suyu sağlayan doğal bir kaynaktır. Âşık da şiirinde bu özelliğine yer vermiştir.

“Börülce çayından atın atlatkan

Onsekiz gavurun ötün batlatkan

Nikel para almaz gümüş saylatkan

Âlim Aydamaktan selam getirdim.” (Özkanlı, 2001, s. 102).

Âşığın, “Kırım Destanı” adlı şiirinde geçen bu mısra da Tatarca ifadeler yer almaktadır. Ailesi Kırım Tatar göçmeni olan âşık, ailesinin yaşadığı süreci şiirine yansıtmıştır. Bu dördlükte su, “çay” kavramı ile verilmiştir. Suyun doğal kaynağını oluşturan çay, çok büyük olmayan su birikintisidir. Âşık, şiirinde bu su kaynağından at vasıtasıyla geçilebileceğini ifade etmiştir.

“Altı yedi aydır yağmur yağmadı

Bütün canlı mahlûk çiğçi perişan

Rabbim, Rahim Allah yağmur ver bize

Umudumuz sensin Rahman-ı Rahim.” (Özkanlı, 2001, s. 47).

Bu dördlük, âşığın Allah’a yakarıшта bulunduğı “Münacat” adlı şiirine aittir. Aksaray’da yaşanan kuraklık sonucu yazdığı şiirde su, “yağmur” geçmektedir. Yağmur, suyun doğa olaylarını oluşturan alt dalıdır. Yağmur, rahmet ve bereketi temsil eder. Dört unsurdan su için önemli bir kaynaktır.

“Yalan dünya sana tuzak kurmadan

Zalim nefsin seni fazla yormadan

Siyah saçlarına karlar yağmadan

Gel gidelim gönül Mevla’ya doğru.” (Özkanlı, 2001, s. 72).

Âşık, bu dördlüğünde “kar” kelimesini kullanmıştır. Âşık, burada kullandığı “kar” kelimesine mecaz bir mana yüklemiştir. Saça yağın karı saçların beyazlamasına benzetmiştir.

“Ak göl köyün doğusuna düşüyor

Alaca uğra yerinde bakın

Sel gelince çöl çorağı aşıyor

Üst başından geçecek bu yeni ark.” (Özkanlı, 2001, s. 35).

Âşığın bölgede bulunan gölden ve kendi köyünden bahsettiği bu dördlükte su, “sel” olarak geçmektedir. Sel, suyu fazlalaşmasıyla oluşan doğal afettir. Âşık Murat Coşkun, sel ve çoraklık kavramlarını bir arada vererek suyun çokluğu ve suyun yokluğu üzerine düşündürmektedir.

“Sana öğüt vermek haddim değildir

Hak yolunda coşan seller gibisin

Gülü koparırken dalını kırma

Aşk yolunda bülbül diller gibisin.” (Özkanlı, 2001, s. 193).

Âşık Murat Coşkun’un, Aksaraylı diğer bir âşık olan Sururi Başer ile gazete üzerinden atışmalar yaptığı bilinmektedir. Sururi Başer’e cevap olarak yazmış olduğu şiirinde geçen bu dörtlükte, yine “sel” ifadesi geçmektedir. Su taşkını olan sel, hızlı ve coşkulu akan sulardan meydana gelmektedir. Âşık da suyun akıcılığını ve bu akıcılığın fazlasının felaket getirmesini dörtlüğüne aktarmıştır. Sel, âşığın birçok şiirinde geçmektedir. Çoğu şiirinde “gözyaşlarının sel olması, âşık seli, duygu seli, iman seli” gibi benzetmelerle ve mecaz anlamda kullanmıştır.

“Coşkun der Allah’ım, göz yaşım akar

Aşkının ateşi ciğerim yakar

Bülbüller figanda güllerin kokar

Ben de sizin gibi bir eş aradım.” (Özkanlı, 2001, s. 111).

Bu dörtlükte “gözyaşı” ifadesi geçmektedir. Âşığın şiirlerinde çokça geçen “ağlamak, gözyaşı, gözlerin dolması vb.” ifadeler suyun imgesel yansımasını oluşturmaktadır.

“Âşık Murat Coşkun’un “Mustafa Kemal Paşa’ya” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte vatan için dökülen gözyaşların son bulduğuna vurgu vardır. Âşığın, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e olan sevgisini anlattığı bu şiirinde su, “gözyaşı” olarak bulunmaktadır.

“En büyük hayırdır suyu getirmek

Abuhayat içip ömrü artırmak

Çürük su içmekse ocak batırmak

Uzat kardeş uzat yardım elini” (Özkanlı, 2001, s. 30).

Âşık Murat Coşkun, bu dörtlüğünde suyun imgesel yansıması olan “ab-ı hayat” kelimesini kullanmıştır. “Helvadere Suyu Geliyor” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte içme suyundan bahsederek ölümsüzlük suyuna gönderme yapmıştır.

“Öğle geçer güneş ardına bakar

İkindi sıcağı kalbini yakar

Kevser ırmağından kalbini yıkar

İkindi namazın kıl deli gönül” (Özkanlı, 2001, s. 66).

Bu dörtlükte ab-ı Kevser’den bahsedilmektedir. Âşık, “Kevser ırmağından kalbini yıkar” mısrasıyla bu suyun kutsal kabul edildiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca âşık, suyun arındırıcılığına ve kutsallığına da değinmiştir.

“Zemzem kurnasından suyu içerken

Kana kana başınıza dökerken

Sefa, Merve arasında sekerken

Hacer, İsmail’e selam götürün.” (Özkanlı, 2001, s. 59).

Bu dörtlük, Âşık Murat Coşkun’un “Aksaray Hacıları Giderken” adlı şiirine aittir. Suyun imgesel alt dalını oluşturan zemzem, kutsal kabul edilen bir sudur. Ayrıca Murat Coşkun’un hac ibadetinin detaylarını anlattığı şiirinde, Hz. Hacer’in ıssız Mekke vadisinde oğlu Hz. İsmail’e su bulmak için Safa ve Merve tepelerinde yedi kez gidip gelirken birden yerden su fışkırması hadisesinin yansıması bu dörtlükte geçmektedir. Zemzem suyu, bitmez tükenmez ve şifalı olmasıyla kutsal kabul edilmektedir. Ayrıca normal sudan farklı birçok özelliği de içinde barındırmaktadır.

“Osman Coşkun gençtir önden kaçıyor

Tavafı döndükçe ı ışık saçıyor

Yorulunca biraz Zemzem içiyor

Hekime ihtiyaç yok belli belli.” (Özkanlı, 2001, s. 64).

Yine suyun imgesel yansıması olan Zemzem, âşığın kendi anılarından bahsetmiş olduğu “Mekke Hatırası” adlı şiirde de yer verilmiştir. Hacı arkadaşlarından ve onların özelliklerinden her bir dörtlükte bahsetmiştir. Ayrıca suyun alt dalını oluşturan zemzemin şifalı olması özelliğine de vurgu vardır.

“Kudret hamamları kaplıcaları

Sıcak güneşi ile soğuk suları

Çamlı bellerinde şeker pınarı

Sayın turistlerim buyrun gelin.” (Özkanlı, 2001, s. 140).

Bu dörtlük, âşığın turizm haftası için yazmış olduğu “14-20 Mart 1977 Turizm Haftası Dolayısı İle” adlı şiirinde geçmektedir. Dörtlükte, hamam ve kaplıca ifadesiyle âşık, Anadolu’da bulunan sıcak ve soğuk su kaynaklarından, hamam ve kaplıca gibi unsurlardan bahsederek turistlere seslenmiştir.

“Kezban, Hatça, Sunaların

Zülüfleri burmaların

Su testisi kurnaların

Güzellerin üryan oldu.” (Özkanlı, 2001, s. 173).

Âşığın bu dörtlüğünde “kurna” geçmektedir. Kurna; genellikle hamamlarda çeşme altında bulunan, içerisine su biriktirilen, mermerden ya da taştan yapılmış teknedir. Âşık, hem kurnaya hem de su taşıyıp koyulan testiye dörtlükte yer vermiştir.

“Allah’ın kudreti, şifalı suyu

Nice hastaların derdine derman

Yaprakhisar derler kırsaldır köyü

Kapatılmış Ziga yazılmış ferman” (Özkanlı, 2001, s. 37).

Âşık, bu dörtlüğünde Aksaray’da bulunan Ziga kaplıcalarından bahsetmektedir. Şifalı su kaynağı olduğuna ve birçok hastalığa iyi geldiğine inanılmaktadır. Kaplıca, Âşık Murat Coşkun’un şiirlerinin birçoğunda geçmektedir.

“Rahmetine muhtaç barajlar göller

Yarım yarım oldu, kurudu çöller

Canlı mahlukatın perişan haller

Umudumuz sensin Rahman-ı Rahim” (Özkanlı, 2001, s. 47).

Âşık, bu dörtlüğünde “baraj” ifadesine yer vermiştir. Suların biriktiği yer olan barajların, boş kalmış olduğuna vurgu yapmıştır.

2.2.3.2. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Hava

Âşık Murat Coşkun'un şiirleri incelendiğinde anasır-ı erbaadan en az bulunan unsur, hava unsurudur. Hava unsurunun özellikleri ve alt dalları şiirler de sıkça geçse de diğer unsurlar ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Havanın alt dallarını oluşturan kaynaklarda sıklıkla âşığın şiirlerinde geçmektedir.

“Yarışmaya çıktın Hakka güvenden

Bütün rakiplerin hakkıyla yendin

Şanlı bayrağımızı göğe yükselttin

İstiklal Marşını söylettin Naim.” (Özkanlı, 2001, s. 123).

Âşık Murat Coşkun'un şiirleri incelendiğinde hava, gerçek anlamının dışında çoğunlukla mecaz anlamı kullanmıştır. Murat Coşkun'un, Türk halterci Naim Süleymanoğlu'na yazmış olduğu “Mucize Naim” şiirinin bu dördlüğünde “göğe yükselttin” ifadesini kullanarak havaya değinmiştir. Gerçek anlamında bayrağın dalgalanması için hava ile temas etmesi gerekmektedir. Mecazi olarak ise gururlandırmak, onurlandırmak gibi duyguları hissettirmektedir.

“Bayrağım göklerde dalgalanacak

Rüzgarlar vurdukça seni anacak

Sancağım zaferle şanlı kalacak

Allah'ım bizleri bizden ayırma.” (Özkanlı, 2001, s. 104).

Yine bu dördlükte, havanın dalgalanması ve esmesi gibi özellikler bulunmaktadır.

“Öğle geçer güneş ardına bakar

Gökteki melekler zemine akar

Fırsatı kaçırma narında yakar

İkinci namazını kıl deli gönül” (Özkanlı, 2001, s. 67).

Âşık Murat Coşkun'un ahiret hayatından ve ölümden bahsetmiş olduğu “Bir Gün Ölüm Gelir” adlı şiirinde geçen bu dördlükte, havanın yer ile olan temasına değinmiştir. Nurdan yaratıldığına inanılan meleklerin, gökyüzünden yeryüzüne inmesinden bahsedilmiştir.

“Uyanır gönüller Mevla'yı bulur

Çalışan kulların rızkı bol olur

Beynamaz gezenler havayı alır

Öğle namazını kıl deli gönül” (Özkanlı, 2001, s. 66).

Âşığın bu şiirinde hava, deyim anlamıyla kullanılmıştır. Namaz kılmayanlara seslenirken kullandığı “havayı alır” ifadesi mecaz anlamlıdır. Hava almak deyimi, umduğunu elde edememek, hedefine ulaşamamak gibi anlamlardadır.

“Doğruyu söyleyen aldı başarı

Hakça iş yapan çıkmadı karşı

Destek oldu kazandılar savaşı

Havalarda uçanların yeri yok” (Özkanlı,2001, s. 107).

Murat Coşkun’un vatan ve millet sevgisini anlattığı “Aziz Vatanım” adlı şiirinde hava, deyim anlamıyla kullanmıştır. “Havalara uçanların yeri yok” ifadesiyle de çok sevinenlerin, çok gururlananların yerinin olmadığına vurgu yapmıştır.

“Dağlar ile taşlarda, gökte uçan kuşlarda

Gözden akan yaşlarda, bizim Yunus’u gördüm

Erenler meclisinde, gönüller sevgisinde

Muhabbet kafesinde, bizim Yunus’u gördüm” (Özkanlı, 2001, s. 117).

Âşık, bu dörtlükte uçuş eyleminin yapıldığı yer olarak havayı belirlemiştir. Hava, hava araçları ve uçabilen hayvanların ortamını oluşturmaktadır.

“Hak yolunda akıt yaşı

Görürsün sen orda Arşı

Orası bir şirin çarşı

Gel gönül Hakka gidelim.” (Özkanlı, 2001, s. 16).

Âşık Murat Coşkun’un âşık olma hikâyesini anlattığı “Ben Nasıl Âşık Oldum” adlı şiirinde “arş” geçmektedir. Arş, İslami inanışa göre göklerin en yükseğidir. Ayrıca arş, yaratılan varlıkların en büyüğüdür. “Kâinatı yaratan ve idare eden Allah arşa istivâ etmiştir.” (Sure 10/3 ve Sure 13/2) Âşık da arşın bu özelliklerine vurgu yaparak dörtlüğüne yansıtmıştır.

“Coşkun der ALLAH’IM gözyaşım çağlar

Viraneye döndü bahçeler bağlar

Göklere el açtık bütün canlılar

Umudumuz sensin Rahman-ı Rahim.” (Özkanlı, 2001, s. 47).

Âşık, bu dörtlükte hava kaynaklarından “gök” ifadesini kullanmıştır. Şiirlerinde sıklıkla geçen gök, dua ederken ellerin göğe kaldırılması şeklinde yer almaktadır.

“Yatsı namazında karanlık çöker

Mevlam gök yüzüne perdeyi çeker

Secdeye kapanır cümle melekler

Yatsı namazını kıl deli gönül” (Özkanlı, 2001, s. 66).

Âşığın İslam dininin şartlarından namazı anlattığı şiirinde hava, “gökyüzü” olarak geçmektedir. Âşık, gökyüzüne çekilen perde ile akşama işaret etmektedir.

“Yankılandı dağlar taşlar

Titredi semavat arşlar

Kazanıldı bu savaşlar

Şehitler gülümüz bizim.” (Özkanlı, 2001, s. 91).

Âşık, bu dörtlüğünde havanın kaynaklarından “semavat” geçmektedir. Semavat, sema kelimesinin çoğuludur. Gökler, gökyüzü manasındadır. Ayrıca bu dörtlükte arş ifadesiyle semavat bütünleştirilerek hava unsuru desteklenmiştir.

“Sönmeyecek yıldız sende bu hilal

Vatan için dökülen kanlar helal

Cennetten yerini verdi zülcelal

Selam olsun sana şanlı bayrağım.” (Özkanlı, 2001, s. 85).

Âşık Murat Coşkun’un bayrak sevgisi ile ilgili yazmış olduğu “Bayrağıma Selam Söyleyin” adlı şiirinde, “yıldız” ve “hilal” bulunmaktadır. Ay ve yıldızın, gökyüzünden Türk bayrağına yansımasına vurgu yapılmıştır.

“Birde baktım doğru şafak yıldızı

Mevlam emir vermiş kateder hızı

Tan yeri ağarır çağırır bizi

Ben de sizin gibi bir eş aradım.” (Özkanlı, 2001, s. 111).

Âşık, şafak yıldızından bahsetmiştir.

“Sayı ile aldın sen bu nefesi

Can bülbül terk eder bir gün kafesi

Olmaz bu dünyanın asla vefası

Beş vakit namaz kıl deli gönül.” (Özkanlı, 2001, s. 67).

Âşığın bu dördlüğünde “nefes” ifadesi geçmektedir. Hava alıp vermek olan nefes, soluk eş anlamıyla da şiirlerde bulunmaktadır. Ayrıca “son nefes” gibi ifadelerle de nefesin bitişi olan ölüme değinilmiştir.

“Bağışlasın bizi ol şanı yüce

Kul kusursuz olmaz, halimiz nice.

Affına sığındık gündüz ve gece

Sevgiselaam götür şehr-i ramazan.” (Özkanlı, 2001, s. 57).

Âşık Murat Coşkun Ramazan ayının bitmesi üzerine yazmış olduğu “Elveda Mübarek Şehr-i Ramazan” adlı şiirinde, doğa olaylarından gece ve gündüz oluşumu geçmektedir. “Affına sığındık gündüz ve gece” mısrasıyla gündüzden geceye devam eden sürekliliği anlatmıştır. Âşığın şiirlerinde gece gündüz oluşumuyla birlikte akşama ve sabaha da sıklıkla yer verilmiştir.

“Söyleşelim içli dışlı

Mevsimlerde yazlı kışlı

Aşıksan gözleri yaşlı

Gelin meydana meydana.” (Özkanlı, 2001, s. 176).

Murat Coşkun’un Aksaraylı âşıklara ithaf etmiş olduğu şiiri “ Aksaray Aşıklarına Deyişim” adlı şiirinde, “mevsimler” geçmekte ve yaza da kışa da vurgu yapılmaktadır.

“Şüphen mi var Başbakanın sözü var

Bu işlerin baharı var, yazı var

Çicek açsın bal yapacak arılar

Aksaray vilayet olacak elbet.” (Özkanlı, 2001, s. 183).

Âşık Murat Coşkun ve oğlu Bekir Coşkun’un, Aksaray ili üzerine yaptıkları atışma olan “Vilayetlik Atışması”nda geçen bu dörtlükte, mevsimlerden “bahar” ve “yaz” bulunmaktadır. Hava, mevsimlerin gelip geçmesine vurgu yapılarak kullanılmıştır.

“Selamlarsın yel vurdukça herkesi

Ayırmazsın kürdü-Türk’ü, Çerkezi

Aziz vatanımız iman merkezi

İlişilmez sana şanlı bayrağım.” (Özkanlı, 2001, s. 84).

Âşığın yine bayrak sevgisini anlamış olduğu “Halkın Gönlünde Bayrak Sevgisi” adlı şiirinde “yel” geçmektedir. Âşık, rüzgâr ile eş anlamlı olan yelin, bayrağın dalgalanmasına sebep olduğuna değinmiştir.

“İşin sonu Vali bey’e düşerse

Merhamet rüzgârı ondan eserse

Açılma emrini bir anda verse

Yerlisi, turisti dizilir kervan” (Özkanlı, 2001, s. 37).

Âşık Murat Coşkun Aksaray’da bulunan kaplıcalar üzerine yazmış olduğu “Yaprakhisar Köyü Kaplıcaları” adlı şiirinde, “rüzgâr” ifadesini kullanmıştır. “Merhamet rüzgârı” ifadesiyle mecaz anlamlı olarak yer vermiştir.

“Bayır altı kolu rençber yatağı

Bağ ile bostancı güzel toprağı

Nefsine çalıştır yoktur ortağı

Geliratin çoktur şirin Aksaray.” (Özkanlı, 2001, s. 24).

Âşığın Aksaray'ı tüm özellikleriyle anlatmış olduğu “Şirin Aksaray” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, havanın imgesel yansıması olan “nefs” ifadesi geçmektedir. Âşık, nefsin insanı oluşturan en önemli unsur olmasına da vurgu yapmıştır.

“Canım Aksaray’ım mübarek yerler

Can verdi uğruna kahraman erler

Sadece bizlerden Fatıha bekler

Oku da ruhuna sun, yavaş yavaş (Özkanlı, 2001, s. 27).

Murat Coşkun’un yine Aksaray’ı anlatmış olduğu “Aksaray’ı Tanıyalım” adlı şiirinde hava unsurunun imgesel yansıması olan “ruh” ifadesi bulunmaktadır. İnsanı oluşturan bedeni ve ruhu, öldükten sonra bedenin çürümesiyle ruhun da ahiret hayatına geçmesiyle son bulur. Bu dörtlükte de hava unsurunun alt dalını oluşturan ruha, sureler okunmasına değinilmiştir.

“Dünya ahirette lazımdır azık

Geleni zorluyor, yollarım bozuk

Ben size acırım, yazık çok yazık

Hal böyle gelenler hoş geldiniz siz” (Özkanlı, 2001, s. 34).

Âşık Murat Coşkun’un “Duyuru” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, havanın imgesel yansıması olan “ahiret” geçmektedir.

“Hava alanında yükseldi uçak

Selamlar yükledik biz kucak kucak

Mukaddes vatan varıp sununcak

Bir kefenden başka neyimiz varki.

Uçak semalardan kanat süzerken

Onbirbin metreden seyir ederken

Cidde havaalanına inerken

Bir kefenden başka neyimiz varki.” (Özkanlı, 2001, s. 60).

Murat Coşkun'un dinî ibadetlerden olan hac ibadetini anlatmış olduğu “ Hac Destanı” adlı şiirinde, “uçak” geçmektedir. Bu dörtlükte hava taşıtı olan uçak, hacıları Mekke ve Medine'ye taşıyan araç olarak görülmüştür.

2.2.3.3. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Ateş

Âşık Murat Coşkun'un şiirleri incelendiğinde, şiirlerinde en çok ateş unsuru bulunmaktadır. Âşık, ateşi hem mecaz hem gerçek anlamıyla ele almıştır. Ateş unsurunun alt dalını oluşturan kül, duman, kor gibi ateşin getiricileri sıklıkla şiirlerde geçmektedir. Ateşin ısı ve ışık kaynağı olması yönüyle de şiirlerde yer almaktadır.

“Safsata laflara sakın aldanma

Maoucu Leninci sözlere kanma

Kızıl ateşine itilip yanma

Oku oğlum oku, oku adam ol.” (Özkanlı, 2001, s. 147).

Âşık Murat Coşkun'un çocuğuna öğüt vermek için yazmış olduğu “Oğluma Nasihat” adlı şiirinde, ateş unsurunu “kızıl” sıfatıyla birlikte yer vermiştir. Âşık, ateşin renginin koyuluğu ile olayın ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Ateşin rengine ve korluk derecesine değinilmiştir.

“Coşkun'um kapına geldim biçare

Aşkınla ciğerim bin pare pare

Medet senden derde bulunmaz çare

Maşukun yolunda yanmak ne güzel.” (Özkanlı, 2001, s. 61).

Murat Coşkun aşk ateşiyle yanmasından bahsettiği bu dörtlükte, ateş unsurunu mecazi manasıyla kullanmıştır. Burada bahsettiği aşk ise ilahi aşktır. Bu aşk ile yanmanın özelliğine vurgu yapmıştır.

“Coşkun açtın dertlerimi

Düşman yaktı ciğeri

Kan eyledi her yerimi

Belli değil yaşım benim” (Özkanlı, 2001, s. 22).

Bu dörtlük; Aksaray’da 700 yıllık gemiŖi olan efsaneleŖmiŖ aēa, Kanlı Pelit ile karŖılıklı atıŖmalar yaptığını varsaydığı Ŗiirinde geçmektedir. Burada Kanlı Pelit’in “DŖman yaktı ciēerimi” mısrasında ateŖ, mecazi anlamıyla yer almaktadır. Ciēerin yanması ifadesi ise çok acı çekmek manasındadır.

“Otobüse binip bakarken

Muhammed sevgisi kalbi yakarken

Mekke’de halkaya elin takarken

Mukaddes makama selam götürün.” (zkanlı, 2001, s. 59).

Yine bu dörtlükte de ateŖ, mecazi manasıyla kullanılmıŖtır. ÂŖık, Muhammed’e olan sevginin yürekleri yaktığını ifade etmiŖtir.

“Pirimiz kolumdan tuttu

AŖkın ateŖine attı

Cismimi aŖk ile yaktı

Gel gönül Hakk’a gidelim.” (zkanlı, 2001, s. 50).

ÂŖık Murat CoŖkun’un insanın kendisini bulması üzerine yazmıŖ olduēu “Gel Gönül Hakk’a Gidelim” Ŗiirinde, yine ateŖ unsuru mecaz anlamda kullanılmıŖtır. İnsanın aŖk ateŖiyle yanarak olgunlaŖmasını vurgulamıŖtır.

“TaŖ tahta öküze Tanrı diyenler

Acıksa Ŗse yakıp yiyenler

Daha varsa yanlıŖ dava güdenler

Hakikat ēretir Kur’an okumak.” (zkanlı, 2001, s. 69).

Bu dörtlükte ateŖ unsurunun yakıcı zelliēinden bahsedilmiŖtir. AteŖin yakıp kl edici zelliēi, varken yok edendir. ÂŖık da ateŖin bu zelliēini ele alarak İslam inancıyla diēer inançları karŖılaŖtırmıŖtır.

“Sabreyle, Ŗyle bir etrafa bakın

Ayrı ayrı kullar emridir Hakk’ın

AteŖe kolunu uzatma sakın

Arınmış tertemiz eller gibisin.” (Özkanlı, 2001, s. 193).

Bu dörtlük Âşık Murat Coşkun ile Aksaraylı Âşık Sururi Başer’e yazmış olduğu mektubunda geçmektedir. Murat Coşkun’un, “Ateşe kolunu uzatma sakın” ifadesiyle ateşi kullanarak arkadaşı Âşık Sururi Başer’e öğütte bulunmaktadır. Burada bahsedilen ateş, mecazi anlamıyla kullanılmıştır. Ateşten kasıt ise kötü işler ve günahlardır. Ateşin kötü ruh taşıması özelliğine yer verilmiştir.

“Karşıdan gördüğüm ıfık

Muhammed’e oldum aşık

Benim ömrüm çok dolaşık

Belli değil yaşım benim” (Özkanlı, 2001, s. 23).

Murat Coşkun’ un bu dörtlüğünde ateş, ısı ve ıfık kaynağı olarak geçmektedir. Ateşin yaydığı aydınlıktan bahsedilmiştir.

“Coşkun der bu toprak ısıtır seni

Allah ondan yarattı bu bedeni

Bağrına saracak naçiz o teni

İman lambasını doldur sen de yak.” (Özkanlı, 2001, s. 112).

Ateşin kaynaklarından “lamba” geçmektedir. Lamba içindeki ıfıkla etrafı aydınlatır. Bu nedenle ateşin aydınlatıcı özelliği vurgulanmıştır. “İman lambası” ifadesiyle de ateşin aydınlatıcı olması ve İslam dini benzetilmiştir.

“Coşkun der âşıklar devrolur döner

Hiç olursun sonra yok sende hüner

Yalancının mumu üflesen söner

Avcıyı görünce pussan olmaz mı?” (Özkanlı, 2001, s. 197).

Âşık Murat Coşkun, bu dörtlüğünde “mum” ifadesi geçmektedir. “Yalancının mumu üflesen söner” ifadesiyle ateş unsurunun söncü özelliğine değinmiştir. Ayrıca bu ifade, ”Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.” (Aksoy, 1993, s. 209) atasözüyle de benzerlik göstermektedir.

“Kitabı unuttuk dine hor baktık

İmanlı kalplere karalar yaktık

Kıpkızıl ateşten çirayı yaktık

Bu kabahat bizim, kimsenin değil.” (Özkanlı, 2001, s. 172).

Ateşin kaynağını oluşturan “çıra” ifadesi geçmektedir. Çıra, ışık kaynağıdır ve aydınlatıcı özelliğe sahiptir. Ayrıca çiranın ateşle yakılmasına da değinilmiştir.

“Coşkun der, dur biraz etrafa bakın

Toprakta yatanı incitme sakın

Onlar has kulları bilmeli Hakkın

Cennet meşalesini yakar şehitler.” (Özkanlı, 2001, s. 93).

Âşık Murat Coşkun’un tüm şehitleri anmak için yazmış olduğu “Şehitlerimizi Unutmayalım” adlı şiirinde, “meşale” geçmektedir. Meşalenin ateş ile yanması sonucu aydınlık bir ortam olur. Bu dörtlükte, ateşin ısı ve ışık kaynağı olması özelliğine mecazi bir yaklaşım vardır.

“Doğruda silah yok eğri silahlı

Ondörtlü tabanca hem uzun namlu

Mal sahibi diynekli bekliyor gamlı

Öyle yaşıyoruz koruk içinde” (Özkanlı, 2001, s. 131).

Dörtlükte ateş, silah ve tabancaların etkisiyle patlayıp zarar verme özelliğiyle verilmiştir.

“Bir sigara, bir de çakmak

Zevkle yakar onu ahmak

Eliyle hayatın yıkmak

Elden at, içme sigara.” (Özkanlı, 2001, s. 149).

Âşık Murat Coşkun’un kızına tavsiyeler vermek için yazmış olduğu “Kızıma Nasihat” adlı şiirinde, “çakmak” ifadesi geçmektedir. Âşık, ateşin etkisiyle yanıcı hale gelen çakmağın kötü alışkanlıkları aktif hale getirmesine işaret etmiştir.

“Çoşkun neler var özünde

Mana vardır her sözünde

Aşk ateşinin közündə

Külünde varsın Allah'ım. (Özkanlı, 2001, s. 46).

Murat Coşkun'un bu dörtlüğünde “köz” ve “kül” geçmektedir. Âşık, ateşe mecaz anlamı olarak şiirinde yer vermiştir.

“Sahura kalktığın zaman,

Ocaklardan tüter duman

Kalplere doldurur iman

Hoş geldin Şehr-i Ramazan. (Özkanlı, 2001, s. 56).

Yine bu dörtlükte “duman” ifadesi geçmektedir. Âşığın, Ramazan ayını anlattığı “Hoş Geldin Şehr-i Ramazan” adlı şiirinde âşık, ateşin pişirme özelliğine değinmiştir.

“Vatanımın dağı, taşı boş değil

Gönül sarayından sevgiyle eğil

Benliği at, Yunus gibi sev sevil

Yüreğinde yansın kor yavaş yavaş” (Özkanlı, 2001, s. 26).

Âşık Murat Coşkun'un memleketi Aksaray'ı anlattığı “Aksaray'ı Tanıyalım” şiirinde ateş, “kor” kavramı ile verilmiştir. “Yüreğinde yansın kor yavaş yavaş” mısrasıyla da mecazi manasıyla aşk ateşinden bahsedilmektedir.

“Coşkun der ki anlamsızlık olur

Yangın olsa söndürmesi güç olur

Kin gütməsi insanlıkta suç olur

Bir bakamı ordu geldi sandılar.” (Özkanlı, 2001, s. 100).

Âşık Murat Coşkun'un “Selanik'te Olay” adlı şiirinde ateş, “yangın” olarak verilmektedir.

“Cehalet ortadan kalktı

Dünyaya nur ışık yaktı

Dağlar taşlar teşbih çekti

Muhammed doğduğu gece.” (Özkanlı, 2001, s. 53).

Murat Coşkun'un Hz. Muhammed için yazmış olduğu bu dörtlükte, ateşin imgesel yansıması “nur” geçmektedir. Âşık, Hz. Muhammed 'in dünyaya gelmesiyle her yerin aydınlanıp ferahladığına değinmiştir. Nur, mecazi anlamıyla kullanılmıştır.

“Dünya bir iskele gövden de gemi

Yasaklanmış maldan yükleme emi

Yollar kaygan, ters dönderir dümeni

Hayatının cehenneme yollama.” (Özkanlı, 2001, s. 125).

Yine bu dörtlükte de ateşin imgesel yansıması olan “cehennem” ifadesi geçmektedir. Ateş ile kaplı bir yer olarak bilinen cehennem, ateşin imgesel yansımasını oluşturmaktadır. Âşık da bu durumu dörtlüğe aktarmıştır.

“Mezar olur gardaş bak son durağın

Ne penceresi var ne de ocağın

Bir karanlık evdir yoktur çırağın

Geldi sana o gün en son yolculuk.” (Özkanlı, 2001, s. 130).

Âşık Murat Coşkun'un ölümü anlatmış olduğu “Son Yolculuk” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte ateş, “ocak” kavramı ile verilmiştir. Ocak, pişirme işlevi görür. Âşık, dörtlükte ocak ifadesini kullanarak ateşin bu özelliğine değinmiştir.

“Fırını yaptı, odun getirdi

Ekmeği pişirdi, başta götürdü

Bütün halkın ihtiyacın yetirdi

Gönüllere girdi Somuncu Baba” (Özkanlı, 2001, s. 31).

Âşık Murat Coşkun'un Aksaray'da yaşamış evlialardan Somuncu Baba'yı anlatmış olduğu şiirinde, “fırın” ifadesini kullanmıştır.

2.2.3.4. Âşık Murat Coşkun'un Şiirlerinde Toprak

Âşık Murat Coşkun'un şiirleri incelendiğinde toprak unsurunun sıklıkla geçtiği görülmektedir. Toprakla beraber toprağın alt dalları da şiirlerinde bulunmaktadır. Millî duyguları işlediği

şiiirlerinde “vatan” kavramı sıkça geçmektedir. Âşığın memleketini anlatmış olduğu şiiirlerinde ise dağ, bağ, ova vb. yeryüzü şekilleri ile toprak unsuruna yer verilmiştir.

“Coşkun güzel olmuş sarardı yaprak

Bu naçiz cismimi saracak toprak

Şanına yakışmaz ölümden korkmak

Ben yokum, sen varsın güzel Allah’ım.” (Özkanlı, 2001, s. 51).

Âşık Murat Coşkun’un insanoğlunun yoktan var olduğunu ve varoluş sebebini anlattığı “Yokum” adlı şiiirinde geçen bu dörtlükte, toprak bulunmaktadır. Âşık, toprağın örtücü olması özelliğini vurgulamıştır. “Topraktan geldik, toprağa gideceğiz” sözünün yansıması olarak “Bu naçiz cismimi saracak toprak” ifadesini kullanmıştır.

“Kiminin bacağı yok, kiminin kolu

Toprağa karışmış yatar şehitler.

Severek öldüler, bu yol Hak yolu

Vurulmuş kanları akar şehitler.” (Özkanlı, 2001, s. 93).

Âşığın şehitlerimizden bahsettiği şiiirinde geçen bu dörtlükte, insanın öldükten sonra bedeninin toprakla buluşacağına ve bedeninin toprakta yok olacağına değinmiştir. Âşık, toprağın yok edici özelliğine işaret etmiştir.

“Gözümüz yok kimsenin toprağında

Niyetimiz sevgi barış bağında

Dostluk kurmak ikibinler çağında

Selanik’i işgal eder sandılar.” (Özkanlı, 2001, s. 100).

Âşık, bu dörtlükte “Gözümüz yok kimsenin toprağında” mısrasıyla topraktan bahsetmiştir. Toprak, insanlar için yaşanılacak yer oluşturması ve aynı zamanda insanın tok gözlü olması özelliğine değinilmiştir.

“Çapa bursan toprak sana gülüyor

Hoşanınca cömertliği biliyor

Dekarına on ton pancar veriyor

Emeğiniz boşa gitmez çiftçiler.” (Özkanlı, 2001, s. 114).

Âşık Murat Coşkun, bu dörtlüğünde toprağın verimliliği için çapa yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

“Dedem Öküz ile çifti sürerken,

Şimdi traktör de az geldi bize

Demir orak ile ekin biçerken

Bugün döver biçer az geldi bize.” (Özkanlı, 2001, s. 165).

Âşık Murat Coşkun’un “Bu toprağın Sesi” adlı şiirinde toprak, “ekin, çift” gibi ifadelerle geçmektedir. Âşık, toprağın mahsul vermesi özelliğini vurgulamıştır.

Yeryüzüne iner gökten melekler

Kabul olur Hak yanında dilekler

Merhametle hoplar bütün yürekler

Musafah ederken el bayram eder” (Özkanlı, 2001, s. 58).

Âşık Murat Coşkun bu dörtlükte, yeryüzü” ifadesi kullanmıştır. Yeryüzü, toprakla bütünleşen bir kavramdır. Âşık, şiirlerinde genellikle yeryüzü ifadesiyle gökyüzü ifadesini birlikte kullanmıştır. Böylelikle mısralarında toprağı ve havayı bütünleştirmiştir.

“Hasan Dağı, Ekecik Dağ arası

Evliyalı mekânıdır burası

Aksaray’ın köyü, kenti, mezrası

Gez dolaş tur eyle sen yavaş yavaş.” (Özkanlı, 2001, s. 26).

Murat Coşkun’un “Aksaray’ı Tanıyalım” adlı şiirinde toprak, “dağ” kavramı ile verilmiştir. Dağ, yeryüzü şekillerindendir. Âşık, Aksaray’ın konumundan bahsederek toprak kavramı üzerinde durmuştur.

“Sefa tepesinden saya başladık

Merve tepesinden biz dönüşledik

Hacer annemizden örnek işledik

Bülbül oldu diller elhamdülillah.” (Özkanlı, 2001, s. 62).

Âşık, yine bu dörtlüğünde de toprağın yeryüzü şekillerinden “tepe” geçmektedir. Birçok kez hac ve umre yapan Murat Coşkun, kutsal mekânlardaki Safa ve Merve tepelerine vurgu yapmıştır.

“İzdirabı çeken soydaşlarımdan

Kırım ovasından sarp dağlarından

Derdinden ağlayan pınarlarından

Dökülen kanlardan selam getirdim.” (Özkanlı, 2001, s. 102).

Bu dörtlük, Âşık Murat Coşkun’un ailesinin Kırım’dan göç edip Anadolu’ya gelme yolculuğundan bahsettiği “Kırım Destanı” adlı şiirinde geçmektedir. Toprak, “ova” ve “dağ” ifadeleri ile geçmektedir.

“Kasaplar keserler körpe kuzuyu

Çiftçiler sürdüler Mer’a yazıyı

Eflasyon gemine taktı azıyı

Koyun belli değil, yoz belli değil.” (Özkanlı, 2001, s. 126).

Yine bu dörtlükte de toprak yeryüzü şekillerinden “mera” geçmektedir. Mera, koyunların otlatıldığı düzlük alandır. Yazı kavramı damerayla aynı manadadır. Âşığın, her iki kavramı da bir arada kullanarak manayı güçlendirdiği görülmektedir.

“Çift sürerken her kayanın başında

Allah derken gözlerinin yaşında

Aşk fişkırان pınarların taşında

Bülbülün sesinde Yunus’u gördüm.” (Özkanlı, 2001, s. 116).

Âşık Murat Coşkun’un Yunus Emre’yi anlattığı “Bizim Yunus’u Gördüm” şiirinde geçen bu dörtlükte, toprak “kaya” terimi ile kullanılmıştır.

“Şu kanlı Pelidin sordum yaşını

Gölgelemiş erenlerin başını

Aksaray'ın toprağını taşı

Yetmiş bin evliya tutmuş arkadaş.” (Özkanlı, 2001, s. 32).

Burada toprak unsurunun alt dalını oluşturan “taş” kavramı ile verilmiştir. Âşık, memleketi olan Aksaray'dan bahsettiği şiirinin bu dörtlüğünde, toprağı ve taşı bir arada kullanarak manayı güçlendirmiştir.

“Havaalanında yükselir uçak

Cidde alanına konuncak

Kara donlu Beytullah'a varıncak

Hacerü'l Esvete selam götürün.” (Özkanlı, 2001, s. 59).

Bu dörtlükte de toprak unsurunu oluşturan “taş” kavramına yer verilmiştir. Âşık, Kâbe'nin köşesinde duran Hacerü'l Esvet taşından bahsederek toprağı vurgulamıştır.

“Yolculuk öte dünyaya

Ol musalla taşı var ya

Okunacak sanki künya

Kabiristana gideceksin.” (Özkanlı, 2001, s. 128).

Bu dörtlükte de “musalla taşı” ifadesiyle toprağı değinilmiştir. Musalla taşı, ölen insanların koyulduğu mermerle kaplı taştır. Âşık, musalla taşının taşıdığı manayla toprak unsuruna işaret edilmiştir.

Aksaray dönmüştü Yemen Çölüne

Koçisar yakındır hem Tuz Gölüne

Acı yavrulara, bak şu geline

Uzat kardeş uzat yardım elini.” (Özkanlı, 2001, s. 30).

Âşık Murat Coşkun'un “Helvadere Suyu Geliyor” şiirinde toprak, “çöl” kavramıyla geçmektedir. Çöl, toprak unsurunun kaynaklarından olup Âşık Murat Coşkun'un şiirlerinde sıkça bulunmaktadır.

“Yirmi bir Mart sevgi birlik getirdi

Hoş geldin mübarek Nevruz Bayramı.

Cemreler gelince kışı götürdü

Hoş geldin mübarek Nevruz Bayramı.” (Özkanlı, 2001, s. 139).

Murat Coşkun’un “Nevruz Bayramı” şiirinde geçen bu dörtlükte, toprak unsurunun doğa olaylarını oluşturan alt dalı cemre düşmesinden bahsetmiştir.

“Öptü yüzümden, gözümden

Benliği aldı özümden

Haberin almış sözümden

Sundu bana cennet gülü” (Özkanlı, 2001, s. 19).

Âşık Murat Coşkun’un rüya ile âşık olmasından bahsettiği “Rüya İle Gelen Aşk” şiirinde geçen bu dörtlükte, toprak unsurunun imgesel yansıması “öz” geçmektedir. İnsanoğlunun toprakla var olup toprakla yok oluşunu anlatan öz kavramı, Âşık Murat Coşkun’un şiirlerinde sıklıkla geçmektedir.

“Murat Coşkun söyler, Aksaray ilim

Halkımı öğmeye acizdir dilim

Vatanın bağrında şeyda bülbülüm

Ötme garib garib, dur yavaş yavaş” (Özkanlı, 2001, s. 27).

Âşığın bu dörtlüğünde, toprak unsurunun imgesel yansımasını oluşturan “vatan” kavramı geçmektedir. Âşık Murat Coşkun’un daha çok millî konuları işlediği şiirlerinde toprağı oluşturan vatan kavramı yer almaktadır. Ayrıca şiirlerinin bazılarında “vatan”, bazılarında da “yurt” kavramını kullanmıştır.

“Medine yolları asfalt döşeli

Hacılar gidiyor gönlü neşeli

Peygamberim bekler uzatmış eli

Emaneti verin selam götürün.” (Özkanlı, 2001, s. 59).

Murat Coşkun’un “Aksaray Hacıları Giderken” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte, toprak “yol” kavramı ile verilmektedir.

2.2.4. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Âşık İdris Baştuğ'un genç yaşta vefat etmesinin etkisiyle çok fazla şiiri bulunmamaktadır. Şiirleri imgelerle yüklü olup Osmanlıca ve Arapça tamlamalara yer vermiştir. Şiirlerinde din, tabiat, sevgi, vatan vb. konuların yanında yaşadığı şehri anlatmış olduğu şiirleri de vardır. Memleketi olan Aksaray'a yazmış olduğu şiirlerinde, anasır-ı erbaaya ve bileşenlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Âşık İdris Baştuğ, şiirlerinde hem gerçek hem mecaz anlamıyla kullanmıştır. Âşığın şiirleri incelendiğinde dört unsur olan su, hava, ateş ve topraktan en çok hava unsuru geçmektedir.

2.2.4.1. Âşık İdris Baştuğ'un Şiirlerinde Su

İdris Baştuğ, su unsurunu diğer unsurlara nazaran daha az kullanmıştır. Şiirlerinde “deniz ya da derya” kelimesiyle sıklıkla yer vermiştir. Suyu mecazi manalar da yüklediği görülmektedir.

“Gusülden istinca ile aptesten,

Sordular dünyada veren emirden,

Bu bâki yerde senin eleminden,

Ol zaman lisânım sen bülbül eyle...” (Avan, 1995, s. 68).

Âşık İdris Baştuğ bu dörtlüğünde su, “gusül ve abdest” kelimeleriyle kullanmıştır. Dinî ibadetleri yerine getirebilmenin şartlarından olan temizlik, su ile sağlanır. Âşık, suyun temizleyici ve arındırıcı özelliğine değinmiştir. Ayrıca “istinca” kelimesiyle suyun bu özelliğine vurgu yapmıştır. Âşık, tüm bu temizlikleri ifade ederek suya gönderme yapmıştır.

“Bazısının mekânı karadadır.

Âşıkların seyranı sahradadır

Dünyanın hali üçtür levhadadır

Deniz, kara, havada kuşların var...” (Avan, 1995, s. 72).

İdris Baştuğ, suyu deniz kavramıyla bütünleştirmiştir. Deniz, suyun kaynaklarından. Burada da deniz, sonsuz su manasıyla yer almaktadır. Âşık, şiirlerinde deniz kelimesinin yerine derya kullanmıştır.

“Yine lütfun ile deryaya girdim.

Baktım ki, bir kurulmuş bazarın var.

Satarlar türlü ibretleri gördüm.

Gani olup, müşteri gezerin var.” (Avan, 1995, s. 72).

Bu dörtlükte suya Farsça kökenli “derya” kelimesine yer verilmiştir. Âşık, burada derya kelimesini denizle aynı manaya gelecek şekilde kullanmamıştır. Hem bir şeyin bol olması manasıyla kullanılmış, hem de düşüncelerde kaybolmak anlamında şiirde yer almıştır.

“Tecvite yürüdük onu başardık.

Aşkın deryasını boydan aşardık.

Cahili mecliste hacil düşürdük

Dileriz cinana girsin Ali Hocam.” (Avan, 1995, s. 68).

Âşık İdris Baştuğ’un hocasına yazmış olduğu “Hocam Hakkında Dilek” şiirinde, “derya” mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Gerçek anlamıyla bol suyu ifade eden derya, bu dörtlükte “âşık deryası” olarak sevgi bolluğunu yansıtmaktadır. Âşığın burada ifade etmiş olduğu sevgi çokluğu hem beşerî hem de ilahi sevgi olarak yorumlanabilmektedir.

“Göz yaşın çağlayıp ciğer dağlasın

Himmet ola Mevlâm yardım kılasın

Beni de öyle bir yere alasın

Fazlın çoktur çok günâhlar eyledim” (Avan, 1995, s. 70).

Âşık, bu dörtlüğünde suyun imgesel yansıması olan “gözyaşı”na yer vermiştir. Âşık İdris Baştuğ, ”gözyaşının çağlaması” ifadesiyle gözyaşını suya benzetererek suyun akıcı ve çağlayıcı özelliğine vurgu yapmıştır.

“Mecalim kalmadı cesimdir dağlar

Üzümsüz mü olur yemyeşil bağlar

Narını görürsem gönlü mü ağlar

Ağlayıp Ferhat olmak ne güzeldir.” (Avan, 1995, s. 78).

İdris Baştuğ, yine bu dörtlüğünde “ağlamak” ifadesiyle gözyaşına işaret etmiştir. Su, gözyaşı kavramı etrafında kullanılması halk hikâyelerinden Ferhat ve Şirin hikâyesine hatırlatma yapmıştır. Ferhat’ın Şirin için gözyaşı dökmesinin güzelliğini anlatmıştır. Âşık, “gönlün ağlaması” ifadesiyle aşk acısıyla dökülen gözyaşına gönderme yapmıştır. Böylelikle su, ağlamak ifadesiyle kullanmıştır.

“Yine bir muhabbet seline düştüm.

Bana da bu evde acıyan varmış.

Pencereden görüp babam da şaştı

Bana da bu evde acıyan varmış (Avan, 1995, s. 81).

Bu dörtlükte suya, “se”l kelimesi ile yer verilmiştir. Âşık, su taşkını manasındaki sel kavramına mecazi anlam yüklemiştir. “Muhabbet seli” ifadesiyle muhabbetin çokluğuna, akıcılığına ve sürükleyiciliğine yer vermiştir. Ailesinden bahsetmiş olduğu “Merhâmet Sahibi” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte aile içindeki sıkıntılara ve ailesinin kendisine olan yaklaşımına değinilmiştir.

2.2.4.2. Âşık İdris Baştuğ’un Şiirlerinde Hava

Âşık İdris Baştuğ’un şiirleri incelendiğinde en çok kullandığı unsur, hava unsurudur. Dinîne bağlılığı ve bir tarikata mensup oluşu şiirlerine yansımıştır. Bu nedenle havayı, imgesel yansımaları oluşturan “nefs” kavramıyla kullanmıştır. Âşığın “nefs” ve “ruh” kavramını kullandığı dinî içerikli birçok şiirleri mevcuttur. Bunların dışında hava unsurunun diğer alt dallarının bulunduğu birçok şiiri vardır.

“Alırlar ibretini ayrılırlar

Varırlar bahrine mekân kurarlar

Ebedi havasız onda kalırlar

Alınan ibretin sayısı mı var? ” (Avan, 1995, s. 72).

Âşık İdris Baştuğ’un dünya hayatının geçiciliğini anlatmış olduğu “Bazarın Var” şiirinde geçen bu dörtlükte, hava unsuru hem gerçek hem mecaz anlamıyla kullanmıştır. Ölüme vurgu yaparak havasız kalmaktan bahseden âşık, mecazi ifadelerle ahiret hayatının dünya hayatından farklı olduğunu vurgulamıştır. Dünya hayatında yaşamın devamlılığı için birçok ihtiyaç gereklidir. Özellikle âlemi ve âdemi var ettiğine inanılan dört unsur su, hava, ateş ve toprak önemlidir.

Aynı zamanda âşık, ölen kişinin toprak altına gömülerek havasız bir ortamda bırakılmasına değinmiştir. Âşık, bu dörtlüğünde havanın yaşam için gerekliliğine vurgu yapmıştır.

“Yine gönlümüzden muhabbet doğdu.

Kadir Mevlâ’m bizlere yoldaş ola

Gözümüz, gönlümüz semâya ağdı.

Şems ile kameri burcundan ola” (Avan, 1995, s. 65).

İdris Baştuğ’un “Hak Yoldaş Ola” adlı şiirinde geçen bu dörtlükte hava unsurunu “sema”, “şems”, “kamer” ve “burçlar” üzerinden aktarmıştır. Sema, gökyüzü anlamındadır ve hava unsurunun kaynağını oluşturmaktadır. Şems, “Güneş” manasındayken kamer ise “Ay” demektir. Her ikisi de hava unsurunun kaynakları olup semada görünürler. Burçlar ise gökyüzünde bulunan farklı yıldız kümeleri ve gezegenleri temsil etmektedir. Yıldızlar ve gezegenler de havanın kaynaklarını oluşturur. Âşık, bu şiirinde hava kaynaklarını kullanarak gökyüzünden ve gökyüzünde bulunanlardan umut beklediğini ifade etmiştir.

“Lütfun irişince her kim kuluna

Terk eder masiva döner yoluna

Gece gündüz zâr ider hem efkârına

Ben de ağlayuben pür-yan eyledim” (Avan, 1995, s. 70).

Bu dörtlükte gece ve gündüz oluşumundan bahsedilmektedir.

“Zemheri ayında tipi olurken,

Soğuk olup her yanı kavururken,

Bütün hayvan, hasıl, hem bakılırken,

Bana da bu evde acıyan varmış” (Avan, 1995, s. 81).

Âşık bu dörtlükte havanın “zemheri” ifadesiyle kullanmıştır. Zemheri, kış mevsiminin en şiddetli ve çetin zamanlarını ifade etmektedir. Mevsimler ise Dünya’nın Güneş’in çevresinde dönmesiyle oluşur. Bu dönüş sırasında hava ısınır ve soğur. Bu değişimde Dünya’da mevsimleri meydana getirir. Bu nedenle mevsimler, havanın belirli zamanda soğuyup kış yaşamasına yine belirli zamanda ısınıp yaz yaşamasına sebep olurlar. Âşık da karakışı ifade eden ve hava unsurunun doğa olayını oluşturan zemheri ifadesini şiirinde kullanmıştır.

“Her kime yönelse lisanım durmaz

Acı söyleseler yüzüne vurmaz.

Kimsenin kimsede intikâm kalmaz.

Herkes ölüp mahşer kurulmuş ola.” (Avan, 1995, s. 65).

İdris Baştuğ, bu dörtlükte havanın imgesel yansımasını oluşturan ahirete vurgu yapmıştır. Mahşer, kıyamet günü ruhların toplanacağı yer manasındadır. Âşığın ahiret gününden bahsettiği bu dörtlükte hava, “ruh” kelimesiyle bağlantılı olarak mahşer kelimesiyle aktarmıştır.

“Ecel gelip ruhumuz kabzolanda,

Varıp yatacağım mekânım bunda,

Eğer dolar ise yılan çıyanda,

Ol zaman avazım zemin götürür.” (Avan, 1995, s. 79).

Âşığın ahiret hayatından, ölümden ve dünya hayatının geçiciliğinden bahsetmiş olduğu “Ecel Götürür” şiirinde geçen bu dörtlükte hava, “ruh” kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Ruhun öldükten sonra göğe yükselerek ebediyete gittiği inancından kaynaklı havanın imgesel yansımasını oluşturmaktadır. Âşık İdris Baştuğ ise bu dörtlükte ölümle ruhun bedenden ayrıldığına vurgu yapmaktadır.

“Bu insanlar giymiş gaflet göyneğin,

Aklına takmıyor bir gün ölmeğin,

Can ulkuma gelip nefes vermeğin,

Bu gafillik habersizden götürür.” (Avan, 1995, s. 79).

Bu dörtlükte, hava unsurunun kaynaklarından biri olan “nefes” geçmektedir. Soluk anlamıyla da kullanılan nefes, hava alıp vermek demektir. “Can ulkuma gelip” ifadesiyle “Can boğazdan gelir” atasözünü gönderme yapmıştır. Ayrıca yaşam için nefes alıp vermek temel ihtiyaçtır. Âşık da havanın temel ihtiyacı karşılamasından bahsetmiştir.

“Nefsine uyup ömür tüketen kullar

Variyetli olup hiç iyi yemiyenler.

Vasiyette acep bunlar ne derler.

Ruhu çıkmaz kolay çekişmeyince.” (Avan, 1995, s. 64).

Âşık bu dörtlükte havanın imgesel bir yansıması olan “nefs” kelimesiyle havayı ele almıştır. Nefs ve ruh kelimesiyle aynı manayı taşımaktadır. Allah’ın ruhlara üflemesi sonucu insanın öz benliği ile yaratılan bedeni bütünleşir. Bu nedenle nefis, havayı oluşturmakta ve her insan da nefis taşımaktadır. Âşık da nefsin kötü arzu ve isteklere yönelmesine izin verilmemesi gerektiğini aktarmıştır.

“Nefis dediğimiz bir kelbe benzer

Eğer boğmazsak onu daim azar

Dünyanın malını versek göz yumar

Defedip attığımız ne güzeldir” (Avan, 1995, s. 78).

Âşık İdris Baştuğ, bu dörtlükte nefsi, kelbe yani köpeğe benzetmiştir. Nefsin irade ile kontrol edilmesine vurgu yapmıştır.

“Kanmayalım kullar dünya nefsine,

Malı mülkü verin hep fakirine,

Diyelim her daim Hakk Tevhid’ine,

Yoksa şeytan iman çalar götürür.” (Avan, 1995, s. 79).

Yine âşık, nefis kelimesiyle havayı kullanmıştır. Âşık dörtlüklerinde sıklıkla yer verdiği “nefs” ifadesiyle dünyanın geçici olmasına vurgu yapmıştır. Bu dörtlükte, dünyaya ait isteklerin ve arzuların ahiret hayatını kurtarmadığına değinmiştir. Dünya hayatındayken elde var olanların paylaşılması gerektiğini de ifade etmiştir.

2.2.4.3. Âşık İdris Baştuğ’un Şiirlerinde Ateş

Âşık İdris Baştuğ’un şiirlerinde, ateş en az bulunan unsurdur. Âşık, ateş unsurunu daha çok mecazi anlamlarıyla kullanmıştır. Ateş daha çok “kül” olarak geçmektedir.

“Söylesin bu dilim meth-i deryadan...

Divâne olmuşam ben de hülyadan

Kadir Mevlâm, ihsan itti membadan

Gönlümü kırmayan her an babamdır.” (Avan, 1995, s. 75).

Âşık, babasına yazmış olduğu şiirinde geçen bu dörtlükte yüreğinin yanmasını ateş üzerinden aktarmıştır. Âşık İdris Baştuğ, babasına olan duygularının yoğunluğu ile ateşin yakıcı özelliğini mecazi manayla bütünleştirmiştir. Ateşin yakıcı ve alevli olma özelliğine vurgu yapılmıştır.

“Yine gönlümde bir aşk sevdası var.

Mevlâm lisanım[1] sen bülbül eyle.

Yak beni, sen bu aşkın ateşine,

İlâhim, lisanım sen bülbül eyle...” (Avan, 1995, s. 66).

Yine ateş, mecaz ifadeyle geçmektedir. İlahî aşkın yoğunluğunu anlatmış olduğu bu dörtlükte ateş, soyut manasıyla kullanılmıştır.

“Bilmedi ki benim aşka düşüğüm

Yanıp bu ateşle daim pişdiğim

Âşık İdris, bu âleme şaşıttım

Hiç bunlardan haberi yok babamdır.” (Avan, 1995, s. 76).

Âşık, bu dörtlüğünde ateşin pişirici özelliğine değinmiştir. Burada bahsedilen pişmek ise olgunlaşmak manası taşımaktadır.

“Mecalim kalmadı cesimdir dağlar

Üzümsüz mü olur yemyeşil bağlar

Narını görürsem gönlü mü ağlar

Ağlayıp Ferhat olmak ne güzeldir.” (Avan, 1995, s. 78).

Âşık İdris Baştuğ, bu dörtlükte dört unsurdan ateşi ve suyu bir arada kullanmıştır. Ateşi yine mecazi ifadeyle kullanarak yürekte bulunan ateş manasıyla ele almıştır.

“Yak beni kül eyle daim aşkına,

Lisânım söylesin gönül aşına,

Bencileyin söylerim efkârına,

Mevlâm, lisânım(1) sen bülbül eyle...” (Avan, 1995, s. 66).

Âşık, burada “kül” kelimesini kullanmıştır. Ayrıca “yanıp kül olmak” deyiimiyle de eş değeri anlam taşıyan “yak beni kül eyle” ifadesi şiire vurgu katmıştır.

“Dördüncüsü şu ki sorular haccdan,

Zekât veren varsa geçti sualden,

Yok ise böyle şey kavruldu nardan,

Ol zaman lisanım sen bülbül eyle...” (Avan, 1995, s. 67).

Burada ateşin kavurucu özelliğine vurgu yapan âşık, dinî kural ve kaideleri yerine getirmeyenlerin ceza yeri olan Cehennem’e gönderme yapmıştır. Âşığın şiirinde ateşin imgesel yansıması olan Cehennem, doğrudan değil dolaylı olarak geçmektedir.

“Gözüme görünür nur-ı semâvi

Gönül bu halime daima kavi

Nice bin amelden bahseden ravi

Bahsettiren celalum ne güzeldir” (Avan, 1995, s. 77).

Âşık İdris Baştuğ, burada “ nur-ı semavi” ifadesiyle ateşin imgesel yansıması olan ışık ve nur kelimelerine vurgu yapmıştır. Nur-ı semavi, vahiyle gelen ışık manasındadır. Bu dörtlükte ateşin ışık vermesine, aydınlatıcı olmasına değinilmiştir.

2.2.4.4. Âşık İdris Baştuğ’un Şiirlerinde Toprak

Âşık İdris Baştuğ, toprak unsurunu genel olarak Aksaray’ı anlatmış olduğu şiirlerinde çeşitli manalarıyla kullanmış olduğu görülmektedir.

“Cümlesi bazarından alınmıştır

Üçe taksim oluben salınmıştır

Karada ve bahride bulunmuştur

Makbul olan insan, semek, bülbül var” (Avan, 1995, s. 72).

Âşık, “karada” ifadesiyle toprak unsurunu ele almıştır. Karayı ve denizi de birlikte vererek dört unsurdan suya ve toprağa işaret etmiştir.

“Ervah Dağı’nda bir gece kalaydım

Yarabbi, senin cemâlin(i) göreydim

Ne kadar sevdiğin vardır bileydim

Ben de sen yolunda yerim eyledim (Avan, 1995, s. 70).

Âşık, bu dörtlükte Aksaray ilinde bulunan şimdiki adıyla “Ervah Kabristanlığı”na vurgu yapmaktadır. Ervah Dağı ifadesi de toprağı ve yeryüzü şekillerini ifade etmektedir. Âşık hem kabristana hem dağa olan vurgusu ile toprak unsurunu kullanmıştır.

“Mecalim kalması cesimdir dağlar

Üzümsüz mü olur yemyeşil bağlar

Narını görürsem gönlü mü ağlar

Ağlayıp Ferhat olmak ne güzeldir.” (Avan, 1995, s. 78).

Âşık, “dağ” ifadesiyle toprağı kullanmıştır. “Cesim dağlar” ifadesiyle de dağların iriliğine ve yüceliğine işaret etmiştir. Ayrıca “yemyeşil bağlar” tamlamasıyla toprağa dikilen bağa gönderme vardır. Âşık İdris Baştuğ, toprak unsurunu oluşturan yeryüzü şekillerini şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır.

“Çıkarım bakarım kayalar sengi

Âşıklar olur mu bülbülün dengi

Âşık İdris olmuş meyva hevengi

Gören lezzet alır, hak ne güzeldir.” (Avan, 1995, s. 78).

İdris Baştuğ, bu dörtlüğünde hem “kayalar” hem de “seng” ifadesiyle toprak unsurunu kullanmıştır. Kayalar ve taşlar da âşığın şiirinde yer almaktadır. Ayrıca “hak” kelimesiyle de toprağa vurgu yapılmıştır.

“Ölüp biz de ol kabire varanda,

Münkir Nekir gelip sual soranda,

Sual eylemeye cevap verende,

Ol zaman lisânım sen bülbül eyle...” (Avan, 1995, s. 66).

Âşık, burada “kabir” kelimesi ile toprak unsurunun imgesel yansıması olan “öz”e yer vermiştir. Kabir, ölen insanın toprağın altına koyulduğu yerdir. Bedenen toprak altında olan insanoğlu,

ruhen ahirete göç eder. Bu nedenle “topraktan geldik toprağa gideceğiz” mantığıyla öze dönüş toprakla sağlanmaktadır. Âşık da bu durumu dörtlüğüne yansıtmıştır.

“Doğru bir seyrâna çıktım şöylece...

Vilâyetimiz sorarsan Konya’dır

On bin evliyamız orada yatır,

Vilâyetimiz sorarsan Konya’dır

Kazamız Aksaray diye anayım.

Köylerini birer birer sayayım.

Cevhermiş şehrimiz ben meth kılayım...

Üçyüz pare köy buraya bağlıdır...” (Avan, 1995, s. 73).

Âşık İdris Baştuğ’un memleketi Aksaray’ı anlatmış olduğu “Aksaray’a Bağlı Olan Köyler” adlı şiirinin bu dörtlüklerinde yine öze dönüşten bahsetmiştir. Konya ve Aksaray’ın birbiriyle olan ilişkisinden bahseden âşık, “on bin evliyamız yatır” ifadesiyle toprağın altında bulunmalarına değinmiştir. Aksaray, sonradan il olan bir şehirdir. Âşık, bu durumu da şiirine aktarmıştır.

“Gezersem vatani gelsem sılama

Aksaray gibi hiç şehir görmedim

Niçin böyle diye sorarsan(ız) bana

Çıkıp Ervah’ına seyran eyledim” (Avan, 1995, s. 70).

İdris Baştuğ, burada toprak unsurunu “vatan” kelimesiyle kullanmıştır. Aksaray’ı anlatmış olduğu Seyrân Eyledim” şiirinde memleket hasretinden bahsetmektedir. Bunu da toprak unsurunun imgesel yansıması olan “vatan” kavramına vurgu olarak vermiştir.

2.2.5. Âşık Osman Apaçık’ın Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Âşık Osman Apaçık, mesleği olan imamlığı şiirlerine yansımıştır. Şiirleri incelendiğinde genellikle dinî tasavvufi konularda şiirler yazdığı görülmektedir. Ayrıca kitaplarına vermiş olduğu “Dini Aydın Şiirler” ve “Dini ve Milli Aydın Şiirler” adları da şiirlerinin konusu hakkında bilgi vermektedir. Osman Apaçık’ın ulaşılabilen şiirleri incelendiğinde dört unsuru nadir olarak kullandığı görülmektedir. Din merkezli şiirler yazması dört unsur olan su, hava,

ateş ve toprak unsurlarına da yansımıştır. Dinî kural ve kaideler, İslam kültürü, ölüm, ahiret, temizlik vb. konularla dört unsura yer vermiştir. Şiirlerinde en çok hava ve toprak unsurları geçmektedir.

2.2.5.1. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Su

Âşık Osman Apaçık'ın şiirlerinde su, yoğun olarak geçmemektedir. Âşık bulunduğu noktalarda da suyu, dinî tasavvufî yönüyle ele almıştır. İbadetlerin ilk şartı temizliktir ve bu temizliği sağlayan da sudur. Osman Apaçık, suyun bu noktası üzerinde fazlaca durmuştur.

“Eğer vücudda bir yara olursa

Su değer de ona zarar verirse

Düzelinceye kadar var müsaade

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999, s. 195).

Âşık Osman Apaçık'ın “Kolaylık İçin Meseleler” adlı şiirinde geçmekte olan bu dörtlüğünde İslam dininin kolaylıklar dinî olduğundan bahsetmektedir. Âşık, temizleyici olan su ve inanç sistemini oluşturan din arasında bağlantı kurmaktadır. Ayrıca suyun insan anatomisi üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Su temizleyicidir, arındırıcıdır. Fakat yaraların iyileşmesini geciktiren de bir unsurdur. Dinî ibadetleri yerine getirirken ilk kural temizliktir. Temizlik de abdestle sağlanır. Dinî kuralları gereği vücutta yara varsa abdest alırken su ile temas etmesi yerine mesh edilmekte ya da yara iyileşene kadar su ile temas ettirilmemektedir. Âşık Osman Apaçık da bu şiirinde suyla bağlantılı kurarak bu hususa değinmiştir.

“Sakalı gür olup katı olanlar

Abdestte sakalı üstünden yıkar

Deriye su geçmese de o yeter

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999, s. 195).

Yine bu dörtlükte de temizliği sağlayan suyun, abdest ile ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Suyla bağlantılı olarak dinî kural ve kaidelere hatırlatma yapmaktadır.

“Özür sahibi de özü olduça

Her vakit abdest alır, namaz kıldıkça

Her namazı kılar, bozulmadıkça

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999, s. 196).

Âşık Osman Apaçık, bu dörtlüğünde de abdest üzerinden suya işaret etmiştir. İslam dinine göre özür sahibi kişiler, her vakitte abdest almakla ve abdesti tazelemekle yükümlüdürler. Âşık Osman Apaçık da suyla bağlantılı olarak bu durumu anlatmaktadır.

“Kadın gusledince boğaz inerse

Başa suyu dökmez, zarar olursa

Caizdir, yıkanır başı kalırsa

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999, s. 195).

Osman Apaçık, bu dörtlüğünde İslam dininin temizliği yansıtan abdest çeşidi boy abdesti yani gusle vurgu yapmaktadır. Suyla tüm bedeni yıkamak olan guslün kurallarından bahsetmektedir. Suyun arındırıcı olması ve dinin gerekliliğini sağlaması üzerinde durmuştur.

“Diş taktırıp yahut yara sararken

Abdest, gusül lazım değil, bil erken

Zorluk çekme, işini yap vaktiken

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999, s. 196).

Âşık Osman Apaçık, bu dörtlüğünde de su üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda ibadetlerde de kolaylık sağlaması üzerinde durularak dinî kaidelere vurgu yapmıştır.

“Ateşte odun yanmaz mı

Yanınca su kaynamaz mı

Kaynayan su oynamaz mı

Biz su gibi coşmaktayız” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık Osman Apaçık burada dört unsurdan su ile ateşin ilişkisi üzerinde durmuştur. Su ateşin etkisiyle ısı aldığı anda kaynama noktasına gelerek içerisinde kabarcıklar çıkartmaktadır. “Biz” ifadesiyle insanoğlunu da suyun bu haline benzetmektedir. Âşığın, “Açık Zikir Hakkında” şiirinde insanın su gibi canlı ve bereketli olması gerektiğini vurgulamaktadır.

“Deryada dalga olunca

Gizlenir mi dalga nice

Akıl ermez, bu iş ince

Derya gibi coşmaktayız” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık, burada da suyun doğal kaynaklarını oluşturan “derya” yani “deniz” üzerinde durmaktadır. Denizde oluşan dalgalarla insanlar arasında benzerlik kurmaktadır. Yine dinî konulu bir dördlüktür.

“Merhem ol susuz, açlara

Yardım eyle muhtaçlara

Bakma kusura, suçlara

Yıkma gönlünü kimsenin” (Peker, 1999, s.178).

Âşık Osman Apaçık bu dördlüğünde de dört unsurdan suyun olmayışına bunun neticesinde su kıtlığına ve kuraklığa vurgu yapmıştır. Suyun bir ihtiyaç olduğundan ve insan yaşamının temel gereksinimini sağladığından bahsetmektedir. Osman Apaçık, insan ilişkisi ve susuzluk arasında bağlantı oluşturarak su kıtlığında olan ve kurak yerlerde bulunan insanlara yardım edilmesi gerektiğine değinmiştir.

2.2.5.2. Âşık Osman Apaçık’ın Şiirlerinde Hava

Âşık Osman Apaçık’ın şiirleri incelendiğinde hava unsurunu çeşitli birçok manada kullandığı görülmektedir. Dinî içerikli şiirleri baskın olması nedeniyle havanın imgesel yansıması “nefs” ifadesi âşığın şiirlerinde sıklıkla geçmektedir.

“Hükümete, ordumuza

Karadeniz havamıza

Yardım etmez farzdır bize

Aldanmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 182).

Osman Apaçık bu dördlüğünde “Karadeniz havamıza” ifadesiyle Karadeniz Bölgesi’nin coğrafî, beşerî, kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Karadeniz Bölgesi iklim özellikleriyle bol yağışlı, bitki örtüsünde geniş ve iğne yapraklı ormanlıdır. Bu nedenle temiz bir havaya sahiptir.

Âşık Osman Apaçık'ın “Bölücülük” adlı şiirinin dördlüğünde geçen bu ifadeyle Anadolu'nun topraklarına müdahale edilmemesine vurgu yapmıştır.

“Sakin sen gaflete dalma

Doğru yoldan geri kalma

Son nefeste pişman olma

Son halini düşün gönül” (Peker, 1999, s. 192).

Âşık, bu dördlüğünde havanın kaynaklarından olan nefesi kullanmıştır. Canlı vücuduna giren hava anlamındaki nefes, yaşamın devamlılığı için gerekli ihtiyaçtır. Âşık Osman Apaçık, “son nefes” ifadesiyle ölüme gönderme yapmıştır. Dinî tasavvufi şiirler yazmasının etkisiyle nefes son bulmadan dine uygun yaşamak gerektiğine işaret etmiştir.

“Hatırlayın her solukta

Hakk'ın eli toplulukta

Toplanalım hep birlikte

Aldanmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 182).

Osman Apaçık, yine bu dördlüğünde nefesin diğer adı olan soluk kelimesiyle hava unsurunu ele almıştır. Yaşamın devamlılığı için solup alıp verme durumu sürekli gerçekleşmektedir. Yine bu şiirinde soluk alıp verme yani yaşam devam ettikçe birlik beraberlik içinde olması gerektiğini aktarmaktadır.

“Kürei Arz da hükmüran, insanı halife kılan

Ta semalara yol veren, bildiren bulduran Allah” (Peker, 1999, s. 197).

Âşık Osman Apaçık bu beyitinde hava, semayı yani gökyüzünü kullanmıştır. Gökyüzünü yaratanın, yönetenin ve şekil verenin Allah olduğunu vurgulamaktadır.

“Mest giydiği vakit üç gece gündüz

Misafirler üç gün mesti çıkarmaz

Mükim olmadıkça hiç zarar olmaz

Dinimiz kolaylık dinidir bizim” (Peker, 1999; 197).

Âşık, bu dörtlüğünde gece gündüz oluşumunu kullanmıştır. Burada “üç gece gündüz” ifadesiyle üç günün geçip gitmesi anlatılmaktadır.

“Radyo ve televizyonda

Cuma akşam, sabahında

Güzel vaazlar var anda

Kapılmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 181).

Yine bu dörtlüğünde de akşam ve sabah ifadesiyle gece ve gündüz oluşumuna vurgu yapılmıştır.

“Yel vurunca ağaçlara

Hışiltı çöker dallara

Gabil mi durmak onlara

Biz hışlayıp sallanırız” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık Osman Apaçık, bu dörtlüğünde havayı oluşturan doğa olaylarından rüzgârı yani yeli kullanmıştır. Rüzgârın oluşturduğu sestən ve etkiden bahsetmektedir. Âşık, “Açık Zikir Hakkında” şiirinde geçen bu dörtlükle insan ve rüzgâr arasında ilişki kurmuştur. İnsanın zikirle sallanmasıyla rüzgârın ağaçları ve dalları sarsmasını benzetmiştir.

“Kanmışlar şeytan sözüne

Düşmüşler nefsin izine

Hak yol görünmez gözüne

Aman Allah aman Allah” (Peker, 1999, s. 186).

Âşık, burada havanın imgesel bir yansıması olan “nefs” ifadesini kullanmıştır. Nefs, insanın ruhunu oluşturur ve iradeyle yönetilmektedir. Âşık Osman Apaçık, bu dörtlüğünde de insanın iç havasını oluşturan nefse yön vermekten bahsetmektedir.

“İyi düşün nefse uyma, inat iddiada durma

Akla uy şeytana uyma, ne hoş olur tatlı geçim” (Peker, 1999, s. 199).

Âşık Osman Apaçık yine hava ile nefse vurgu yapmıştır. Bu beytinde de nefsin insanı kötüye götürebileceğine değinilmiştir.

2.2.5.3. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Ateş

Âşık Osman Apaçık'ın şiirlerinde dört unsurdan en az bulunan unsur, ateş unsurudur. Âşık, ateş ve alt dallarını gerçek anlamının dışında mecaz anlamıyla da kullanmıştır. Ateşi içeren dörtlüklerinde ve beyitlerinde söz sanatlarından benzetme sanatına ağırlık vermiştir.

“Hem ateşlere yakarlar

Hep çöplüklere dökerler

Kıymetsizleri atarlar

Aman Allah aman Allah” (Peker, 1999, s. 187).

Âşık Osman Apaçık, bu dörtlüğünde ateşi gerçek manasıyla kullanmıştır. “Hem ateşlere yakarlar” ifadesiyle ateşin yakıcı ve yok edici özelliğine vurgu yapmıştır.

“Hoca ne söylersin bize

Biz aşığız, pervaneyiz

Var mı zarar bizden size

Biz ateşe yanmaktayız” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık, burada kullandığı ateşi mecazi anlamıyla Allah aşkı için kalbe düşen ateşten bahsetmektedir. “Biz ateşe yanmaktayız” ifadesiyle kendisini Allah yoluna adanmış olduğuna işaret etmektedir.

“Bir tohumu ekerken

Bir ağacı dikerken

Ateş, lamba yakarken

Başla Bismillah ile” (Peker, 1999, s. 176).

Osman Apaçık bu dörtlüğünde ateş, ısı ve ışık kaynağını oluşturan lamba etrafında kullanmıştır. “Besmele-i Şerifle Hayırlı İşlere Başlamak” şiirinde geçen bu dörtlük ile tehlike arz eden işlerde de besmeleyle başlanması gerektiğini aktarmıştır. Ateşin tehlikeli olma özelliğinden de bahsetmiştir.

“Ateşte odun yanmaz mı

Yanınca su kaynamaz mı

Kaynayan su oynamaz mı

Biz su gibi coşmaktayız” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık, bu dörtlükte de ateşin yakıcı ve ısı kaynağı olma özelliğine değinmiştir. Ayrıca anasır-ı erbaanın diğer bir unsuru olan su ile ilişkisine dikkat çekmektedir.

“Dumanını yeller alır, paraların eller alır

Zararı hep sana kalır, iyice dinle sözümü” (Peker, 1999, s. 193).

Âşık Osman Apaçık’ın “Sigaranın Zararları” adlı şiirinde geçen bu beyitte, “duman” bulunmaktadır. Sigara dumanının havaya karıştığını anlatmaktadır. Ateşle aktifleşen sigaradan çıkan dumanın zararına vurgu yaptığı görülmektedir.

“Sigarayı içen kişi, güzelce dinle sözümü

Pis yapıyor içi dışı, benim yakıyor özümü” (Peker, 1999, s. 193).

Yine aynı şiirin giriş beyitini oluşturan bu beyitte, sigaranın vücuda verdiği zararı “özü yakması” ifadesiyle aktarmıştır. Burada sigara dumanının insan vücudunda oluşturduğu etkileri ifade etmiştir.

“Bir kimse her gün yüz lira, ateşlere yaksa para

Ona deriz biz divane, güzelce dinle sözümü” (Peker, 1999, s. 193).

Âşık, bu beyitinde “ateşler” ifadesiyle kötü alışkanlıklardan sigaraya vurgu yapmıştır. Tütüne ve dumana sigara ile de gönderme vardır. Âşık, ateşin yakıcı özelliğini ele almıştır.

“Emreder erkeğe al, al

Buna yeter mi para, mal

Sen istersen ateşe dal

Aman Allah aman Allah” (Peker, 1999, s. 185).

Âşık Osman Apaçık’ın “Yalan Dünya Neler Etti” şiirinde geçen bu dörtlüğünde “ateşe dal” ifadesi ateşin imgesel yansıması olan cehennem manasıyla kullanmıştır. Ateşe dalmak deyimi kötülük işlemek, yanlış davranışlara meyletmek, nefse uymak gibi anlamlar içermektedir.

Bunların sonucu ise dinî inançlar gereği Cehennem'dir. Âşık, ateş unsurunu kullanarak Dünya'nın geçici olduğuna vurgu yapmaktadır.

“Can körüğü çekilince

Kalp ocağı yakılınca

Darbi zomlar vurulunca

Arşa çıkmaz mı ahimiz” (Peker, 1999, s. 183).

Âşık, bu şiirinde ateşi “ocak” kelimesini kullanarak yansıtmıştır. “Kalp ocağı yakılınca” mısrasıyla yüreğin ateş almasını ve yansımısını ifade etmiştir.

2.2.5.4. Âşık Osman Apaçık'ın Şiirlerinde Toprak

Âşık Osman Apaçık'ın şiirleri incelendiğinde toprağın imgesel yansımalarını oluşturan “vatan” kelimesiyle verdiği görülmektedir..

“Bir tohumu ekerken

Bir ağacı dikerken

Ateş, lamba yakarken

Başla Bismillah ile” (Peker, 1999, s. 176).

Âşık, bu dördlüğünde tohum ekmekten ve ağaç dikmekten bahsederken toprağı kullanmıştır. Toprağa ekilen tohum, su ve güneş ışığıyla büyümeye başlar. Aynı şekilde ağaç dikmekte böyledir. Toprağa dikilen ağaç, kökleriyle toprağa tutunur. Âşık Osman Apaçık, bu şiirinde böyle verimli işler yapılırken besmele çekilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

“Ceryan hata birikince

Kuvveti taşa vurunca

Un olmaz mı taş dönünce

Biz değirmeniz döneriz” (Peker, 1999, s. 184).

Âşık Osman Apaçık bu dördlüğünde toprak, taş kavramı ile verilmiştir. Taş, toprak unsurunun kaynaklarından olan yeryüzünde bulunan maddedir. Taş ve toprak birbiriyle bağlantılı iki unsurdur. Âşık, bu dördlükte taşın kuvvetinden bahsetmektedir.

“Hep beraber rızk ararlar

Asla hiç olmaz zararlar

Meralarda dolaşırlar

Hep severler birbirini” (Peker, 1999, s. 189).

Osman Apaçık, bu dörtlükte “mera” ifadesiyle toprağı kastetmiştir. Mera, toprağın kaynaklarını oluşturan yeryüzü şeklidir. Meralar, genellikle hayvanları otlatmak için kullanılan ve düzlük olan toprak parçasıdır. “Koyunlardaki Güzel Ahlak” şiirinde geçen bu dörtlükte koyunların meralarda dolaşmasından söz etmektedir.

“Varılacak dar kabire

Cevap ver münker nekire

Bunlar gelmiyor fakire

Aman Allah aman Allah” (Peker, 1999, s. 187).

Osman Apaçık, bu dörtlükte toprak unsurunu “kabir” kelimesiyle aktarmıştır. Dinî kaideler gereğı ölen kişinin toprağı gömülerek öze dönüşü sağlanmaktadır. “Topraktan geldik, toprağı döneceğiz” mantığıyla iman esaslarından ahiret hayatına iman gerçekleştirilmiş olur. “Varılacak dar kabre” mısrasıyla da herkesin toprağın altında bir yeri olacağına vurgu yapmıştır. Âşık, bu şiirinde toprak unsurunu kullanarak dünya hayatının geçiciliğini anlatmıştır.

“O zaman cennet yudumuz

Mamur olur vatanımız

Güzel rahatça yaşarız

Aldanmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 182).

Âşık, bu dörtlüğünde toprağın imgesel karşılığı “vatan” kavramından bahsetmektedir. Bir devlete ve millete ait toprak parçası olan vatan kavramı, Âşık Osman Apaçık’ın şiirlerinde sıklıkla geçmektedir. Bu dörtlükte hem vatan hem yurt kelimesiyle toprak unsurunu pekiştirmiştir.

“Allah kuvvet hazırlandır

Sonra sizi düşmanlar yer

Mahvolur din vatan bir bir

Aldanmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 182).

Osman Apaçık, dinî içerikli şiirler yazmasının etkisiyle bu dörtlükte “vatan” kavramını “din” kavramıyla bütünleştirmiştir. Yine toprak unsurunu da vatan kelimesiyle ele almıştır.

“Yeter artık fakir Osman

Din ve vatani koruyan

Devlettir gel buna inan

Aldanmayın bölücüye” (Peker, 1999, s. 182).

Yine vatan ve din kavramını bütünleştirerek şiirine aktaran âşık, şiirin son mısrasında kendisine hitapda bulunmuştur. Toprak unsurunu vatan kavramıyla ele aldığı “Bölücülük” şiirinde birlik ve beraberliğe vurgu yapmıştır.

2.2.6. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa

Âşık Mehmet Akça’nın şiirleri incelendiğinde, anasır-ı erbaayı ve bileşenlerini sıklıkla kullandığı görülmektedir. Şiirlerinde konu olarak çoğunlukla doğayı işlediğinden su, hava, ateş ve toprak unsurları yoğun olarak bulunmaktadır. Şiirlerinde en çok suyu ve ateşi kullanmıştır. Aksaray’dan bahsetmiş olduğu şiirlerinde, dört unsuru hem gerçek hem mecaz anlamıyla kullanmıştır.

2.2.6.1. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirlerinde Su

Mehmet Akça’nın şiirleri incelendiğinde suyu, daha çok Aksaray’ın su kaynaklarıyla birlikte kullanmıştır. Âşığın şiirlerinde Tuz Gölü, Ziga Kaplıcası ve Ihlara Vadisi gibi su kaynakları geçmektedir. Ayrıca suyun imgesel yansıması olan “ab-ı Kevser” ve “gözyaşı” sıklıkla yer almaktadır. Âşık Molla’nın şiirlerinde gözyaşı ise “ağlamak”, “akan yaş”, gözden akan damla” olarak geçmektedir.

“Gelin olan suya gider

El oğluna çalım eder

Kurban olam Sarı Gelin

Seni gördüm aklım gider” (Ay, 2019, s. 39).

Âşık Mehmet Akça “Gelin olan uzun olur” adlı şiirinde, sudan hareketle geçmiş zamanlarda çeşme başında gerçekleşen tanışmalara vurgu yapmıştır.

“Girince hoş oldum dostun bağında

Allı pullu kızlar gençlik çağında

Yetişir ağaçlar Hasandagında

Buz gibi akan suyuna hayranım” (Ay, 2019, s. 58).

Âşık Molla Aksaray’ı anlatmış olduğu “Hayranım” şiirinde, Aksaray’da bulunan Hasan Dağı’ndan akan suyun özelliğinden bahsetmiştir.

“Molla derki sular aksın durulsun

Topraklarda karış karış yarılsın

Herkes sevdiğine sıkı sarılsın

Ahirette sorgu suâl yoğunmuş” (Ay, 2019, s. 61).

Burada suyun akıcı ve çağlayıcı özelliğine değinilmiştir. Ayrıca su, dört unsurdan toprakla birlikte verilmiştir.

“Hâkka doğru giden yolda

Hem denizde hem karada

Yârim bekliyor sılada

Yâr elinden yaram vardır” (Ay, 2019, s. 97).

Mehmet Akça “Yar elinden yaram vardır” şiirinde, “deniz” ve “kara” kelimeleriyle su ve toprak uyumuna değinmiştir.

“Yâ umman, yâ derya

Yâ Ulu, yâ Mevlâ

Yâ deniz, yâ derya

Bu gulun seni arar.” (Ay, 2019, s. 78).

Âşık Molla burada su kaynaklarından “umman”, “derya” ve “deniz” bulunmaktadır.

“Gönül gönül yanık gönül

Gam içinde sönük gönül

Bir deryada balık gönül

Sana derim deli gönül.” (Ay, 2019, s. 54).

Âşık, “derya” kelimesiyle suyu kullanmıştır.

“Baktım ardıma önüme

Koçhisarın tuz gölüne

Yosmalar çıktı önüme

Gülbaharım çabuk gele

Eren Molla düştü dile.” (Ay, 2019, s. 85).

Mehmet Akça, Aksaray’ın su kaynaklarından Tuz Gölü’ne şiirinde yer vermiştir.

“Eren makamını verdi

Verdi de içimi deldi

İrmagından tasın doldu

Seline kurban olduğum” (Ay, 2019, s. 56).

Burada “ırmak” kelimesi kullanılarak suya değinilmiştir.

“İhlaradan soğuk sular içince

Çağlıyor pınarı akar derince

Yeşil Bordan Ortaköyü sorunca

Hasandağı Gülbahar ım nerededir.” (Ay, 2019, s. 88).

Âşık Molla “Hasandağı benim Yârim nerededir” şiirinde, Aksaray’ın su kaynaklarından İhlara Vadi’sinden akan sudan ve pınardan bahsetmiştir.

“Dere boyu gezerim Osman’a yandım

Çapkın kalbi üzerim birtanem

Ben o yâri alırım Osman’a yandım

Aksaray da gezerim birtanem” (Ay, 2019, s. 35).

Mehmet Akça “Osman abim evde mi” şiirinde, “dere” kelimesiyle suya değinmiştir.

“Bataklıktan hemen kaçtım

Kaçınca sırt üstü düştüm

Çok ateşli yandım piştım

Yaktı beni sivrisinek” (Ay, 2019, s. 105).

Burada “bataklık” kelimesi kullanılarak suya yer verilmiştir.

“Daraldı Peygamber orası uhud

Bağladı örümcek, yılanda ağıt

Sevgili Resul’un amcası şehit

Orada gözyaşı dökün lalekler.” (Ay, 2019, s. 49).

Âşık Molla “Lalekler” adlı şiirinde suyun imgesel yansıması “gözyaşı” kelimesini kullanmıştır.

“Kevserinde yunmayanın

Etrafin görmeyenin

Hikmetini bilmeyenin

Gözü kör kulağı sağır” (Ay, 2019, s. 46).

Âşık, burada “Kevser” kavramıyla kutsal bir su görülen ab-ı Kevser’den bahsetmiştir.

“İlsudan şu zığâya dönünce

Abu zemzem hamamında tumunca

Kesilir sızılar şifa bulunca

Hasandağı sultan gelin nerededir.” (Ay, 2019, s. 88).

Burada suyun imgesel yansıması “Zemzem” geçmektedir. Ayrıca Aksarayda bulunan hamam ve kaplıcalardan da bahsedilmiştir.

“Ayşe sultan bir araya geldiler

Taş kuyunun kenarında durdular

Testlerin bir tarafa sürdüler

Ben çağırdım feridemi gelmedi” (Ay, 2019, s. 65).

Âşık Molla “Gelmedi” şiirinde su, “kuyu” kavramıyla verilmiştir.

“Cennetinde hurileri seçildi

Sırat köprüsünü birden geçildi

Türkiyeme yeni çağlar açıldı

İşte bunlar Erenlere yol olur” (Ay, 2019, s. 101).

Mehmet Akça “Elif yazdım mim oldu” şiirinde yapı unsurlarından “köprü” kelimesini kullanmıştır.

“Evlerinin önü musluk

Muslukda çalınır ılık

Üşüdüysen kolum yastık

Uyan Alim sabah oldu

Tan yıldızı zindan oldu” (Ay, 2019, s. 62).

Burada “musluk” ifadesi kullanılarak sudan bahsedilmiştir.

2.2.6.2. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirlerinde Hava

Âşık Mehmet Akça’nın şiirlerinde hava, genellikle gökyüzü varlıklarıyla geçmektedir. Güneş, Ay ve Yıldız hem gerçek anlamlarıyla hem de mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Ayrıca şiirlerde sıklıkla gece- gündüz oluşumuna yer vermiştir. Âşık Molla şiirlerinde, Aksaray’ın havasından da bahsetmiştir.

“Hıncır düşmanları sokma yurduma

Çetin vur kanadı bakma ardına

Selam söylen gazilerin merdine

Anıt üstünde uçun lalekler” (Ay, 2019, s. 49).

Mehmet Akça'nın "Lalekler" şiirinde, uçma eyleminden hareketle hava unsuruna yer verilmiştir.

"Büyük bardaklarla bâdeyi içen

Uzanıp Dünyayı yel gibi geçen

Ben Eren Mollayım semaya uçan

Her hepisi yandı yandı k l oldu." (Ay, 2019, s. 75).

Âşık, burada hava yoluyla gökyüzünde uçmaktan bahsetmiştir. Bu nedenle "sema" ve "yel" ifadeleriyle hava unsuruna değinilmiştir.

" limle göklere hakim olan var

Cahil olup l yıkını bulan var

Hem maddede 'hem manada olan var

Daha neler bulunacak duydunmu" (Ay, 2019, s. 99).

Âşık Molla "Duydunmu" şiirinde, "gök" kavramını kullanmıştır.

"şu yalan dünyadan gelip g  enler

şol ecelin şerbetinden içenler

Gök yüzüne havalanıp u anlar

Ben konuştum, onlar haber verdiler

Verdilerde böyle yalan oldular" (Ay, 2019, s. 67).

Burada öldükten sonra ruhların göğe yükselmesi inancından bahsedilmektedir. Hava da "gökyüzü" kavramıyla geçmektedir.

"Evlerinin  n  musluk

Muslukda  alınır ıslık

 ş diysen kolum yastık

Uyan Alim sabah oldu

Tan yıldızı zindan oldu." (Ay, 2019, s. 62).

Bu dörtlükte, gökyüzü varlıklarından “yıldız” kullanılmıştır.

“Söyleyin güneş yoldan sapmasın

Tükenen ömrüne derman katmasın

Bitmiyor geceler yalnız yatmasın

Bizim gibi dertli olan çoğumuş.” (Ay, 2019, s. 61).

Âşık Molla “Yoğumuş” şiirinde, havayı oluşturan “güneş ve “gece” kavramlarına yer vermiştir.

“Terligimin tepesi Osman’a yandım

Mis kokuyor nefesi birtanem

Karşı köyden geliyor Osman’a yandım

Nazlı yârim’in sesi birtanem” (Ay, 2019, s. 35).

Burada havanın kaynaklarından “nefes” bulunmaktadır.

“Dam başında sarı çiçek oy oy

Burdan gidek Ürgüp’e gçek

Nennide Feridem nenni

rgbe vardığımız gece oy oy

Hâk yoluna kurban kesek

Nennide Feridem nenni” (Ay, 2019, s. 36).

Mehmet Akça’nın “Dam başında sarı çiçek” şiirinde hava, “gece” kavramıyla sağlanmıştır.

“Seherlerde yine gördüm dşn

Yine Felek boşlamadı peşimi

Kerem çekti aslı için dişini

Aşka yandım bende onlar misali” (Ay, 2019, s. 82).

Bu dörtlükte, “seher” kavramıyla havayı vurgulamıştır.

“Gelin olan uzun olur

Zülfileri düzgün olur

Kurban olan Sarı Gelin

Bizim düğün güzün olur.” (Ay, 2019, s. 39).

Âşık, mevsimlerden “güz” kavramına yer vermiştir.

“Aşık Molla derki baharım yazım

Asılı duruyor duvarda sazım

Gözümün bebeği üç tane kızım

Noktala satırı düz karagözlüm” (Ay, 2019, s. 115).

Mehmet Akça “ Bizden Selam Olsun Güllü Hanıma” şiirinde, “bahar” ve “yaz” kavramlarıyla havaya değinilmiştir.

“Aşık Molla tek aradın Mevlayı

Birden bire aşıverdın sahrayı

Ruhlar aleminde bul Mevlana’yı

İşte bura Mehriban’ın yaylası.” (Ay, 2019, s. 71).

Burada havanın imgesel yansıması ahirete vurgu vardır. “Ruhlar âlemi” ifadesiyle bu imge kullanılmıştır.

“Derin ummanlara daldım

Aşkın ırmağına girdim

On yaşında aşık oldum

Yandı şimşek çıralıyım

Bir tutanın taralıyım” (Ay, 2019, s. 120).

Âşık Molla “O yar benim nimetimdir” şiirinde hava, “şimşek” kavramıyla yer vermiştir.

“Hâkkın divanına çıktım

Yıldırımlar gibi aktım

Düşmanın üstüne sıktım

Kim anlaya bu derini.” (Ay, 2019, s. 80).

Burada hava, “yıldırımlar” kavramıyla sağlanmıştır.

“Gökte uçan teyyare nenni yarım nenni Yâr

Selam söylen o yâre nenni yarım nenni Yâr

Benden ona fayda yok nenni yarım nenni Yâr

Bulsun derdine çare nenni yarım nenni Yâr” (Ay, 2019, s. 40).

Mehmet Akça’nın “Arabamın dingili” şiirinde, “teyyare” kelimesini kullanmıştır.

2.2.6.3. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirlerinde Ateş

Âşık Molla’nın şiirleri incelendiğinde, ateşi daha çok özellikleriyle kullandığı görülmektedir. Ateşin yakıcı, yanıcı ve tutuşturucu özellikleri şiirlerde sıklıkla geçmektedir. Bunların yanında ateşe, mecaz anlamıyla da yer vermiştir. Mehmet Akça, şiirlerinde ateşi çok fazla kullanmamıştır.

“HakkTeala bilir, yaktık bu teni

Genç iken soldurdun bu gonca gülü

Dolaş Aksaray’ı Niğde’yi Bor’u

Acep sorsam huri melek var m’ola.” (Ay, 2019, s. 45).

Âşık, “yaktık bu teni” ifadesiyle ateşin yakıcı özelliğine vurgu yapmıştır. Ateşin yakıcılığının mecaz anlamı bulunmaktadır.

“Aksaray da darda idim

Evden çıktım yolda idim

İniledim derin derin

Çatıladı ateş saçtı.” (Ay, 2019, s. 47).

Burada “ateş saçtı” ifadesine yer verilmiştir.

“Güzellerin sürme ceker gözüne

Ateş düştü şu ozanın özüne

Beyit yazdım hosurafın kızına

Hasandağı niye kalkmaz dumanın” (Ay, 2019, s. 43).

Mehmet Akça, “ateş düştü” ifadesiyle aşk ateşinden bahsetmektedir. Ateşi mecaz anlamıyla kullanmıştır.

“İniledim yandı bir yer

Dedi eren elini ver

Hak diyorki kendine gel

Çatıladı ateş saçtı” (Ay, 2019, s. 47).

Bu dörtlükte, ateşin yanıcı özelliğine değinilmiştir.

“Gönül gönül yanık gönül

Gam içinde sönük gönül

Bir deryada balık gönül

Sana derim deli gönül” (Ay, 2019, s. 54).

Âşık Mehmet Akça’nın “Gönül” şiirinde, ateşin mecaz anlamda yakması vurgulanmıştır.

“Kendi makamına attı

Bir pul gibi beni sattı

Ereni narına tuttu

Yoluna kurban olduğum” (Ay, 2019, s. 56).

Burada “nar” ifadesi geçmektedir.

“Benim gibi dertli dertli ötersin

Tutuşan bağrıma ateş atarsın

İssız sâhralarda yalnız yatarsın

İslanmış kanadın telin nerede.” (Ay, 2019, s. 74).

Mehmet Akça “Bülbül şiirinde, ateşin tutuşturucu özelliğine değinmiştir.

“Korkmaz tüfekden mermiden

Yokken vâroluyor birden

Helal süt emdi annesinden

Anlı şanlı Türk Polisi” (Ay, 2019, s. 41).

Âşık Molla “Türk Polisi” şiirinde, ateşin yanıcı ve patlayıcı maddelerinden “tüfek” ve “mermi” kelimelerine yer vermiştir.

“Yana yana kül eyledi

Her kapıda gul eyledi

Halk içinde dil eyledi

Emrine kurban olduğum” (Ay, 2019, s. 57).

Burada ateşin getiricilerinden “kül” geçmektedir.

“Kıvrım kıvrım olmuş paslıca zincir

Yeşerir ağaçlar, sallanır incir

Al eline küreğin, tepeden indir

Lav gibi kaynayan kara topraktır” (Ay, 2019, s. 69).

Mehmet Akça “Topraktır” şiirinde ateşi, “lav” kavramıyla kullanmıştır.

“Medine’de Hâktan emir aldılar

Şehitlerim her tarafa vardılar

Amerika’nın uydusunu kırdılar

Kolombiya’da yanardağa ne deyim.” (Ay, 2019, s. 64).

Âşık “Ne deyim” şiirinde, doğal afetlerden “yanardağ”a yer vermiştir.

“Cennetine ermeyenin

Cehenneme girmeyenin

Cemalini görmeyenin

Gözü kör kulağı sağır” (Ay, 2019, s. 46).

Burada ateşin imgesel yansıması olan “cehennem” geçmektedir.

“Hâkkın sevgilisi Hazreti Peygamber

Gece gündüz makamına nur damlar

Vaktine hazır ol cihânı selver

Ogün ümmetlerin sende misafir.” (Ay, 2019, s. 66).

Mehmet Akça “Misafir” şiirinde ateşi, “nur” ifadesiyle kullanmıştır.

“Sacı koydum tandıra Elifi’im ninni

Yine geldi sevdalı Şerif’im ninni.” (Ay, 2019, s. 51).

Burada “tandır” kavramıyla ateş vurgulanmıştır.

“Atatürk’ün maaşını sordular

Anlamayan mareşali yordular

Sobanın içine kağıt koydular

Bana küfür eden kula ne deyim.” (Ay, 2019, s. 64).

Âşık Molla, burada “soba” kavramına değinmiştir.

2.2.6.4. Âşık Mehmet Akça’nın Şiirlerinde Toprak

Mehmet Akça’nın şiirleri incelendiğinde toprağa sıklıkla yer vermiştir. Aksaray’dan bahsetmiş olduğu şiirlerinde özellikle Aksaray’ın yeryüzü şekillerine değinerek toprağı kullanmıştır. Âşık, şiirlerinde genellikle “kabir” ve “mezar” kavramlarıyla “öz”e vurgu yapmıştır.

“Molla Mehmet ne olacak bu halin

Hançeri bağrına vurdu o zalim

Şu orta yaşında gelirse ölüm

Yerin kara toprak seller bizimdir.” (Ay, 2019, s. 53).

Âşık Molla “Bizimdir” şiirinde, “kara toprak” ifadesini kullanmıştır.

“Saban aldım ekinimi bitirdim

Boz kepirde çarığımı yitirdim

Çok yoruldum taş höyükte oturdum

Beni dinlendiren kara topraktır” (Ay, 2019, s. 69).

Burada toprak, “ekin” ve “taş höyük” kavramlarıyla verilmiştir.

“Keklik uçtu dağa düştü

Şavkı bizim bağa düştü

Kurban olam Sarı Gelin

Seni gördüm aklım gider” (Ay, 2019, s. 39).

Mehmet Akça “Gelin olan uzun olur” şiirinde toprak, “dağ” ve “bağ” kavramlarıyla yer almaktadır.

“Dönen işler yorulmalı

Taşa mercan takılmalı

Şer ortadan yıkılmalı

Hani benim vilayetim” (Ay, 2019, s. 44).

Âşık, “taş” kavramıyla toprağa değinmiştir.

“Çabuk uçup dolaşasın dünyayı

Size derim tek bulasın Mevla’yı

Konya ovasında bul Mevlana’yı

Heryere ateşi saçın lalekler.” (Ay, 2019, s. 50).

Burada “ova” kavramı geçmektedir.

“Çıkıp seyran ettim hasandagında

Mis kokulu çamları körpe çağında

Buldum huzuru yeşil ormanda

Bagrında yeşeren fidana hayranım” (Ay, 2019, s. 58).

Mehmet Akça’nın Aksaray’dan bahsetmiş olduğu “Hayranım” şiirinde toprak, “orman” kavramıyla yer verilmiştir.

“Dağlarında berrak sular akıyor

Aşk bâdesi ciğerimi yakıyor

Çiçek açmış mormenekşe kokuyor

İşte bura Mehriban’ın yaylası” (Ay, 2019, s. 71).

Âşık Molla’nın “Çifte Benlim” şiirinde, “yayla” ile toprağa vurgu yapmıştır.

“Birisi şam’dadır ikinci Ervah

Burası Aksaray etmeli tavaf

Aşık hacı Mehmet bir derin seyyah

İlhâmı pazarda satın lalekler.” (Ay, 2019, s. 49).

Âşık burada, Aksaray’da bulunan Ervah Kabristanlığı’ndan hareketle toprağın imgesel yansıması “öz”e değinmiştir.

“Onlardır yurdumun sesi

İçimde kaynar sevgisi

Dünyada yok hiçbir eşi

Anlı şanlı Türk Polisi” (Ay, 2019, s. 41).

Bu dörtlükte toprak, “yurt” kavramıyla geçmektedir.

“Yürü turnam ereğlinin yoluna

Niğde ile bor’un çamlı beline

Düşün Aksaray’ın asfalt yoluna

Birde bizim için ötün turnalar

Mevlana ya selam verin turnalar” (Ay, 2019, s. 103).

Âşık Mehmet Akça’nın “Selam verin turnalar” adlı şiirinde, “yol” kavramıyla topraktan bahsetmiştir.

SONUÇ

Âşıklık geleneği, Türk milletinin kültürünü ve edebiyat birikimini yansıtmaktadır. Anadolu'nun kültürel mirasının ve zenginliğinin kaynağı âşıklık geleneğidir. Bu gelenek, yüzyılların tecrübelerinden süzülerek biçimlenmiştir. Şiiri, müziği ve hikâye anlatımı ile çok yönlü bir sanattır. Âşıklık geleneğinin kendine has usulü ve icrası vardır. Bu geleneğin önemli bir özelliği ise bulunduğu dönemin yaşayışını ve hayata bakışını yansıtmasıdır. Âşıklık geleneği etik ve estetik değerlerle de geniş halk kitlelerine hitap etmektedir.

Âşıklık geleneğinin temsilcisi olan âşıklar; geleneğe uygun şekilde şiir söyleyebilen, karşılıklı atışma yapabilen, hikâye anlatabilen ve çoğunlukla icralarını saz eşliğinde gerçekleştiren sanatçılardır. Âşıkların en önemli özelliği, halktan olmaları ve halkı yansıtmalarıdır. Âşıklar; aynı zamanda halkın tarihi süreç içerisindeki üzüntüsünü, sevincini, tasasını, mutluluğunu, endişesini aktarmaktadır.

Asırlar boyunca sazlarıyla ve sözleriyle halka tercüman olan âşıklar, halkla ağlayıp halkla gülmüşlerdir. Çoğu zaman halkın aktaramadığı duyguları âşıklar yansıtmıştır. Yeri geldiğinde halkın kızdığı ve şikâyet ettiği noktaları şiirleriyle yetkili kişilere duyurmuşlardır.

Âşıkların toplumdaki yeri, geçmişten günümüze zayıflamış ve âşıkların sayısı azalmıştır. Bu duruma en büyük etken ise hızla ilerleyen ve gelişen teknoloji olmuştur. Âşıklık geleneğin getirisi olan atışmalar, hikâye anlatımları ve saz eşliğinde gerçekleşen şiir icraları azalmıştır. Âşıkların atışmaları, âşıkların yaşadığı yere göre karşılıklı ya da gazete, mektup aracılığıyla devam ettirilmeye çalışılmıştır. Hikâye anlatımlarının ise eski önemi kalmamıştır. Saz eşliğinde şiir icralarının da ilgisi azalmıştır.

“Türk kültüründe gerek âşıklar gerekse meddahlar tarafından icra edilen hikâyecilik geleneğinin, benzeri birçok sözlü kültür ürünüyle birlikte, 21. yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız günümüzde artık işlevsel anlamda yerini başta televizyon olmak üzere popüler medya ortamına bırakmış olması; halk, halk bilimi ve halk edebiyatı kavramlarına farklı perspektiflerden bakılması gerektiğini zorunlu kılmaktadır.” (Çevik, 2014, s. 120).

Ayrıca toplum tarafından zayıflayan kültür bilinci de bu durumu etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle âşıklık geleneği ve âşıklar üzerine çalışma yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışma için, İç Anadolu bölgesinin geçiş merkezini oluşturan ve birçok kültürü bünyesinde barındıran Aksaray ili uygun görülmüştür.

Âşık şiiri daha çok Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri'nde gelişmiştir. İç Anadolu Bölgesi, bu iki bölgenin geri planında kalmıştır. İç Anadolu bölgesinde yer alan Aksaray, âşık tarzı şiir geleneğinin zayıf olduğu ve güçlü temsilcilerin yetiştirilemediği şehirlerdendir. Bu duruma en büyük etken ise geleneğin ilde yaşatılmasını sağlayacak kültür ortamının olmamasıdır. Geleneğin gelişmemesine rağmen Aksaray'da yetişen birçok âşık bulunmaktadır. Bu âşıklar, âşıklık geleneğinin önemli unsurlarından olan âşık atışmasını sözlü kültür ortamında karşılıklı yapamamışlardır. Gazete ya da mektup yoluyla atışmalarını gerçekleştiren âşıklar, geleneği devam ettirmeyi amaçlamışlardır.

Çalışmada âşıkların tasnifi yapılırken şiirleri kitap haline getirilen âşıklar tercih edilmiştir. Sururi Başer, Bekir Coşkun, Murat Coşkun, İdris Baştuğ, Osman Apaçık çalışmaya yön veren âşıklardır. Aksaraylı âşıkların şiirleri incelendiğinde konuların benzer olduğu görülmektedir. Aksaray'ın doğal güzelliklerinden, su kaynaklarından, toprağı ve havasından bahsettikleri şiirleri mevcuttur. Ayrıca varlığın özünden, insanın varoluşundan ve dünyanın geçiciliğinden bahsetmiş oldukları dinî- tasavvufi şiirleri de âşıkların ortak konularıdır. Bunun dışında millî ve sosyal, doğa ve doğadaki canlılardan bahsetmiş oldukları ortak konular da vardır. Bu konuların birleştiği nokta ise anasır-ı erbaa ve bileşenleridir.

İnsanoğlu, kendi varlığını tabiatın varlığından ayırmamıştır. Her türlü isteğini ve ihtiyacını da doğada aramıştır. Ayrıca insanoğlu; öze ve cevhere dair sorularını “anasır-ı erbaa” yani su, hava, ateş ve topraktan oluşan “dört unsur” etrafında yanıtlamıştır. Bu nedenle anasır-ı erbaa, düşünce ve edebiyat tarihi boyunca üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ayrıca Türk halk edebiyatının da temel mazmunlarını oluşturmuştur. Türk halk edebiyatının bir dalı olan âşık edebiyatı, millî ölçü hece ölçüsü olan hece ölçüsünün kullanıldığı ve genellikle saz eşliğinde söylenen şiirlerden oluşmaktadır. Âşık edebiyatının icra edenleri olan âşıklar da şiirlerinde anasır-ı erbaayı sıklıkla kullanmıştır.

Âşıkların şiirinde anasır-ı erbaa incelenirken dört unsurun tüm özellikleri dikkate alınarak bir inceleme yapılmıştır. Dört unsurun özelliklerinin dışında çok sayıda da alt dalları bulunmaktadır. Âşıkların şiirlerinde dört unsur, dört başlık etrafında toplanan alt dallarıyla incelenmiştir. Anasır-ı erbaanın alt dalları belirlenirken âşıkların şiirinde en çok geçen unsurlar tespit edilerek belirlenmiştir. Âşıkların şiirinde anasır-ı erbaanın alt dalları; doğal kaynak oluşturması, doğa olayları ve doğal afetleri meydana getirmesi, imge olarak yansması ve yapı unsuru olması olarak dört başlıkta toplanmıştır. Şiir incelemesinde de bu tasnif kullanılarak sonuca ulaşılmıştır.

Anasır-ı erbaanın temizleyicisi ve arındırıcısı olarak bilinen su, tüm canlılar için hayat kaynağıdır. Dört unsurdan en önemlisi olarak görülmektedir. Su; hava, ateş ve toprak unsurlarıyla ilişkidir. Havayı oluşturan, ateşi söndüren ve toprağa verimlilik katan unsurdur. İnsanoğlunun yaşamı için önem arz eden su, bitkiler ve hayvanlar için de önemlidir. Bitkiler, ihtiyaç duyduğu vitamin ve mineralleri su ile karşılarlar. Hayvanlar da tıpkı insanlar gibi temel ihtiyaçlarını su ile gidermektedirler. Saf, renksiz, kokusuz ve tatsız gibi birçok özelliğe sahiptir. Aynı zamanda su, temizleyici ve arındırıcı özelliği sayesinde insanlar ve diğer canlılar için gerekli, akıcıdır. Bu nedenle varlığın geçmiş bilincini geleceğe aktaran önemli unsur olarak görülmektedir. Ayrıca hareketlidir, yerinde durmayan bir sıvıdır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında su, maddi ve manevi yönüyle âşıkların şiirinde yer edinmiştir. Şiirlerde su, gerçek anlamının dışında mecaz anlamıyla da verilmiştir. Hayatın önemli parçası olan suyun, birçok alt dalı vardır. Bu nedenle âşıkların şiirinde en çok geçen unsur, su olmuştur.

Âşıkların şiirinde su; kendi varlığının yanında özellikleri, kült merkezli olması, halk hekimliği ve inanışları, geleneksel örf ve adetler ile bulunmaktadır. Anasır-ı erbaanın akıcısı olarak bilinen su, birçok özelliğe sahip olmasından dolayı âşıkların şiirinde sıklıkla geçmektedir. Âşıklar, Aksaray'ın su kaynaklarını oluşturan Melendiz Çayı (Ulurmak), Tuz Gölü, Helvadere, Mamasın Barajı, Ziga Kaplıcaları, İhlara Vadisi'nden akan doğal kaynak suları, Hasan Dağı'ndan gelen kar ve buzul suları âşıkların şiirinde yer almaktadır. Âşıklar, suyun birçok özelliğini de farklı yönleriyle ele almışlardır. Suyun iyileştirici özelliğine, Aksaray'da bilinen Bedir Muhtar'ın efsanesiyle yer vermişlerdir. Aksaray'da bulunan su kaynaklarının soğuk olmasıyla da suyun serinletici özelliğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca suyun arındırıcı, temizleyici, söndürücü, akıcı, bereket verici, insan hücrelerini oluşturucu, büyüleyici ve sarhoş edici gibi birçok özelliği âşıkların şiirlerinde geçmektedir. Su, hayat verici olmasının yanında hayatı kolaylaştıran unsurdur. Yaşam, anne karnında su dolu bir kesenin içinde başlamaktadır. Yine yaşamın son bulması sonucu, su ile temizlenip defnedilmektedir. Bu nedenle âşıkların şiirinde suyun ezeli ve ebedi oluşturması, abdest ve gusül gibi temizlenmede kullanılması, yaşamın devamlılığında yer edinmesi ve canlıların temel gereksinimlerini karşılaması yönüne işaret edilmiştir. Âşıklar, çoğu zaman suyu anasır-ı erbaanın diğer unsurlarıyla bütünleştirmişlerdir. Su da hava, ateş, toprak unsurlarıyla iç içedir. Âşıklar da şiirlerinde bu duruma değinmişlerdir. Aksaraylı âşıklar; edebi sanatlarla dair bilgileri olmasa da benzetme, kişileştirme, intak ve mübalağa sanatlarını kullanarak suya yer vermişlerdir.

Âşıkların şiirlerinde, doğal kaynak olarak, doğa olayları ve doğal afetleri oluşturarak, imge yansıması ve yapı unsuru olarak bulunmaktadır.

Anasır-ı erbaanın diğerk bir ögesi olan hava, canlı yaşamının devamlılığı için gerekli olan nefes almakla anlam kazanır. Ayrıca hava içerisinde maddi özellikler manevi olarak da sonsuzluğu ifade etmektedir. Âşıkların şiirleri incelendiğinde en az bulunan unsur, hava olmuştur.

Aksaraylı âşıklar, hava unsurunu Aksaray ilinin iklim özelliklerinden ve hava durumundan bahsederken kullanmışlardır. Aksaray'ın kurak olması, dağ havası esmesi, kışın çetin geçmesi ve yazın havasının güzelleşmesi vurgulanmıştır. Hava, şiirlerde genellikle imgesel yansıması olan “ruh”, “nefis” ve “ahiret” kavramlarıyla kullanmışlardır. Havanın sonsuzluğu, canlı yaşamı için gerekliliği, soluk alıp vermeyi sağlaması, uçuşma-uçurma ve dalgalandırma gibi özellikleri âşıkların şiirinde geçmektedir. Aynı zamanda havayı mecaz anlamıyla da kullanmışlar, şiirlerinde deyim ve atasözlerine yer vermişlerdir.

Dört unsurun yakıcısı olan ateş, hayatın her alanında kullanılan bir unsurdur. Ateş; koruyucu, arındırıcı, yakıcı, yanıcı, acı verici, manevi duyguları simgeleyici gibi özellikleri sebebiyle birçok medeniyette ve inanç sisteminde önemli bir unsur olarak görülmüştür. Ateşin yakıcı özelliği sebebiyle kutsiyet verilmiştir. Âşıkların şiirlerinde de ateşe, birçok özelliğinin yanında manevi duygulara ve mecazi anlamlara tercüman olarak görülmüştür.

Ateş; Aksaray'da bulunan Hasan Dağı'nın volkanik bir dağ olmasıyla da aktarmışlardır. Ayrıca ateşin mecazi anlamı da şiirlerinde sıklıkla geçmektedir. “Aşk ateşi” ifadesiyle şehrin evliyalarından Somuncu Baba'ya da vurgu yapmışlardır. Aksaraylı âşıklar şiirlerinde, Somuncu Baba'nın yüreğindeki ilahi ateşle ekmek pişirmesine de yer vermişlerdir. Ateş unsurunun yakıcı, yanıcı, patlayıcı, söndürücü, pişirici, yok edici ve temizleyici birçok özelliği şiirlerde bulunmaktadır. Ayrıca ateşin kutsal kabul edilmesinden dolayı tapınmak için kullanılması, şevk ve arzulara karşılık gelmesi gibi yönleriyle de ateş unsuru ele alınmıştır. Âşıkların şiirinde, ateş unsuru gerçek anlamı dışında mecaz anlamıyla da sıklıkla kullanılmıştır. “Gönlün yanması”, “aşk ateşi”, “hasret yangını”, “ilahi aşkın alevi” gibi ifadeler sıklıkla geçmektedir. Ateş unsuru, dört unsurla da ilişkilidir. Ateş-su, ateş-toprak ve ateş-hava şeklinde şiirlerde yer almaktadır. Ayrıca âşıkların şiirinde, ısı ve ışık kaynakları, yanıcı ve patlayıcı maddeler, doğal afetler, imgesel yansımalar ve yapı unsurları yoğun şekilde bulunmaktadır.

Anasır-ı erbaanın örtücü unsuru olan toprak, taşıdığı manalarla âşıkların şiirinde sıklıkla geçmektedir. Âşıkların şiirinde; örtücü, kapatıcı, hayatın bitişi ve insanoğlunun varoluş kaynağı gibi birçok özellik bulunmaktadır. Toprak genellikle ölümle bütünleşen unsur olsa da yeryüzü şekillerinin de ana malzemesidir. Toprak, âşıkların şiirinde daha çok doğal kaynakları oluşturması yönüyle geçmektedir.

Aksaraylı âşıklar, anasır-ı erbaanın örtücüsü olan toprağı, genellikle yaşadıkları yerleri anlatmak için kullanmışlardır. Aksaray’ın toprak özellikleri, yapısı ve verimliliği gibi noktalara şiirlerinde değinmişlerdir. Ayrıca Aksaray ilinde bulunan ova, dağ ve vadi gibi yeryüzü şekillerine de yer vermişlerdir. Âşıklar, “Topraktan geldik, toprağa döneceğiz” mantığıyla öze dönüşü vurgulamışlardır. Toprağı bu yönüyle kullanmalarından dolayı Aksaray’da bulunan Ervah Kabristanlığı, âşıkların şiirinde sıklıkla geçmektedir. Ayrıca Aksaraylı âşıklar, toprak unsurunu “çöl” kavramıyla da kullanmışlardır. Bu sebeple halk hikâyelerinden, Leyla ile Mecnun da şiirlerinde bahsetmişlerdir. Âşıklar aynı zamanda toprak unsurunun örtücü ve kapatıcı olması, canlılara yuva oluşturması, mahsul vermesi, yurt kavramına karşılık gelmesi, öze dönüşü simgelemesi, bitki ekimi ve dikiminde kullanılması gibi özelliklerine de odaklanmışlardır. Âşıklar, toprağın manevi noktalarına da yönelmişlerdir. Toprağı, nefsi duyguları körelten bir unsur olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda insanların öldükten sonra toprağa gömülmesiyle de teselli bulunmasını vurgulamışlardır. Aksaraylı âşıklar, toprak unsurunun bu özelliklerinin yanında alt unsurlarına da sıklıkla yer vermişlerdir.

Âşıkların şiir incelemesi, kitap haline getirilmiş şiirler üzerinden yapılmıştır. Âşık Sururi Başer’in şiirleri *Gönlüm Sururi* kitabından, Ozan Bekir Coşkun’un şiirleri *İlham ve Kalem* kitabından, Murat Coşkun’un şiirleri *Hamidiye’den Yükselen Ses* kitabından, Âşık İdris Baştuğ’un şiirleri *Aksaraylı Âşıklar* kitabından, Âşık Osman Apaçık şiirleri *Ortaköylü Âşıklar* kitabından ve son olarak Âşık Mehmet Akça’nın şiirleri *Âşık Molla* kitabından incelemiştir.

“Aksaray’da divanlarım kurulur

Belki çokça ağır ayak verilir

Âşık olan incelekten elenir

Sonra karşımızda duramazsın ha” (Özkanlı, 2001, s. 186).

Aksaraylı Âşıkların Şiirinde Anasır-ı Erbaa Bileşenleri: Su, Hava, Ateş ve Toprak adlı çalışmada; Aksaray ilindeki âşıklık geleneğine dair ayrıntılar, Aksaraylı âşıkların şiirlerinde işledikleri konular ve âşıkların şiirinde anasır-ı erbaa bileşenleri aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akay, H. (2005). *İslami terimler Sözlüğü*. İşaret.
- Akış, İ. (2007). *Türkçede su kelimesinin tarihi gelişimi*. *Türk kültüründe su*. Haz. İbrahim Akış ve Ferhat Aslan. Manavgat Belediyesi.
- Akmaz, G. (2019). Hint, Yunan, Sümer ve Türk mitolojilerinde tufan mitinin kültürel bellek açısından önemi. *DTCF Dergisi*, 59(2), 825-843. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2019.59.2.6>
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözü ve deyimler sözlüğü*. İnkilap.
- Aktaş, H. (2008). *Çağdaş Türk şiirinde kozmik âlem*. Yurt Sivrul.
- Alptekin, A. B. (2004). *Âşık Veysel Türk'üz türkü çağırırız*. Akçağ.
- Altıntaş, H. (1985). *İbn Sina metafiziği*. Kültür Bakanlığı.
- Altıntaş, H. (1996). Munkızın bilgileri ışığında Gazali ve felsefe. *A.Ü.İ.F. Dergisi*, (35), 91-116. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000856
- Aristoteles (2010). *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan. Sosyal.
- Arnaldez, R. (1979). Farabi'nin felsefi sisteminde nefis ve âlem. Çev. Hayrani Altıntaş, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, (23), 349-358. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_00000000571
- Arslan, A. (1987). *İbn Haldun'un ilim ve fikir dünyası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Artun, E. (1968). *Âşık edebiyatı ve âşıklık geleneği*. Akçağ.
- Artun, E. (2000). *Osmanlı-Türk kültüründe âşık şiirinin belirleyici rolü, Adana halk kültürü araştırmaları*. Epsilon.
- Aslan, F. (2007). *Türk destanlarında su motifi*. *Türk kültüründe Su*. Haz. İbrahim Akış ve Ferhat Aslan. Manavgat Belediyesi.
- Aslanoğlu, O. (2014). *Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın tahlili* (Tez No. 366796) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Âşık Paşa (2000). *Garip-name I*. Haz. Kemal Yavuz, TDK.

- Atay, H. (2001). *Farabi ve İbn Sina'ya göre yaratma*. Kültür Bakanlığı.
- Avan, Y. (1995). *Aksaraylı aşıklar*. Aksaray Valiliği.
- Ay, A. (2019). *Aşık Molla*. Manolya.
- Ayasbeyoğlu, N. (1955). *İbn Rüşt felsefesi*. T.T.K..
- Aydın, M. (1993). *Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi*. c. 14, 120-209.
- Aydın, M. (1994). *Din felsefesi*. Selçuk.
- Aydınlı, Y. (2008). *Farabi*. İSAM.
- Brehier, E. (1969). *Felsefe Tarihi*. Çev. Miraç Katırcıoğlu, Milli Eğitim.
- Bars ve Yılmaz, M.E. ve I. (2019), Tasavvuf ve halk inancı ışığında Yunus Emre'de toprak imgesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1199-1211. <https://doi.org/10.29029/busbed.562566>
- Başgöz, İ. (1968). *İzahlı Türk halk edebiyatı antolojisi*. Ararat.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*. Karam.
- Bayat, F. (2007). *Türk mitolojik sistemi ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi*. Ötüken.
- Bektaşoğlu, M. (2013). *Anadolu şehrinin su yapıları*. ASKİ Genel Müdürlüğü.
- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Çev. Ercan E., Yurt Kitap.
- Bilgin, A. (2005). Gök Tanrısı terimi üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 189-197. https://isamveri.org/pdfdrq/D03371/2005_4/2005_4_BILGINA.pdf
- Burcu Yılmaz, E. (2012). Cengiz Aytmatov'un toprak ana romanında toprağın dili. *ACTA TURCICA*, 172-182. https://actaturcica.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/01/iv_12.pdf
- Campbell, J. (1992a). *Batı mitoloji*. İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (1992b). *İlkel mitoloji*. İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (1993). *Doğu mitolojisi*. İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (1994). *Yaratıcı mitoloji*. İmge Kitapevi.
- Corbin, H. (1986). *İslam felsefesi tarihi*. Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim.

Cunbur, M. (1973). *Karacaoğlan*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.

Cürcânî, S. Ş. (2015). *Şerhu'l-Mevâkıf*. Çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Çabuk, F. (2007). *Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Karacaoğlan ve Erçişli Emrah'ın şiirlerinde mistik unsurlar* (Tez No. 206730) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çankı, M. N. (1954). *Büyük felsefe lügati*. c. 1, Cumhuriyet.

Çevik, M. (2014). Kültürel değişim, gelenek ve Türk halk hikâyeciliği. *Turkish Studies*, 9(12), 113-123. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7482>

Çevik, M. (2022). Divan edebiyatı araştırmalarından halk edebiyatı araştırmalarına metot transferi ve Âşık Veysel'in bir şiiri. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(1) 193-207. <https://doi.org/10.55666/folklor.1095447>

Çetin, N. (2015). İslâm tarihinde birlikte yaşama ahlâkına tasavvuf düşüncesinin katkısı (Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ ve Yûnus Emre'den Örnekler). *The Journal of Academic Social Science Studies*, (36), 281-298. <https://doi.org/10.9761/JASSS2913>

Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Akçağ.

Çoruhlu, Y.(2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. Kabalcı.

Çoruhlu, Y. (2004). *Eski Türklerde ölüm*. Cogito (Ölüm: Bir Topografya), (40), 244-269.

Çubukçu, İ. A. (1977), *İslam düşünürleri*. A.Ü.İ.F..

Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi.

Dıngıl, F. A. (2012). *İslam öncesi Türk kültüründe kutsallık izafe edilen maddi unsurları* (Tez No. 328554) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Dilek, İ. (2007). Sibiryâ Türklerinde ateşle ilgili inançlar, törenler ve bazı efsaneler. *Bilig*, (43), 33–54. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/71972/>

Dilek, İ. (2021). *Türk mitoloji sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.

Doğan, A. (2013). *Aşkın kalbe yolculuğu*. Değişim.

- Doğan, M.; Berk, M.; Yılmaz, M.; Van, Ç.; Sert, E.; Ok, Ö.; Singin A. (2016). *Şair ve ozanların dilinden Aksaray*. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Durusoy, A. (1993). *İbn Sina felsefesinde insan ve âlemdeki yeri*. M.Ü.İ.F.V..
- Düzgün, D. (2004), *Âşık edebiyatı*. Türk Halk El Kitabı. Grafiker.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve simgeler*. Çev. M.A Kılıçbay, Gece.
- Eliade, M.(1993). *Mitlerin özellikleri*. Çev. Sema Rıfat, Simavi.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. Çev. Lale Aslan. Kabalcı.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk edebiyatında tabiat*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Elçin, Ş. (1998), *Gevherî divânı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. Çev. Lale Aslan, İstanbul: Kabalcı.
- Emiroğlu, K.ve Aydın, S. (2009). *Antropoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat.
- Erdal, T. (2017). Halk hikâyelerinde aşk ve erginlenme tasarımında anasır-ı erbaa. *Millî Folklor*, 29(115), 5-18. <https://millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=115&Sayfa=3>
- Erdemir Palaz, H. (2011). Eski Türklerde su ve su ulaşımı. *Turkish Studies*, 6(2), 819-836. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.2271>
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut kitabı*. Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (2021). *Orhun abideleri*. Boğaziçi.
- Ergün, S. N. (1971). *Karacaoğlan hayatı ve şiirleri*. İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Erol, A. (2007). *Âşık Veysel Şatıroğlu*. IQ Kültür Sanat.
- Farabi (2001). *El-Medinetü'l fazıla*. Çev. Nafiz Danışman, MEB.
- Gider, M. (2013). Şeyhülislam Yahya divanında su. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (203), 191-210. https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mahmut_gider_seyhulislam_yahya_divaninda_su.pdf
- Gökberk, M. (1994). *Felsefe tarihi*. Remzi.
- Gömeç, S. (2011). *Şamanizm ve eski Türk dini*. Berikan.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ felsefe tarihi*. Çev. Ahmet Cevizci, Ankara, Gündoğan.

- Gül, M. F. (2014). *Aksaray Azm-i Milli*. Aksaray Belediyesi.
- Güllüce, V. (2001). *Kur'an-ı Kerim'de ahiret inancının temelleri*. Ekev.
- Günay, U. (2005). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Akçağ.
- Harmancı, M. (2014). Kutlu başlangıçtan ebedî istirahatgaha: Türk tasavvuf edebiyatında toprak algısı. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13(13), 23-38. <https://doi.org/10.15247/dev.201>
- Haçerlioğlu, O. (1973). *Felsefe sözlüğü*. Remzi.
- Haçerlioğlu, O. (1993). Dünya inançları sözlüğü: dinler, mezhepler, tarikatler, efsaneler. Remzi.
- İbn Sînâ, (1995). *El-Kânûn fi't-tıbb*. 1. Kitap, Çev: Esin Kâhya, AKM.
- İbn Sînâ, (2013). Ebû Alî Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *kitâbu'ş-şifâ: oluş ve bozuluş [el-Kevnü ve'l-fesâd]*. Çev. Muammer İskenderoğlu, Litera.
- İbrahim Hakkı (2013). *Marifetname*. Ataç.
- İnan, A. (1972). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler*. Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (2018). *Eski Türk dini tarihi*. Altınordu.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Kültür Bakanlığı.
- Kalafat, N. (2018). Kültürel bellek metaforu olarak derleme sözlüğü'ndeki gökkuşağı adları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 1145-1166. <https://doi.org/10.26466/opus.460117>
- Kanter, M.F.(2018). Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinde anasır-ı erbaa. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 20(20), 110-126. <https://doi.org/10.26517/ytea.329>
- Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K,& Gümüş, S. (2015). *Kur'an Yolu Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karlığa, H. B. (1991). “Anasır-ı erbaa”. İslam Ansiklopedisi. c. 3, 149-151.
- Kartarı, H.(1977). *Doğu Anadolu'da âşık edebiyatının esasları*. Demet.

- Katanov, N. F. (2000). *Tallap alğan pılıg toğıstarı- Hakas folklorının paşa etnografiyasının tekstleri*. Türksoy.
- Kaya, M. (2003). *İslam filozoflarından felsefe metinleri*. Klasik.
- Kaya, E. (2007). *Aksaray'ın dünü bugünü*. Yeni Aksaray.
- Kaya, M. (2009). “*Sudûr*”. İslam Ansiklopedisi TDV, İstanbul, c. 37, s. 467-468.
- Kaya, D. (2010). *Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Akçağ.
- Kayabaşı, O. A. (2016a). Türk mitolojisinin kutsal dişi: Umay. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(22), 220-228. <https://acikerisim.aksaray.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12451/1491>
- Kayabaşı, O. A. (2016b). Kayabaşı, Taşeli yöresi tahtacılarının geçiş dönemlerinde mitolojik unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (78), 139-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/71963/1157724>
- Kayabaşı, R. G. (2016). Altay yaratılış miti ile M. Necati Sepetçioğlu' nun yaratılış destanının yüzeysel yapı unsurları bakımından karşılaştırılması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(22), 229- 248. <https://acikerisim.aksaray.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12451/1402>
- Kayabaşı, R. G. (2018a). *Saza vuran sözler*. Ankara: Kömen.
- Kayabaşı, R. G., Aydoğan T. (2018b). Aksaray efsanelerinde mitolojik izler. *Turkish Studies*, 13(28), 453-468. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14666>
- Kayabaşı, R. G. (2023). *Türk âşıklık geleneği ve Âşık Veysel*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Kısakürek, N. F. (1985). *Çile*. Büyük Doğu.
- Konur, H. (2007). Mevlânâ, *Tasavvuf ve Ahlâk*. Mevlânâ ve İnsan: Sempozyum Bildirileri (8 Haziran 2007), 33-44.
- Köprülü, M. F. (1962). *Türk saz şairleri*. Milli Kültür.
- Köprülü, M. F. (2004). *Saz şairleri*. Akçağ.
- Kurnaz, C. (2012). *Hayali Bey divanı'nın tahlili*. Kurgan Edebiyat.
- Lings, M. (2003). *Simge ve köken örnek*. Çev. Süleyman Sahra. Hece.

- Mahmud, K. (1985). *Divanu lûgat-it-Türk tercümesi*. Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Nietzsche, F. (1985). *Yunanlıların trajik çağında felsefe*. Çev. Nusret Hızır, İstanbul: BFS.
- Ocak, A.Y. (1992). *Kültür tarihi kaynağı olarak menakıbnâmeler*. Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A.Y. (2000). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. İletişim.
- Onay, A.T. (1996). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Haz. Cemal Kurnaz, Millî Eğitim Bakanlığı.
- Oğuz, M.Ö. (2001). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam*. Akçağ.
- Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş c.3*. Kültür Bakanlığı.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi c.1*. Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi c.2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Özhan, M. ,vd. (1992). *Yaşayan halk ozanları antolojisi*. Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme.
- Özkan, A. R. (2003). *Dinlerde kurban kültü*. Akçağ.
- Özkanlı, R. (2001). *Hamidiye'den yükselen ses-Aksaraylı Âşık Murat Coşkun*. Aksaray Belediyesi Basın-Yayın Kültür Müdürlüğü.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. LM.
- Pala, İ. (2008). *Dört Güzeller: Toprak, Su, Hava, Ateş*. Kapı.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü c. 1*. MEB.
- Parlak, E. (2013). *Garip bülbül Neşet Ertaş "hayatı"*. Demos.
- Pazarlı, O. (1950). *Felsefe tarihi*. Ülkü.
- Peker, S. (1999). *Ortaköylü âşıklar*. Gökçe.
- Peker, S. (2013). *Gönlüm sürûru*. Aksaray İl Kültür Turizm Müdürlüğü.
- Peker, S. (2016). *İlham ve kalem*. Tuna.
- Radloff, W. (1995). *Manas destanı*. Haz. Emine Gürsoy Naskali. Türksoy.

- Shimmel, A. (2004). *Tanrı'nın yeryüzündeki işaretleri*. Çev. Ekrem Demirli. Kabalcı.
- Sakaoğlu ve Karadavut, S. ve Z. (1998). *Âşıkların diliyle Cumhuriyet*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Sakaoğlu, S. (2014). *Karcaoğlan*. Ankara: Akçağ.
- Salt, A. (2006). *Ansiklopedi sembolleri*. Ruh ve Madde.
- Saraç, M. A. Y. (2008). *Divan şiirinden seçmeler*. MEB.
- Sena, C. (1976). *Filozoflar ansiklopedisi c.4*. İstanbul.
- Sevengil, R.A. (1967). *Çağımızın halk şairleri*. Atlas.
- Soylu, S. (1987). *Mut folklorunda kil, kül ve mayısa yatırma, Türk folklorundan derlemeler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi.
- Sümbüllü, Z. (2004). Eski Türklerde defin şekilleri üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 61-72.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2814/37849>
- Şemseddin S. (2010). *Kamus-ı Türkî*. Haz. Paşa Yavuzarslan, Türk Dil Kurumu.
- Şener, C. (1997). Şamanizm Türklerin müslümanlıktan önceki dini. Ad.
- Tanyu, H. (1978). *Türklerin dini tarihçesi*. Türk Kültür.
- Tanyeri, Y. (2011). Göktürk yazısı ve Orhun Türkçesi. Boğaziçi.
- Taş, B. (2014). Kuloğlu Şeyh Hacı ilyas "bâğ-ı behişt" (Tez No. 385711) [Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Taş, B. (2014). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde şairin yeri. *TYB AKADEMİ*, (2), 113-122.
- Tatlıcan, N. (2013). *Edigey merkezli epik anlatılarda (Başkurt-Kazak-Tatar) mitoloji ve tarihsellik* (Tez No. 345270) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Taylan, N. (1991). *Anahatlarıyla İslam felsefesi*. Ensar Neşriyat.
- Teker, A. (1985). *Hidrometri – Teori – Tatbikat – Örnekler*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası*. Sevinç.

Topçu, N. (2010). *Kültür ve medeniyet*. Dergâh.

Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve ölüm*. Çev. Hafize Er, Pinhan.

Türkyılmaz, A. (2013). İslamiyet öncesi Türklerde su kültü ve günümüze yansımaları. *Bilim ve Kültür Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (4), 83-100.
https://isamveri.org/pdfdrg/G00055/2013_4/2013_4_TURKYILMAZA.pdf

Uçakçı, İ. (2003). *Sungurlu, Yerköy, Delice, Keskin, Kızılırmak yöresi derlemeleriyle orta Anadolu halk kültürü*. Ankara Ticaret Odası.

Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Marifet.

Ulutürk, M. (2009). *Dinlerde su tasavvurları*. Su Medeniyeti Sempozyumu Bildirileri. Konya.

Ulusoy, K. (2007). *Küresel ticaretin son hedefi: su pazarı*. Kristal Kitaplar.

Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi*. Düşünen Adam.

Weber, A. (1964). *Felsefe tarihi*. Çev. H. Vehbi Eralp, Remzi.

Yakıcı, A. (2009). *Ozan dili çevik olur*. Gazi.

Yakıcı, A. (2012). Geleneksel şiirden türküye dönüşümün yaratıcı ve aktarıcısı olarak Âşık Veysel'in kültürel mirasa katkısı. *Millî Folklor* (93), 101-111.
<https://millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=93&Sayfa=98>

Yavuz, O. ; Karasoy Y. (2015). *Âşık Ömer divanı*. Konya Kültür A.Ş.

Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi Sözlüğü*. Kabalcı.

Yoloğlu, G. (2000). *Tabiat kültü ateş, nevrüz ve Şamanizm*. Akt. Aljira Topalova. Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999, Elâzığ). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 391-399.

Yunus Emre. (1994). *Risaletü'n Nushiyye*. Haz. Umay Günay; Osman Horata, TDV.

Zavotçu, G. (2006). *Divan edebiyatı kişiler-kişilikler sözlüğü*. Aydın.

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı: Fatma Zehra ÖZTÜRK		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Doç Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI

İmza